

ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลอรุณ อำเภอพิชัย
จังหวัดอุตรดิตถ์ : การก่อตัว การปรับตัว ระหว่างปี พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2564

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2569
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรัม อำเภอพิชัย
จังหวัดอุตรดิตถ์ : การก่อตัว การปรับตัว ระหว่างปี พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2564

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2569
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

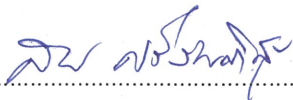
วิทยานิพนธ์ เรื่อง ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลอรุณ
อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์: การก่อตัว การปรับตัว ระหว่างปี พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2564

ของ มณชุตา สุพรจักร

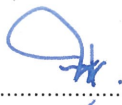
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

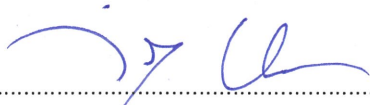
(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข)

.....ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

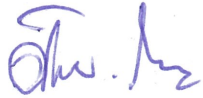
(รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธรักษา)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์)

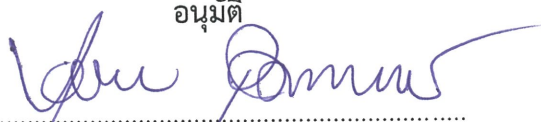
.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระ หวังสัจจะโชค)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(ดร.ศิวาภรณ์ ไชยเจริญ)

อนุมัติ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประยุทธ กุวรรตนาวิวิจ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

1 ก.ย. 2569

ชื่อเรื่อง	ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์: การก่อตัว การปรับตัว ระหว่างปี พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2564
ผู้วิจัย	มณูชดา สุพรจักร
ประธานที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธรักษา
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ปริญญาตรี สาขาวิชารัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2569
คำสำคัญ	ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน, การปรับตัวของระบอบความ ร่วมมือ, ความเป็นพลวัติของความร่วมมือ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2554-2564” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ทำความเข้าใจและอธิบายแนวทางในการก่อตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรุม และ(2) ทำความเข้าใจพลวัตความร่วมมือและการปรับตัวขององค์กรในตำบลคอรุม โดยใช้กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) และระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะการศึกษาเชิงกรณี (Case Study) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Data Collection) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการก่อตัวของระบอบความร่วมมือการทำงานของกลไกภาคี และกระบวนการปรับตัวของตัวแสดงในระดับพื้นที่

ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรุม เป็นกระบวนการพัฒนาที่ก่อตัวจากพลังภายในของชุมชน ประกอบกับการสนับสนุนจากภาคีภายนอกในระดับต่าง ๆ โดยผู้วิจัยศึกษาผ่านองค์กรสำคัญสามแห่ง ซึ่งเป็นกลไกหลักในการสร้างพื้นที่เรียนรู้ และขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมในชุมชน ได้แก่ กองทุนสวัสดิการชุมชนคอรุม สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด และโรงเรียนลำตวนวัยใส ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าระบอบความร่วมมือของตำบล มีลักษณะยืดหยุ่นและสามารถปรับตัวต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และนโยบาย โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตโควิด-19 ที่ยังคงรักษาความสัมพันธ์ของภาคีและความต่อเนื่องของกิจกรรมไว้ได้ ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความยั่งยืนของความร่วมมือ ได้แก่ ความไว้วางใจร่วมกัน ทูตทางสังคม และการ

เรียนรู้ร่วมระหว่างภาคส่วนโดยภาพรวมตำบลคอรั่มสะท้อนให้เห็นระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือเชิงปรับตัว (Adaptive Regime) ที่เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้าง กระบวนการ และผลลัพธ์ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง

ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มเกิดจากการสั่งสมทุนทางสังคมและความสัมพันธ์ภายในชุมชน จนนำไปสู่การสร้างระบบความร่วมมือเชิงปรับตัวที่ยืดหยุ่นต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง โดยมีภาวะผู้นำร่วมและกลไกเชื่อมโยงระหว่างภาคีในและนอกชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญ งานวิจัยนี้จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับพลวัตและการคงอยู่ของตัวแสดงในระบบความร่วมมือ พร้อมเสนอให้ขยายกรอบแนวคิดระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยมากขึ้น โดยเฉพาะการบูรณาการมิติของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับกรอบแนวคิด เพื่อเพิ่มความเข้าใจต่อพลวัตของระบบความร่วมมือในสังคมท้องถิ่นอย่างรอบด้าน นอกจากนี้ งานวิจัยยังมีคุณูปการสำคัญในการเติมเต็มช่องว่างทางองค์ความรู้ในด้านแนวคิดระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ความรู้ทางรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทย

Title	COLLABORATIVE GOVERNANCE REGIME OF ORGANIZATIONS IN KORUM SUBDISTRICT, PHICHAI DISTRICT, UTTARADIT PROVINCE: FORMATION AND ADAPTATION, 2011-2021
Author	Monchuda Supornjak
Advisor	Associate Professor .Watcharabon Buddharaksa, Ph.D.
Academic Paper	Ph.D. Dissertation in Political Science – (Type 2.1), Naresuan University, 2026
Keywords	Collaborative Governance Regime, Regime Adaptation, Collaboration Dynamics

ABSTRACT

This dissertation aims to (1) understand and explain how the collaborative governance regime of organizations in Korum Subdistrict was formed, and (2) examine the dynamics of collaboration and the adaptation of the regime during 2011–2021. The study applies the concepts of collaborative governance and the collaborative governance regime proposed by Kirk Emerson and Tina Nabatchi as the main analytical framework.

This research employs qualitative methods using a case study approach. Data were collected through document review, in-depth interviews, and non-participant observation. The analysis focuses on the formation of collaboration, the functioning of cross-sector mechanisms, and the adaptation processes of local actors.

The findings reveal that collaborative governance in Korum Subdistrict developed from internal community strength, together with support from external partners at different levels. The study concentrates on three key organizations: the Korum Community Welfare Fund, the Korum Electric Water Pumping Cooperative, and the Lamduan Waisai School for the Elderly. The regime demonstrates flexibility and the ability to adapt to economic, social, and policy changes, especially during the COVID-19 crisis, while maintaining partnerships and continuity of activities. Key factors contributing to the endurance of collaboration include mutual trust, social

capital, and joint learning among stakeholders. Overall, Korum reflects an adaptive regime built through continuous interaction among structures, processes, and social outcomes.

The study highlights that the regime emerged from accumulated social capital and long-term relationships within the community. Shared leadership and linking mechanisms between internal and external actors play crucial roles in enabling adaptation. This research contributes to the literature by enhancing understanding of collaboration dynamics and the persistence of actors within a regime. It also suggests that the CGR framework can be further developed to better fit the Thai context, particularly by integrating dimensions of social capital and local culture. Moreover, the study provides valuable contributions to political science, public administration, and public policy, especially in relation to collaborative governance in Thailand.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรัม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี : การก่อตัว การปรับตัว ระหว่างปี พ.ศ. 2554–2564” เป็นผลงานที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและเรียบเรียงขึ้นด้วยตนเอง ภายใต้การให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดของ รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธิรักษา อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูง สำหรับความกรุณาในการถ่ายทอดความรู้ แนวคิดทางวิชาการที่ลุ่มลึก การชี้แนะทิศทางการวิจัยอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งการตรวจทาน แก้ไข และให้ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่าในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ความเอาใจใส่ ความทุ่มเท และความเชื่อมั่นที่อาจารย์ มีต่อศักยภาพของผู้วิจัย นับเป็นพลังสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถพัฒนางานวิทยานิพนธ์ให้มีความชัดเจน สมบูรณ์ และก้าวข้ามข้อจำกัดต่าง ๆ จนสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างสูง สำหรับความเมตตา ความกรุณา และกำลังใจที่มอบให้แก่ผู้วิจัยตลอดกระบวนการสอบ อาจารย์ได้ให้ข้อคิดที่สำคัญ เปิดมุมมองทางวิชาการที่กว้างขวาง และชี้ให้เห็นประเด็นที่ช่วยเสริมความชัดเจนของงานวิจัยด้วยความเข้าใจและความปรารถนาดีอย่างยิ่ง ความเอื้ออาทรของอาจารย์นับเป็นพลังสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยมีความมั่นใจและสามารถพัฒนาผลงานให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค และ ดร.ศิวาภรณ์ ไชยเจริญ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการพิจารณาผลงาน พร้อมทั้งให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขงานวิจัยอย่างละเอียดรอบคอบ ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการยกระดับคุณภาพของวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์และหนักแน่นทางวิชาการมากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณ องค์กรบริหารส่วนตำบลคอรัม โดยเฉพาะ นายกสิรภาพ พูลด้วง นายกองค์กรบริหารส่วนตำบลคอรัม และ นางนัยนา ศรีเลิศ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม ที่ให้ความร่วมมือ สนับสนุน และอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมถึงขอขอบคุณ กลุ่มเพชรคอรัม, กลุ่มสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรัม จำกัด, กลุ่มสวัสดิการชุมชนตำบลคอรัม และ กลุ่มโรงเรียนลำตวนวัยใส ซึ่งได้ให้ข้อมูล ประสพการณ์ และความร่วมมือนันทรงคุณค่าในทุกขั้นตอนของการศึกษา

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ทั้งผู้ตอบแบบสอบถาม กรรมการ และสมาชิกในกลุ่มตัวอย่างจากองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ตำบลคอรั่ม ที่ได้สละเวลาอันมีค่าในการให้ข้อมูล ถ่ายทอดประสบการณ์ มุมมอง และข้อคิดเห็นอย่างเปิดกว้างและจริงใจ ความร่วมมือของทุกท่าน นับเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้งานวิจัยครั้งนี้สามารถสะท้อนภาพของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของตำบลได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน

ผู้วิจัยขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ ที่เอื้ออำนวยโอกาสและสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ รวมทั้ง คณาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แบ่งปันประสบการณ์ทางวิชาการ และช่วยแบ่งเบาภาระงานในช่วงที่ผู้วิจัยกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาเอก ซึ่งเป็นแรงสนับสนุนสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินการศึกษาวิจัยจนสำเร็จลุล่วงได้

ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยขอแสดงความขอบคุณอย่างจริงใจต่อ อาจารย์ ดร.สันทราย วงศ์สุวรรณ ซึ่งเป็นทั้งภักษณมิตรทางวิชาการและน้องสาวที่รัก ที่ได้มอบคำแนะนำ การสนับสนุน และมิตรภาพอันอบอุ่นตลอดระยะเวลาการศึกษาวิจัยครั้งนี้ การให้กำลังใจและความเข้าใจจากน้อง เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยก้าวผ่านอุปสรรคและดำเนินงานจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ จ่านาน น้องชายที่รักยิ่ง, น้องไผ่, น้องแมน, น้องนิง ผู้เป็นทั้งกำลังสำคัญในการช่วยเหลืองานวิจัย และเป็นสารลัที่คอยดูแลพาผู้วิจัยไปพักผ่อนในยามที่อ่อนล้าตลอดจน น้องโอ้, น้องพลอย, น้องอมสิน, น้องทิว, น้องธาร, พี่โอ้, พี่นก, น้องหน้อย, พี่แดง, พี่มิม และเพื่อนตึก ที่คอยมอบกำลังใจ ความห่วงใย และแรงสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอในทุกช่วงเวลาของการศึกษา ผู้วิจัยยังขอขอบคุณเพื่อนพี่น้อง เพื่อนร่วมสำนัก และทุกท่านที่มีได้เอยนามไว้ ณ ที่นี้ ซึ่งล้วนเป็นแรงพลังสำคัญที่ช่วยประคับประคองให้ผู้วิจัยสามารถก้าวเดินมาจนถึงความสำเร็จของงานวิจัยครั้งนี้ได้

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้วิจัยขอแสดงความขอบคุณจากใจต่อ ครอบครัวอันเป็นที่รัก ซึ่งเป็นทั้งกำลังใจ แรงสนับสนุน และพลังแห่งความอบอุ่นที่อยู่เคียงข้างเสมอ โดยเฉพาะ แม่แมว, น้อง ๆ ได้แก่ ก้อย, อู๋ และกึ่งนาง ตลอดจนหลาน ๆ คือ ปาย และเปา ที่ได้มอบความรัก ความเข้าใจ และการสนับสนุนอย่างเต็มกำลัง ทั้งในด้านทุนทรัพย์และกำลังใจอันมหาศาล ความเสียสละและความเชื่อมั่นจากครอบครัวเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถก้าวผ่านช่วงเวลาแห่งความเหน็ดเหนื่อย ความกังวล และความท้าทายต่าง ๆ จนมาถึงวันที่ยานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงได้

ผู้วิจัยขอขอบคุณ น้องแก้ว คนของใจ ผู้ซึ่งเป็นทั้งกำลังใจที่มั่นคง เป็นพลังแห่งความหวัง และเป็นผู้ร่วมเดินทางเคียงข้างในทุกช่วงเวลาสำคัญ การสนับสนุน ความเข้าใจ และความห่วงใยที่มอบให้เสมอมา คือพลังอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้ผู้วิจัยมีความเข้มแข็งและมุ่งมั่นในการก้าวไปสู่ความสำเร็จทางวิชาการครั้งนี้

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขออุทิศผลงานชิ้นนี้ให้กับ ตำบลคอรัม ซึ่งเป็นแบบอย่างของพลังแห่งความร่วมมือ ความเสียสละ และจิตวิญญาณของการพัฒนาอย่างแท้จริง พื้นที่แห่งนี้ไม่เพียงเป็นพื้นที่ศึกษาวิจัย หากยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ที่สะท้อนคุณค่าของสามัคคีและการพัฒนาที่เติบโตจากฐานรากของพื้นที่ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจต่อความไว้วางใจ การมีส่วนร่วม และน้ำใจของทุกคนในตำบลคอรัม ที่ได้มอบแรงบันดาลใจให้แก่การศึกษาค้นคว้าอย่างหาที่สุดมิได้

มณชดา สุพรจักร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
ประกาศคุณูปการ.....	จ
สารบัญ.....	ซ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 บริบทและความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 ปัญหาการวิจัย.....	3
1.3 คำถามการวิจัย.....	5
1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	5
1.5 ขอบเขตของการวิจัย.....	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
1.8 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	8
บทที่ 2 ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	
2.1 บทนำ.....	10
2.2 การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน.....	11
2.2.1 ที่มาของ Collaborative Governance ในประเทศไทย.....	12
2.2.2 แนวคิดและคำสำคัญ.....	14
2.2.3 การนำ Collaborative Governance ไปปฏิบัติ.....	19
2.3 ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน	
(Collaborative Governance Regime: CGRs).....	20
2.3.1 ที่มาและแนวคิด.....	20

หน้า

2.3.2	กรอบบูรณาการสำหรับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน.....	21
2.3.3	แนวทางของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes: CGRs).....	28
2.3.4	การวิพากษ์แนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) และช่องว่างทางวิชาการ.....	32
2.4	ทุนทางสังคม (Social Capital).....	34
2.4.1	ที่มาและการพัฒนาการของแนวคิดทุนทางสังคม.....	34
2.4.2	แนวคิดทุนทางสังคม.....	35
2.4.3	มิติของทุนทางสังคม.....	37
2.4.4	กลไกการทำงานของทุนทางสังคม.....	38
2.4.5	ข้อดีและข้อจำกัดของทุนทางสังคม.....	39
2.5	การบูรณาการกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและ ทุนทางสังคม.....	39
2.5.1	เหตุผลและหลักการในการบูรณาการ.....	39
2.5.2	กรอบแนวคิดที่บูรณาการสำหรับการศึกษา.....	41
2.5.3	สรุป.....	45
2.6	การทบทวนงานวิจัย.....	46
2.6.1	กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับตำบลคอรั้ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์.....	46
2.6.2	กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับความร่วมมือในการสร้างชุมชนเข้มแข็งใน บริบทพื้นที่อื่น.....	51
2.6.3	สรุป.....	61
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย		
3.1	ปรัชญาการวิจัย (Research Philosophy).....	63
3.2	กระบวนทัศน์และแนวทางการวิจัย (Research Paradigm and Approach)...	64
3.3	การออกแบบการวิจัย (Research Design).....	65

หน้า

3.4. พื้นที่/หน่วยการวิเคราะห์ และขอบเขตการวิจัย	
(Research Area and Units of Analysis).....	66
3.4.1 หน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis).....	66
3.4.2 พื้นที่การวิจัย (Research Setting).....	67
3.4.3 ระยะเวลา (Period of Time).....	67
3.5 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (Sampling Strategy).....	68
3.5.1 ประเภทการคัดเลือก (Sampling Method).....	68
3.5.2 คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Criteria).....	69
3.5.3 จำนวนขนาดตัวอย่าง (Sample Size/Saturation).....	70
3.6 เครื่องมือวิจัย (Research Instruments).....	71
3.6.1 การศึกษาครั้งนี้ใช้เครื่องมือหลายประเภท.....	71
3.6.2 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	
(Instrument Development and Validation).....	72
3.7 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection).....	73
3.7.1 แหล่งข้อมูลหลัก (Primary Data Sources).....	73
3.7.2 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation).....	75
3.7.3 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data Sources).....	76
3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis).....	78
3.8.1 การจัดการข้อมูลดิบ.....	79
3.8.2 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis).....	80
3.8.3 การสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis).....	81
3.8.4 การรักษามาตรฐานและความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness).....	82
บทที่ 4 การสร้างระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน: การก่อตัวในการบริหารจัดการ	
แบบร่วมมือในพื้นที่ตำบลคอรุม จังหวัดอุดรธานี	
4.1 บทนำ.....	84
4.2 การก่อตัวในการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของพื้นที่ในตำบลคอรุม.....	84

หน้า

4.2.1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2560	86
4.2.3. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 - ฉบับที่ 12.....	88
4.2.4 แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี.....	90
4.2.5 นโยบายของรัฐบาล พ.ศ. 2539 - พ.ศ. 2566.....	91
4.2.6 แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2546 – ปัจจุบัน.....	93
4.2.7 ประวัติความเป็นมาของตำบลคอรั่ม.....	95
4.3 ตัวขับเคลื่อนความร่วมมือของตำบลคอรั่ม.....	97
4.3.1 ความไม่แน่นอน (Uncertainty).....	97
4.3.2 การพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence).....	97
4.3.3 แรงจูงใจที่มีผลตามมา (Consequential Incentives).....	98
4.3.4 ความเป็นผู้นำในการเริ่มต้น (Initiating Leadership).....	99
บทที่ 5 การวิเคราะห์พลวัตและการปรับตัวของระบอบความร่วมมือในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์	
5.1 บทนำ.....	118
5.2 กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม.....	119
5.2.1 บริบทและพัฒนาการของการจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชน.....	119
5.2.2 ผู้นำการขับเคลื่อนและเครือข่ายความร่วมมือเชิงสถาบัน (Actors and Institutional Drivers).....	121
5.2.3 พลวัตของความร่วมมือ (Collaboration Dynamics) ในกลุ่ม สวัสดิการชุมชนคอรั่ม.....	122
5.2.4 ความท้าทายของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Challenge).....	127
5.2.5 ผลลัพธ์เชิงการจัดการร่วม (Outcomes) และการเรียนรู้เชิงระบบ.....	128
5.2.6 การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง (Adaptive Response).....	130
5.2.7 บทสรุปกรณีศึกษาที่ 1 กองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม.....	131

หน้า

5.3 กรณีศึกษาที่ 2 โรงเรียนลำดวนวิทยาส...	133
5.3.1 ความเป็นมาและเป้าหมายในการจัดตั้งโรงเรียนลำดวนวิทยาส...	133
5.3.2 ผู้นำการขับเคลื่อนและกลไกภาคีผู้เกี่ยวข้อง.....	135
5.3.3 กลไกความร่วมมือและพลวัตภายในกลุ่ม.....	138
5.3.4 ความท้าทายของระบอบความร่วมมือ.....	142
5.3.5 ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและการเรียนรู้เชิงระบบ.....	143
5.3.6 การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง.....	144
5.3.7 บทสรุปกรณีศึกษาที่ 2 โรงเรียนลำดวนวิทยาส...	146
5.4 กรณีศึกษาที่ 3 สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด.....	147
5.4.1 ความเป็นมาสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด.....	147
5.4.2 กลุ่มผู้นำและภาคีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย.....	148
5.4.3 กลไกการบริหารจัดการสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด	
แบบร่วมมือกัน.....	150
5.4.4 ความท้าทายของระบอบความร่วมมือ.....	154
5.4.5 ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน.....	156
5.4.6 การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง.....	157
5.4.7 บทสรุปกรณีศึกษาที่ 3 สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด.....	158
5.5 บทวิเคราะห์เปรียบเทียบ	159
5.5.1 การเปรียบเทียบบริบทของระบบ ตัวขับเคลื่อนและการก่อตัวของ	
ความร่วมมือ.....	159
5.5.2 การเปรียบเทียบพลวัตของความร่วมมือ (Collaborative Dynamics)...	161
5.5.3 การเปรียบเทียบจากผลลัพธ์ของความร่วมมือ.....	162
5.5.4 การเปรียบเทียบการปรับตัวของระบอบความร่วมมือ.....	163
5.6 สรุป.....	165

หน้า

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
6.1 บทนำ.....	167
6.2 สรุปผลการวิจัย.....	167
6.3 ข้อถกเถียงและข้อเสนอหลักของงานวิจัย.....	170
6.4 คุณูปการของงานวิจัย.....	172
6.4.1 คุณูปการด้านทฤษฎีเกี่ยวกับระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ.....	172
6.4.2 คุณูปการในเชิงรัฐศาสตร์.....	173
6.4.3 คุณูปการในเชิงรัฐประศาสนศาสตร์.....	173
6.4.4 คุณูปการในเชิงนโยบายสาธารณะ.....	174
6.5 ข้อจำกัดของงานวิจัย.....	174
6.5.1 ข้อจำกัดด้านขอบเขตของพื้นที่และการเลือกองค์กรในการศึกษา.....	174
6.5.2 ข้อจำกัดด้านระยะเวลาและพลวัตของข้อมูล.....	175
6.6 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต.....	175
6.6.1 การขยายขอบเขตการศึกษาทั้งในระดับพื้นที่และองค์กร.....	175
6.6.2 การพัฒนาโมเดลระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือในบริบท สังคมไทย.....	176
6.6.3 การศึกษาพลวัตของระบอบความร่วมมือในระยะยาว	176
6.6.4 การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGRs) กับนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่น.....	176
6.7 บทสรุป.....	177
บรรณานุกรม.....	180
ประวัติผู้วิจัย.....	188
ภาคผนวก ก.....	190

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1	ตารางสรุปความเข้าใจ Collaborative Governance 18
ตาราง 2	แนวทางระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGRs)..... 30
ตาราง 3	การเปรียบเทียบบริบทของระบบ ตัวขับเคลื่อน และลักษณะของการก่อตัวของระบอบความร่วมมือทั้งสามกลุ่ม..... 160
ตาราง 4	การเปรียบเทียบพลวัตของความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม..... 161
ตาราง 5	การเปรียบเทียบผลลัพธ์ของความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม..... 162
ตาราง 6	การเปรียบเทียบการปรับตัวของระบอบความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม..... 163

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพ 1 กรอบแนวคิดการศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของ ตำบลคอรั้ม.....	8
ภาพ 2 กรอบการบูรณาการ The Integrative Framework for Collaborative Governance.....	21
ภาพ 3 กรอบแนวคิดการศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของ ตำบลคอรั้ม.....	41
ภาพ 4 การก่อตัวของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของพื้นที่ใน ตำบลคอรั้ม.....	85
ภาพ 5 แผนภาพแสดงการบริหารจัดการความร่วมมือของชุมชนคอรั้ม	109
ภาพ 6 แผนภาพแสดงกระบวนการทำงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์	111
ภาพ 7 โครงสร้างคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั้ม.....	120
ภาพ 8 การประชุมคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั้ม.....	121
ภาพ 9 กิจกรรมฝึกอบรมเสริมทักษะการแปรรูปอาหารเพื่อสร้างรายได้ในชุมชน ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั้ม.....	129
ภาพ 10 การเผยแพร่ดนตรีมงคล ของโรงเรียนลำดวนวัยใส ซึ่งถือเป็นการ แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นคอรั้ม.....	134
ภาพ 11 การแสดงรำโดยนักเรียนโรงเรียนลำดวนวัยใส ในกิจกรรมต้อนรับคณะศึกษา ดูงาน สะท้อนพลังของผู้สูงอายุในการร่วมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม...	134
ภาพ 12 ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในการตรวจสอบสภาพนักเรียนโรงเรียน ลำดวนวัยใส.....	136
ภาพ 13 กิจกรรมในห้องเรียนของผู้สูงอายุ โรงเรียนลำดวนวัยใส.....	137
ภาพ 14 นักเรียนโรงเรียนลำดวนวัยใส ร่วมกิจกรรมต้อนรับผู้มาศึกษาดูงานโรงเรียน ลำดวนวัยใส.....	140
ภาพ 15 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนลำดวนวัยใสและวิทยาลัยวันหวาน ณ เทศบาลเมืองหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์.....	144

ภาพ 16	อาคารสำนักงานสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด.....	142
ภาพ 17	โครงสร้างคณะกรรมการบริหาร สหกรณ์ผู้ใช้น้ำจากไฟฟ้าชุมชนคอรุม.....	149
ภาพ 18	บรรยากาศการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสหกรณ์.....	117

บทที่ 1

บทนำ

1.1 บริบทและความเป็นมาของปัญหา

การบริหารภาครัฐในศตวรรษที่ 21 มีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) จากการปกครองแบบดั้งเดิม (Government) ที่เน้นโครงสร้างอำนาจแนวดิ่งและรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายเพียงฝ่ายเดียว ไปสู่แนวคิดการบริหารจัดการ (Governance) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือในลักษณะแนวราบระหว่างรัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและตอบสนองต่อความต้องการของสาธารณะ (Ansell & Gash, 2008) การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นจากการตระหนักว่า ปัญหาในปัจจุบันไม่ได้แยกส่วนจากกัน แต่มีความทับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก เช่น ปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือภัยแล้ง ซึ่งหน่วยงานรัฐเพียงแห่งเดียวไม่สามารถแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องอาศัยการผนึกกำลังและการแบ่งปันความรับผิดชอบระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อสร้างทางออกที่ยั่งยืน ในบริบทระดับสากล การทำงานร่วมกันข้ามหน่วยงาน (Cross-sector Collaboration) ได้รับการยกระดับให้เป็นกลไกสำคัญในการบริหารกิจการสาธารณะและการจัดสวัสดิการ (Emerson & Nabatchi, 2015) ปรากฏการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า รัฐจำเป็นต้องลดบทบาทการเป็นผู้สั่งการลง และเปลี่ยนมาเป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกในการทำงานร่วมกันของตัวแสดงที่หลากหลาย

ในประเทศไทย การเปลี่ยนผ่านสู่การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมได้รับการสนับสนุนจากกรอบกฎหมายและนโยบายหลายฉบับ โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2560 ที่เน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ (จิรวัดน์ โพธิ์ชัย, 2560; ศุภวรรณ ทิพย์โอสถ, 2561) รวมถึงพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะ (สถาบันพระปกเกล้า, 2556) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองท้องถิ่นได้รับการส่งเสริมให้เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อสังคม (ปิยะนุช วัฒนศัพท์, 2562) อย่างไรก็ตาม การบริหารท้องถิ่นไทยยังคงเผชิญกับความท้าทายสำคัญหลายประการ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านทรัพยากรทั้งงบประมาณและบุคลากร ความซับซ้อนของปัญหาที่เพิ่มมากขึ้น และระบบสายบังคับบัญชาแบบดั้งเดิมที่ยังคงเน้นการสั่งการจากส่วนกลางมากกว่าการสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน

ระหว่างภาคส่วน (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2560) ทำให้ความพยายามในการสร้างความร่วมมือมักอยู่ในรูปแบบของโครงการเฉพาะกิจหรือการทํำบ้นทึกข้อตกลงระหว่างหน่วยงาน ซึ่งมีขาดความต่อเนื่อง และยั่งยืน เมื่อโครงการสิ้นสุดลงหรือเมื่อบุคคลสำคัญย้ายหรือเปลี่ยนแปลงไป (สุรพงษ์ โษะมณี, 2563)

ท่ามกลางความท้าทายในภาพรวม ตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตรดิถ์ กลับปรากฏความโดดเด่นในฐานะพื้นที่ที่มีศักยภาพในการสร้างและดำรงระบบความร่วมมือได้อย่างเหนียวแน่น และยั่งยืน รากฐานสำคัญของตำบลคอรั้มคือ 'ทุนทางสังคม' ที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่พึ่งพาอาศัยกัน (สุดารัตน์ รอดบุญส่ง และ โสวัตรี ณ ถลาง, 2561) ซึ่งความผูกพันนี้เองที่เปลี่ยนเป็นความไว้วางใจ และกลายเป็นกลไกทรงพลังในการแก้ไขปัญหาของส่วนรวม สอดคล้องกับแนวคิดของ Coleman (1988) ที่มองว่าทุนทางสังคมคือปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ยิ่งไปกว่านั้น ความเข้มแข็งจากฐานรากยังได้รับการต่อยอดผ่านนวัตกรรมการจัดการตนเอง จนทำให้ตำบลคอรั้มกลายเป็นต้นแบบ 'ตำบลสุขภาวะ' ภายใต้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตรดิถ์ (องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้ม, 2559) จนนำไปสู่ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่เป็นรูปธรรมในปัจจุบัน

สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือการดำรงอยู่ขององค์กรชุมชน 3 แห่ง ที่แม้จะมีภารกิจและการปรับตัวที่แตกต่างกัน แต่กลับร้อยเรียงกันภายใต้ระบอบความร่วมมือเดียวกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ กองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั้ม ที่สร้างหลักประกันความมั่นคงและการช่วยเหลือเกื้อกูล โรงเรียนลำตวนวัยใส ที่เป็นพื้นที่สร้างคุณค่าและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุและสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั้มจำกัด ซึ่งเป็นต้นแบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันระหว่างรัฐและประชาชน องค์กรเหล่านี้มิได้ทำงานแบบแยกส่วนแต่มี “กลุ่มเพชรคอรั้ม” เป็นพื้นที่เฝ้ากลางในการประสานงาน สื่อสาร และตัดสินใจร่วมกับภาคีภายนอก (สุดารัตน์ รอดบุญส่ง และ โสวัตรี ณ ถลาง, 2561) โครงสร้างการทำงานเชิงเครือข่ายนี้สะท้อนลักษณะของ “ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน” (Collaborative Governance Regime) ตามนิยามของ Emerson และ Nabatchi (2015) ได้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในแง่ของการทำงานที่เป็นระบบและการมีความสามารถในการปรับตัว (Adaptive Capacity) ต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

การศึกษาระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในตำบลคอรั้มจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ ในเชิงทฤษฎี การศึกษานี้เป็นโอกาสในการทดสอบและขยายกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ของ Emerson and Nabatchi (2015) ให้สามารถอธิบายบริบทของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการบูรณาการมิติของทุนทางสังคม (Social Capital) ตามแนวคิดของ Coleman (1988) และวัฒนธรรม

ท้องถิ่นที่กรอบแนวคิดมีข้อจำกัดในการอธิบายบริบทที่แตกต่างกัน การศึกษาการปรับตัวของระบอบความร่วมมือในระยะยาวยังสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการแบบปรับตัว (Adaptive Governance) ที่เน้นความสามารถของระบบในการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงเพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อม (Emerson & Gerlak, 2014) ในเชิงปฏิบัติ การศึกษาจะให้ความรู้และบทเรียนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ รวมทั้งเป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดนโยบายสาธารณะที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและความยั่งยืนในระดับท้องถิ่น

1.2 ปัญหาการวิจัย

แม้ว่าการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันจะได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมากในวงการวิชาการและการปฏิบัติ แต่งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ศึกษาเรื่องนี้ในบริบทของประเทศไทยยังมีข้อจำกัดสำคัญหลายประการที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข *ประการแรก* งานวิจัยที่ผ่านมาเน้นการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะของโครงการเฉพาะกิจ (Project-based Participation) ที่มีกรอบเวลาจำกัดและมักสิ้นสุดลงเมื่อโครงการหมดระยะเวลา (ปิยะนุช วัฒนศัพท์, 2562; สุรพงษ์ โช๊ะมณี, 2563) การศึกษาในลักษณะนี้แม้จะให้ข้อมูลที่มีประโยชน์เกี่ยวกับกระบวนการและผลลัพธ์ในระยะสั้น แต่ยังขาดการวิเคราะห์ในระดับ “ระบอบ (Regime)” ที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนานและมีการพัฒนาโครงสร้างและกลไกการทำงานที่เป็นระบบ ดังที่ Emerson and Nabatchi (2015) ได้เสนอไว้ว่า ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) แตกต่างจากโครงการความร่วมมือทั่วไปตรงที่มีลักษณะของความต่อเนื่อง การเป็นสถาบันนิยม และความสามารถในการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ในระยะยาว

ประการที่สอง งานวิจัยส่วนใหญ่ที่ใช้กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ในบริบทของประเทศไทยยังคงให้ความสำคัญกับโครงสร้างเชิงสถาบันและกระบวนการเชิงรูปธรรม แต่ยังไม่ได้เจาะลึกถึงบทบาทของทุนทางสังคม (Social Capital) และมิติทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการทำงานร่วมกันในสังคมไทย กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGRs) ดังเดิมของ Emerson and Nabatchi (2015) มักวางตำแหน่งทุนทางสังคมเป็นเพียง “ปัจจัยบริบทภายนอก (System Context)” ที่ส่งผลต่อระบอบความร่วมมือ แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมในฐานะ *กลไกแกนกลาง* ที่ขับเคลื่อนพลวัตความร่วมมือโดยตรง ในบริบทของสังคมไทยที่มีความหนาแน่นของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมสูง และมีบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง เช่น หลักบุญคุณ (gratitude and reciprocity) หลักน้ำใจ (kindness and generosity) และระบบเวียง (community interdependence) การมองข้ามมิติเหล่านี้อาจทำให้ไม่สามารถอธิบายพลวัตความร่วมมือและกลไกการดำรงอยู่ของระบอบในบริบท

ไทยได้อย่างครบถ้วน แม้ว่าจะมีงานวิจัยบางชิ้นที่กล่าวถึงความสำคัญของทุนทางสังคมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น งานของ Coleman (1988) ที่เน้นบทบาทของทุนทางสังคมในการสร้างความไว้วางใจและอำนวยความสะดวกการทำงาน แต่ยังคงขาดการบูรณาการอย่างเป็นระบบเข้ากับกรอบแนวคิดระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทไทย

ประการที่สาม งานวิจัยส่วนใหญ่มักศึกษาความร่วมมือในลักษณะหน้าตัด (Cross-sectional) หรือในช่วงเวลาสั้นๆ ทำให้ไม่สามารถเห็นพลวัต (Dynamics) และการปรับตัว (Adaptation) ของระบบความร่วมมือในระยะยาวได้อย่างชัดเจน การศึกษาพลวัตความร่วมมือในระยะยาวมีความสำคัญเพราะช่วยให้เข้าใจว่าระบบความร่วมมือสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และนโยบายได้อย่างไร และมีกลไกใดบ้างที่ทำให้ระบบสามารถดำรงอยู่หรือล้มเหลวในที่สุด ตามแนวคิดของ Emerson and Gerlak (2014) ระบบที่มีความยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวได้จะมีโอกาสอยู่รอดและพัฒนาต่อไปในระยะยาว การขาดการศึกษาในมิตินี้ทำให้เราไม่สามารถเรียนรู้บทเรียนเกี่ยวกับปัจจัยที่เอื้อต่อความยั่งยืนของระบบความร่วมมือในบริบทไทยได้อย่างเพียงพอ

ประการที่สี่ แม้ว่าประเทศไทยจะมีตัวอย่างของพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างระบบความร่วมมือระหว่างองค์กรต่าง ๆ เช่น ตำบลคอรั่ม ที่มีกลุ่มเพชรคอรั่มทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานงานระหว่างองค์กรชุมชนหลายแห่ง (สุภารัตน์ รอดบุญส่ง และ โสวัตรี ณ ถลาง, 2561) แต่ยังคงขาดการศึกษาอย่างเป็นระบบว่าระบบความร่วมมือเหล่านี้ก่อตัวขึ้นได้อย่างไร มีองค์ประกอบและกลไกการทำงานอย่างไร และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอย่างไร การขาดความรู้ในมิตินี้ทำให้ยากต่อการถอดบทเรียนและนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ช่องว่างความรู้ดังกล่าวสร้างความจำเป็นในการศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของสังคมไทยอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่มุ่งตอบคำถามสำคัญสองประการ คือ (1) ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มก่อตัวขึ้นได้อย่างไร และ (2) ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มมีพลวัตและการปรับตัว อย่างไร ในช่วงปี พ.ศ. 2554 – 2564 การตอบคำถามเหล่านี้จะช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในสังคมไทย โดยเฉพาะบทบาทของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวและการปรับตัวของระบบ ซึ่งจะนำไปสู่การเสนอแนวทางในการพัฒนารอบทฤษฎีที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยและสังคมเอเชียอื่น ๆ ที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน

1.3 คำถามการวิจัย

1.3.1 ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิถ ก่อตัวขึ้นได้อย่างไร

1.3.2 ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้มมีพลวัตและการปรับตัว อย่างไร ในช่วงปี พ.ศ. 2554 – 2564

1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.4.1 เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายแนวทางในการก่อตัวของระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิถ

1.4.2 เพื่อทำความเข้าใจพลวัตความร่วมมือและการปรับตัวของระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิถ

1.5 ขอบเขตการวิจัย

1.5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการก่อตัวและพลวัตของระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้ม โดยเน้นการวิเคราะห์กระบวนการความร่วมมือผ่านกรอบแนวคิด Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบทฤษฎีหลัก และเสริมด้วยแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) เพื่ออธิบายมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการทำงานร่วมกัน การศึกษารอบคลุมองค์ประกอบสำคัญของระบอบความร่วมมือ ได้แก่ บริบทของระบบ (System Context) พลวัตความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) และการปรับตัวของระบบ (Regime Adaptation) โดยเฉพาะการวิเคราะห์ว่าองค์กรต่าง ๆ ภายในตำบลคอรั้มสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน สื่อสาร ตัดสินใจร่วม และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทอย่างไร

1.5.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาคือตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิถ โดยมุ่งเน้นการศึกษาสามองค์กรหลักที่มีบทบาทสำคัญในระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ได้แก่ (1) โรงเรียนลำดวนวิทยไส ซึ่งเป็นองค์กรด้านการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ (2) สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั้มจำกัด ซึ่งเป็นองค์กรด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและการเกษตร และ (3) กองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั้ม ซึ่งเป็นองค์กรด้านการสร้างหลักประกันความมั่นคงทางสังคม นอกจากนี้ การศึกษายังครอบคลุมบทบาทของกลุ่มเพชรคอรั้มในฐานะกลไกเชื่อมโยงและประสานงานระหว่างองค์กรต่าง ๆ และหน่วยงานภายนอก

1.5.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาครอบคลุมช่วงระยะเวลาดังต่อไปนี้ พ.ศ. 2554 ถึง พ.ศ. 2564 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในระดับท้องถิ่นเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ช่วงเวลาดังกล่าวช่วยให้สามารถศึกษาพลวัตและการปรับตัวของระบบความร่วมมือในระยะยาวได้อย่างชัดเจน

1.5.4 ขอบเขตด้านประชากร

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้จำนวน 36 คน แบ่งออกเป็นสามกลุ่มหลัก คือ

- (1) กรรมการหรือผู้บริหารกลุ่มองค์กรชุมชนทั้งสามแห่งที่มีประสบการณ์การทำงานอย่างน้อย 1 ปี
- (2) สมาชิกและประชาชนที่มีส่วนร่วมหรือได้รับประโยชน์จากองค์กรเหล่านี้ไม่น้อยกว่า 6 เดือน และ
- (3) ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อเข้าถึงผู้ที่มีบทบาทสำคัญและมีความรู้เกี่ยวกับระบบความร่วมมือ และการคัดเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) เพื่อเข้าถึงบุคคลที่มีประสบการณ์จริงและได้รับการยอมรับในชุมชน โดยกำหนดเกณฑ์อายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี และต้องมีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของระบบความร่วมมือในช่วงปี พ.ศ. 2554 – 2564

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 การวิจัยช่วยขยายกรอบแนวคิดระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ให้สามารถอธิบายบริบทไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยใช้แนวคิดทุนทางสังคมเป็นกรอบเสริมในการอธิบายกระบวนการก่อตัวและการปรับตัวของระบบ

1.6.2 ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการปฏิบัติงานและการกำหนดนโยบาย

1.7 นิยามศัพท์

1.7.1 ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) หมายถึง ระบบของการบริหารจัดการที่เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรภายนอก ผ่านกระบวนการของการสื่อสาร การสร้างความเข้าใจร่วม การตัดสินใจร่วม และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง โดยมีลักษณะของความต่อเนื่อง การสถาบันนิยม และความสามารถในการดำรงอยู่ในระยะยาว ตามกรอบแนวคิดของ Emerson and Nabatchi (2015)

1.7.2 องค์กรในตำบลอุดร หมายถึง องค์กรที่ดำเนินงานในพื้นที่ตำบลอุดรและมีการทำงานร่วมกันภายใต้การประสานงานของกลุ่มเพชรอุดร โดยเฉพาะ 3 องค์กรหลักที่เป็นกรณีศึกษา

ในงานวิจัยนี้ ได้แก่ โรงเรียนลำดวนวิทยาสส สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั้ม จำกัด และกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั้ม

1.7.3 การก่อตัว (Formation) หมายถึง กระบวนการที่ระบอบความร่วมมือเกิดขึ้นและพัฒนาเป็นรูปธรรม ตั้งแต่การรวมตัวของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การสร้างกลไกการทำงานร่วมกัน การกำหนดกฎเกณฑ์และบทบาทของแต่ละฝ่าย จนถึงการสร้างระบบที่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง

1.7.4 พลวัตความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวของกระบวนการความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง ซึ่งถูกขับเคลื่อนโดยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ภาวะผู้นำ แรงจูงใจ ความพึงพาอาศัยกัน และความไม่แน่นอนของบริบท พลวัตความร่วมมือเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การสื่อสาร การสร้างความเข้าใจร่วม การสร้างแรงจูงใจร่วม และการตัดสินใจร่วม ซึ่งนำไปสู่การตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และนโยบาย

1.7.5 การปรับตัว (Adaptation) หมายถึง ความสามารถของระบอบความร่วมมือในการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงาน โครงสร้าง หรือกลยุทธ์เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ ปัญหา และบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังคงรักษาเป้าหมายหลักและความต่อเนื่องของการทำงานร่วมกันไว้ได้

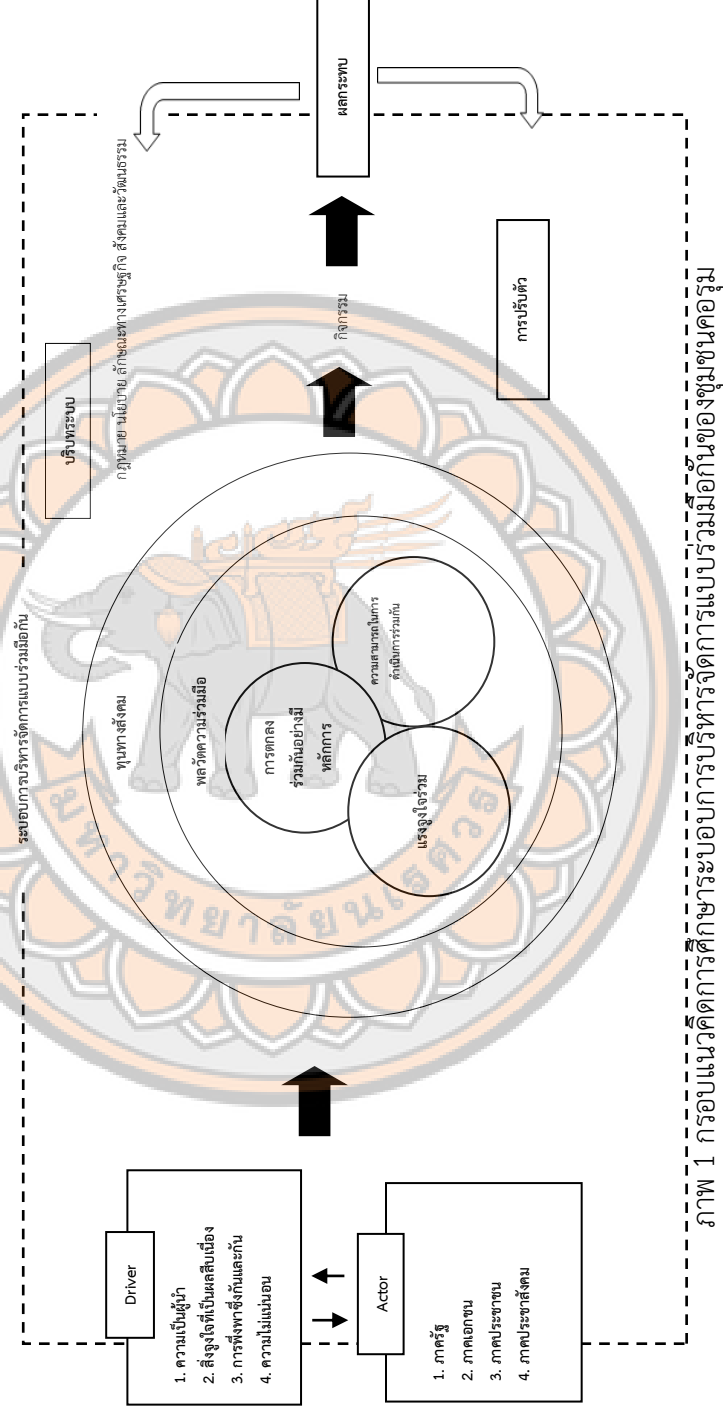
1.7.6 บริบทพื้นที่ หมายถึง สภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และภูมิศาสตร์ของตำบลคอรั้ม ที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัว การดำเนินงาน และการปรับตัวของระบอบความร่วมมือ รวมถึงลักษณะเฉพาะของชุมชนที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น

1.7.7 ทูทางสังคม (Social Capital) หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคมที่อำนวยความสะดวกในการทำงานร่วมกันและการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (Coleman, 1988) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสามรูปแบบหลัก คือ (1) ทูทางสังคมเชิงผูกพัน (bonding capital) ที่เกิดจากความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นภายในกลุ่ม (2) ทูทางสังคมเชิงเชื่อมโยง (bridging capital) ที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ และ (3) ทูทางสังคมเชิงเชื่อมต่อ (linking capital) ที่เชื่อมต่อระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกที่มีอำนาจและทรัพยากร

1.7.8 กลุ่มเพชรคอรั้ม หมายถึง เครือข่ายของผู้นำและตัวแทนจากองค์กรต่างๆ ในตำบลคอรั้ม ที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานงาน สื่อสาร และตัดสินใจร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก โดยเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกันและอำนวยความสะดวกในการทำงานร่วมกันภายใต้ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

1.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบทฤษฎีหลักในการอธิบายการก่อตัวและพลวัตของระบอบความร่วมมือ โดยเสริมด้วยแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) ของ Coleman (1988) เพื่ออธิบายมิติทางวัฒนธรรม กรอบแนวคิดของงานวิจัยสามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ดังภาพ 1

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการศึกษาระบบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของชุมชนคอรั่ม

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย ประยุกต์จาก Emerson และ Nabatchi (2015)

จากกรอบแนวคิดดังกล่าว การศึกษามุ่งวิเคราะห์ว่าระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในตำบลอรุณก่อดำขึ้นได้อย่างไร ภายใต้อิทธิพลของบริบทของระบบ (System Context) ที่ครอบคลุมทั้งปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และโดยเฉพาะทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน การศึกษาพลวัตความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) มุ่งเน้นการวิเคราะห์กระบวนการสื่อสาร การสร้างความเข้าใจร่วม (Shared Understanding) และการสร้างแรงจูงใจร่วม (Shared Motivation) ซึ่งนำไปสู่การดำเนินการร่วม (Collaborative Actions) ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน การจัดการเรียนรู้ผู้สูงอายุ และการสร้างระบบสวัสดิการชุมชน

นอกจากนี้ การศึกษายังวิเคราะห์การปรับตัวของระบอบ (Regime Adaptation) ว่าองค์กรต่าง ๆ เรียนรู้และปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานอย่างไรเมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของบริบท โดยทุนทางสังคมทั้งสามรูปแบบ (bonding, bridging, และ linking capital) มีบทบาทสำคัญในการอำนวยความสะดวกให้กระบวนการเหล่านี้ดำเนินไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน

บทที่ 2

ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 บทนำ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลอรุณ อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ในช่วงปี พ.ศ. 2554–2564 โดยมุ่งทำความเข้าใจว่าระบอบดังกล่าวก่อรูปขึ้นอย่างไร ดำรงอยู่ด้วยกลไกใด และมีการปรับตัวอย่างไรภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์บทบาทของทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนพลวัตความร่วมมือภายในระบอบ

ด้วยลักษณะคำถามวิจัยดังกล่าว การศึกษานี้จำเป็นต้องอาศัยกรอบทฤษฎีที่สามารถอธิบายทั้งโครงสร้าง กระบวนการ และการเปลี่ยนแปลงของความร่วมมือได้อย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยจึงใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) ของ Emerson และ Nabatchi (2015) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก และใช้แนวคิดทุนทางสังคมเป็นกรอบเสริมในการอธิบายมิติของความไว้วางใจ บรรทัดฐาน และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อการทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่

บทนี้มุ่งทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนารอบการวิเคราะห์ของงานวิจัย โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อ (1) ทำความเข้าใจสาระสำคัญของกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (2) อธิบายบทบาทของทุนทางสังคมต่อความร่วมมือ และ (3) ระบุช่องว่างทางวิชาการจากงานที่ผ่านมา อันจะนำไปสู่การสังเคราะห์กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษากรณีตำบลอรุณ

เนื้อหาในบทนี้ประกอบด้วยการนำเสนอพัฒนาการของแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน แนวคิดทุนทางสังคม การบูรณาการกรอบทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการพัฒนารอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในบทต่อไป

2.2 การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) เป็นทฤษฎีที่ถูกนำมาใช้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการปกครอง (Governance) Ann Marie Thomson และ Jame L. Perry ได้นิยาม Collaboration โดยอ้างอิง Van de Ven's (1997) ไว้ว่า Collaboration คือ กระบวนการที่ตัวแสดงต่างๆ มาปฏิสัมพันธ์กันอย่างอิสระ ผ่านการต่อรองที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการร่วมกัน สร้างกติกาและโครงสร้างการบริหารความสัมพันธ์และวิธีที่จะปฏิบัติหรือตัดสินใจในประเด็นใดๆ ที่ได้ชักนำให้ตัวแสดงเหล่านี้มาร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการแบ่งปันบรรทัดฐาน (norm) และปฏิสัมพันธ์ที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน (Thomson & Perry, 2006, p.23)

ส่วนคำว่าจัดการปกครอง (Governance) มีข้อถกเถียงอยู่มาก ในเรื่องความหมายและการนำไปใช้ในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวได้รับความสนใจมากขึ้น ภายหลังเกิดวิกฤตการเงินเศรษฐกิจโลกในช่วงทศวรรษ 1960s-1970s และวิกฤตการเงินในยุโรปช่วงทศวรรษ 1980s-1990s เกิดคำถามต่อรัฐถึงความไม่สามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้ อันนำมาสู่มุมมองในการพิจารณาการปกครอง (government) ที่เปลี่ยนบทบาทรัฐที่มีต่อสังคมและปรับความสามารถในการทำให้เกิดผลประโยชน์ส่วนรวมที่ชัดเจนภายใต้แรงกดดันทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก (Pierre and Peters, 2000, p.7)

ส่วนความแตกต่างของบทบาทรัฐในมิติของการจัดการปกครอง (Governance) กับแบบดั้งเดิม (Government) คือ รัฐยังมีบทบาทสำคัญในฐานะตัวแสดงอันดับหนึ่ง แต่อยู่ท่ามกลางตัวแสดงอื่นๆ ในการบริหารจัดการสังคมไปด้วยกัน แม้ว่าในช่วง 1980s จะเกิดกระแสลดบทบาทรัฐลงแล้วหันมาสนใจปฏิสัมพันธ์กับเอกชนในงานสาธารณะมากขึ้นก็ตาม ในบริบท Governance นี้ความร่วมมือแบบ Corporatism ระหว่างรัฐกับเอกชนไม่ใช่ทางเลือกที่น่าสนใจเพียงอย่างเดียว แต่มีการแสวงหาตัวแสดงอื่นๆ เพิ่มขึ้น ส่วนประเด็นรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ ถูกมองว่ากลายมาเป็นอุปสรรคในการจัดการปกครอง เช่น ข้อจำกัดในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆ

นอกจากนี้ Collaborative Governance ถือเป็นส่วนหนึ่งของปฏิสัมพันธ์รัฐกับสังคม ในกรอบของ Governance ที่มีนัยทั้งปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน เพื่อเป้าหมายร่วมและมิติของความสัมพันธ์ที่ตัดข้ามพรมแดนหรือรอบโครงสร้างการบริหารปกครองแบบดั้งเดิม นักวิชาการจำนวนมากได้นิยาม Collaborative Governance ไว้หลากหลายความหมาย อาทิ Ansell & Gash ได้กล่าวไว้ว่า "การจัดการจัดการปกครองที่เจ้าหน้าที่รัฐหนึ่งหน่วยหรือมากกว่านั้น เข้าร่วมกระบวนการตัดสินใจกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีอิทธิพลอย่างเป็นทางการ เพื่อหาฉันทามติและนำไปสู่เป้าหมาย ซึ่งคือการสร้างหรือนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติหรือการจัดการโครงการสาธารณะรวมทั้งการจัดการทรัพยากรต่างๆ" (Ansell & Gash, 2008, p. 544)

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า Collaborative Governance ได้รับความสนใจอย่างมากในช่วงทศวรรษ 1990s นักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าเป็นกระบวนการที่ใหม่ในการบริหารปกครองในระบอบประชาธิปไตย (Emerson, 2012, p.3) ซึ่งอยู่บนฐานของ Governance มุ่งเป้าหมายไปที่พลเมืองเป็นศูนย์กลางการปกครองจากเดิมที่มักเป็นการรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่รัฐและกลไกรัฐ โดยเฉพาะระบบสายการบังคับบัญชา (Bureaucracy)

จากการศึกษา Collaborative Governance พบว่า เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ การพัฒนาทางเทคโนโลยีที่ทำให้ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากร มีความซับซ้อนมากขึ้น ในขณะที่ระบบราชการแบบเดิมที่เน้นสายการบังคับบัญชาการใช้อำนาจและการตัดสินใจนั้น ไม่สามารถตอบสนองแก้ปัญหาที่ซับซ้อนนี้ได้ โดยเฉพาะปัญหาในระดับชุมชนหรือท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน ตัวแสดงอื่น ๆ ที่มีใช้รัฐ อาทิ ภาคเอกชน ขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ องค์กรพัฒนาเอกชน ต่างมีศักยภาพที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในประเด็นสาธารณะมากขึ้น รัฐเองก็ต้องอาศัยข้อมูลทรัพยากรบางอย่างร่วมกับตัวแสดงใหม่ๆ เหล่านี้ในการตัดสินใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า แนวทาง Collaborative Governance มีความชอบธรรมในกระบวนการตัดสินใจขนานไปกับแนวทางการตัดสินใจโดยรัฐแบบเดิม ทั้งนี้ ยังพบว่า มีการนำ Collaborative Governance ไปใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และการให้บริการสาธารณะ เช่น การแก้ไขความยากจน การจัดการความขัดแย้งในประเด็นทรัพยากรการบริการสาธารณสุข สุขภาวะชุมชน การให้บริการงานอาสาสมัครสาธารณะ การออกแบบผังเมือง งานบริการการศึกษา การจัดการสังคม และอื่นๆ

2.2.1 ที่มาของ Collaborative Governance ในประเทศไทย

สำหรับประเทศไทย การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการบริหารราชการแผ่นดินไม่ใช่เรื่องใหม่ ภาคประชาชนได้รับการรับรองสิทธิการเข้ามามีส่วนร่วมตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ด้วยวิธีประชาพิจารณ์ พ.ศ. 2539 (ซึ่งได้ปรับปรุงและยกเลิกไปเมื่อมีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน พ.ศ.2548) (คลังสาระสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ) ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันท่ามกลางบริบทของการบริหารกิจการสาธารณะที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของประเทศไทย ความร่วมมือในการจัดบริการสาธารณะระหว่างองค์กรทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชนหรือประชาสังคม ได้กลายมาเป็นกิจกรรมสำคัญที่ผู้มีหน้าที่ในการจัดบริการสาธารณะต้องนำมาพิจารณา (Emerson, K., & Nabatchi, T. 2015.) โดยแนวคิดหนึ่งที่โดดเด่นได้รับการศึกษาและถูกนำไปปฏิบัติอย่างมาก

ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวคือ แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ซึ่งมีพัฒนาการทั้งในทางทฤษฎีและการประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่องในหลายประเทศ รวมทั้งประเทศไทย

ในช่วงเริ่มต้น คำว่า การร่วมมือ (collaboration) ถูกมองว่าเป็นเพียงกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ (informal) เกิดขึ้นโดยบังเอิญ (accidental) และอย่างดีที่สุดก็เป็นที่ได้แค่การทดลองทางการบริหาร (experimental) เท่านั้น (Gash, 2016, p. 213) อย่างไรก็ตาม พบว่างานเขียนของ Gray (1989) ถือเป็นบทความชิ้นสำคัญที่ได้ก่อให้เกิดกระแสความสนใจในเรื่องการประสานความร่วมมือ (collaborating) ด้วยการเน้นให้เห็นว่าความร่วมมือนั้นเป็น “ปทัสถานทางสังคมใหม่ (a new social norm)” ที่ไม่ว่านักปฏิบัติหรือนักวิชาการควรหันมาสนใจ โดยงานชิ้นนี้ได้นำเสนอหลักการของความร่วมมือ (principles of collaboration) ที่จะป็นทางออกของปัญหาที่เกิดจากการบริหารกิจการสาธารณะในรูปแบบเดิม

แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ได้ถูกพัฒนาและกลายมาเป็นแนวคิดที่พูดถึงกันโดยทั่วไป ยกตัวอย่าง การประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ เช่น ในสหรัฐอเมริกา การร่วมมือกันระหว่างหน่วยงาน (interagency collaboration) ได้กลายมาเป็นมาตรฐานระดับดีเยี่ยม หรือในกรณีของสหราชอาณาจักร ความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชน และประชาสังคมได้กลายมาเป็นนโยบายสำคัญของทุกรัฐบาล นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 (Entwistle, T., & Martin, S. 2005)

ด้วยเหตุนี้ ในการพิจารณา Collaborative Governance ของนักวิชาการสำคัญ Kirk Emerson และ Tina Nabatchi ซึ่งเน้นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและนำ Collaborative Governance ไปใช้ พิจารณาปัญหาอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนกระบวนการดังกล่าว ที่มาจากการศึกษาและการสำรวจ งานวิจัยในงานของ Emerson ชี้ให้เห็นว่า งานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับ Collaborative Governance มีกรอบในการวิเคราะห์ที่ไม่สามารถทำให้เป็นข้อสรุปทั่วไปได้ เพราะมีความแตกต่างในเรื่องหน่วย ภูมิภาค ขนาด ปริมาณของนโยบาย กลไก กระบวนการเป็นไปได้อย่างที่จะใช้ตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งไปใช้ได้ทุกกรณี (Emerson, 2012, p. 5)

2.2.2 แนวคิดและคำสำคัญ

การทำความเข้าใจแนวคิดการจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ ผู้วิจัยมองว่าจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจคำสำคัญ 5 คำหลัก ได้แก่ (1) การประสานความร่วมมือ (collaboration) (2) การจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (collaborative governance) (3) การจัดการการประสานความร่วมมือสาธารณะ (collaborative public management) (4) ประโยชน์จากการประสานความร่วมมือ (collaborative advantage) และ (5) ผู้จัดการการประสานความร่วมมือ (collaborative manager)

2.2.2.1 การประสานความร่วมมือ (Collaboration)

คำนิยามของการประสานความร่วมมือได้ผ่านการถกเถียงเพื่อหาข้อสรุปในหลายวาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดพิมพ์วารสาร Public Administration Review ฉบับพิเศษ ซึ่งเป็นการรวมเอาบทความสำคัญเกี่ยวกับการประสานความร่วมมือเอาไว้ และบรรณาธิการวารสารฉบับดังกล่าวได้สรุปไว้ว่า

“การประสานความร่วมมือ หมายถึง การร่วมดำเนินงานและร่วมมือกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วม ด้วยการทำงานข้ามขอบเขตในลักษณะของความสัมพันธ์แบบข้ามภาคส่วน (working across boundaries in multisector relationships) ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ต้องอยู่บนฐานของการต่างตอบแทน” (O’Leary, Gerard, and Bingham, 2006, p.7)

นอกจากนี้ Agranoff & McGuire (2003, p. 4) ได้นิยามว่า การประสานความร่วมมือ หมายถึง “ความสัมพันธ์อย่างมีจุดมุ่งหมายที่ได้รับการออกแบบเพื่อแก้ปัญหานึง ด้วยการสร้างสรรค์หรือการค้นพบทางออกภายใต้ชุดของข้อจำกัดต่าง ๆ” และเมื่อพิจารณานิยามของนักคิดอื่น การประสานความร่วมมือ ยังหมายรวมถึงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับ “ตัวแสดงที่เป็นอิสระ” “การพึ่งพาซึ่งกันและกัน” “การสร้างสรรค์” และ “การร่วมตัดสินใจ” (Gray, 1989) ดังนั้น ข้อสรุปของคำว่า การประสานความร่วมมือ หมายถึง กระบวนการที่ตัวแสดงต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ต่อกัน และตัดสินใจอย่างอิสระร่วมกันในการที่จะสร้างสรรค์หรือไม่สร้างสรรค์กิจกรรมที่มีการพึ่งพาอาศัยกันภายใต้ชุดของข้อจำกัดต่าง ๆ

2.2.2.2 การจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaborative Governance: CG)

Collaborative Governance ไม่ใช่คำที่มีความหมายเหมือนกัน (synonym) กับคำว่า “การประสานความร่วมมือ” เนื่องจากการประสานความร่วมมือเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่มีปฏิสัมพันธ์ภายในระหว่างกัน และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งระบบนี้หมายถึง การจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (Collaborative Governance: CG) โดยคำนิยามของ

Collaborative Governance ที่ได้รับการอ้างอิงอยู่บ่อยครั้ง คือ คำนิยามของ Ansell & Gash (2008, p.544) ซึ่งมองว่า

Collaborative Governance หมายถึง การจัดการปกครองที่หน่วยงานสาธารณะแห่งหนึ่ง หรือมากกว่านั้นได้ร่วมงานโดยตรงกับหน่วยงานที่ไม่ใช่ภาครัฐในกระบวนการตัดสินใจที่เป็นทางการ มีฉันทามติร่วมและผ่านการปรึกษาหารือกัน อันมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดหรือนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติหรือเป็นการจัดการโครงการหรือสินทรัพย์สาธารณะต่าง ๆ

จากคำนิยามข้างต้น Nabatchi (2016) ได้พัฒนาความหมายของ Collaborative Governance คือ การก่อร่างเชิงสถาบัน ที่ขยายขอบเขตความสนใจไปมากกว่าแค่เรื่องของผู้จัดการสาธารณะ (public manager) หรือภาคส่วนสาธารณะ (public sector) โดยจะเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของสาธารณะและภาคประชาสังคมที่มีระบบและกระบวนการที่ต่อเนื่องยาวนาน ดังนั้น Collaborative Governance จึงหมายถึง กระบวนการและโครงสร้างของการตัดสินใจและการจัดการนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับคนที่หลากหลาย ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่หน่วยงานภาครัฐ

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา Kirk Emerson ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนโยบายสาธารณะจาก University of Arizona ได้ขยายนิยาม Collaborative Governance ว่าเป็นกระบวนการโครงสร้าง การตัดสินใจและการจัดการนโยบายสาธารณะ ซึ่งให้ตัวแสดงต่าง ๆ จากหลากหลายภาคส่วนหลายระดับชั้น ไม่ว่าจะเป็นรัฐ เอกชนหรือประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อตอบโจทย์สาธารณะอะไรบางอย่างที่ไม่สามารถบรรลุผลได้ หากปราศจากการมีส่วนร่วม คำนิยามนี้มีขอบเขตที่กว้าง และยืดหยุ่นเกินคำนิยาม มีความหมายที่หลากหลาย (ธีรพัฒน์ อังศุवाल, 2565, หน้า 34)

สำหรับการศึกษาี้ ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน” ในการแปลศัพท์ Collaborative Governance ตามแนวคิดของ Emerson & Nabatchi (2015) แทนที่จะใช้คำว่า “การจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือกัน” หรือ “การปกครองแบบประสานความร่วมมือ” ที่นักวิชาการหลายท่านใช้กัน ทั้งนี้ เนื่องจาก (1) คำว่า “การบริหารจัดการ” สะท้อนแนวคิดของ Collaborative Governance Regime ที่เน้นการจัดการทรัพยากรและการแก้ปัญหาาร่วมกันในระบบ (regime) ที่กว้างกว่าการปกครอง (government) แบบดั้งเดิม (2) เหมาะสมกับบริบทของชุมชนคอรั่มที่ตัวแสดงหลักไม่ใช่เพียงหน่วยงานรัฐ แต่รวมถึงองค์กรชุมชน เอกชน และประชาชน ที่ร่วมกัน “บริหารจัดการ” กิจกรรมสาธารณะ มากกว่าการ “ปกครอง” ในความหมายแบบอำนาจรัฐ และ (3) สอดคล้องกับธรรมชาติของกรณีศึกษาที่เป็นการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน โรงเรียนลำดวนวัยใส และสหกรณ์ผู้ใช้น้ำฯ ซึ่งล้วนเป็นการ “บริหารจัดการทรัพยากรและบริการร่วมกัน” อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยจะใช้คำว่า Collaborative Governance (CG)

และ Collaborative Governance Regime (CGR) แบบไม่แปลความคู่ไปด้วย เพื่อความชัดเจนในการอ้างอิง

2.2.2.3 การจัดการการประสานความร่วมมือสาธารณะ (Collaborative Public Management)

การจัดการการประสานความร่วมมือสาธารณะ ถูกนำเสนออย่างเป็นระบบผ่านงานศึกษาของ Agranoff & McGuire (2003) ซึ่งได้นิยามการจัดการการประสานความร่วมมือสาธารณะไว้ว่าเป็น “แนวคิดที่อธิบายกระบวนการในการอำนวยความสะดวกและปฏิบัติการท่ามกลางหน่วยงานที่หลากหลาย เพื่อแก้ปัญหาที่ไม่สามารถจะถูกแก้ไขหรือแก้ไขได้โดยง่ายด้วยองค์การเดียวโดดๆ” (Agranoff & McGuire, 2003, p.4) ทั้งนี้ แนวคิดนี้ของ Agranoff และ McGuire มีจุดเน้นอยู่ที่ผู้จัดการกิจการสาธารณะ (public manager) และนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากการประสานความร่วมมือ ดังนั้น กรอบแนวคิดนี้จึงเป็นกรอบสำหรับการวิเคราะห์กลไกการตัดสินใจเพื่อประสานความร่วมมือระหว่างกันขององค์กรต่างๆ ในการจัดบริการสาธารณะ

2.2.2.4 ประโยชน์จากการประสานความร่วมมือ (Collaborative Advantage)

ประโยชน์จากการประสานความร่วมมือ มีความหมายโดยนัยที่สลับซับซ้อน โดยในเบื้องต้น Huxham (1996, p.7) มองว่า ประโยชน์นี้ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการหลอมรวมระหว่างหน่วยงานที่ประสานความร่วมมือกัน และมองว่าประโยชน์นี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการประสานความร่วมมือและกระบวนการแปรรูปความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้องค์ประกอบทางสังคมที่มีอำนาจน้อยกว่า (less powerful elements of society) ส่งเสียงในการกำหนดนโยบายได้มากขึ้น ประโยชน์ของการประสานความร่วมมือสามารถสรุปได้ใน 6 ประเด็น (Huxham & Vangen, 2013, pp.5-7) ได้แก่ (1) การเข้าถึงทรัพยากร (Access to Resource) เป็นการที่องค์การต่างๆ ซึ่งมีทรัพยากรจำกัดได้ประสานความร่วมมือกันเพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดทางทรัพยากร (2) การแบ่งปันความเสี่ยง (Shared Risk) ในขณะที่ต้องดำเนินการส่วนใหญ่ ประสานความร่วมมือเพราะต้องการเข้าถึงทรัพยากรที่มากขึ้น อีกเหตุผลหนึ่งของการประสานความร่วมมือ คือการต้องการแบ่งปันความเสี่ยงร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในโครงการที่มีความเสี่ยงสูงมาก องค์กรย่อมไม่ต้องการที่จะแบกรับความเสี่ยงเพียงลำพัง (3) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ในหลายความหมาย เช่น ประสิทธิภาพในการดำเนินงาน การหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อนหรือฟุ่มเฟือย การประหยัดจากขนาด (4) การร่วมมือกันและการไร้รอยต่อ (Co-operation and Seamlessness) เป็นลักษณะของการร่วมมือกันในการให้บริการสาธารณะที่สร้างเสริมความสะดวกให้กับผู้รับบริการมากขึ้น เช่น จุดบริการแบบเบ็ดเสร็จ (one-stop service) เป็นต้น (5) การเรียนรู้ (Learning) เกิดขึ้นได้เนื่องจากการประสานความร่วมมือมักเกิดขึ้นระหว่างองค์กรที่ทำงานด้านเดียวกันหรือใกล้เคียง ย่อมนำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันได้ และ (6) การเปลี่ยนแปลงหลักคตินิฐาน (Moral Imperative) จากความคิดที่ว่า “ไม่มีทางแก้อื่น

แล้ว (there is no other way)” ซึ่งในอดีตองค์การมักจะเจอกับทางตันของการแก้ปัญหาที่สลับซับซ้อนอย่างความยากจน ความขัดแย้ง การพัฒนาชุมชน แล้วคิดไปว่า คงไม่มีหนทางอื่น ดังนั้นการประสานความร่วมมือจะช่วยเปิดมุมมองในการคิดแก้ปัญหาแบบใหม่ได้

2.2.2.5 ผู้จัดการประสานความร่วมมือสาธารณะ (Collaborative Public Manager)

การประสานความร่วมมือไม่ได้เป็นเพียงหน้าที่ที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มั่นคง (stable relationships) แต่ยังเป็นเรื่องของพันธะเชิงโครงสร้างและผลลัพธ์ของการตัดสินใจระดับปัจเจกบุคคลของผู้จัดการด้วย ดังนั้น บทบาทของผู้จัดการที่เลือกเข้าร่วมในเครือข่ายย่อมมีส่วนสำคัญต่อการประสานความร่วมมือได้ (O'Leary and Bingham, 2009, p.14) ซึ่ง McGuire (2006, p.37) ได้จัดกลุ่มทักษะพิเศษ (unique skills) ของผู้จัดการการประสานความร่วมมือสาธารณะไว้ 4 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ (1) การก่อให้เกิด (Activation) ซึ่งหมายถึง การระบุบุคคลและทรัพยากรที่ต้องใช้ในการบรรลุเป้าหมายร่วม (2) การกำหนดกรอบ (Framing) หมายถึง การอำนวยความสะดวกให้เกิดข้อตกลงร่วมกันว่าด้วยบทบาทในการบริหารจัดการและการนำ (3) การขับเคลื่อน (Mobilizing) หมายถึง การสร้างความผูกพัน เพื่อการดำเนินงานร่วมกันและแสวงหาการสนับสนุนจากทั้งผู้สนับสนุนและผู้ร่วมการประสานความร่วมมือ (4) การหลอมรวม (Synthesizing) หมายถึง การสร้างปฏิสัมพันธ์ที่มีผลิตภาพและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ และรวมไปถึงการอำนวยความสะดวกให้เกิดความเชื่อใจและหนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร

กล่าวโดยสรุป จาก 5 ประเด็นสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยมองว่า การบริหารจัดการแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) สามารถช่วยให้เข้าใจกระบวนการร่วมมือ เพื่อหาข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชนและภาคประชาสังคม ด้วยความชำนาญเฉพาะทาง ซึ่งประเด็นสำคัญในการทำให้เกิดความร่วมมือ ต้องมีการออกแบบความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างองค์กรให้เกิดความเป็นธรรม และความไว้วางใจต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เนื่องจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่ที่เข้าสู่กระบวนการร่วมมือ ต่างกังวลต่อความไม่เสมอภาคอำนาจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรายอื่น ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ประกอบด้วย ความขัดแย้งหรือความร่วมมือในอดีต สิ่งจูงใจในการเข้าร่วม สภาวะไร้สมดุลของอำนาจและทรัพยากร (power and resources imbalances) ภาวะผู้นำและการออกแบบเชิงสถาบัน (institutional design)

ตาราง 1 ตารางสรุปความเข้าใจ องค์ประกอบของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน
(Collaborative Governance)

การจัดการปกครองแบบประสานความร่วมมือ (collaborative governance: CG)	
ฐานที่มาของแนวคิด	Collaborative Governance
หน่วยงานเจ้าของโครงการ	ส่วนราชการระดับกรม/ เทียบเท่าและจังหวัด/ภาคธุรกิจ /ภาคประชาสังคม
ผู้เข้าร่วม	หน่วยงานรัฐจากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ภาคธุรกิจ และ ภาคประชาชน
ลักษณะการเข้าร่วม	การทำงานแบบเป็นหุ้นส่วนโดย มีพันธมิตรหลายฝ่าย ทำงานใน ลักษณะ เครือข่าย มีการกำหนดบทบาทแต่ละภาคส่วนอย่างชัดเจน และร่วมกัน รับผิดชอบ
ระดับการเข้าร่วม	ระดับร่วมคิดร่วมทำ (collaboration)
บทบาทของหน่วยงาน ภาครัฐ	ทำหน้าที่เป็น Facilitator ทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ในแบบเป็นหุ้นส่วน ความร่วมมือ และเน้นหนักในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนสร้างองค์ ความรู้/ พัฒนานวัตกรรมใหม่ สร้างโครงสร้างพื้นฐาน
ผลที่ได้รับจากการเข้า มาร่วม	เกิดการพึ่งพาตนเองของชุมชน ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการก่อให้เกิด ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของโครงการ

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย จากหนังสือ GOVERNANCE101 ความหมายและรูปแบบที่หลากหลาย

จากกรณีศึกษาของหน่วยงานที่ยกมาข้างต้น สรุปได้ว่า ปัจจัยความสำเร็จที่ส่งผลให้การ ขับเคลื่อน การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (collaborative governance: CG) ประสบความสำเร็จ ประกอบไปด้วย 9 ปัจจัย ดังนี้

1. ผู้นำซึ่งเป็นผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ทั้งในส่วนของหน่วยงาน ภาครัฐ และเครือข่าย ภาคประชาชน
2. นโยบายหรือยุทธศาสตร์ ค่านิยม และพันธกิจของส่วนราชการที่เอื้อต่อการเปิด โอกาสให้ภาคประชาชน เข้าร่วมบริหารราชการ
3. เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบในการดำเนินงาน มีความรู้ ความเข้าใจ และให้ความสนใจกับการทำงานแบบมีส่วนร่วม และมีความกระตือรือร้นในการทำงาน ร่วมกับประชาชน
4. ความเป็นพลเมืองและมีจิตสำนึกสาธารณะของภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคม ที่มีความกระตือรือร้น และตั้งใจในการทำงานร่วมกับภาครัฐ ซึ่งนำไปสู่การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายที่ เข้มแข็ง
5. มีการทำงานแบบบูรณาการของหลายภาคส่วนและการทำงานแบบเครือข่าย อาทิ องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ภาคเอกชน ประชาสังคมกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

6. การกำหนดบทบาทของแต่ละภาคส่วนที่ชัดเจน และการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เช่น มีการตั้งกติการ่วมกันเพื่อเป็นแนวปฏิบัติ เพื่อเป็นหลักในการยึดถือของทุกคน เป็นสิ่งที่เข้าใจร่วมกันในเบื้องต้น ทำให้การทำงานร่วมกันบังเกิดผลสำเร็จขึ้นได้

7. การสื่อสารสองทาง เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร สื่อสารข้อมูลหรือประชาสัมพันธ์และรับฟังความคิด เห็นหรือข้อเสนอแนะที่ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐและกลุ่มเครือข่ายหรือประชาชนในพื้นที่

8. การจัดการความรู้โดยมีการถอดบทเรียนจากโครงการที่ดำเนินงานในพื้นที่ต้นแบบ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจากประสบการณ์ในการดำเนินงาน

9. ความไว้วางใจและความเชื่อมั่นศรัทธา/การยอมรับซึ่งกันและกัน ส่งผลให้การทำงานร่วมกันของ หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.2.3 การนำ Collaborative Governance ไปปฏิบัติ

ส่วนนี้ผู้วิจัย ต้องการชี้ให้เห็นถึงการนำ Collaborative Governance ไปปฏิบัติกับหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงท้องถิ่น สรุปลจากงานของ Ansell & Gash (2008), Emerson (2012), และ Huxham (2000) สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

2.2.3.1 มิติโครงสร้างของสถาบัน

ส่งผลต่อการผลักดันไปสู่ความร่วมมือ ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือ ได้แก่ กระบวนการปกครอง นโยบาย กรอบกติกากฎหมาย รวมไปถึงทรัพยากรและความรู้ที่เอื้ออำนวยต่อความร่วมมือระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ อาทิ งบประมาณ กำลังคน เทคโนโลยี ฐานข้อมูล การจัดโครงสร้างสถาบัน หรือการออกแบบรูปแบบโครงสร้างสถาบัน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และปัจจัยเรื่องแรงจูงใจในการเข้าร่วม ความท้าทายต่อความไม่แน่นอนของความสำเร็จในการเข้าร่วม

2.2.3.2 มิติลักษณะของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ปัจจัยที่มีต่อตัวแสดงต่าง ๆ อันมีผลต่อความสำเร็จและอุปสรรคต่อปฏิสัมพันธ์ ซึ่งดำรงอยู่ในตัวปัจเจกบุคคล วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ คือ ปัจจัยเรื่องความเป็นผู้นำ (Leadership) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภาษาของผู้มาร่วมคิดร่วมทำ และปัจจัยความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มที่มาเข้าร่วม และความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มที่มาเข้าร่วมที่เป็นตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐกับตัวแสดงที่เป็นรัฐ

2.2.3.3 มิติความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ปัจจัยที่เกิดขึ้นในกระบวนการมีส่วนร่วมแล้วจะนำไปสู่ผลสำเร็จ หรือหากไม่เพียงพออาจนำไปสู่ความล้มเหลวได้ ได้แก่ ความเชื่อมั่นกับการสร้างความเข้าใจต่อกันเพื่อลดความคลางแคลงใจ ปัจจัยเรื่องความชอบธรรมของกลุ่มในการแก้ปัญหา ปัจจัยเรื่องข้อตกลงพันธสัญญา ร่วมกัน การพึ่งพาอาศัยกันของแต่ละกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน การใช้เวลาพัฒนาความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มาร่วมกัน ผลของความสัมพันธ์ที่นำไปสู่การปรับตัวใหม่ๆ ในมิติอื่น ๆ ผลลัพธ์ชั้นกลาง เพื่อสร้างแรงจูงใจ กำลังใจให้ร่วมมือกันต่อไป

ด้วยเหตุนี้ จาก 3 ประเด็นข้างต้น การนำ Collaborative Governance (CG) ไปปฏิบัติ ผู้วิจัยมองว่าเป็นกระบวนการและโครงสร้างการตัดสินใจที่มุ่งสร้างความไว้วางใจ ด้วยการติดต่อสื่อสาร การทำงานร่วมกันเป็นทีม การกำหนดกติกา การอำนวยความสะดวก ที่มีการเข้าร่วมของผู้คนข้ามขอบเขตหน่วยงานระดับการปกครอง หรือปริมณฑล ระหว่างสาธารณะกับเอกชน พลเมือง ทั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์งานสาธารณะที่โดยลำพังไม่สามารถปฏิบัติได้สำเร็จหากไม่ร่วมกัน ดังนั้น ในหัวข้อถัดไป ผู้วิจัยจะนำเสนอกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) ที่มีความเป็นระบบและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

2.3 ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGRs)

2.3.1 ที่มาและแนวคิด

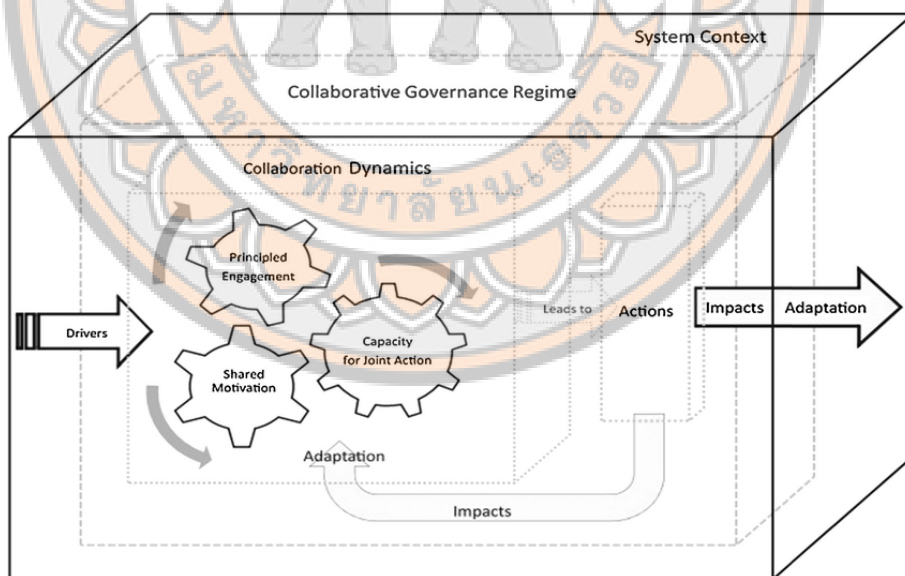
ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) มีพัฒนาการและคำนิยามมาจากคำว่า Collaborative Governance โดย Kirk Emerson ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายสาธารณะและการจัดการจาก University of Arizona และ Tina Nabatchi นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์จาก Syracuse University ได้พัฒนารอบแนวคิดที่ครอบคลุมและเป็นระบบมากขึ้น โดยเสนอว่า Collaborative Governance Regime “เป็นระบบการบริหารจัดการสาธารณะที่มีตัวแทนจากหลากหลายภาคส่วนเข้าร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจที่มีลักษณะเป็นทางการ มุ่งสู่การฉันทามติ และมีการปรึกษาหารือกัน เพื่อกำหนดหรือดำเนินนโยบายสาธารณะ หรือจัดการโครงการและทรัพยากรสาธารณะ” (Emerson, K., & Nabatchi, T., 2015, p.7)

แนวคิด Collaborative Governance Regime แตกต่างจาก Collaborative Governance ตรงที่เน้นความต่อเนื่องและความเป็นระบบของความร่วมมือ มากกว่าการมองเพียงกระบวนการความร่วมมือในช่วงเวลาหนึ่ง Collaborative Governance Regime มองว่าความร่วมมือเป็น “ระบอบ” (regime) ที่มีโครงสร้าง กติกา และกระบวนการที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถปรับตัวและคงอยู่ได้แม้จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในบริบทภายนอก Emerson และ

Nabatchi (2015, p.8) อธิบายว่า Collaborative Governance Regime เป็นกรอบทฤษฎีที่พยายามรวบรวมองค์ความรู้จากงานวิจัยที่หลากหลายเข้าด้วยกันเป็นกรอบเดียว เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ความร่วมมือในหลายระดับและหลายบริบท โดยกรอบนี้ประกอบด้วยสี่องค์ประกอบหลัก คือ (1) บริบทของระบบ (System Context) (2) ตัวขับเคลื่อน (Drivers) (3) พลวัตของความร่วมมือ (Collaboration Dynamics) และ (4) การดำเนินการและผลกระทบ (Actions and Impacts)

2.3.2 กรอบบูรณาการสำหรับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

Emerson & Nabatchi (2015) ได้เสนอกรอบบูรณาการสำหรับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Integrative Framework for Collaborative Governance) ซึ่งเป็นกรอบที่ครอบคลุมและเป็นระบบมากที่สุดในปัจจุบัน กรอบนี้แสดงถึงความสัมพันธ์แบบพลวัตระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน โดยระบบการบริหารจัดการดังกล่าว เป็นมิติที่อยู่ชั้นกลาง ซึ่งล้อมรอบพลวัตการร่วมมือและการดำเนินการร่วมมือ อีกทั้ง พลวัตการร่วมมือยังล้อมรอบการตกลงร่วมกันแบบมีหลักการ แรงจูงใจร่วมและความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกัน จึงทำให้เกิดการดำเนินการร่วมมือ ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการปรับตัวในพลวัตการร่วมมือ ระบบบริหารจัดการแบบร่วมมือ และบริบทเชิงระบบทั่วไป ดังนี้

ภาพ 2 กรอบการบูรณาการ The Integrative Framework for Collaborative Governance

ที่มา: Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015)

กรอบงานการบูรณาการสำหรับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน แสดงให้เห็นถึง 3 มิติที่ซ้อนกัน ซึ่งแสดงถึงบริบทของระบบทั่วไปในการศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่มีพลวัตและการดำเนินการร่วมกัน กรอบนอกสุดที่แสดงด้วยเส้นทึบหมายถึง บริบทของระบบโดยรอบ หรืออิทธิพลทางการเมือง กฎหมาย สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และอิทธิพลอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบและได้รับผลกระทบจากการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน บริบทของระบบนี้สร้างโอกาสและข้อจำกัด รวมถึงการมีอิทธิพลต่อพลวัตของการทำงานร่วมกันในตอนเริ่มแรกและเมื่อเวลาผ่านไป จากบริบทของระบบนี้ทำให้เกิดการขับเคลื่อน (drivers) หมายถึง ความเป็นผู้นำที่เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญอันดับแรก และจุดสนใจสมาชิกในกลุ่มหรือโครงการ การพึ่งพาอาศัยกัน รวมถึงกำหนดทิศทางสำหรับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

นอกจากนี้ แนวคิดของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เป็นคุณลักษณะหลักในกรอบงานนี้ ที่ผู้วิจัยเลือกใช้ในการศึกษาองค์กรในตำบลคอรั่ม จังหวัดอุดรธานี โดยจะสร้างความเข้าใจต่อระบบการตัดสินใจสาธารณะซึ่งการทำงานร่วมกันข้ามพรมแดน (รัฐบาล เอกชน และประชาชน) แสดงถึงรูปแบบพฤติกรรมและกิจกรรมที่มีอยู่ ทั้งนี้ นักวิชาการอย่าง Crosby and Bryson (2005) ก็ใช้คำนี้ในงานของพวกเขาเช่นกัน (Crosby, B. C., & Bryson, J. M. 2005) ทั้งนี้ คำว่า ระบบ (Regime) นักคิดสำคัญอย่าง Krasner (1983) ได้จำกัดความของคำว่า ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) “ชุดของหลักการ กฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน และขั้นตอนการตัดสินใจ” อย่างไรก็ตาม พลวัต (dynamics) ของการทำงานร่วมกันนั้น ประกอบด้วยสามส่วนหลัก: (1) การมีส่วนร่วมตามหลักการ (2) แรงจูงใจร่วมกัน และ (3) ความสามารถในการดำเนินการร่วมกัน โดยลักษณะการทำงาน คือ การโต้ตอบและทำซ้ำ เพื่อสร้างการดำเนินการร่วมกัน หรือขั้นตอนที่ดำเนินการเพื่อนำวัตถุประสงค์ของโครงการ ทั้งนี้ การดำเนินการของ CGR สามารถนำไปสู่ผลลัพธ์ทั้งภายในและภายนอกกรอบ ดังนั้น ในกรอบงานการบูรณาการลูกศรขยายจากกล่องปฏิบัติการ เพื่อแสดงผลกระทบและการปรับตัวที่อาจเกิดขึ้น (การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์หรือปัญหาที่ซับซ้อน) ทั้งในบริบทของระบบและการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

รายละเอียดของกรอบบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของ Emerson, Nabatchi and Balogh (2011) สามารถสรุปได้ 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. *บริบทเชิงระบบทั่วไป (System Context)* เป็นบริบทของการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขทางทรัพยากร กรอบกฎหมายเชิงนโยบาย ความล้มเหลวในอดีตที่สำคัญ กระบวนการทางการเมืองหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การเชื่อมโยงเครือข่าย ระดับความขัดแย้งหรือความไว้วางใจ สังคม เศรษฐกิจ สาธารณสุขและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นโอกาสและอุปสรรคต่อระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

2. *แรงผลักดัน (Driver)* เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ประกอบด้วย ภาวะผู้นำ แรงจูงใจที่เป็นผลสืบเนื่อง การพึ่งพาอาศัยกัน และความไม่แน่นอน โดยภาวะผู้นำจะสนับสนุนให้สมาชิกองค์กร เกิดการร่วมมือและความผูกพันต่อการแก้ไขปัญหา ส่วนแรงจูงใจที่เป็นผลสืบเนื่อง ซึ่งได้แก่ ปัญหาความต้องการทรัพยากร ผลประโยชน์ โอกาส ภาวะวิกฤต และอุปสรรค เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน และนำไปสู่การร่วมมือระหว่างบุคคล หรือคนในชุมชน หรือองค์กร และความไม่แน่นอนเป็นสิ่งที่ผลักดันให้เกิดการร่วมตัดสินใจ จนเกิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ

3. *พลวัตการทำงานร่วมกัน (Collaboration Dynamics)* เป็น “กลไกหลัก” ที่ทำให้ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันสามารถขับเคลื่อนไปได้จริง กล่าวคือ เมื่อมีตัวขับเคลื่อนบางประการเข้ามากระตุ้น เช่น ปัญหาสาธารณะ ความเดือดร้อนร่วม หรือแรงกดดันเชิงนโยบาย จะทำให้เกิดการรวมตัว การประชุม และการโต้ตอบระหว่างผู้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง เมื่อปฏิสัมพันธ์เหล่านี้เกิดขึ้นซ้ำๆ และกลายเป็นรูปแบบที่ค่อนข้างเสถียร จะก่อให้เกิด “ระบอบ” ในทางปฏิบัติที่รองรับการร่วมตัดสินใจและการลงมือทำร่วมกัน

ในวรรณกรรมด้านการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน นักวิชาการจำนวนมากมักอธิบายกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นลำดับขั้น ตั้งแต่การทำความเข้าใจปัญหา ไปจนถึงการกำหนดทิศทางและการดำเนินการ อย่างไรก็ตาม แนวคิดสำคัญของ Ansell & Gash (2008) และ Thomson & Perry (2006) ชี้ว่า ขั้นตอนภายในความร่วมมือไม่ได้ดำเนินแบบเส้นตรง หากแต่เป็น “การโต้ตอบแบบวนซ้ำ” (iterative interaction) ที่ค่อย ๆ สังเกตคุณภาพของความร่วมมือ ดังนั้นกรอบของ Emerson & Nabatchi (2015) พลวัตการทำงานร่วมกันประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการที่เชื่อมโยงและเสริมแรงกัน ได้แก่ (1) หลักการมีส่วนร่วมตามหลักการ (Principled Engagement) (2) แรงจูงใจร่วมกัน (Shared Motivation) และ (3) ความสามารถในการดำเนินการร่วมกัน (Capacity for Joint Action) โดยองค์ประกอบทั้งสามทำงานเป็นวงจรแบบก้าวหน้าและวนซ้ำ ซึ่งเมื่อดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ จะนำไปสู่ “การดำเนินการร่วมกัน” (collaborative actions) ก่อให้เกิดผลกระทบ (impacts) และเอื้อต่อการปรับตัว (adaptation) ของระบอบ พลวัตและบริบทโดยรวม (Emerson & Nabatchi, 2015) ทั้งนี้พลวัตของความร่วมมือไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้ “เงื่อนไขเริ่มต้น” เพียงครั้งเดียว แต่ถูกล้อมรอบด้วยบริบทภายนอกที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เช่น การเลือกตั้ง ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เหตุการณ์สภาพอากาศสุดขั้ว หรือกฎระเบียบใหม่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อทิศทางและประสิทธิภาพของความร่วมมือได้ในทุกช่วงของการดำเนินงาน ทั้งในแง่การเปิดโอกาสใหม่หรือการเพิ่มความท้าทายในการทำงานร่วมกัน

3.1 หลักการมีส่วนร่วม (Principled Engagement) หมายถึง กระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่ทำให้ผู้เข้าร่วม “สามารถทำงานร่วมกันได้จริง” ผ่านการร่วมกันนิยามปัญหา แลกเปลี่ยนเหตุผล จัดวางทางเลือก และพัฒนาแนวทางดำเนินงานร่วมกัน โดยในภาพรวม การมีส่วนร่วมสะท้อนการร่วมวางแผน การดำเนินงาน การติดตามผล และการร่วมรับผลของความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด (ศิลปวิชญ์ น้อยสมมิตร และโชติกา แก่นธิดา, 2562, หน้า 111)

ประเด็นสำคัญสำหรับการวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้คือ “การระบุผู้เข้าร่วม” (participants) และ “ฐานะการเป็นตัวแทน” (representation) เพราะลักษณะของผู้เข้าร่วมส่งผลต่อรูปแบบปฏิสัมพันธ์และคุณภาพของการมีส่วนร่วมโดยตรง ผู้เข้าร่วมอาจเป็นสมาชิก ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หุ่นส่วน หรือผู้ทำงานร่วมกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และบริบทของความร่วมมือ อีกทั้งผู้เข้าร่วมอาจเป็นตัวแทนของตนเอง หรือเป็นตัวแทนของกลุ่มฯ เขตเลือกตั้ง ผู้มีอำนาจตัดสินใจ หน่วยงานสาธารณะ องค์กรพัฒนาเอกชน ธุรกิจ ชุมชน หรือสาธารณะโดยรวม

ด้านขนาดและความหลากหลายของผู้เข้าร่วมอาจแตกต่างกันอย่างมาก ตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็กไปจนถึงเครือข่ายขนาดใหญ่ (Emerson et al., 2009) และผู้เข้าร่วมแต่ละคนยังนำทัศนคติ ค่านิยม ความสนใจ และความรู้ส่วนบุคคลมาผสมกับวัฒนธรรม พันธกิจ และอาณาเขตขององค์กรหรือกลุ่มที่ตนเป็นตัวแทน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ต้องคำนึงในการออกแบบและทำความเข้าใจพลวัตของการมีส่วนร่วม (Bardach, 2001)

3.2 แรงจูงใจร่วมกัน (Shared Motivation) คือองค์ประกอบที่สะท้อนมิติ “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วม” ซึ่งครอบคลุมหลายด้านของทุนทางสังคม (social capital) โดยปกติแล้ว หากกระบวนการมีส่วนร่วมตามหลักการดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ จะช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วม “พร้อมร่วมมือ” ข้ามขอบเขตองค์กร และค่อย ๆ ประเมินว่าความร่วมมือนั้นให้ประโยชน์ต่อทั้งตนเองและองค์กร/กลุ่มที่ตนเป็นตัวแทนอย่างไร รวมถึงการตัดสินใจว่าการเดินตามทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน (shared theory of change) คืบค้ำกับความพยายามหรือไม่ (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 64–65)

ในกรอบของ Emerson & Nabatchi (2015) แรงจูงใจร่วมกันไม่ใช่สภาวะคงที่ แต่เป็น “วงจรปฏิสัมพันธ์แบบก้าวหน้า” ที่ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ความไว้วางใจ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน ความชอบธรรมภายใน และความมุ่งมั่น (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 65–66) โดยเมื่อแรงจูงใจร่วมกันเริ่มก่อตัวแล้ว จะสามารถเสริมแรงให้กระบวนการมีส่วนร่วมตามหลักการดำเนินไปได้เข้มแข็งขึ้น (Huxham & Vangen, 2005)

3.2.1 ความไว้วางใจ (Trust) เป็นองค์ประกอบเริ่มต้นสำคัญของแรงจูงใจร่วมกัน และมักเป็นผลลัพธ์ระยะต้นของปฏิสัมพันธ์ในเวทีความร่วมมือ ความไว้วางใจค่อย ๆ เกิดขึ้นเมื่อฝ่ายต่าง ๆ ทำงานร่วมกัน ทำความรู้จักกัน และพิสูจน์ให้เห็นถึงความมีเหตุผล ความคาดการณ์ได้ และความ

น่าเชื่อถือ (Fisher & Brown, 1989) งานวิจัยจำนวนมากยืนยันว่าความไว้วางใจเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความร่วมมือ (เช่น Huxham & Vangen, 2005; Koppenjan & Klijn, 2004; Leach & Sabatier, 2005; Ostrom, 1998)

ในบริบทเครือข่าย ความไว้วางใจมีบทบาทช่วยลดต้นทุนการทำธุรกรรม เพิ่มความมั่นคงในความสัมพันธ์ และกระตุ้นการเรียนรู้/การแลกเปลี่ยนความรู้และนวัตกรรม (Koppenjan & Klijn, 2004) ในเชิงกลไก ความไว้วางใจช่วยให้ผู้คนก้าวข้ามกรอบอ้างอิงส่วนบุคคลและสถาบัน ไปสู่การเข้าใจผลประโยชน์ ความต้องการ คุณค่า และข้อจำกัดของผู้อื่น (Bardach, 1998; Ring & Van de Ven, 1994; Thomson & Perry, 2006) และเอื้อต่อความผูกพันทางสังคมระยะยาวในระบอบความร่วมมือ (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 66)

3.2.2 ความเข้าใจซึ่งกันและกัน (Mutual Understanding) เติบโตจากความเคารพต่อความแตกต่าง ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกภาพ ตำแหน่ง ผลประโยชน์ คุณค่า หรือปัจจัยอื่นๆ ที่มีนัยสำคัญ โดยต้องแยกจาก “ความเข้าใจร่วมกัน” (shared understanding) ในความหมายที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต่อเป้าหมายหรือคุณค่าชุดเดียวกัน เพราะ mutual understanding เน้น “ความสามารถในการเข้าใจและเคารพเหตุผลของผู้อื่น” แม้ยังไม่เห็นด้วยกับเขาก็ตาม ในระบอบที่มีความหลากหลายและอาจมีความขัดแย้ง การตระหนักว่าแต่ละฝ่ายมีเหตุผลและภารกิจที่ต่างกัน จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้าง mutual understanding (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 66–67)

3.2.3 ความชอบธรรมภายใน (Internal Legitimacy) เมื่อเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน จะนำไปสู่การยืนยันระหว่างบุคคลและความชอบธรรมเชิงสัมพันธ์ หรือ “ความชอบธรรมภายใน” ซึ่งเป็นปัจจัยกระบวนการสำคัญของความร่วมมือ (Bryson, Crosby, & Stone, 2006; Provan & Milward, 1995) ผู้เข้าร่วมจะเริ่มเชื่อว่าฝ่ายอื่นมีความน่าเชื่อถือ มีผลประโยชน์ที่พึงพากันได้ และความร่วมมือมีความถูกต้องเหมาะสม อีกทั้งบรรทัดฐานไม่เป็นทางการ เช่น ความไว้วางใจและการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน จะยิ่งเสริมความเชื่อมั่นดังกล่าว (Thomson & Perry, 2006)

นอกจากนี้ ความชอบธรรมภายในยังเชื่อมกับ “ความเชื่อมั่นในประสิทธิผล” ของระบอบ เมื่อผู้เข้าร่วมมองเห็นศักยภาพในการระดมทรัพยากร การสร้างความสามารถใหม่ และความเป็นไปได้ของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน ซึ่งทำให้ผู้เข้าร่วมสามารถอธิบายเหตุผลของการมีส่วนร่วมต่อองค์กร/กลุ่มที่ตนเป็นตัวแทนได้อย่างเป็นรูปธรรม (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 67)

3.2.4 ความมุ่งมั่น (Commitment) ด้วยการสั่งสมความไว้วางใจ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน และความชอบธรรมภายใน ผู้เข้าร่วมจะพัฒนาพันธะของความมุ่งมั่นต่อระบอบความร่วมมือ ทำให้สามารถข้ามเส้นแบ่งเขตอำนาจ องค์กร และภาคส่วนที่เคยแยกกันอยู่

(Ansell & Gash, 2008) ความมุ่งมั่นอาจเริ่มจากความผูกพันโดยนัยหรือมีเงื่อนไข แต่เมื่อพลวัตก้าวหน้า อาจพัฒนาไปสู่ภาระผูกพันที่เป็นทางการ เช่น บันทึกความเข้าใจ ข้อตกลงความร่วมมือ หรือสัญญาที่กำหนดบทบาท ความรับผิดชอบ และความคาดหวังในการทำงานร่วมกัน (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 67–68)

ข้อสังเกตสำคัญคือ ความก้าวหน้าของแรงจูงใจร่วมกันทำงาน “สองระดับ” ได้แก่ ระดับระหว่างบุคคล (ระหว่างผู้เข้าร่วม) และโดยอ้อมในระดับระหว่างองค์กร ผ่านการสื่อสารของผู้เข้าร่วมกับองค์กรหรือกลุ่มที่ตนเป็นตัวแทน กล่าวคือ แรงจูงใจร่วมกันในระดับบุคคลสามารถยกระดับไปเป็นแรงจูงใจร่วมกันในระดับองค์กรได้ หากการสื่อสารและคุณภาพของกระบวนการมีส่วนร่วมเอื้อให้เกิดการส่งต่อความเข้าใจและความเชื่อมั่นดังกล่าว (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 68)

3.3 ความสามารถในการดำเนินการร่วมกัน (Capacity for Joint Action) แม้จะมีการมีส่วนร่วมและแรงจูงใจร่วมกัน แต่การร่วมมือจะเกิดผลเป็นรูปธรรมได้ก็ต่อเมื่อรอบอบความร่วมมือสามารถสร้าง “ความสามารถในการดำเนินการร่วมกัน” ซึ่งหมายถึงศักยภาพใหม่หรือศักยภาพที่เพิ่มขึ้นสำหรับการลงมือทำร่วมกันที่ฝ่ายต่างๆ ไม่สามารถบรรลุได้โดยลำพัง (Himmelman, 1994)

Emerson & Nabatchi (2015) เสนอว่า ความสามารถดังกล่าวสามารถมองเป็น “ชุดองค์ประกอบข้ามสายงาน” ที่เชื่อมกลยุทธ์กับการปฏิบัติ (Saint-Onge & Armstrong, 2004, p. 17) และประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ (1) การจัดการขั้นตอนและสถาบัน (procedural and institutional arrangements) (2) ภาวะผู้นำ (leadership) (3) ความรู้ (knowledge) และ (4) ทรัพยากร (resources) (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 68–69)

องค์ประกอบทั้งสี่ด้านไม่ได้จำเป็นต้องเกิดตามลำดับ แต่มีลักษณะเสริมแรงกัน และในบางกรณีอาจถูกนำเสนอ “ตั้งแต่เริ่มต้น” โดยผู้นำหรือผู้ริเริ่มความร่วมมือ อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้ว ความสามารถในการดำเนินการร่วมกันจะพัฒนาได้เต็มที่ในฐานะ “ผลลัพธ์ระดับกลาง” ของการหมุนเวียนแบบก้าวหน้าระหว่างหลักการมีส่วนร่วมและแรงจูงใจร่วมกัน (Emerson & Nabatchi, 2015, p. 69)

4. การดำเนินการร่วมมือ ผลลัพธ์ และการปรับตัว (Collaborative Actions, Outcomes, and Adaptation) เป็นองค์ประกอบที่สะท้อนให้เห็นว่าระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันสามารถสร้างผลกระทบที่เป็นรูปธรรม และสามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างไร (Emerson & Nabatchi, 2015, pp. 81–86)

4.1 การดำเนินการร่วมมือ (Collaborative Actions) หมายถึง การกระทำหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้คนและองค์กรทำงานร่วมกันข้ามขอบเขตขององค์กร หน่วยงาน หรือภาคส่วน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ไม่สามารถดำเนินการให้สำเร็จได้โดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งเพียงลำพัง การบริหารจัดการแบบร่วมมือกันจึงมีบทบาทในฐานะเครื่องมือที่ช่วยผลักดันให้เกิดการกระทำร่วมกัน อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Huxham, 2003) แม้ในบางกรณี ความร่วมมืออาจมีลักษณะเชิงสัญลักษณ์หรือมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายเป็นสำคัญ แต่การกระทำเหล่านี้ก็ยังทำหน้าที่เป็นวิธีการในการขับเคลื่อนเป้าหมายร่วมของระบอบ (Emerson & Nabatchi, 2015)

ในเชิงแนวคิด การดำเนินการร่วมมือแตกต่างจากพลวัตของการทำงานร่วมกัน แต่มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ การดำเนินการร่วมมือเป็นความพยายามที่มีเจตนา ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังจากการตัดสินใจร่วมกันภายในระบอบ และทำหน้าที่เป็นวิธีการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมของระบอบ (Emerson & Nabatchi, 2015) การเลือกดำเนินการดังกล่าว มักอิงอยู่กับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและกลยุทธ์ที่ผู้เข้าร่วมเห็นพ้องร่วมกันว่า จำเป็นต่อการบรรลุเป้าหมายนั้น (Emerson & Nabatchi, 2015)

การดำเนินการร่วมมือไม่มีรูปแบบตายตัว แต่มีความหลากหลายและแตกต่างกันไปตามบริบท ภารกิจ และขอบเขตของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน โดยอาจปรากฏในรูปของการให้ความรู้หรือการรับรองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การกำหนดหรือปรับปรุงนโยบายและกฎระเบียบ การระดมและจัดสรรทรัพยากร การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการร่วม การติดตามผลการดำเนินงาน หรือการกำกับให้เกิดการปฏิบัติตาม (Huxham et al., 2000; Emerson & Nabatchi, 2015)

ทั้งนี้ การดำเนินการร่วมมือ อาจถูกขับเคลื่อนโดยระบอบในภาพรวม โดยผู้เข้าร่วมบางส่วน หรือโดยผู้นำและผู้จัดการของระบอบ ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและบริบทของแต่ละกรณี (Emerson & Nabatchi, 2015) นอกจากนี้ การดำเนินการร่วมมือ ยังสามารถจำแนกตามหน้าที่ของการกระทำ เช่น การกระทำเชิงปฏิบัติการที่ช่วยหล่อเลี้ยงระบอบ การกระทำเชิงพัฒนาที่ช่วยเสริมสร้างทรัพยากรหรือศักยภาพ การกระทำเชิงเครือข่ายที่ช่วยสร้างความชอบธรรมและการยอมรับจากภายนอก และการกระทำเชิงสาระสำคัญที่มุ่งขับเคลื่อนภารกิจหลักของระบอบโดยตรง (Agranoff, 2012)

4.2 ผลลัพธ์ (Outcomes) หมายถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการร่วมมือของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ซึ่งอาจเป็นผลลัพธ์ระดับกลางที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมาย หรือเป็นผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในสภาพปัญหาหรือเงื่อนไขที่ระบอบมุ่งจัดการ (Emerson & Nabatchi, 2015)

ผลลัพธ์ดังกล่าวมีความสำคัญไม่เพียงต่อการประเมินประสิทธิภาพของระบบเท่านั้น แต่ยังมีส่วนต่อผู้เข้าร่วม องค์กรหลัก กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และผู้รับประโยชน์จากการดำเนินการของระบบด้วย (Provan & Milward, 1995) ในกรอบแนวคิดนี้ การพิจารณาผลลัพธ์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงผลลัพธ์ที่ตั้งใจไว้ตามทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผลกระทบทางอ้อมหรือผลที่ไม่คาดคิดซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการดำเนินการร่วมมือ (Emerson & Nabatchi, 2015)

ผลลัพธ์อาจปรากฏในรูปของการปรับปรุงคุณภาพหรือปริมาณของสินค้าสาธารณะ การให้บริการสาธารณะที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น หรือการตอบสนองเชิงนวัตกรรมต่อโอกาส หรือความท้าทายใหม่ (Emerson & Nabatchi, 2015) ทั้งนี้ ผลลัพธ์อาจมีลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง และอาจเกิดขึ้นในระยะสั้นหรือระยะยาว ขึ้นอยู่กับบริบทและปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง (Emerson & Nabatchi, 2015)

4.3 การปรับตัว (Adaptation) การปรับตัวเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยอธิบายวิวัฒนาการของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันเมื่อเวลาผ่านไป โดยหมายถึงศักยภาพของระบบในการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงาน เพื่อตอบสนองต่อผลลัพธ์ของการดำเนินการร่วมมือ รวมถึงแรงกระทบหรือความเปลี่ยนแปลงจากบริบทภายนอก (Emerson & Nabatchi, 2015) การปรับตัวอาจเกิดขึ้นในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงเชิงค่อยเป็นค่อยไป หรือการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่มีนัยสำคัญ ซึ่งสะท้อนความสามารถของระบบในการเรียนรู้และปรับตัวภายใต้เงื่อนไขที่ไม่แน่นอน (Emerson & Gerlak, 2014)

ภายในกรอบของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน การปรับตัวสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ได้แก่ ระดับของระบบเอง ระดับของผู้เข้าร่วมและองค์กรหลัก และระดับของบริบทระบบหรือสภาวะทรัพยากร และบริการที่ระบบมุ่งจัดการ (Emerson & Nabatchi, 2015) การปรับตัวในหลายระดับดังกล่าว สะท้อนถึงความสามารถของระบบในการรักษาสสมดุลระหว่างความมั่นคงและความยืดหยุ่น อันเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการดำรงอยู่และการทำงานอย่างต่อเนื่องของระบบภายใต้สภาพแวดล้อมที่ซับซ้อนและไม่แน่นอน (Emerson & Nabatchi, 2015)

2.3.3 แนวทางของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR)

การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ได้รับคามนิยมในวงวิชาการและการปฏิบัติในต่างประเทศ แต่ยังไม่กว้างขวางนักในประเทศไทย แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน มักเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นทางการเกี่ยวกับกิจกรรมที่ทำร่วมกัน การจัดโครงการทำงานร่วมกันหรือการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลานาน จนกลายเป็นวิถีของระบบที่เกิดขึ้นในชุมชน

โดยจะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เกิดขึ้นเป็นโครงการจำนวนมาก ในการจัดการกิจการสาธารณะระดับท้องถิ่น เพราะแนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าหน่วยงานรัฐจะดึงเอา ความชำนาญและประสบการณ์ของเอกชนและประชาสังคม มาช่วยเพิ่มพูนผลผลิต รวมถึงการจัดการ ทรัพยากรให้ดีขึ้น ทั้งนี้ Emerson และ Nabatchi ค้นพบว่าระบอบของ Collaborative Governance มีลักษณะสำคัญ 3 รูปแบบซึ่งมีจุดกำเนิดแตกต่างกัน ได้แก่

2.3.3.1 เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจากการรวมตัวกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างสมัครใจ (Self-Initiated CGR) การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม แรงจูงใจที่ยึดเหนี่ยวผู้คนไว้ ด้วยกันในรูปแบบนี้ คือ ผลประโยชน์ร่วม ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนตั้งแต่ความร่วมมือเกิดขึ้น การที่รูปแบบนี้จะประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับความเป็นผู้นำของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักในความ ร่วมมือ

2.3.3.2 เกิดขึ้นโดยมีผู้ไม่เกี่ยวข้อง (Third Party-Convened CGR) มาทำการรวมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและออกแบบกระบวนการ ของความร่วมมือให้ รูปแบบนี้ ผู้คนมารวมตัวกันบนการ มีจิตศรัทธาที่ดีเพื่อทำอะไรบางอย่างร่วมกัน กฎแห่งความสำเร็จคือความรู้ที่ผู้จัดความร่วมมือจะมีให้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ

2.3.3.3 เกิดขึ้นโดยผู้มีอำนาจทำให้เกิดแรงจูงใจหรือสั่งการให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมา สร้างความร่วมมือกัน (Mandated CGR) การมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ตั้งไว้ เพราะผู้คนใน รูปแบบนี้มารวมตัวกันบนฐานของสิ่งตอบแทนที่จะได้ หรือความกลัวต่อระเบียบข้อบังคับ ในการนี้ การจัดการเชิงสถาบันและทรัพยากรต่าง ๆ คือปัจจัยสำคัญ ที่จะทำให้ความร่วมมือประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปนั้น จะรู้ได้อย่างไรว่าความร่วมมือนั้นได้ผลหรือไม่ได้ผล นักวิชาการเสนอว่าอาจ ดูได้จาก 4 เรื่อง ได้แก่ การบังเกิดข้อตกลง ประสิทธิภาพของกระบวนการความร่วมมือ เมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการแบบอื่นๆ ความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อกระบวนการและ ผลลัพธ์ และการบรรลุผลประโยชน์ในแง่ทุนทางสังคมอื่นๆ เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์ต่างๆ และ การเพิ่มพูนความรู้และทักษะของการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียต่างๆ (ธีรพัฒน์ อังศุवाल, 2565, หน้า 31-33)

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยเห็นว่า Collaborative Governance จึงมีส่วนสำคัญต่อการ รื้อสร้างประชาธิปไตยให้เชื่อมโยงกับผู้คน (โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับ โครงการต่างๆของรัฐ) มากขึ้น ดังนั้น ตามที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ก่อนหน้านี้ กรอบงานการบูรณาการ กล่าวถึงคำว่า ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เพื่อแสดงถึงระบอบที่ทำงานร่วมกัน การขับเคลื่อนโครงการที่มีอำนาจเหนือกว่าสำหรับการดำเนินการ การตัดสินใจ และทำกิจกรรม ซึ่งรูปแบบและทิศทางของ ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ถูกกำหนดโดยตัวขับเคลื่อน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แนวทางของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ภายในบริบทของระบบที่ประกอบด้วยอิทธิพลทางการเมือง กฎหมาย เศรษฐกิจและสังคม สิ่งแวดล้อม และอิทธิพลอื่นๆ บริบทของระบอบการสร้างโอกาสและข้อจำกัดและมีอิทธิพลต่อพลวัตและประสิทธิภาพของการทำงานร่วมกัน และองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินโครงการคือ ตัวขับเคลื่อน ซึ่งรวมถึงความเป็นผู้นำ สิ่งจูงใจที่เป็นผลสืบเนื่อง การพึ่งพาอาศัยกัน และความไม่แน่นอน โดยตัวขับเคลื่อนเหล่านี้ เป็นจุดเริ่มต้นของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอแนวทางของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ดังตารางต่อไปนี้

จากตารางที่ 2 ข้างต้น Emerson และ Nabatchi (2015) ชี้ให้เห็นว่า การบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในรูปแบบของระบอบ (Collaborative Governance Regime: CGR) เป็นรูปแบบการทำงานร่วมกัน ที่มีลักษณะเป็นพลวัต และไม่ใช่เพียงกระบวนการหรือโครงการเฉพาะหน้า คำว่า “ระบอบ” (regime) ในที่นี้ มีนัยถึงระบบการทำงานร่วมกันโดยรวม ซึ่งประกอบด้วยชุดของหลักการ กฎ บรรทัดฐาน และกระบวนการตัดสินใจที่ห้อมล้อมและกำกับพฤติกรรมของตัวแสดงทั้งที่ปรากฏชัดและที่เป็นนัย ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ดังกล่าวครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ บริบทของระบบ ตัวขับเคลื่อนการก่อตั้งระบอบ พลวัตของการทำงานร่วมกัน ศักยภาพในการดำเนินการร่วม การดำเนินการ ผลลัพธ์และผลกระทบ ตลอดจนการปรับตัวของระบอบที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยเห็นว่า ตารางนี้สามารถใช้เป็นกรอบวิเคราะห์ในการตอบคำถามการวิจัยข้อที่ 2 เกี่ยวกับความพยายามในการสร้างระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในตำบลคอรั้ม โดยกรอบดังกล่าวช่วยอธิบายทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น ผ่านการพิจารณาผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการต่าง ๆ ของตำบลคอรั้ม จังหวัดอุดรธานี

จากการทบทวนแนวคิด Collaborative Governance (CG) และ Collaborative Governance Regime (CGR) ข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ช่วยให้เข้าใจ กระบวนการของการทำงานร่วมกัน ระหว่างตัวแสดงหลากหลายภาคส่วนในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ ขณะที่แนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันช่วยให้เข้าใจ โครงสร้างของระบอบ และ พลวัตของความร่วมมือ ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบภายใต้บริบทที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งสองแนวคิดจึงเป็นกรอบสำคัญในการอธิบายการก่อตัว การดำรงอยู่ และการปรับตัวของความร่วมมือในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการประยุกต์ใช้กรอบของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะชุมชนไทยที่มีความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์การรวมกลุ่มของผู้คนเป็นฐานสำคัญของการดำเนินการร่วมกัน ผู้วิจัยเห็นว่า กรอบแนวคิดดังกล่าวยังมีข้อจำกัดบางประการในการอธิบายกลไกภายในที่ทำให้ความร่วมมือสามารถดำรงอยู่และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง ข้อจำกัดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพิจารณาทบทวนกรอบทฤษฎีการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในเชิงวิพากษ์ โดยเฉพาะประเด็นที่กรอบของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน มักให้ความสำคัญกับโครงสร้าง กระบวนการ และตัวขับเคลื่อนเชิงสถาบัน มากกว่าปัจจัยเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมที่ฝังอยู่ในชุมชน ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะได้รับการอธิบายอย่างเป็นระบบในหัวข้อถัดไป

2.3.4 การวิพากษ์แนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) และช่องว่างทางวิชาการ

กรอบทฤษฎี Collaborative Governance Regime ของ Emerson, Nabatchi & Balogh (2012) และ Emerson & Nabatchi (2015) เป็นการพัฒนาที่สำคัญในการศึกษาการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน อย่างเป็นระบบ โดยนำเสนอกรอบแนวคิดแบบบูรณาการ (integrative framework) ที่ครอบคลุมตั้งแต่บริบทของระบบ (system context) ตัวขับเคลื่อน (drivers) พลวัตความร่วมมือ (collaborative dynamics) ไปจนถึงการดำเนินการร่วมกัน (collaborative actions) และผลกระทบ (impacts) อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรอบทฤษฎี CGR จะมีจุดแข็งที่โดดเด่นในหลายประการ แต่ยังคงมีข้อจำกัดสำคัญที่ควรได้รับการพิจารณาและพัฒนาต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการบูรณาการแนวคิดทุนทางสังคม (social capital) เข้ากับกรอบทฤษฎีอย่างเต็มรูปแบบ

2.3.4.1 จุดแข็งของกรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime

กรอบทฤษฎีดังกล่าว มีจุดแข็งที่สำคัญหลายประการ ประกอบด้วย (1) เป็นกรอบแนวคิดที่ครอบคลุม โดยบูรณาการความรู้จากหลากหลายสาขาวิชา ทั้งการบริหารจัดการภาครัฐ การจัดการข้อขัดแย้ง การจัดการสิ่งแวดล้อม และทฤษฎีเครือข่าย (Emerson et al., 2012) (2) กรอบทฤษฎีนี้ระบุองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ อย่างชัดเจน โดยแบ่งเป็นมิติที่ซ้อนกัน ตั้งแต่บริบทภายนอกไปจนถึงพลวัตภายใน (3) การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เน้นย้ำถึงลักษณะแบบวนซ้ำ (iterative) และพลวัต (dynamic) ของกระบวนการความร่วมมือ แทนที่จะมองเป็นกระบวนการเชิงเส้นตรง (linear process) เพียงอย่างเดียว และ (4) กรอบทฤษฎีนี้สามารถประยุกต์ใช้ได้กับการศึกษาความร่วมมือในบริบทที่หลากหลาย ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และข้ามชาติ

2.3.4.2 ข้อจำกัดสำคัญของกรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime

แม้ว่ากรอบทฤษฎี Collaborative Governance Regime จะมีจุดแข็งที่โดดเด่น แต่ยังคงมีข้อจำกัดสำคัญที่ควรได้รับการพิจารณา ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประการหลัก ดังนี้

1) การมองทุนทางสังคมเป็นเพียง “ตัวแปรบริบท” (Contextual Variables)

ข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดของกรอบทฤษฎี Collaborative Governance Regime คือ การวางตำแหน่งทุนทางสังคม ให้เป็นเพียงองค์ประกอบของบริบทระบบ (system context) หรือตัวขับเคลื่อน (drivers) แทนที่จะเป็นกลไกหลักที่ขับเคลื่อนพลวัตความร่วมมือ (collaborative dynamics) ตามที่ Emerson และคณะ (2012) นำเสนอ ทุนทางสังคมถูกจัดให้อยู่นอก กรอบทฤษฎี Collaborative Governance Regime และไม่ได้เป็นองค์ประกอบโดยตรงของพลวัตความร่วมมือ (collaborative dynamics) ที่ประกอบด้วย หลักการมีส่วนร่วม (principled engagement)

แรงจูงใจร่วม (shared motivation) และ ความสามารถในการร่วมมือกัน (capacity for joint action) การจัดวางทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวขัดแย้งกับข้อค้นพบของ Ostrom และ Ahn (2007) ที่ระบุอย่างชัดเจนว่า *ทุนทางสังคมไม่ใช่เพียงปัจจัยเชิงบริบท แต่เป็น “the core link between social capital and collective action” (กลไกเชื่อมโยงแกนกลางระหว่างทุนทางสังคมกับการกระทำร่วมกัน)* (p. 8)

Ostrom และ Ahn อธิบายว่าทุนทางสังคมประกอบด้วยสามรูปแบบหลัก ได้แก่ ความน่าเชื่อถือ (trustworthiness) เครือข่ายความสัมพันธ์ (networks) และ สถาบันและกฎเกณฑ์ (institutions) ซึ่งทำงานร่วมกันเพื่อสร้าง ความไว้วางใจ (trust) ในฐานะกลไกหลักของการกระทำร่วมกันของบุคคลหลายคนหรือหลายกลุ่ม มิใช่เพียงผลลัพธ์ระดับกลาง (intermediate outcome) ดังที่กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime กำหนดไว้

นอกจากนี้ Emerson และคณะ (2012, p. 3) ยังยอมรับว่า “Incorporating forms of social capital... into a collective-action framework is a frequent approach in narratives, but is less frequent in analytically rigorous formal models” (การบูรณาการทุนทางสังคมเข้าสู่กรอบการกระทำร่วมกันพบได้บ่อยในเชิงการบรรยาย แต่ยังพบน้อยในโมเดลเชิงวิเคราะห์ที่มีความเข้มงวด)

การยอมรับดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้ผู้พัฒนากรอบแนวคิด จะตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางสังคม แต่ยังไม่ได้บูรณาการแนวคิดนี้ เข้าไปในโครงสร้างเชิงทฤษฎีอย่างเป็นระบบ ทำให้ทุนทางสังคมยังคงมีสถานะเป็นแนวคิดประกอบ มากกว่าจะเป็นกลไกหลักของกรอบทฤษฎี

2) การมองความไว้วางใจเป็น “ผลลัพธ์ระดับกลาง” แทนที่จะเป็นกลไกเชื่อมโยง

กรอบทฤษฎี กำหนดให้ความไว้วางใจ (trust) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของแรงจูงใจร่วมกัน (shared motivation) ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการมีส่วนร่วมเชิงหลักการ (principled engagement) และถูกอธิบายว่าเป็น “an intermediate outcome” (ผลลัพธ์ระดับกลาง) (Emerson et al., 2012, p. 13)

การจัดลำดับเช่นนี้สะท้อนมุมมองความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลแบบเส้นตรง ซึ่งมองว่าการมีส่วนร่วมเชิงหลักการนำไปสู่การเกิดความไว้วางใจ และความไว้วางใจนำไปสู่แรงจูงใจร่วมกัน และต่อเนื่องไปสู่การดำเนินการร่วมกันในที่สุด อย่างไรก็ตาม หลักฐานทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์จำนวนมากชี้ให้เห็นว่า ความไว้วางใจมิได้เป็นเพียงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นหลังจากกระบวนการมีส่วนร่วมเท่านั้น หากแต่เป็นกลไกสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวด้วย ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนว่าความไว้วางใจมีความสัมพันธ์เชิงวงจร (cyclical) และเชิง

เสริมกัน (reinforcing) กับกระบวนการความร่วมมือ มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงตามที่กรอบทฤษฎีได้เสนอไว้

จากการวิพากษ์กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime ข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าแม้กรอบแนวคิดดังกล่าว จะมีศักยภาพสูงในการอธิบายโครงสร้างและพลวัตของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน แต่ยังมีข้อจำกัดในการอธิบายบทบาทของปัจจัยเชิงความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ทำให้ความร่วมมือสามารถดำรงอยู่ ปรับตัว และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนท้องถิ่นที่ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานทางสังคม มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินการร่วมกัน ข้อจำกัดดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็น ในการนำแนวคิดทุนทางสังคมมาใช้เป็นกรอบเสริมในการอธิบายกลไกภายในของระบอบความร่วมมือ เพื่อทำความเข้าใจว่าความร่วมมือเกิดขึ้น คงอยู่ และปรับตัวได้อย่างไรในทางปฏิบัติ ดังนั้น ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดและการพัฒนาการของทฤษฎีทุนทางสังคม เพื่อใช้เป็นฐานในการบูรณาการกับกรอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของการศึกษานี้

2.4 ทุนทางสังคม (Social Capital)

จากการวิพากษ์กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในหัวข้อก่อนหน้านี้ พบว่าประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการบูรณาการอย่างเป็นระบบ คือ บทบาทของ “ทุนทางสังคม” ในฐานะกลไกหลักที่ขับเคลื่อนและค้ำจุนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง หัวข้อนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวคิดทุนทางสังคมในเชิงทฤษฎี โดยเริ่มจากความหมายและการพัฒนาการของแนวคิด นักทฤษฎีสำคัญ มิติของทุนทางสังคม และกลไกการทำงานของทุนทางสังคม รวมถึงข้อดีและข้อจำกัดของแนวคิดดังกล่าว ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบายพลวัตของความร่วมมือ การดำรงอยู่ และการปรับตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม จังหวัดอุดรธานีต่อไป

2.4.1 ที่มาและการพัฒนาการของแนวคิดทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม (social capital) เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในหลายสาขาวิชา ได้แก่ สังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ แม้ว่าคำว่า “ทุนทางสังคม” จะถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในช่วงทศวรรษ 1990 แต่รากฐานของแนวคิดนี้สามารถย้อนไปได้ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เมื่อ Hanifan (1916) นักการศึกษาชาวอเมริกัน ใช้คำว่า “social capital” เพื่ออธิบายความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อโรงเรียน โดยมองว่าทุนทางสังคมประกอบด้วย ความปรารถนาดี มิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลและครอบครัว (Hanifan, 1916, p. 130)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดทุนทางสังคม เริ่มได้รับการพัฒนาเชิงทฤษฎีอย่างจริงจัง ในช่วงทศวรรษ 1980–1990 เมื่อมีนักวิชาการสำคัญหลายท่านเสนอกรอบอธิบายที่ชัดเจน และนำไปใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะ Pierre Bourdieu (1986), James Coleman (1988) และ Robert Putnam (1993, 2000) ซึ่งแม้มีมุมมองแตกต่างกัน แต่ล้วนให้ความสำคัญกับ “ความสัมพันธ์ทางสังคม เครือข่าย และบรรทัดฐานร่วม” ในฐานะทรัพยากรที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลและการทำงานของสังคม

คำว่า “ทุน” (capital) ในที่นี้มีนัยสำคัญ เพราะสะท้อนว่าความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ใช่เพียงสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หากแต่เป็นทรัพยากรที่สามารถลงทุน สะสม และนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่นเดียวกับทุนรูปแบบอื่น ๆ อย่างทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) และทุนมนุษย์ (human capital) อย่างไรก็ตาม ทุนทางสังคมมีลักษณะเฉพาะคือ “ฝังอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างคน” มิใช่ทรัพย์สินของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และในหลายกรณีอาจยังใช้ยิ่งยงogram มิได้ลดลงเหมือนทุนบางประเภท (Coleman, 1988)

สำหรับบริบทสังคมไทย ทุนทางสังคมมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะวัฒนธรรมไทยให้คุณค่ากับความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย การเกื้อกูลช่วยเหลือ และระบบบุญคุณ ซึ่งล้วนเป็นรูปธรรมของทุนทางสังคม โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่ความสัมพันธ์ มีความแน่นแฟ้นและมักเป็นฐานของการร่วมมือในกิจกรรมส่วนรวม ดังนั้น การนำแนวคิดทุนทางสังคมมาใช้จึงช่วยให้เข้าใจพลวัตของการร่วมมือในชุมชนได้ลึกซึ้ง และทำให้สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้สากลเข้ากับบริบทท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

2.4.2 แนวคิดทุนทางสังคม

2.4.2.1 มุมมองเชิงโครงสร้างและความเหลื่อมล้ำ Pierre Bourdieu (1986)

Bourdieu เป็นนักทฤษฎีสำคัญ ที่นำแนวคิดทุนทางสังคมมาใช้ในการวิเคราะห์เชิงระบบ โดยในงาน “The Forms of Capital” เขานิยามทุนทางสังคมว่าเป็น “ผลรวมของทรัพยากรจริงหรือทรัพยากรที่เป็นไปได้ซึ่งเกิดจากการครอบครองเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน” (Bourdieu, 1986, p. 248) จุดเด่นของ Bourdieu คือ การมองทุนทางสังคมในฐานะทรัพยากรที่สัมพันธ์กับ อำนาจและการทำซ้ำ ความเหลื่อมล้ำ กล่าวคือ กลุ่มที่มีสถานะและทรัพยากรมากมักใช้เครือข่ายเพื่อรักษาความได้เปรียบ ขณะที่บางกลุ่มอาจถูกกีดกันจากเครือข่ายที่มีคุณค่า

Bourdieu แบ่งทุนออกเป็น 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ (1) ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) เช่น เงินและทรัพย์สิน (2) ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) เช่น การศึกษา ความรู้ และรสนิยม และ (3) ทุนทางสังคม (social capital) เช่น ความสัมพันธ์และเครือข่าย โดยทุนเหล่านี้สามารถแปลงเป็นกันและกันได้ภายใต้เงื่อนไขบางประการ (Bourdieu, 1986)

เมื่อประยุกต์กับบริบทไทย มุมมองของ Bourdieu ช่วยให้เห็นว่าในชุมชนอาจมีความเหลื่อมล้ำทางเครือข่าย เช่น ผู้นำหรือผู้ที่มีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐอาจเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า และอาจเกิดการกีดกันคนที่อยู่นอกเครือข่ายได้ ในกรณีองค์กรในตำบลคอรั้ม ประเด็นนี้จึงเป็นข้อสังเกตสำคัญ เพื่อทำให้การวิเคราะห์ทุนทางสังคมไม่โรแมนติคเกินไป และมองเห็นด้านการกีดกัน (exclusion) ซึ่งเป็นด้านมืดของทุนทางสังคมด้วย

2.4.2.2 James Coleman (1988) มุมมองเชิงหน้าที่

Coleman เสนอแนวคิดทุนทางสังคมในงาน Social Capital in the Creation of Human Capital โดยนิยามว่าเป็น ทรัพยากรที่ฝังอยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งอำนวยความสะดวกให้บุคคลสามารถกระทำการและบรรลุเป้าหมายได้ (Coleman, 1988, p. S98) ต่างจาก Bourdieu ที่เน้นอำนาจ Coleman เน้น หน้าที่ ของทุนทางสังคม โดยมองว่าทุนทางสังคมช่วยลดปัญหาการกระทำเพื่อส่วนรวม (collective action problem) และทำให้การร่วมมือเกิดขึ้นได้จริง

Coleman อธิบายรูปแบบสำคัญของทุนทางสังคม 3 ประการ ได้แก่ (1) ภาระผูกพันและความคาดหวัง (obligations and expectations) (2) ช่องทางข้อมูล (information channels) และ (3) บรรทัดฐานและการลงโทษ (norms and effective sanctions) (Coleman, 1988) ในบริบทชุมชนไทย รูปแบบแรกสอดคล้องกับ “บุญคุณ” ที่ทำให้คนยินดีช่วยเหลือกันโดยคาดหวังการตอบแทนในอนาคต ขณะที่รูปแบบที่สองทำให้เครือข่ายชุมชนเป็น “ทางลัดข้อมูล” ลดต้นทุนการค้นหา และรูปแบบที่สามทำให้บรรทัดฐานการช่วยเหลือกันมีพลังควบคุมพฤติกรรมผ่าน “แรงกดดันทางสังคม” มากกว่าการบังคับใช้ทางกฎหมาย

กรณีองค์กรในตำบลคอรั้ม แนวคิดนี้ช่วยอธิบายได้ เช่น การที่สมาชิกกองทุนสวัสดิการยอมสมทบเงินแม้ไม่ได้ประโยชน์ทันที เพราะเชื่อว่าหากตนเดือดร้อนจะได้รับการช่วยเหลือ (obligations and expectations) หรือบทบาทของเครือข่ายเพชรคอรั้มที่เป็นช่องทางข้อมูลและการประสานงานโดยไม่ต้องพึ่งระบบราชการที่ซับซ้อน (information channels) รวมถึงบรรทัดฐานเรื่อง น้ำใจ ที่ทำให้คนไม่ยากเป็นผู้ไม่ร่วมมือและถูกมองในทางลบ (norms and effective sanctions) ที่สำคัญ Coleman ยังชี้ว่า ทุนทางสังคมมีลักษณะเป็น สินทรัพย์สาธารณะ (public good) เพราะให้ประโยชน์แก่คนในชุมชนโดยรวม ไม่ใช่เฉพาะคนที่ลงทุนสร้างความสัมพันธ์ (Coleman, 1988, p. S116) ซึ่งเป็นเหตุผลว่าทำไมทุนทางสังคมจึงสำคัญต่อการทำงานของระบอบความร่วมมือ

2.4.2.3 Robert Putnam (1993, 2000) มุมมองเชิงชุมชนและประชาธิปไตย

Putnam ทำให้แนวคิดทุนทางสังคมแพร่หลายผ่านงานคลาสสิกสองชิ้น ได้แก่ Making Democracy Work (1993) และ Bowling Alone (2000) โดยนิยามทุนทางสังคมว่าเป็นลักษณะขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ บรรทัดฐาน และเครือข่าย ที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของสังคมด้วยการเอื้อให้เกิดการกระทำที่ประสานกัน (Putnam, 1993, p. 167)

แนวคิดของ Putnam เน้นทุนทางสังคมในระดับชุมชน (community level) และเชื่อมโยงกับประสิทธิภาพของประชาธิปไตยและการพัฒนาเศรษฐกิจ เขาแบ่งทุนทางสังคมเป็น ความผูกพันภายในกลุ่ม (bonding social capital) และ ความเชื่อมโยงข้ามกลุ่ม (bridging social capital) โดยความผูกพันภายในกลุ่ม ช่วยสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว แต่หากเข้มแข็งเกินไป อาจก่อให้เกิดการกีดกัน ส่วน ความเชื่อมโยงข้ามกลุ่ม ช่วยเปิดโอกาสและทรัพยากรใหม่ ๆ (Putnam, 2000, p. 22-23)

ในกรณีองค์กรในตำบลคอรั่ม ความผูกพันภายในกลุ่ม (bonding social capital) อาจปรากฏผ่านความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่แน่นแฟ้น ขณะที่ความเชื่อมโยงข้ามกลุ่ม (bridging social capital) ปรากฏผ่านเครือข่ายเพชรคอรั่มที่เชื่อมหลายหมู่บ้าน และการเชื่อมกับหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนี้ แนวคิดทุนทางสังคมแบบเชื่อมโยงแนวดิ่ง (Linking Social Capital) ก็ช่วยอธิบายการเข้าถึงทรัพยากรจากภายนอกได้ เช่น ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ หรือสถาบันการศึกษา (Woolcock, 2001)

2.4.3 มิติของทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมเป็นแนวคิดหลายมิติ (multidimensional) ซึ่ง Nahapiet และ Ghoshal (1998) เสนอกรอบสำคัญที่แบ่งเป็น 3 มิติ ได้แก่

2.4.3.1 มิติเชิงโครงสร้าง (structural) เป็นโครงข่ายและรูปแบบความเชื่อมโยง

2.4.3.2 มิติเชิงสัมพันธ์ (relational) เป็นคุณภาพความสัมพันธ์ เช่น ความไว้วางใจ และการแลกเปลี่ยน

2.4.3.3 มิติเชิงปัญญา (cognitive) เป็นความหมายร่วม ภาษา เรื่องเล่าร่วม และค่านิยมร่วม (Nahapiet & Ghoshal, 1998, p. 244)

กรอบ 3 มิตินี้ ช่วยให้การวิเคราะห์ทุนทางสังคมขององค์กรในตำบลคอรั่มเป็นระบบขึ้น เพราะสามารถมองพร้อมกันทั้ง โครงข่ายที่มีอยู่จริง คุณภาพความสัมพันธ์ และความเข้าใจร่วม ที่ทำให้คนทำงานร่วมกันได้

2.4.4 กลไกการทำงานของทุนทางสังคม

การอธิบายทุนทางสังคมให้ชัดเจนจำเป็นต้องลงไปถึง *กลไก* ว่าทำไมทุนทางสังคมจึงทำให้เกิดความร่วมมือได้จริง โดยงานวิชาการเสนอน้อย 4 กลไกสำคัญ ได้แก่ (1) การลดต้นทุนการทำธุรกรรม/การประสานงาน ผ่านความไว้วางใจและบรรทัดฐาน (Fukuyama, 1995) (2) การลดพฤติกรรมฉวยโอกาส ผ่านการควบคุมทางสังคมและผลของชื่อเสียง (Coleman, 1988) (3) ทำให้ข้อมูลไหลได้ง่าย ผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ (Granovetter, 1973) และ (4) เอื้อการกระทำเพื่อส่วนรวม ช่วยลดผู้ฉวยโอกาส (free rider) และสนับสนุนกติกาการจัดการทรัพยากรร่วม (Olson, 1965; Ostrom, 1990)

กรณีของตำบลคอรั่ม กลไกเหล่านี้สะท้อนผ่านการทำงานขององค์กรต่างๆในตำบลคอรั่ม โดยผ่านกลไกเครือข่ายเพชรคอรั่ม และการจัดการทรัพยากรร่วม ที่พึ่งพาความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และกติกาที่ชุมชนยอมรับร่วมกัน

2.4.5 ข้อดีและข้อจำกัดของทุนทางสังคม

แม้ทุนทางสังคมช่วยส่งเสริมความร่วมมือ ลดความขัดแย้ง เพิ่มประสิทธิภาพ และช่วยให้ชุมชนปรับตัวได้ดีขึ้น (Putnam, 1993; Adger, 2003) แต่งานวิชาการก็เตือนถึง “ด้านมืด” ของทุนทางสังคม เช่น การกีดกันคนนอก การเรียกร้องมากเกินไปจากสมาชิก การจำกัดเสรีภาพ และการเกิดบรรทัดฐานที่อุดรังการพัฒนา (Portes, 1998; Portes & Landolt, 1996) ประเด็นนี้สำคัญต่อการศึกษามุมชนคอรั่ม เพราะทำให้การวิเคราะห์ไม่มองทุนทางสังคมในเชิงบวกฝ่ายเดียว แต่พิจารณาอย่างสมดุลว่า “ใครได้-ใครเสีย” และ “มีใครถูกกันออกจากเครือข่ายหรือไม่”

สรุป

โดยสรุป ทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่ช่วยอธิบายกลไกความร่วมมือผ่านความสัมพันธ์ เครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานร่วม โดยนักทฤษฎีหลักอย่าง Bourdieu, Coleman และ Putnam เสนอกรอบที่ต่างกันแต่เกี่ยวพันกัน ขณะเดียวกัน กรอบมิติของ Nahapiet และ Ghoshal (1998) และการอธิบายกลไกการทำงานของทุนทางสังคม ช่วยให้เห็นชัดว่าเหตุใดทุนทางสังคมจึงส่งผลต่อการกระทำร่วมกันได้จริง ทั้งนี้ ในการศึกษากระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรั่ม ผู้วิจัยจะใช้ทุนทางสังคมเป็นกรอบสำคัญในการอธิบายทั้ง “พลัง” และ “ข้อจำกัด” ของความร่วมมือ และเชื่อมโยงทุนทางสังคมเข้ากับกรอบทฤษฎี Collaborative Governance Regime อย่างเป็นระบบในหัวข้อถัดไป

2.5 การบูรณาการกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน และทุนทางสังคม

จากการทบทวนกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) และแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) ในหัวข้อก่อนหน้า พบว่าแม้กรอบทฤษฎี จะมีจุดแข็งในการอธิบายโครงสร้างและพลวัตของความร่วมมือได้อย่างเป็นระบบ แต่ยังคงมีข้อจำกัดในการอธิบายกลไกภายในที่ทำให้ความร่วมมือสามารถเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนท้องถิ่นที่ความสัมพันธ์ทางสังคม ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานร่วมมีบทบาทสำคัญต่อการทำงานร่วมกัน

ในขณะเดียวกัน แนวคิดทุนทางสังคมได้รับการพัฒนาและยืนยันจากงานวิจัยจำนวนมากว่าเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนการกระทำร่วมกัน (collective action) โดยเฉพาะผลงานของ Ostrom และ Ahn (2007) ที่ชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมไม่ใช่เพียงปัจจัยเชิงบริบท แต่เป็นกลไกเชื่อมโยงหลัก (core linkage) ที่ทำให้การร่วมมือเกิดผลได้จริง ดังนั้น การบูรณาการทั้งสองกรอบทฤษฎีเข้าด้วยกัน จึงมีความจำเป็น เพื่อสร้างกรอบการวิเคราะห์ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นสำหรับการศึกษาระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทชุมชนไทย

หัวข้อนี้จึงมุ่งนำเสนอแนวทางการบูรณาการระหว่างกรอบทฤษฎีการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและแนวคิดทุนทางสังคม โดยเริ่มจากเหตุผลและหลักการในการบูรณาการ แนวทางการเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎี และกรอบแนวคิดที่บูรณาการแล้วสำหรับการศึกษาคณะในตำบลคอรั่ม จังหวัดอุดรธานี

2.5.1 เหตุผลและหลักการในการบูรณาการ

การบูรณาการระหว่างกรอบทฤษฎีการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน และแนวคิดทุนทางสังคมในการศึกษานี้ มิได้เกิดจากความบังเอิญหรือเพียงแค่ต้องการใช้ทฤษฎีหลายตัวร่วมกัน หากแต่เป็นการตอบสนองต่อข้อจำกัดเชิงทฤษฎีที่ชัดเจน และเป็นความจำเป็นเชิงวิเคราะห์สำหรับการศึกษาความร่วมมือในบริบทชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยเห็นว่าเหตุผลสำคัญ 4 ประการที่ต้องบูรณาการทั้งสองกรอบทฤษฎีเข้าด้วยกัน ดังนี้

2.5.1.1 เติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎีของกรอบของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

ดังที่ได้วิพากษ์ไว้ในหัวข้อ 2.3.4 กรอบทฤษฎีการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ยังมีข้อจำกัดสำคัญ 2 ประการ คือ (1) การมองทุนทางสังคมเป็นเพียงตัวแปรบริบทแทนที่จะเป็นกลไกหลัก และ (2) การมองความไว้วางใจเป็นผลลัพธ์ระดับกลางแทนที่จะเป็นกลไกเชื่อมโยง ข้อจำกัดเหล่านี้ทำให้กรอบทฤษฎี ยังไม่สามารถอธิบายได้อย่างเต็มที่ว่า เหตุใดบางระบอบความร่วมมือจึงสามารถดำรงอยู่และเจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่บางระบอบกลับค่อยๆ อ่อนแอลงและสลายไปในที่สุด ส่วนแนวคิดทุนทางสังคม โดยเฉพาะผลงานของ Ostrom และ Ahn (2007)

จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างนี้ได้เหมาะสม โดยอธิบายว่าทุนทางสังคมในรูปแบบของความน่าเชื่อถือ (trustworthiness) เครือข่าย (networks) และสถาบัน (institutions) ทำงานร่วมกันผ่านกลไกของความไว้วางใจ (trust) เพื่อให้ความร่วมมือเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปได้

2.5.1.2 สอดคล้องกับบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย

บริบทสังคมไทย โดยเฉพาะในชุมชนชนบท มีลักษณะเด่นคือความสัมพันธ์ทางสังคมที่แน่นแฟ้น ระบบบุญคุณ การเกื้อกูลช่วยเหลือกันและเครือข่ายเพื่อนบ้าน ซึ่งล้วนเป็นรูปธรรมของทุนทางสังคม ลักษณะเหล่านี้ มีอิทธิพลสำคัญต่อการก่อตัว การดำเนินงาน และการคงอยู่ของระบอบความร่วมมือ แต่กรอบทฤษฎีเพียงลำพัง ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับมิติเหล่านี้เพียงพอ การบูรณาการทุนทางสังคมเข้ามาจึงช่วยให้สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้สากลกับบริบทท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม และทำให้การวิเคราะห์สามารถสะท้อนพลวัตของความร่วมมือในชุมชนไทยได้อย่างตรงตามความเป็นจริง

2.5.1.3 อธิบายความต่อเนื่องและการปรับตัวของระบอบ

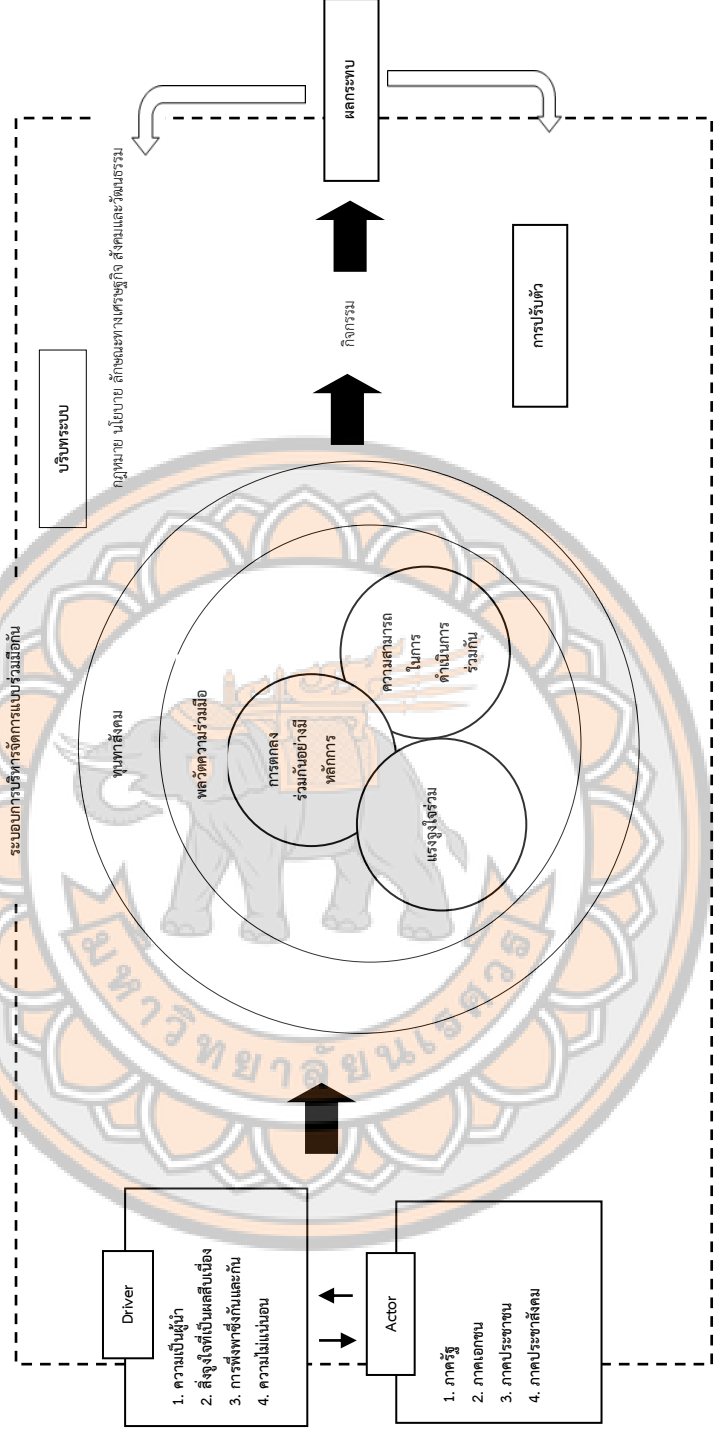
กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เน้นการอธิบายโครงสร้างกระบวนการ และผลลัพธ์ของความร่วมมือ แต่ยังไม่ได้อธิบายอย่างลึกซึ้งว่า เหตุใดระบอบบางระบอบจึงมีความยืดหยุ่น (resilience) และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดี ในขณะที่บางระบอบกลับเปราะบางและพังทลายง่ายเมื่อเผชิญวิกฤต ดังนั้นแนวคิดทุนทางสังคมจึงช่วยอธิบายประเด็นนี้ได้ว่า ระบอบที่มีทุนทางสังคมแข็งแกร่ง คือมีความไว้วางใจสูง เครือข่ายหนาแน่น และบรรทัดฐานที่เอื้อต่อความร่วมมือ จะมีความสามารถในการรับมือกับความไม่แน่นอนและปรับตัวต่อสถานการณ์ใหม่ได้ดีกว่า เพราะสมาชิกมีความผูกพันและพร้อมที่จะสนับสนุนกันเหนียวแน่นยามที่ระบอบเผชิญความท้าทาย

2.5.1.4 สนับสนุนการวิเคราะห์เชิงลึกระดับปฏิบัติ

การศึกษาระบอบความร่วมมือในพื้นที่จริง โดยเฉพาะองค์กรขนาดเล็กในชุมชนท้องถิ่น ต้องการกรอบการวิเคราะห์ที่สามารถเข้าไปถึง กลไกภายใน (internal mechanism) ของความร่วมมือได้ กล่าวคือ ไม่เพียงแค่อธิบายว่า มีการร่วมมือเกิดขึ้น หรือมีผลลัพธ์อย่างไร แต่ต้องอธิบายได้ว่า ทำไมคนถึงยินดียินดีร่วมมือ อะไรทำให้ความร่วมมือดำเนินต่อไป และ เมื่อเกิดปัญหาสิ่งใดช่วยให้ระบอบไม่พังทลาย ซึ่งกรอบทฤษฎี ให้ภาพโครงสร้างและกระบวนการในระดับมหภาค ขณะที่ทุนทางสังคมให้กลไกในระดับจุลภาคที่อธิบายพฤติกรรมและแรงจูงใจของผู้เข้าร่วม การนำทั้งสองมาใช้ร่วมกันจึงช่วยให้การวิเคราะห์มีความสมบูรณ์ทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค

2.5.2 กรอบแนวคิดที่บูรณาการสำหรับการศึกษ

จากหลักการบูรณาการที่นำเสนอในหัวข้อก่อนหน้า ผู้วิจัยได้พัฒนารอบแนวคิดที่บูรณาการระหว่างกรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime และแนวคิดทุนทางสังคมสำหรับการศึกษารับการศึกษองค์กรในตำบลคอรั่ม จังหวัดอุดรธานี ดังแสดงในภาพที่ 2

ที่มา: พัฒนาโดยผู้วิจัย ประยุกต์จาก Emerson และ Nabatchi (2015)

กรอบแนวคิดนี้ยังคงรักษาโครงสร้างหลักของกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ตามที่ได้อธิบายไว้ในหัวข้อ 2.3.2 ได้แก่ บริบทของระบบ (system context) ตัวขับเคลื่อน (drivers) พลวัตของความร่วมมือ (collaboration dynamics) การดำเนินการร่วมกัน (collaborative actions) ผลลัพธ์และผลกระทบ (outcomes and impacts) และการปรับตัว (adaptation) แต่เพิ่มเติมมิติของทุนทางสังคมเข้าไปในส่วนที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใน collaboration dynamics ซึ่งเป็นหัวใจของการบูรณาการ

องค์ประกอบสำคัญที่เพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันเดิม

1. ทุนทางสังคมในฐานะแกนกลางของพลวัตความร่วมมือ จุดเด่นที่สำคัญที่สุดของกรอบแนวคิดนี้คือ การวางทุนทางสังคมเป็นแกนกลาง (core) ของพลวัตความร่วมมือ โดยทุนทางสังคมทำหน้าที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้ง 3 ของ พลวัตความร่วมมือ ได้แก่

1.1 การมีส่วนร่วมตามหลักการ (principled engagement) ทุนทางสังคมในมิติเชิงโครงสร้างและเชิงปัญญา (structural and cognitive dimensions) ส่งผลต่อรูปแบบและคุณภาพของการมีส่วนร่วม โครงสร้างเครือข่ายที่มีอยู่เดิมกำหนดว่าใครมีโอกาสเข้าร่วม ใครเป็นตัวเชื่อมข้อมูล และความเข้าใจร่วมที่มีอยู่ทำให้การไตร่ตรองดำเนินไปได้ราบรื่น

1.2 แรงจูงใจร่วม (shared motivation) ทุนทางสังคมในมิติเชิงสัมพันธ์ (relational dimension) โดยเฉพาะความไว้วางใจ (trust) ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงหลัก (core linkage) ที่เชื่อมทุนทางสังคมทั้ง 3 รูปแบบ (trustworthiness, networks, institutions) เข้ากับการกระทำร่วมกัน (Ostrom & Ahn, 2007) ความไว้วางใจที่สะสมมาจากอดีต บรรทัดฐานการตอบแทนกัน และความผูกพันทางอารมณ์ล้วนมีส่วนสร้างแรงจูงใจร่วมกัน

1.3 ความสามารถในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action): เครือข่ายทำหน้าที่เป็นช่องทางระดมทรัพยากร (resource channels) ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และความไว้วางใจช่วยลดต้นทุนการประสานงาน ทำให้สมาชิกเต็มใจแบ่งปันทรัพยากรมากขึ้น

การวางทุนทางสังคมไว้ตรงกลางนี้สะท้อนมุมมองที่ว่า ทุนทางสังคมไม่ใช่เพียงตัวแปรบริบทหรือผลลัพธ์ระดับกลาง แต่เป็นกลไกภายในที่ขับเคลื่อนพลวัตของความร่วมมืออย่างแท้จริง

2. ทูทางสังคมที่มีอยู่เดิมในบริบทของระบบ นอกเหนือจากบริบทระบบ (system context) ตามกรอบทฤษฎีระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เดิมที่ประกอบด้วย ปัจจัยด้านกฎหมาย นโยบาย เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กรอบแนวคิดนี้เพิ่มการพิจารณาทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม (pre-existing social capital) ในชุมชน ซึ่งรวมถึง

2.1 ประวัติศาสตร์ของความร่วมมือ ประสบการณ์การทำงานร่วมกันในอดีต ที่สร้างความเคยชินและความไว้วางใจสะสม

2.2 โครงสร้างเครือข่ายเพื่อนบ้าน ระบบเวียงและความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านที่มีมายาวนาน

2.3 บรรทัดฐานและค่านิยมทางวัฒนธรรม ระบบบุญคุณ น้ำใจ วัฒนธรรม การช่วยเหลือกัน (ลงแขก) ความเคารพผู้ใหญ่

ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมนี้เป็น มรดกทางสังคม (social heritage) ที่ส่งผลต่อความเป็นไปได้และรูปแบบของความร่วมมือที่จะเกิดขึ้น

3. ทุนทางสังคมในตัวขับเคลื่อน นอกจากตัวขับเคลื่อนตามกรอบทฤษฎีระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันเดิม (ประกอบด้วยความเป็นผู้นำ สิ่งจูงใจ การพึ่งพาอาศัยกัน และความไม่แน่นอน) กรอบแนวคิดนี้ยังพิจารณาว่าทุนทางสังคมสามารถทำหน้าที่เป็นตัวขับเคลื่อนได้ เช่น ผู้นำที่มีความน่าเชื่อถือ (trustworthy leader) หรือเครือข่ายที่แข็งแกร่งที่สามารถระดมคนเข้าร่วมได้ง่าย ทุนทางสังคมจึงไม่ได้เป็นเพียงบริบท แต่สามารถเป็นแรงผลักดันให้ความร่วมมือเริ่มต้นขึ้นได้

4. ผลกระทบต่อทุนทางสังคม กรอบแนวคิดนี้เพิ่มการพิจารณาผลกระทบของความร่วมมือต่อทุนทางสังคม กล่าวคือ ความร่วมมือที่ประสบความสำเร็จสามารถเพิ่มทุนทางสังคมได้ ทั้งในมิติของการเสริมสร้างความไว้วางใจระหว่างสมาชิก การขยายและทำให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น รวมถึงการหล่อหลอมบรรทัดฐานของความร่วมมือให้ฝังลึกยิ่งขึ้น ในทางกลับกัน หากความร่วมมือล้มเหลวหรือเกิดความขัดแย้ง ก็อาจส่งผลให้ทุนทางสังคมลดลงหรือถูกทำลาย ซึ่งทำให้การสร้างความร่วมมือในครั้งต่อไปเป็นไปได้ยากขึ้น

5. วงจรป้อนกลับและทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยความยืดหยุ่น องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของกรอบแนวคิดนี้คือ วงจรป้อนกลับ (feedback loops) ที่แสดงให้เห็นว่าระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันเป็นกระบวนการแบบวงจร (cyclical process) มิใช่กระบวนการเชิงเส้นตรง (linear process) ซึ่งมีความสำคัญในสองลักษณะหลัก

ลักษณะแรก เป็นวงจรจากผลลัพธ์กลับสู่ทุนทางสังคม ผลลัพธ์และผลกระทบของการดำเนินการร่วมกัน (outcomes and impacts) ส่งผลต่อทุนทางสังคมโดยตรง ทำให้ทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นหรือลดลง ซึ่งทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้จะกลายเป็นทุนที่มีอยู่สำหรับความร่วมมือในรอบถัดไป

ลักษณะที่สอง เป็นวงจรจากการปรับตัวกลับสู่บริบทและพลวัตของความร่วมมือ การปรับตัว (adaptation) ของระบบส่งผลกระทบต่อบริบทของระบบและพลวัตของความร่วมมือในรอบถัดไป โดยระบบที่มีทุนทางสังคมแข็งแกร่งจะมีความยืดหยุ่น (resilience) ในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่าระบบที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ

วงจรย้อนกลับทั้งสองนี้สามารถดำเนินไปในทิศทางบวกหรือทิศทางลบได้ หากเป็นทิศทางบวก จะกลายเป็นวงจรเสริมแรง (virtuous cycle) ที่ความร่วมมือประสบความสำเร็จนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของทุนทางสังคม ซึ่งส่งผลให้ความร่วมมือในรอบถัดไปลึกซึ้งยิ่งขึ้น และทำให้ทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง จนระบบมีความแข็งแกร่งและยั่งยืน ในทางกลับกัน หากเป็นทิศทางลบ จะกลายเป็นวงจรอุบาทว์ (vicious cycle) ที่ความร่วมมือล้มเหลวนำไปสู่การลดลงของทุนทางสังคม ส่งผลให้ความร่วมมือในรอบถัดไปทำได้ยากขึ้น และทำให้ทุนทางสังคมลดลงต่อเนื่อง จนระบบอ่อนแอลงและอาจสลายไปในที่สุด

การทำความเข้าใจวงจรเหล่านี้ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่พบว่า เหตุใดบางระบบจึงมีความยืดหยุ่นสูงและสามารถฟื้นตัวจากวิกฤตได้ ในขณะที่บางระบบกลับพังทลายง่ายเมื่อเผชิญปัญหาใกล้เคียงกัน คำตอบสำคัญอยู่ที่ ทุนทางสังคม ที่ทำหน้าที่เป็น “กันชน” (buffer) ในยามที่เกิดความผิดพลาด และเป็น “กลไกฟื้นฟู” (recovery mechanism) ที่ช่วยให้ระบบสามารถกลับมาทำงานได้อีกครั้งหลังจากเผชิญวิกฤต

การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดกับกรณีศึกษา กรอบแนวคิดที่บูรณาการนี้จะถูกนำไปใช้วิเคราะห์องค์กร 3 แห่งในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นองค์กรที่ดำเนินการโดยชุมชนและมีลักษณะของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่ชัดเจน ประกอบด้วย

1. กลุ่มโรงเรียนลำตวนวัยใส วิเคราะห์การก่อตัวและการปรับตัวของโรงเรียนผู้สูงอายุที่เป็นความร่วมมือระหว่างอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้นำชุมชน และผู้สูงอายุ องค์กรภาคีเครือข่าย ฯลฯ ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ
2. กลุ่มสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าตำบลคอรั่ม เป็นความร่วมมือของครัวเรือนในการบริหารจัดการระบบน้ำประปาและไฟฟ้าภายในตำบลอย่างมีส่วนร่วม
3. กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคอรั่ม เป็นความร่วมมือของสมาชิกในการจัดการกองทุนเพื่อสวัสดิการและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

องค์กรทั้ง 3 แห่งนี้ มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่ก่อตัวขึ้น และดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยผ่านการเปลี่ยนแปลงของบริบทต่างๆ ทั้งนี้ กรอบทฤษฎีระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน จะใช้อธิบายโครงสร้างกระบวนการ และพลวัตของความร่วมมือในแต่ละองค์กร ขณะที่แนวคิดทุนทางสังคมจะใช้อธิบายกลไกภายในที่ทำให้ความร่วมมือเกิดขึ้น ดำรงอยู่และปรับตัวได้

การวิเคราะห์ทั้ง 3 กลุ่มนี้ ใช้กรอบแนวคิดที่บูรณาการซึ่งจะช่วยตอบคำถามวิจัยว่า

- (1) องค์กรในตำบลคอรั่ม มีแนวทางในการสร้างระบอบบริหารจัดการแบบร่วมมือกันอย่างไรบ้าง และ
2. ความพยายามในการสร้างระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มได้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตและการปรับตัวของชุมชนอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษานี้จะแสดงให้เห็นบทบาทของทุนทางสังคมในการอธิบายความต่อเนื่อง ความยืดหยุ่น และการปรับตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทชุมชนท้องถิ่นไทย

2.5.3 สรุป

การบูรณาการระหว่างกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันกับแนวคิดทุนทางสังคมในการศึกษานี้ เป็นการนำทุนทางสังคมมาใช้เป็นกรอบเสริมเพื่อเติมเต็มช่องว่างทางทฤษฎีอย่างเป็นระบบ โดยยังคงให้กรอบระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันทำหน้าที่เป็นโครงสร้างหลักในการวิเคราะห์ จุดเด่นสำคัญของการบูรณาการดังกล่าวคือการวางทุนทางสังคมไว้เป็นแกนกลางของพลวัตความร่วมมือ โดยเฉพาะการยกระดับความไว้วางใจจากผลลัพธ์ระดับกลางให้กลายเป็นกลไกเชื่อมโยงหลักที่ทำให้ความร่วมมือเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปได้

การบูรณาการนี้ช่วยให้การวิเคราะห์สามารถ (1) อธิบายกลไกภายในของความร่วมมือได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะบทบาทของความไว้วางใจและเครือข่าย (2) เชื่อมโยงระดับมหภาคกับจุลภาค ทำให้เห็นทั้งโครงสร้างของระบอบและแรงจูงใจของปัจเจกบุคคล (3) ทำความเข้าใจความต่อเนื่องและการปรับตัวได้ดีขึ้น ผ่านการมองทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยความยืดหยุ่น และ (4) สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย โดยเฉพาะในมิติของความสัมพันธ์และวัฒนธรรมชุมชน

กรอบแนวคิดเชิงบูรณาการนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในบทที่ 4 และบทที่ 5 เพื่ออธิบายอย่างลึกซึ้งว่าระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มก่อตัวขึ้นและปรับตัวภายใต้เงื่อนไขของบริบทท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอย่างไร

อย่างไรก็ตาม การมีกรอบทฤษฎีที่เหมาะสมเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอสำหรับการศึกษามีคุณภาพ การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นเพื่อทำความเข้าใจงานวิจัยที่ผ่านมาได้ศึกษาประเด็นใดบ้าง ใช้แนวทางอย่างไร และยังคงมีช่องว่างทางวิชาการใดที่การศึกษานี้สามารถเติมเต็มได้ ในหัวข้อถัดไป ผู้วิจัยจึงจะนำเสนอการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและทุนทางสังคม ทั้งในบริบทสากลและบริบทไทย เพื่อวางตำแหน่งการศึกษานี้ในบริบทของวรรณกรรมที่มีอยู่และชี้ให้เห็นคุณค่าทางวิชาการที่การศึกษานี้จะสร้างขึ้น

2.6 การทบทวนงานวิจัย

จากการทบทวนกรอบแนวคิดและทฤษฎีในหัวข้อที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) ของ Emerson และ Nabatchi (2015) ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital) และการบูรณาการแนวคิด ทฤษฎีทั้งสองเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นฐานแนวคิด ทฤษฎีสำคัญของการศึกษารั้งนี้ อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นภาพรวมขององค์ความรู้ที่สมบูรณ์และสามารถวางตำแหน่งการศึกษารั้งนี้ ในบริบททางวิชาการได้อย่างชัดเจน จึงจำเป็นต้องทบทวนงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปรียบเทียบแนวทางการศึกษาผลการวิจัย และชี้ให้เห็นช่องว่างทางวิชาการ

ผู้วิจัยได้แบ่งการทบทวนงานวิจัยออกเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่ (1) กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ และ (2) กลุ่มที่ศึกษาความร่วมมือในการสร้างชุมชนเข้มแข็งในบริบทพื้นที่อื่น ซึ่งครอบคลุมทั้งงานวิจัยที่ใช้กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation) งานวิจัยเกี่ยวกับเครือข่าย (Network) และงานวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีส่วนส่งเสริมความร่วมมือในชุมชน โดยการจัดหมวดหมู่ดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อเปรียบเทียบและสังเคราะห์องค์ความรู้จากทั้งสองกลุ่ม เพื่อให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะของการศึกษาความร่วมมือในระดับชุมชน ตลอดจนชี้ให้เห็นช่องว่างทางวิชาการที่ยังไม่มีการศึกษา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่บูรณาการเข้ากับทุนทางสังคมในบริบทขององค์กรในตำบลคอรั้ม

2.6.1 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์

ตำบลคอรั้ม ตั้งอยู่ในอำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ เป็นตำบลที่มีความเหนียวแน่นทางวัฒนธรรมและประเพณี มีกลุ่มแกนนำชุมชนที่มีชื่อว่า “เพชรคอรั้ม” ซึ่งขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนภายใต้ยุทธศาสตร์ 4 ด้าน ได้แก่ การสร้างคน การสร้างงาน การสร้างโอกาส และการสร้างสังคมอุดมปัญญา (คอรั้มชุมชนแห่งความสุข, 2559) ความเข้มแข็งและพลวัตของการพัฒนาในพื้นที่ทำให้

ตำบลคอรุมได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักวิจัยอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดงานศึกษาในพื้นที่จำนวนมาก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับตำบลคอรุม เพื่อแสดงให้เห็นประเด็นการศึกษาและเนื้อหาที่นักวิชาการได้ดำเนินการไว้ในพื้นที่ โดยแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ (1) การพัฒนาเครือข่าย (2) การท่องเที่ยว (3) สุขภาวะชุมชน (4) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และ (5) ศิลปะและดนตรี ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อย่อยต่อไป

2.6.1.1 การพัฒนาเครือข่าย

ยุพิน เกื่อนศรี (2557) ศึกษาการพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายของหน่วยจัดการความรู้และวิจัยชุมชนระดับตำบลเพื่อส่งเสริมเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในจังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาระบบดังกล่าวช่วยให้เกิดกลไกการบูรณาการระหว่างหน่วยจัดการงานวิจัยในตำบลคอรุม ตำบลหาดกรวด ตำบลวังกะพือ และตำบลวังดิน กับองค์กรภาคีในพื้นที่ นำไปสู่การพัฒนาฐานข้อมูลการผลิตข้าวอินทรีย์ที่มีระบบการรวมกลุ่มเพื่อจำหน่ายผลผลิต ตลอดจนแนวทางในการจัดหางบประมาณจากแหล่งทุนภายนอกของหน่วยจัดการความรู้ในตำบลคอรุมและตำบลวังดิน

ในขณะที่ วจิ ปัญญาใส และคณะ (2561) ได้ศึกษาการสานพลังภาคีเครือข่ายเพื่อสร้างนวัตกรรมการพัฒนาการอ่านออกเขียนได้ เพื่อส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาวะ ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนานวัตกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการขับเคลื่อนร่วมกันของภาคีเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วยโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ความร่วมมือดังกล่าวนำไปสู่การสร้างสื่อนวัตกรรมเพื่อพัฒนาทักษะการอ่านออกเขียนได้ด้านสุขภาวะ และนำไปใช้ในโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 27 แห่ง ผลจากการดำเนินงานพบว่า นักเรียนมีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้เพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 87.64 แสดงให้เห็นว่าความร่วมมือของภาคีเครือข่ายในการพัฒนานวัตกรรมดังกล่าวมีประสิทธิภาพสูงและส่งผลอย่างเป็นรูปธรรม

2.6.1.2 การท่องเที่ยว

โอปอล์ รังสิมันตชาติ และทิพาพร โพธิ์ศรี (2563) ได้ศึกษาตำบลคอรุมในประเด็นการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า “ทุนทางสังคม” ซึ่งประกอบด้วยวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนา กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการออกแบบกิจกรรม ส่งผลให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำนวน 4 กิจกรรม ได้แก่ (1) กิจกรรม “ข้าวโม่ลงมือทำของที่ระลึก” ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาปูนดำ (2) กิจกรรมประติมากรรมลอยตัว “ตุ๊กตาหบาจังหัน” (3) กิจกรรมท่องเที่ยว “ตามรอยพุทธวิถีลาวเวียง หบาจังหัน” และ (4) กิจกรรม “ต้นผึ้ง”

กิจกรรมทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการรักษาอัตลักษณ์ของตำบลคอรั่มไว้อย่างเหนียวแน่นผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ส่วนงานของวราภรณ์ อัครลาภสกุล และคณะ (2563) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างมาตรการในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมดังกล่าวนำไปสู่การกำหนดมาตรการการท่องเที่ยวจำนวน 11 ประเด็น ได้แก่ (1) การจัดสร้างและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว (2) การรักษาคุณภาพและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว (3) การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (4) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว (5) การพัฒนาการบริการด้านการท่องเที่ยว (6) การจัดบริการที่พัก (7) การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว (8) การสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ทางการท่องเที่ยว (9) การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่แหล่งท่องเที่ยว (10) การสร้างสินค้าทางการท่องเที่ยว และ (11) การรักษาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว รวมทั้งมีการกำหนดบทเฉพาะกาลเพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งข้อตกลงและมาตรการดังกล่าว ส่งผลให้ตำบลคอรั่มมีมาตรฐานในการให้บริการด้านการท่องเที่ยว สามารถคุ้มครองสิทธิของนักท่องเที่ยวได้รับบริการที่มีคุณภาพและเป็นธรรม

2.6.1.3 สุขภาวะชุมชน

ยุพิน เกื่อนศรี (2561) ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม อำเภอยะผิง จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุในพื้นที่มีความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านร่างกายมากที่สุด จากความต้องการดังกล่าวจึงนำไปสู่การจัดตั้ง “โรงเรียนผู้สูงอายุลำดวนวัยใส” ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากความต้องการของผู้สูงอายุโดยตรง โดยมีกระบวนการขับเคลื่อนที่อาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ผลการดำเนินโครงการพบว่า ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.17$) โดยเห็นว่ากิจกรรมต่าง ๆ มีความเหมาะสมและก่อให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า จากการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเกิดจากกระบวนการปลูกฝังและการกล่อมเกลாத่างสังคมผ่านวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งส่งผลให้เกิดความเหนียวแน่น ความไว้วางใจ และการร่วมมือที่เข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้งานโครงการดังกล่าว

ขณะเดียวกัน งานของณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ และอัจฉรา ศรีพันธ์ (2557) ได้ศึกษาการจัดการความรู้เชิงปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในเครือข่ายสุขภาวะคอรั่ม จังหวัดอุดรธานี โดยนำแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในประเทศไทยมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่เครือข่ายสุขภาวะคอรั่ม ผลการศึกษาพบว่า การจัดการความรู้ของแต่ละองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ ขึ้นอยู่กับระดับความรู้ ความเข้มแข็งของผู้นำ

และการสนับสนุนทางนโยบายและงบประมาณจากภาครัฐ ดังนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในเครือข่ายสุขภาพระดับตำบลควรจัดให้มีระบบการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและสร้างความยั่งยืนให้แก่การจัดการสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

2.6.1.4 การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

งานของยุพิน เกื่อนศรี (2559) ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในตำบลคอรั้มยังประสบปัญหาหลักใน สามด้าน ได้แก่ ปัญหาด้านการผลิต การตลาด และการบริหารจัดการภายในกลุ่ม การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มจึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ โดยได้จัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่ม เช่น การอบรมเชิงปฏิบัติการการใช้ประโยชน์จากวัสดุเหลือทิ้งจากนาข้าวเพื่อผลิตปุ๋ยชีวภาพ การอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาและเสริมสร้างภาวะผู้นำให้แก่กลุ่มเกษตรกร และ การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี กิจกรรมเหล่านี้ทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนากระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านการผลิตปุ๋ยชีวภาพ การดูแลแปลงนา การตลาดขั้นต้น และการพัฒนาภาวะผู้นำ ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิต มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยรวม

ส่วนงานของสุธารัตน์ รอดบุญส่ง และโสวัตรี ณ ถลาง (2561) ศึกษาเรื่อง กระบวนการวิจัยของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนาศักยภาพและเครือข่าย ตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี มุ่งอธิบายกระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้เป็น “นักวิจัยชุมชน” ผ่านกิจกรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่ การวิจัย การพัฒนาศักยภาพ และการปฏิบัติจริง ผลการดำเนินงานพบว่า ประชาชนในพื้นที่สามารถพัฒนาเป็นนักวิจัยที่มีความสามารถในการระบุปัญหา วางแผน กำหนดแนวทาง และดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง อันนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งในระดับชุมชน และการขับเคลื่อนร่วมกันระหว่างภาคประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ส่งผลให้เกิดการรับรู้ การเรียนรู้ และการจัดการความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ งานของจันทนา สุทธิจารี และวรพงศ์ ตระการศิริพันธ์ (2563) ยังได้ศึกษาการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนคอรั้มผ่านการวิจัย 2 ชั้นสำคัญ โดยงานชิ้นแรกเป็นการศึกษาประเด็น พื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) บนสื่อสังคมออนไลน์กับบทบาทพลเมืองคอรั้ม ผลการศึกษาพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้มได้เปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น Facebook Line เว็บไซต์ วิทยุชุมชน และพื้นที่ทางกายภาพจริง กระบวนการมีส่วนร่วมของพลเมืองผ่านพื้นที่สาธารณะดังกล่าวทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการทางการเมืองระดับท้องถิ่นใน 6 ระดับ ได้แก่ (1) การให้

ข้อมูลข่าวสาร (2) การรับฟังความคิดเห็น (3) การปรึกษาหารือ (4) การวางแผนและสร้างความร่วมมือร่วมกัน (5) การร่วมดำเนินการ และ (6) การควบคุมโดยประชาชน กระบวนการดังกล่าวถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสังคมประชาธิปไตย ส่งเสริมการมีส่วนร่วม (Participation) ในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงการเรียกร้องสิทธิพลเมืองขั้นพื้นฐานและการเข้าถึงบริการสาธารณะ ซึ่งช่วยให้ชุมชนเกิดการรับรู้ปัญหาและความต้องการร่วมกัน อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ สำหรับงานชิ้นที่สอง คือการศึกษาเรื่อง การส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งผ่านสำนักทางประวัติศาสตร์: “พ่อพิชัย” กับการส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งของชาวโครม จังหวัดอุดรดิตถ์ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่ที่มีความเป็นพลเมืองสูง อันเป็นผลมาจากกระบวนการกล่อมเกลாதาสังคมที่เชื่อมโยงกับทุนทางประวัติศาสตร์ ผ่านแนวคิด “วีรบุรุษทางวัฒนธรรม” (Culture Hero) โดยนำ “พระยาพิชัยดาบหัก” มาเป็นต้นแบบของพลเมืองผู้เข้มแข็ง ผ่านกระบวนการผลิตซ้ำ การเล่าเรื่อง และการปลูกจิตสำนึก จนก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในชุมชน และนำไปสู่พฤติกรรมกลุ่มที่เข้มแข็งในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชน

2.6.1.5 ด้านศิลปะ ดนตรี

งานศึกษาของกณิฉิมณูศ ลิ้มปนารมณ และคณะ (2561) เรื่อง การศึกษารำม้งกละในเขตอำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ พบว่า วงดนตรีม้งกละในพื้นที่ตำบล คอรัมมีเพียงวงเดียว และสามารถรวบรวมทำรำได้ทั้งสิ้น 17 ทำรำ ซึ่งแต่ละทำรำ มีลักษณะคล้ายคลึงกับทำรำของจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดสุโขทัย ทั้งนี้ ทำรำม้งกละได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย อันเป็นผลมาจากการขัดเกลาทาสุนทรียะด้านดนตรีที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางวัฒนธรรมท้องถิ่น และประสบการณ์ของผู้ถ่ายทอดศิลปะการรำ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมภายในกับภายนอกในพื้นที่ใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม เพื่อป้องกันการสูญหายของทำรำม้งกละและลดความเสี่ยงจากการแปรสภาพของรูปแบบการรำตามกระแสสังคมยุคใหม่ ผู้วิจัยเสนอให้มีการจัดทำมาตรการอนุรักษ์ โดยนำทำรำม้งกละบรรจุเข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อสืบสานและถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่ในสถานศึกษาของจังหวัดต่อไป

จากการทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับตำบลคอรัมข้างต้น ผู้วิจัยพบว่างานศึกษาส่วนใหญ่มีจุดเน้นอยู่ที่การพัฒนาศักยภาพของชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงจุดแข็งของตำบลคอรัมในฐานะพื้นที่ที่มีพลวัตของการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งงานศึกษาหลายชิ้นยังกล่าวถึงบทบาทของกลุ่ม “เพชรคอรัม” ในฐานะกลไกสำคัญที่เชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีงานศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ “ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน” โดยเฉพาะ ซึ่งจะช่วยอธิบายการก่อตัว การคงอยู่ และการปรับตัวของความร่วมมือในระยะยาวได้อย่างเป็นระบบ ช่องว่างทางองค์ความรู้นี้เป็นประเด็นสำคัญที่การศึกษารุ่นนี้มุ่งเติมเต็ม

เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครอบคลุมและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเกี่ยวกับกระบวนการความร่วมมือของตำบลคอรูม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

2.6.2 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับความร่วมมือในการสร้างชุมชนเข้มแข็งในบริบทพื้นที่อื่น

ความร่วมมือในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เริ่มได้รับความสนใจมากขึ้นเนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดปัญหาที่มีความซับซ้อนและยากต่อการแก้ไข อีกทั้งบางพื้นที่ยังประสบข้อจำกัดด้านทรัพยากรและขาดองค์ความรู้ ทำให้จำเป็นต้องแสวงหาแนวร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพและสามารถพึ่งพาตนเองได้ แนวคิดดังกล่าวได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การศึกษาและการค้นคว้าแนวทางการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง

จากการทบทวนงานศึกษาของผู้วิจัย พบว่ามีการนำเสนอรูปแบบการพัฒนาชุมชนที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษางานที่เกี่ยวข้องกับ “ความร่วมมือในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง” โดยตรง เพื่อใช้เป็นองค์ความรู้ประกอบการพัฒนารอบแนวคิดของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้จำแนกกลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) กลุ่มที่ศึกษาการจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ซึ่งมุ่งเน้นไปที่กระบวนการและกลไกของความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (2) กลุ่มที่ศึกษาการมีส่วนร่วม (Participation) ที่เน้นบทบาทของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจและการพัฒนา (3) กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่าย (Network) ที่มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างตัวแสดง และ (4) กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital) ที่เน้นบทบาทของความไว้วางใจ เครือข่าย และบรรทัดฐานร่วมต่อความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชน งานศึกษาทั้งสี่กลุ่มนี้ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนารอบแนวคิดของการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อย่อยต่อไป

2.6.2.1 กลุ่มที่ศึกษาการจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance)

งานของคอรี่ การ์จิ และณัฐฐา วินิจนัยภาค (2561) ศึกษาการจัดการปกครองแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ในโครงการอุตสาหกรรมเพื่อการสร้างงานที่ยั่งยืนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการปกครองแบบร่วมมือกันมี 2 มิติ ได้แก่ (1) บริบทของระบบ (System Contexts) ซึ่งประกอบด้วยกฎหมาย นโยบาย สภาพเศรษฐกิจ สังคม และความไม่มั่นคงในพื้นที่ และ (2) การขับเคลื่อนความร่วมมือ อันได้แก่ การพึ่งพาอาศัยกัน การจูงใจ และภาวะผู้นำ จากปัจจัยดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการจัดการปกครองแบบร่วมมือกันที่มี 3 มิติ คือ (1) การทำงานร่วมกัน ซึ่งต้องอาศัยการปรึกษาหารือและการกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกัน (2) การสร้างความเชื่อมั่นและข้อผูกมัดร่วม โดยใช้การลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เป็นกลไกผูกมัดในการดำเนินโครงการ และ (3) ความสามารถในการ

ดำเนินการร่วมกัน ตลอดจนภาวะผู้นำของผู้บริหารโครงการ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการบริหารโครงการ กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิด ผลผลิต เช่น อาคารและสถานที่ เอกชนเข้ามาบริหารโรงงาน การพัฒนาทักษะแรงงาน และการสร้างวิสาหกิจในพื้นที่ เป็นต้น ส่วนผลลัพธ์ของโครงการยังไม่บรรลุเป้าหมาย เนื่องจากโรงงานทั้งสามพื้นที่มีการจ้างงานต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานของศศิธร ทองจันทร์ (2559) ว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันกับการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐไทย กรณีโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีความซับซ้อนของปัญหาในตนเองเดียวกัน จึงจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งองค์การภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคชุมชน และภาควิชาการ ภายใต้รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือ โดยความร่วมมือจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเมื่อเกิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันและการแลกเปลี่ยนทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายร่วม งานชิ้นนี้ยังชี้ปัจจัยความสำเร็จไว้ 5 ประการ ได้แก่ (1) ความเข้มแข็งของผู้นำในการอำนวยความสะดวกและสร้างแรงจูงใจ (2) ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของภาคีเครือข่ายจากการปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ (3) โครงสร้างและขอบเขตหน้าที่ที่ชัดเจน เพื่อกำกับทิศทางการทำงาน (4) การมีผู้จัดการเครือข่ายเพื่อประสานภาคีให้บรรลุเป้าหมาย และ (5) การสนับสนุนทางวิชาการเพื่อพัฒนาชุดความรู้และแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ทั้งนี้ ผู้วิจัย เห็นว่าการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับปัญหาที่หน่วยงานส่วนกลางไม่อาจแก้ไขได้โดยลำพัง เนื่องจากความซับซ้อนและความเปราะบางของบางพื้นที่ จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน

ภาณุวัฒน์ คำไสย (2564) ศึกษากระบวนการและรูปแบบการกำกับดูแลแบบร่วมมือกันระหว่างภาคีเครือข่ายด้านความรับผิดชอบต่อสังคม กรณีโครงการ “โรงปูนรักษ์ชุมชน” อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี พบว่า แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (CSR) นำไปสู่การจัดการความร่วมมือของสมาคมอุตสาหกรรมปูนซีเมนต์ไทย (TCMA) ผ่านกระบวนการ 4 ช่วง ได้แก่ ช่วงเริ่มต้นความร่วมมือ (รวมกลุ่มบริษัทปูนซีเมนต์ 7 บริษัท ทำข้อตกลง สร้างโครงสร้างงาน และตกลงใช้ทรัพยากรร่วมกัน) ช่วงสร้างความร่วมมือ (ออกแบบความร่วมมือและคัดเลือกโครงการเพื่อดำเนินการในชุมชน) ช่วงขยายผล (ขยายความร่วมมือจากภายในองค์กรไปสู่ภายนอก ทั้งภาครัฐ ท้องถิ่น ชุมชน และประชาชน) และ ช่วงมุ่งสู่ความยั่งยืน (การมีส่วนร่วมของเครือข่ายที่ก้าวข้ามขอบเขตหน่วยงานรัฐ เอกชน และประชาชน เพื่อเดินไปสู่เป้าหมายร่วม) จากกระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิด รูปแบบการกำกับดูแลแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ระหว่าง TCMA หน่วยงานรัฐ ภาคชุมชน และภาคประชาชนในพื้นที่อำเภอแก่งคอย

กิติมา แกลงกิจ (2563) ศึกษาความร่วมมือแรงร่วมใจของภาครัฐและกลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่ (YEC) จังหวัดสมุทรสาคร โดยชี้ให้เห็นบทบาทขององค์กรเอกชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่น กลุ่ม YEC ก่อตั้งตามนโยบายหอการค้าไทย มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและเพิ่มมูลค่าสินค้า การทำงานอาศัยการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคมมีรูปแบบความร่วมมือที่หลากหลาย เช่น องค์กรความร่วมมือที่ไม่มีสถานะนิติบุคคล การทำงานในลักษณะภาคีเครือข่าย และความร่วมมือกับภาครัฐระดับสูง ปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญ ได้แก่ (1) ภาวะผู้นำของประธานกลุ่ม YEC ที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานรัฐ (2) การพึ่งพากันอันเนื่องมาจากข้อจำกัดของแต่ละภาคี จึงต้องแลกเปลี่ยนทรัพยากรเพื่อขับเคลื่อนท้องถิ่น (3) แรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน และ (4) โครงสร้างความร่วมมือแบบหลวมที่เพิ่มความคล่องตัวของกลุ่ม YEC การประสานงานระหว่างภาครัฐ ภาคชุมชน ภาคเอกชน (YEC สมุทรสาคร) และภาคการศึกษา นำไปสู่ โมเดลการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นแบบ Co-Management of Development คือ “เอกชนนำ รัฐตาม ประชาชนได้ประโยชน์”

วัชรพล สุขสำราญ (2564) ประเมินโครงการ “สานพลังประชารัฐ-การพัฒนาพื้นที่บึงบางซื่อ” กรณีชุมชนบึงบางซื่อ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร พบว่า โครงการมีลักษณะการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) โดยความร่วมมือระหว่าง SCG สำนักงานเขตจตุจักร และประธานสหกรณ์ออมทรัพย์ของแต่ละชุมชน ผ่านการปรึกษาหารือ ทำข้อตกลง กำหนดและดำเนินโครงการ โดยใช้ภาวะผู้นำของ SCG เป็นตัวขับเคลื่อน ผลการดำเนินงานครอบคลุม ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ และด้านผลลัพธ์ ทั้งนี้ ผลลัพธ์มีความสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือ โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เชิงบวกสูง

Ann Florini และ Markus Pauli (2018) ศึกษา Collaborative Governance for the Sustainable Development Goals อธิบายเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs) และการทำงานในรูปแบบหุ้นส่วนความร่วมมือจากภาคส่วนที่หลากหลาย (multi-stakeholder partnerships) ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม โดย SDGs มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพเกษตรกรรายย่อยเพื่อบรรลุ SDG 1 และ SDG 2 ผ่านแนวทาง “ขับเคลื่อนทางการตลาด” จึงเกิดความร่วมมือในการอบรม พัฒนาศักยภาพ และสร้างแพลตฟอร์มความร่วมมือให้เกษตรกรรายย่อยเข้าถึงฐานข้อมูลและแข่งขันได้อย่างเท่าเทียม

วสันต์ ศรีสมพงศ์ (2559) ศึกษาการบริหารจัดการแบบร่วมมือในโครงการคลองหมอนนา ตำบลลำแดง อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โดยใช้แนวคิดของ Emerson, Nabatchi และ Balogh (2011) ร่วมกับ Ansell และ Gash (2007) ผลการศึกษาพบกลไกสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) การตกลงร่วมกันอย่างมีหลักการ (2) แรงจูงใจร่วม และ (3) ความสามารถในการดำเนินการ

ร่วมกัน การดำเนินโครงการทำให้ประชาชนพึงพอใจต่อการแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์และเกิดความเชื่อมั่นในโครงการ บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่พบคือการโต้แย้งและความไม่กล้าแสดงความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสีย ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นในการดำเนินโครงการระยะต่อไป

สัญญา ยีอราน และอาจินต์ สงทับ (2563) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอภิบาลผ่านความร่วมมือในการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุเขตเมือง ภายใต้กองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่น เขต 12 สงขลา โดยมุ่งอธิบายทั้งกลไก กระบวนการ และเงื่อนไขเอื้อที่ทำให้การอภิบาลแบบร่วมมือดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาชี้ว่า การทำงานร่วมกันของภาคส่วนต่าง ๆ มีความเข้มแข็งและเป็นระบบ โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญ ได้แก่ การติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ การบริหารจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม วัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการทำงานร่วมกัน การสื่อสารประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ภาวะผู้นำที่ชัดเจน และการจัดการความรู้ที่เป็นระบบ แม้งานวิจัยจะสามารถระบุองค์ประกอบของกลไกและปัจจัยสำคัญได้อย่างชัดเจน แต่ยังอยู่ในระดับคำอธิบายเชิงกลไก ซึ่งสามารถต่อยอดสู่การออกแบบแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้ต่อไป

Kirk Emerson (2018) ศึกษา Collaborative Governance of Public Health in Low- and Middle-Income Countries: Lessons from Research in Public Administration กล่าวถึงความท้าทายในการใช้แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในภาคสาธารณสุขของประเทศรายได้ต่ำและปานกลาง (LMICs) ที่มักมีโครงสร้างสถาบันแบบลำดับชั้น ความไม่มั่นคงทางการเมือง ข้อจำกัดด้านทรัพยากร วัฒนธรรมอุปถัมภ์ หรือการทุจริต ซึ่งลดทอนแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน จึงเสนอให้การออกแบบความร่วมมือเน้น การเสริมอำนาจของบุคคล และกลุ่มการพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่น การใช้ทรัพยากรร่วม และ การบริหารจัดการแบบข้ามภาคส่วน (cross-sector collaborative governance) โดยตระหนักว่าแนวทางความร่วมมือมิได้ตายตัว แต่มีพลวัต จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทเฉพาะพื้นที่เสมอ

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว จะเห็นได้ว่า งานศึกษาส่วนใหญ่เน้นอธิบาย ปัจจัยก่อให้เกิดความร่วมมือ กระบวนการ ผลผลิต และความสำเร็จของการประยุกต์ใช้ ตลอดจนบทบาทขององค์กรหลักที่ขับเคลื่อนนโยบายและโครงการ ทั้งจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Emerson, Nabatchi และ Balogh (2012) ที่อธิบายว่า Collaborative Governance เป็นกระบวนการ โครงสร้างการตัดสินใจ และการจัดการนโยบายสาธารณะซึ่งดึงดูดความร่วมมือข้ามองค์กรเพื่อการดำเนินการสาธารณะ โดยองค์กรใด ๆ อาจทำหน้าที่เป็นแกนขับเคลื่อนได้ อย่างไรก็ตาม งานศึกษาข้างต้นยังไม่ปรากฏชัดในบางเงื่อนไขสำคัญ เช่น การคงอยู่ของกลุ่ม หลังโครงการเสร็จสิ้น ความเป็นพลวัตของกลุ่ม และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ประเด็นเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัย สนใจแนวคิด ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance

Regime : CGR) ซึ่งมอง “ระบอบ” ในฐานะรูปแบบที่การบริหารจัดการเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง และปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ได้ อันเป็นโจทย์วิจัยที่ทำนายและสามารถต่อยอดองค์ความรู้ได้ต่อไป

2.6.2.2 กลุ่มที่ศึกษาการมีส่วนร่วม (Participation)

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ (2553) ศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบ ปัจจัยและตัวชี้วัด โดยมุ่งเปรียบเทียบกระบวนการจัดการ รูปแบบ ปัจจัย และตัวชี้วัดของชุมชนเข้มแข็ง ผ่านการศึกษาจากเอกสารและการสังเกตภาคสนามในพื้นที่ 12 ชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย 7 กระบวนการ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมของชุมชน 2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 3) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างสรรค์สิ่งใหม่ 4) การใช้สิทธิชุมชนและข้อบัญญัติชุมชน 5) การตัดสินใจร่วมกัน 6) การพัฒนาเครือข่าย และ 7) การจัดการตนเอง โดยเห็นว่าการสร้างชุมชนเข้มแข็งจำเป็นต้องมีกระบวนการกำหนด “ตัวชี้วัด” ที่สะท้อนความก้าวหน้าและความสำเร็จของการพัฒนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และองค์กรชุมชน ด้านวัฒนธรรมและการเรียนรู้ และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ การมีกรอบตัวชี้วัดยังช่วยกำหนดทิศทางการดำเนินงาน ส่งเสริมการเรียนรู้และการประเมินตนเอง ทำให้เห็นผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน กระตุ้นพลังการมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้แนวทางใหม่ในการพัฒนา ซึ่งท้ายที่สุดนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

บุญเลี้ยง สุพิมพ์ และอาจันต์ สงทับ (2565) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร: การพัฒนา การนำไปปฏิบัติ และการประเมินผล โดยพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการลดการใช้สารเคมีอย่างไม่ปลอดภัย การแก้ไขปัญหานี้จะประสบผลสำเร็จได้ ต้องเริ่มจากการสร้างความตระหนักในหมู่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และเสริมแรงจูงใจให้เกิดความร่วมมือในชุมชน งานวิจัยนี้ใช้เทคนิค AIC (Appreciation-Influence-Control) ซึ่งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่ การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน ไปจนถึงการประเมินผลและติดตามผลลัพธ์ เป็นการเสริมพลังให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการพัฒนา

อรอุมา รัตนพล ทชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ และปิยลักษณ์ โพธิ์วรรณ (2564) ศึกษาเรื่อง การจัดการขยะในชุมชนเมือง: อำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเปรียบเทียบการจัดการขยะระหว่างชุมชนเมืองและชานเมืองในมิติของอำนาจและการมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า อำนาจในการจัดการขยะส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งนโยบายและแนวทางการดำเนินงานแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ การจัดการขยะจะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องสร้างความตระหนักและความเข้าใจร่วมในหมู่ประชาชน เพื่อให้เกิดพลังชุมชนในการ

ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของผู้นำชุมชนที่มีภาวะผู้นำเข้มแข็งจะช่วยขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุผลได้ดียิ่งขึ้น งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ชุมชนชนเมืองมักมีพลังชุมชน และการมีส่วนร่วมสูงกว่าชุมชนเมือง เนื่องจากมีขนาดเล็กกว่าและมีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิด ทำให้สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ นันทพร วิเสรัมย์ และราเชนทร์ นพณัฐวงศ์ (2563) ที่ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร โดยพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการจัดการขยะ ทั้งในด้านการตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล ซึ่งส่งผลให้การบริหารจัดการขยะในพื้นที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

อดิพร เกิดเรือง (2560) ศึกษา แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลบ่อเงิน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี โดยเน้นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐ ภาคประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมต้องเริ่มจากการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาในชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางแก้ไขร่วมกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคง และการบริหารจัดการ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการมีส่วนร่วมในขั้นต่อ ๆ มา เช่น การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการติดตามผล ทั้งนี้ การพัฒนาการมีส่วนร่วมให้เกิดประสิทธิผล จำเป็นต้องสร้างความตระหนักรู้และความเข้าใจในปัญหาของชุมชน รวมถึงการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้มีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมแก้ไข

ไพรัช ดันอุด (2552) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชน ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมืองนำอยู่: กรณีศึกษา เทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพผู้นำและประชาชนผ่านการให้ความรู้และการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ของตนเองในการร่วมพัฒนาชุมชน เช่น การจัดทำแผนชุมชน การแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีประชาคม และการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล (เช่น เพศ อายุ อาชีพ รายได้ การศึกษา) และปัจจัยภายนอก (เช่น การมีส่วนร่วมของผู้นำ ทุนทางสังคม วัฒนธรรม และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน) โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชน ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ชาญชัย ชัยรุ่งเรือง (2559) ศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ของเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยมุ่งอธิบายปัจจัยและรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า ปัจจัยด้านภูมิหลัง เช่น เพศ อายุ และอาชีพ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วม รวมถึงบทบาททางสังคม ความเชื่อถือศรัทธา และการเรียนรู้ของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมในกลุ่มที่ศึกษาการมีส่วนร่วม (Participation) พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการวัดระดับและแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดการมีส่วนร่วม และการออกแบบรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ งานของอรอุมา รัตนพล และคณะ มีความโดดเด่นตรงที่เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมกับ “อำนาจในการจัดการชุมชน” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการกระจายอำนาจและศักยภาพของประชาชนในการจัดการปัญหาในระดับพื้นที่ ผู้วิจัยเห็นว่า “การมีส่วนร่วมของชุมชน” เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืนยังต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ ประกอบไปด้วย เช่น ภาวะผู้นำ ทูทางสังคม และการบูรณาการจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ

2.6.2.3 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่าย (Network)

เดโช แชน้ำแก้ว และคณะ (2564) ศึกษาเรื่อง การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษาอำเภอพิบูล จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่าการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ของชุมชนเริ่มต้นจากปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เช่น ภัยธรรมชาติ หรือนโยบายของรัฐที่มีผลต่อวิถีชีวิตของประชาชน ปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย โดยผู้วิจัยได้แบ่งพัฒนาการของการรวมกลุ่มออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ 1) ยุคเริ่มต้นของการปรึกษาหารือและร่วมคิดเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา 2) ยุคแห่งการเรียนรู้ที่เริ่มลงมือปฏิบัติจริงตามแนวทางที่ร่วมกันกำหนด และ 3) ยุคของการสร้างเครือข่ายซึ่งเกิดการสรุปบทเรียนและจัดเก็บองค์ความรู้เพื่อขยายผลจากภายในชุมชนสู่ภายนอก การรวมกลุ่มในลักษณะนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถสร้างรายได้ เพิ่มโอกาสการเรียนรู้ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยมีกระบวนการทำงานแบบ CCE ได้แก่ Community of Think Together (การคิดร่วมกัน) Community of Practice (การลงมือปฏิบัติร่วมกัน) และ Expand of Knowledge (การขยายองค์ความรู้สู่เครือข่าย)

ธีรพล พงษ์บัว และอัครณัฐ วงศ์ปรีดี (2563) ศึกษาเรื่อง เครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านท่าอ้อย ตำบลบึงหวาย อำเภอดอนตาล จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายความร่วมมือเกิดขึ้นจากปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งในระยะแรกได้รับการสนับสนุนจากกรมชลประทานในการ

จัดตั้งสถานีสูบน้ำและคลองชลประทาน แต่ไม่สามารถดำเนินการต่อเนื่องได้เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ จึงเกิดความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยให้การสนับสนุนด้านความรู้ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร และงบประมาณ การดำเนินงานดังกล่าวก่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือ 2 รูปแบบ คือ เครือข่ายความร่วมมือเชิงปฏิบัติการ และเครือข่ายความร่วมมือเชิงนโยบาย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนไม่สามารถจัดการได้ด้วยตนเอง

นพพล อัครชาติ (2564) นำแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) มาใช้ในการพัฒนารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเชิงนโยบาย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยชี้ให้เห็นว่าการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และประชาชนในพื้นที่ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะร่วมกันของภาคีเครือข่ายนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย และการปรับปรุงแผนแม่บท กฎหมาย และรูปแบบการดำเนินงาน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวต่อไป

นิธิรัตน์ บุญตานนท์ (2564) ศึกษาเรื่อง การกำกับดูแลแบบร่วมมือเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ: กรณีศึกษาอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี โดยใช้แนวคิดการกำกับดูแลแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) ของ Ansell และ Gash เป็นกรอบวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า การจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ (พชอ.) ซึ่งเป็นนโยบายของสำนักนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561 มีบทบาทสำคัญในการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิตของคนในพื้นที่ การดำเนินงานของคณะกรรมการดังกล่าวเน้นการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม ความเชื่อมั่นและความเข้าใจร่วมกัน รวมถึงการแบ่งหน้าที่อย่างเป็นระบบ ภาวะผู้นำของนายอำเภอซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนให้การดำเนินงานเกิดผลในทางปฏิบัติได้จริง

แนวคิดนี้สอดคล้องกับงานของ เตชา พวงงาม และปธาน สุวรรณมงคล (2563) ที่ศึกษากระบวนการสร้างภาคีหุ้นส่วนในการบริหารปกครองแบบร่วมมือเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ โดยถอดบทเรียนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ได้แก่ จังหวัดกระบี่ สุราษฎร์ธานี และเชียงใหม่ โดยใช้กรอบแนวคิดของ Chris Ansell, Alison Gash, Helen Sullivan และ Chris Skelcher ผลการศึกษาพบว่า การสร้างภาคีหุ้นส่วนควรเริ่มจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการแสดงความคิดเห็น การปรึกษาหารือ และการตัดสินใจร่วมกัน

เพื่อสร้างฉันทามติของกลุ่ม อันนำไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือคือ “การพึ่งพาอาศัยกัน” ระหว่างหน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่าง ๆ

จากการทบทวนวรรณกรรมในกลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับเครือข่าย (Network) พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นการพัฒนา “รูปแบบของเครือข่าย” และการวิเคราะห์ “ปัจจัยที่ทำให้เกิดความร่วมมือ” โดยเฉพาะงานของธีรพล พงษ์บัว และอัครณัฐ วงศ์ปรีดี ที่กล่าวถึงการร่วมมือของชุมชนในการแก้ไขปัญหาท้องถิ่น และงานของนพพล อัครชาติ ที่ใช้แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ในการสร้างเครือข่ายเชิงนโยบาย ซึ่งทั้งสองงานสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาเครือข่ายกับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันมีความสัมพันธ์และเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

2.6.2.4 กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับทุนทางสังคม (Social Capital)

จากการทบทวนงานวิจัยในกลุ่มที่ศึกษาการร่วมมือในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ผู้วิจัยพบว่าม้งงานศึกษาจำนวนหนึ่งให้ความสำคัญกับ “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ในฐานะปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชน แม้ว่าการศึกษานี้จะไม่ได้ใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันโดยตรง แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของทุนทางสังคมต่อกระบวนการความร่วมมือในระดับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Ostrom และ Ahn (2007) ที่กล่าวว่าทุนทางสังคมเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยแก้ปัญหามหาการกระทำร่วมกัน (collective action) และส่งเสริมความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรร่วม

วิโชติ จรุงโรจน์ (2558) ศึกษาความมั่นคงทางสังคมของระบบวนเกษตร ยางพาราสู่ความเข้มแข็งของชุมชนชนบทภาคใต้ของประเทศไทย โดยใช้แนวคิดการยอมรับการแบ่งปัน และเครือข่าย ผลการศึกษาพบว่าเกิดการยอมรับ ความสัมพันธ์ และการพึ่งพากันเพิ่มขึ้นในหมู่เกษตรกร ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน องค์ประกอบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของ Putnam (2000) ที่เน้นย้ำถึงความไว้วางใจ บรรทัดฐาน เครือข่ายความสัมพันธ์

พระครูธรรมธร ปุณฺณพัฒน์ แสงวงศ์ดี (2567) ศึกษาเรื่อง ทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยส่งเสริมให้องค์กรการเงินชุมชนดำเนินการไปสู่ความสำเร็จ โดยใช้แนวคิดความไว้วางใจ เครือข่าย และความร่วมมือ ผลการศึกษาพบว่าทุนทางสังคมทำให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะด้านการระดมทุนและการบริหารจัดการที่อาศัยความไว้วางใจระหว่างสมาชิก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Coleman (1988) ที่กล่าวว่าทุนทางสังคมช่วยลดต้นทุนธุรกรรม (transaction costs) และอำนวยความสะดวกในการดำเนินการร่วมกัน

สุปราณี จันทร์สง บัญทัน ดอกโธสง สอาด บรรเจิดฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ (2558) ศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้แนวคิดผู้นำ การมีส่วนร่วม และเครือข่าย ผ่านวิธีวิจัยผสวนวิธี (สำรวจ 444 คน และสัมภาษณ์เชิงลึก 34 คน) ผลการศึกษา

พบว่า ผู้นำมีบทบาทสูงสุดต่อการพัฒนาทุนทางสังคม และระบบการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Bourdieu (1986) ที่เน้นว่าทุนทางสังคมต้องอาศัยการลงทุนอย่างต่อเนื่อง (investment) และต้องมีผู้นำที่คอยหล่อเลี้ยงและรักษาเครือข่ายให้คงอยู่

สมศักดิ์ สงวนดี (2564) วิเคราะห์แนวคิดและนัยเชิงนโยบายของทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชน โดยอ้างอิงทฤษฎีของ Putnam และ Coleman ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมเป็นฐานการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ โดยเฉพาะในมิติของความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม ตามแนวคิดของ Putnam (2000) ที่เน้นว่าชุมชนที่เข้มแข็งต้องมีทั้งสองประเภท

วิภาวดี เพือกบัวขาว ช่วงชัย ชูปวา สารโธ เพือกบัวขาว บัณฑิตพงษ์ ศรีอำนาจ และพนิต ศรีประดิษฐ์ (2567) ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมและความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปสับปะรด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยพัฒนาโมเดลเครือข่ายทางสังคมผ่านวิธีวิจัยผสมผสานวิธี ผลการศึกษาได้ Social-Ecological Systems (SES) Model ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบสังคมและระบบนิเวศ โดยเน้นบทบาทของเครือข่ายทางสังคมต่อความสามารถในการจัดการทรัพยากร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Ostrom และ Ahn (2007) ที่กล่าวว่าทุนทางสังคม โดยเฉพาะเครือข่าย (networks) เป็นช่องทางการแลกเปลี่ยนข้อมูล (information channels) และช่วยลดความไม่แน่นอน (uncertainty) ในการจัดการทรัพยากรร่วม

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ (2553) ศึกษากระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง โดยมุ่งเปรียบเทียบรูปแบบ ปัจจัย และตัวชี้วัดของชุมชนเข้มแข็งจากพื้นที่ 12 ชุมชน ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย 7 กระบวนการ ได้แก่ การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การฟื้นฟู การใช้สิทธิชุมชน การตัดสินใจร่วมกัน การพัฒนาเครือข่าย และการจัดการตนเอง ทั้งนี้ งานศึกษาชี้ให้เห็นความสำคัญของความเหนียวแน่น ความไว้วางใจ และการช่วยเหลือกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมของ Putnam (2000) ที่เน้นว่าบรรทัดฐานแห่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นองค์ประกอบสำคัญของทุนทางสังคม

จากการทบทวนงานวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าทุนทางสังคมได้รับการยอมรับว่ามีบทบาทสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยเฉพาะในมิติของความไว้วางใจ (trust) เครือข่าย (networks) และบรรทัดฐานร่วม (norms) ตามแนวคิดของนักทฤษฎีหลัก เช่น Coleman (1988), Putnam (2000) และ Ostrom และ Ahn (2007) งานศึกษาส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การศึกษาผลลัพธ์ของทุนทางสังคมต่อการพัฒนาชุมชน โดยชี้ให้เห็นว่าชุมชนที่มีทุนทางสังคมสูงมักมีความสามารถในการระดมทรัพยากร การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และการสร้างความยั่งยืน

ได้ดีกว่าชุมชนที่มีทุนทางสังคมต่ำ นอกจากนี้ งานศึกษาหลายชิ้นยังเน้นบทบาทของผู้นำชุมชนและระบบการเรียนรู้ในฐานะกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างและหล่อเลี้ยงทุนทางสังคมให้คงอยู่ในระยะยาว

2.6.3 สรุป

จากการทบทวนงานวิจัยทั้งสองกลุ่มข้างต้น ได้แก่ (1) กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับตำบลอรุณอำเภอฟิจัย จังหวัดอุดรธานี และ (2) กลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับความร่วมมือในการสร้างชุมชนเข้มแข็งในบริบทพื้นที่อื่น ผู้วิจัยพบว่าองค์ความรู้ดังกล่าวเอื้อต่อการมองภาพรวม ทั้งในเชิงการจัดการและนโยบายสาธารณะ งานวิจัยในกลุ่มที่ศึกษาตำบลอรุณมีจุดเน้นอยู่ที่ การพัฒนาศักยภาพของชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน อีกทั้งยังกล่าวถึงบทบาทของกลุ่ม “เพชรอรุณ” ในฐานะกลไกสำคัญที่เชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ส่วนงานวิจัยในกลุ่มที่ศึกษาพื้นที่อื่นพบว่าการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาสาธารณะที่ซับซ้อน โดยงานศึกษาส่วนใหญ่เน้นอธิบายปัจจัยก่อให้เกิดความร่วมมือ กระบวนการ และผลลัพธ์ของการประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ งานวิจัยยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม (Participation) เครือข่าย (Network) และทุนทางสังคม (Social Capital) ในฐานะปัจจัยที่ส่งเสริมความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชน

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนงานวิจัยอย่างละเอียด ผู้วิจัยพบว่ามีช่องว่างทางวิชาการที่สำคัญ ได้แก่ (1) งานวิจัยส่วนใหญ่ยังศึกษาความร่วมมือในลักษณะโครงการเฉพาะกิจ (project-based) ไม่ได้อธิบายถึง “ระบอบ” (regime) ที่มีความต่อเนื่องและสามารถปรับตัวได้ตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง (2) ยังไม่มีงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่บูรณาการทุนทางสังคมเข้ากับกรอบคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในสนามจริง เพื่ออธิบายบทบาทของทุนทางสังคมต่อพลวัตความร่วมมือ (3) งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาแบบการศึกษาเชิงตัดขวาง (cross-sectional) ไม่ได้ติดตามการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของระบอบในมิติเวลา และ (4) ยังขาดงานวิจัยที่ศึกษาในบริบทชุมชนท้องถิ่นขนาดเล็กที่มีลักษณะทุนทางสังคมที่เข้มข้น ช่องว่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการศึกษาระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่มีความต่อเนื่อง มีการบูรณาการทุนทางสังคมอย่างเป็นระบบ และคำนึงถึงมิติเวลาและบริบทเฉพาะของชุมชนไทย

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว ด้วยการศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ ในช่วงปี พ.ศ. 2554–2564 โดยใช้กรอบแนวคิดที่บูรณาการระหว่าง Collaborative Governance Regime ของ Emerson และ Nabatchi (2015) กับทฤษฎีทุนทางสังคมที่ได้นำเสนอในหัวข้อ 2.5.2 การศึกษานี้จะวิเคราะห์การก่อตัว การคงอยู่ และการปรับตัวของระบบในบริบทชุมชนท้องถิ่นขนาดเล็กที่มีทุนทางสังคมเข้มข้น ซึ่งจะช่วยให้เติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทย

รายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาจะได้นำเสนอในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

3.1 ปรัชญาการวิจัย (Research Philosophy)

การศึกษาครั้งนี้ตั้งอยู่บนกระบวนทัศน์การวิจัยแบบตีความ (Interpretivism) ซึ่งมองว่าความจริงทางสังคม มิได้ดำรงอยู่อย่างตายตัวหนึ่งเดียว หากเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากประสบการณ์ การรับรู้ และการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในบริบทที่ตนดำรงอยู่ (สิรินภา กิจเกื้อกูล, 2561) ความจริงจึงปรากฏในลักษณะของความจริงหลายชุด ที่ขึ้นกับโลกทัศน์และประสบการณ์ของผู้คนแต่ละกลุ่ม (อนุสรณ์ ลิ้มมณี และวรวิทย์ ไรจนพล, 2563) แนวคิดเชิงทฤษฎีเช่นนี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดตีความ ซึ่งเชื่อว่า การเข้าใจสังคมต้องเริ่มจากการเข้าใจมุมมองของผู้ที่มีส่วนอยู่ในปรากฏการณ์นั้นจริง ๆ เมื่อทฤษฎีมองความจริงว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ความรู้จึงไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่ค้นพบได้จากการสังเกตอย่างเป็นกลาง แต่เกิดจากกระบวนการตีความ การสนทนา และการสร้างความหมายร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล (Lichtman, 2013) ญาณวิทยาของงานวิจัยนี้ จึงตั้งอยู่บนความเชื่อว่า ความรู้เชิงสังคมต้องเกิดจากการเข้าไปสัมผัสเรื่องราวของผู้คน ทำความเข้าใจในสถานการณ์จริง และพยายามมองโลกผ่านสายตาของผู้ที่อยู่ภายในบริบทนั้น หลักการนี้สอดคล้องกับแนวคิด Verstehen ของสำนักสังคมวิทยาเชิงตีความ ซึ่งเน้นการเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ จากความหมายที่เขาให้ต่อการกระทำของตนเอง (Bogdan & Biklen, 1992)

เมื่อทฤษฎีและญาณวิทยามีลักษณะเช่นนี้ แนวทางวิจัยที่เหมาะสมที่สุด คือกระบวนทัศน์แบบตีความ ซึ่งตั้งอยู่บนเป้าหมายของการทำความเข้าใจความหมายของมนุษย์ในสภาพจริง (Creswell, 2014) กระบวนทัศน์นี้มองว่าการศึกษาระบบสังคม ต้องให้ความสำคัญกับเสียง มุมมอง และประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์มากกว่าการตีความจากภายนอกของนักวิจัย การทำความเข้าใจจึงต้องอาศัยการสนทนาอย่างลึกซึ้ง การฟังอย่างตั้งใจ และการวิเคราะห์เชิงความหมาย เพื่อให้เข้าถึงโลกที่ผู้ให้ข้อมูลรับรู้และสร้างขึ้นด้วยตนเอง เหตุผลที่งานวิจัยนี้เลือกใช้กระบวนทัศน์แบบตีความนั้นมาจากธรรมชาติของปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษา คือ ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้คนหลายกลุ่ม เช่น สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้า กลุ่มสวัสดิการชุมชน และโรงเรียนลำตวนวัยใส ความร่วมมือของแต่ละกลุ่มมีที่มา แรงจูงใจ และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ทำให้ความหมายของความร่วมมือ ไม่ได้มีเพียงความหมายเดียว แต่ถูกประกอบสร้างขึ้นตามบริบทเฉพาะของแต่ละกลุ่ม

ตามช่วงเวลาและสถานการณ์จริง เช่น ปัญหาภัยแล้ง การเปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือสถานการณ์โควิด- 19 ล้วนทำให้ความร่วมมือมีความหมายแตกต่างกันไป

ดังนั้น การทำวิจัยในชุมชนควรจึงไม่สามารถใช้วิธีการที่มองความจริงเป็นสิ่งสากลหรือวัดได้ด้วยตัวเลขเพียงอย่างเดียว หากต้องใช้กรอบคิดเชิงตีความเพื่อเข้าถึงประสบการณ์ ความหมาย และเหตุผลที่ผู้มีส่วนร่วมสร้างขึ้นเองในบริบทของตน กระบวนทัศน์แบบตีความจึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุดในการศึกษาความร่วมมือที่มีความซับซ้อนและพลวัตเช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจความหมายที่หลากหลายและลึกซึ้งของการร่วมมือในชุมชนควรได้อย่างชัดเจนและครบถ้วน

3.2 กระบวนทัศน์และแนวทางการวิจัย (Research Paradigm and Approach)

งานวิจัยนี้อยู่ภายใต้กระบวนทัศน์การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Paradigm) ซึ่งตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าปรากฏการณ์ทางสังคมต้องถูกทำความเข้าใจผ่านประสบการณ์ มุมมอง และความหมายที่ผู้มีส่วนร่วมสร้างขึ้นในบริบทจริงของตนเอง (Creswell, 2014) การวิจัยเชิงคุณภาพจึงมุ่งอธิบายโลกทางสังคมในลักษณะที่เน้นความลึกมากกว่าความกว้าง โดยมองว่าความจริงทางสังคมไม่ได้มีเพียงชุดเดียว แต่ประกอบด้วยความหมายที่แตกต่างหลากหลายตามการรับรู้ของผู้คนแต่ละกลุ่ม การศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือขององค์กรในตำบลควร จึงต้องอาศัยกรอบคิดที่สามารถเข้าถึงประสบการณ์ ความคิด และเหตุผลของผู้มีส่วนร่วมในทุก ระดับ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคประชาชน หรือกลุ่มองค์กรชุมชน

จุดเด่นสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนทางสังคม การเมือง และอำนาจ ซึ่งไม่สามารถแสดงออกด้วยตัวเลขหรือข้อเท็จจริงเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว โดยงานด้านรัฐประศาสนศาสตร์หลายปรากฏการณ์ เช่น ความร่วมมือ การมีส่วนร่วม การจัดการข้อขัดแย้ง หรือการสร้างควมไว้วางใจ ล้วนเป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องเข้าถึงผ่านมุมมองของผู้ที่อยู่ในสถานการณ์จริง การวิจัยเชิงคุณภาพสามารถอธิบายพลวัตของอำนาจที่ไม่เป็นทางการ การตีความนโยบายในพื้นที่จริง (policy in practice) ระบบคิดและค่านิยมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมถึงเงื่อนไขเชิงวัฒนธรรมและสังคมที่หล่อหลอมพฤติกรรมความร่วมมือได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นมิติที่วิธีวิจัยเชิงปริมาณมักไม่สามารถเข้าถึงได้

ความเหมาะสมของการวิจัยเชิงคุณภาพยิ่งเด่นชัดเมื่อใช้ศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ (Collaborative Governance Regime: CGR) ตามกรอบของ Emerson และ Nabatchi เนื่องจากกระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือเป็นปรากฏการณ์ที่ประกอบด้วยหลายมิติ ทั้งการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (Principled Engagement) การสร้างแรงจูงใจร่วม (Shared Motivation) และขีดความสามารถในการลงมือทำร่วมกัน (Capacity for Joint Action) การศึกษาปรากฏการณ์เหล่านี้ต้องอาศัยการทำความเข้าใจมุมมอง ความรู้สึก ความทรงจำ ความคาดหวัง และ

ประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในกระบวนการร่วมมืออย่างแท้จริง นอกจากนี้ การทำความเข้าใจปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมความร่วมมือ เช่น ความไว้วางใจ เครือข่ายความสัมพันธ์ และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนไทย ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องเข้าใจผ่านการรับรู้และความหมายของผู้คนในพื้นที่ การวิจัยเชิงคุณภาพจึงทำให้ผู้วิจัยเข้าใจได้ว่าเหตุใดความร่วมมือจึงเกิดขึ้นในบางช่วงเวลาแต่ชะงักงันในบางช่วง เหตุใดบางกลุ่มจึงมีความผูกพันสูงต่อกระบวนการขณะที่บางกลุ่มรู้สึกห่างเหิน รวมถึงเข้าใจกลไกที่ทำให้ความไว้วางใจ การสื่อสาร หรือแรงจูงใจร่วมถูกสร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทขององค์กรในตำบลคอรั่ม

ด้วยเหตุผลทั้งหมดนี้ กระบวนทัศน์การวิจัยเชิงคุณภาพจึงตอบโจทย์การศึกษาปรากฏการณ์ด้านรัฐประศาสนศาสตร์ที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างใกล้ชิด เช่น การบริหารจัดการแบบร่วมมือ เนื่องจากสามารถอธิบายความหมายเชิงลึก ความสัมพันธ์ และพลวัตของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างครอบคลุมและรอบด้าน ทำให้เข้าใจการก่อตัว การดำเนินงาน และการปรับตัวของความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่มได้ตรงตามสภาพความเป็นจริงของพื้นที่

3.3 การออกแบบการวิจัย (Research Design)

งานวิจัยนี้ออกแบบภายใต้แนวทางของการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (Qualitative Case Study) เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม ในลักษณะที่ลึกซึ้งและครอบคลุมตามบริบทจริงของพื้นที่ กรณีศึกษาถือเป็นกรอบการวิจัยที่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการสำรวจและตีความปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนทางสังคมการเมือง และวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม ซึ่งมีมุมมอง แรงจูงใจ และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน การออกแบบเชิงกรณีศึกษาจึงเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาสภาพแวดล้อม กระบวนการ และความหมายที่ปรากฏขึ้นในบริบทเฉพาะของชุมชนได้อย่างเป็นองค์รวม

การเลือกใช้กรณีศึกษาเหมาะสมอย่างยิ่งกับงานนี้ เนื่องจากตำบลคอรั่มเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะด้านการจัดการร่วมของหลายองค์กร ได้แก่ สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชน กลุ่มสวัสดิการชุมชน และโรงเรียนลำดวนวัยใส ซึ่งแต่ละองค์กรมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม และวัฒนธรรมการทำงานที่แตกต่างกัน การศึกษาระบบความร่วมมือในพื้นที่ดังกล่าวจึงต้องอาศัยกรอบการวิจัยที่สามารถอธิบาย “พหุบริบท” (multiple contexts) และ “ความหมายที่ถูกสร้างขึ้นจากผู้ปฏิบัติจริง” (constructed meanings) ได้ การวิจัยเชิงกรณีศึกษาจึงเหมาะสมเพราะเน้นการวิเคราะห์เชิงลึก (in-depth exploration) และการทำความเข้าใจพฤติกรรมและมุมมองของผู้เกี่ยวข้องในสถานการณ์จริง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ

นอกจากนี้ การออกแบบเชิงกรณีศึกษายังตอบโจทย์คำถามวิจัยและวัตถุประสงค์ของงานนี้อย่างสอดคล้อง เนื่องจากคำถามวิจัยมุ่งอธิบายกระบวนการก่อตัว การดำเนินงาน และการปรับตัวของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์และบริบทของพื้นที่ การใช้กรณีศึกษาช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตามรอยกระบวนการ (process tracing) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลไกต่างๆ และทำความเข้าใจเหตุผลเบื้องหลังการตัดสินใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้อย่างเป็นระบบ การออกแบบวิจัยลักษณะนี้จึงสามารถให้คำตอบที่ตรงกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ได้แก่ การอธิบายกระบวนการความร่วมมือ การค้นหาปัจจัยที่สนับสนุนหรือขัดขวางการร่วมมือ รวมถึงการทำความเข้าใจความหมายของ “การร่วมมือ” ในมิติที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มในตำบลคอรั่ม ด้วยลักษณะดังกล่าว การออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษาจึงเป็นกรอบที่เหมาะสมที่สุดในการศึกษาระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่ม เพราะสามารถสะท้อนความซับซ้อนของปรากฏการณ์ตามสภาพจริงของพื้นที่ อธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจ วัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน และพลวัตของความร่วมมือได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ครอบคลุมและตอบโจทย์คำถามวิจัยได้อย่างสมบูรณ์

3.4 พื้นที่/หน่วยการวิเคราะห์ และขอบเขตการวิจัย (Research Area and Units of Analysis)

3.4.1 หน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis)

หน่วยการวิเคราะห์ของงานวิจัยนี้กำหนดอยู่ในระดับกลุ่มองค์กรชุมชน (Group Level Unit of Analysis) จำนวน 3 กลุ่มหลักในตำบลคอรั่ม ได้แก่ (1) สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าคอรั่ม (2) กลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรั่ม และ (3) กลุ่มโรงเรียนลำดวนวัยใส ทั้งสามกลุ่มเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือในพื้นที่ ซึ่งมีพัฒนาการ ประสบการณ์ และบทบาทที่แตกต่างกันในกระบวนการก่อตัว การดำเนินงาน และการปรับตัวของความร่วมมือ การกำหนดหน่วยการวิเคราะห์ในระดับกลุ่มมีความสำคัญ เนื่องจากทั้งสามกลุ่มเป็นศูนย์กลางของกระบวนการจัดการร่วมด้านทรัพยากร การสร้างสวัสดิการ และกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ทำให้สามารถสะท้อนความต่อเนื่องของการทำงานร่วมกันและพัฒนาการของความร่วมมือในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน

การกำหนดหน่วยการวิเคราะห์ในระดับกลุ่มมีความสอดคล้องกับคำถามวิจัยและวัตถุประสงค์ของงาน เนื่องจากงานวิจัยมุ่งวิเคราะห์ต้นแบบความร่วมมือของชุมชน ผ่านการศึกษาพลวัตภายในและระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในตำบลคอรั่ม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจัดการ การแบ่งบทบาท การตัดสินใจร่วม การพึ่งพาทุนทางสังคม หรือการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน แม้ว่าบุคคลสำคัญในพื้นที่ เช่น เพชรคอรั่ม จะมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการความร่วมมือ แต่บุคคลเหล่านี้ปะปนอยู่

ภายในแต่ละกลุ่มและมีบทบาทในฐานะผู้ให้ข้อมูล มากกว่าการเป็นหน่วยการวิเคราะห์หลักของการศึกษา ดังนั้น หน่วยการวิเคราะห์จึงมุ่งเน้นที่ *ระดับกลุ่ม* เป็นหลัก เพื่อสะท้อนโครงสร้างความร่วมมือ กระบวนการตัดสินใจ และพลวัตของการบริหารจัดการแบบร่วมมือที่เกิดขึ้นภายใน และระหว่างกลุ่มชุมชนคอรั้มได้อย่างครบถ้วน และตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

3.4.2 พื้นที่การวิจัย (Research Setting)

พื้นที่การวิจัยของงานนี้คือ ตำบลคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีบริบททางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่เอื้อต่อการเกิดกระบวนการรวมกลุ่ม และความร่วมมือของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ตำบลคอรั้มเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านทุนทางสังคม และมีประวัติการจัดการตนเองในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากร การแก้ไขปัญหาาร่วมกัน หรือการดำเนินกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ความโดดเด่นของพื้นที่ ที่เกิดการรวมกลุ่มหลากหลายรูปแบบ จึงทำให้คอรั้มเป็นกรณีศึกษาที่เหมาะสมอย่างยิ่ง ในการศึกษาพลวัตของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของตำบลคอรั้มประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน ที่มีความเชื่อมโยงกันผ่านเครือข่ายทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่ มีทั้งความเป็นเครือญาติ ความใกล้ชิดจากการอยู่อาศัยในชุมชนเดียวกัน และการมีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์ต่างๆ เช่น ภัยแล้งหรือสถานการณ์ โควิด-19 ทำให้เกิดรูปแบบความร่วมมือที่หลากหลาย และมีพลวัต พื้นที่คอรั้มจึงเป็นบริบทที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและกระบวนการจัดการร่วมภายใต้กรอบระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ

3.4.3 ระยะเวลา (Period of Time)

ระยะเวลาการศึกษาที่กำหนดระหว่างปี พ.ศ. 2554 – พ.ศ. 2564 มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั้ม เนื่องจากปี พ.ศ. 2554 เป็นจุดเริ่มต้นของความร่วมมือข้ามองค์กรที่ปรากฏเป็นรูปธรรมในพื้นที่ โดยเฉพาะการจัดตั้งและขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชุมชนผ่านการทำงานร่วมกันของสภาองค์กรชุมชน หน่วยงานด้านพัฒนาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่ชุมชนเริ่มพัฒนากลไกความร่วมมือที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การวางแผนพัฒนาตำบล และการประสานงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง ทำให้ปีดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นของยุคความร่วมมือข้ามองค์กร ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการก่อตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในตำบลคอรั้มตามที่ปรากฏในบทที่ 4 ของงานวิจัย ช่วงเวลาดังกล่าวยังสอดคล้องกับบริบทเชิงกฎหมายและนโยบายระดับชาติที่เริ่มมีความเข้มข้นมากขึ้น ทั้งรัฐธรรมนูญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ และยุทธศาสตร์ชาติ ซึ่งมีผลใช้บังคับในช่วงปี พ.ศ. 2554 ถึงปัจจุบัน และเป็นกรอบเชิงโครงสร้างที่กำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

ดังนั้นช่วงระยะเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2554 – พ.ศ. 2564 จึงครอบคลุมเหตุการณ์สำคัญที่สะท้อนพลวัตของความร่วมมือในพื้นที่ ทั้งการเข้าร่วมตำบลสุขภาวะกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี 2555 ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ขยายบทบาทความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานระดับจังหวัดและองค์กรภายนอก ตลอดจนสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่งผลให้กลุ่มชุมชนต้องปรับวิธีการทำงานร่วมกัน ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากร การสื่อสาร และการสนับสนุนสมาชิกในภาวะวิกฤต ฉะนั้นการเลือกช่วงปีดังกล่าว จึงช่วยให้ผู้วิจัยสามารถติดตามพัฒนาการของความร่วมมือได้ครบทุกช่วง ตั้งแต่การก่อตัว การเติบโต การเปลี่ยนแปลง ไปจนถึงการปรับตัวตามบริบทของพื้นที่ ขณะเดียวกันยังครอบคลุมระยะเวลาที่กฎหมายและนโยบายระดับชาติมีผลบังคับใช้อย่างต่อเนื่อง ทำให้การศึกษาสามารถพิจารณาทั้งมิติของกระบวนการร่วมมือในชุมชน และบริบทเชิงโครงสร้างระดับชาติ ควบคู่กันได้อย่างครบถ้วนและลึกซึ้ง

3.5 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (Sampling Strategy)

3.5.1 ประเภทการคัดเลือก (Sampling Method)

การศึกษานี้ใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับการคัดเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) เพื่อเข้าถึงผู้ที่มีบทบาท ประสบการณ์ และความรู้สึก เกี่ยวกับกระบวนการทำงานร่วมกันของสามกลุ่มองค์กรชุมชนในตำบลคอหมู ได้แก่ สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าคอหมู กลุ่มสวัสดิการชุมชน และโรงเรียนลำตวนวัยใส การเลือกใช้ทั้งสองวิธีช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลจากทั้งผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ชัดเจนในองค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคม รวมถึงสมาชิกและกรรมการของแต่ละกลุ่มที่มีประสบการณ์โดยตรงต่อกระบวนการความร่วมมือ

สำหรับการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้วิจัยใช้เพื่อเข้าถึงผู้แทนจากองค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและขับเคลื่อนงานของกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานด้านพัฒนาสังคม หน่วยงานส่งเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัย รวมถึงองค์การสนับสนุนด้านการออมและการจัดการชุมชน หน่วยงานเหล่านี้มีหน้าที่โดยตรงในการประสานงาน การสนับสนุนทรัพยากร และการกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ ทำให้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่สะท้อนบทบาทของภาคีเครือข่ายภายนอกต่อการบริหารจัดการแบบร่วมมือในคอหมู

ส่วนการคัดเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ถูกใช้กับผู้ให้ข้อมูลภายในกลุ่มองค์กรชุมชน ทั้งกรรมการและสมาชิกกลุ่ม การให้ผู้ที่อยู่ในกลุ่มแนะนำกันเองช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงผู้ที่มีประสบการณ์จริง เห็นภาพการดำเนินงานทั้งในระดับภายในกลุ่มและระดับระหว่างกลุ่ม รวมถึงบุคคลสำคัญในชุมชน เช่น ผู้ที่มีบทบาทเป็น *เพชรคอรุม* ซึ่งมักเป็นผู้ที่มีความรู้ลึกและได้รับการยอมรับจากคนในพื้นที่ ความเชื่อมโยงภายในกลุ่มนี้ยังช่วยลดอุปสรรคด้านความไว้วางใจ ทำให้การสนทนามีความเป็นธรรมชาติและสามารถเปิดเผยข้อมูลเชิงลึกได้มากขึ้น

การใช้การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับการคัดเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) ร่วมกันทำให้ผู้วิจัยสามารถคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ได้ทั้งสิ้น 36 คน ซึ่งมีความหลากหลายทั้งในเชิงบทบาทและประสบการณ์ ครอบคลุมทั้งผู้ขับเคลื่อนภายในกลุ่มและผู้สนับสนุนจากภายนอก ข้อมูลที่ได้จึงสะท้อนพลวัตของความร่วมมืออย่างรอบด้าน และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรุมคอรุมอย่างลึกซึ้งและครบถ้วน

3.5.2 คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Criteria)

การกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเป็นขั้นตอนสำคัญของการศึกษาค้นคว้านี้ เนื่องจากต้องการให้ข้อมูลที่ได้รับสะท้อนประสบการณ์จริงของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการความร่วมมือในชุมชนคอรุมอย่างลึกซึ้ง ผู้ให้ข้อมูลทุกคนต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 20 ปี สามารถให้ความยินยอมด้วยตนเอง และมีส่วนร่วมกับการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรชุมชนในช่วงปี พ.ศ. 2554–2564 หรือในบางช่วงของระยะเวลาดังกล่าว เพื่อให้สามารถอธิบายพัฒนาการของความร่วมมือได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลต้องมีความสามารถในการสื่อสารภาษาไทยได้ดี มีความสนใจ และเข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัยอย่างชัดเจนก่อนเข้าร่วมการสัมภาษณ์เชิงลึก

คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักสะท้อนความหลากหลายของบทบาทภายในสามกลุ่มองค์กรชุมชน โดยรวมถึงกรรมการหรือผู้บริหารที่มีส่วนรับผิดชอบด้านการวางแผน การตัดสินใจ และการประสานงานกับภาคีเครือข่าย ซึ่งต้องมีประสบการณ์ในตำแหน่งไม่น้อยกว่า 1 ปีขึ้นไป ผู้ให้ข้อมูลยังครอบคลุมถึงสมาชิก และประชาชน ที่มีส่วนร่วมหรือได้รับประโยชน์จากกิจกรรมของกลุ่มไม่น้อยกว่า 6 เดือน ทำให้สามารถอธิบายประสบการณ์เชิงปฏิบัติ และผลกระทบของความร่วมมือได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังรวมถึงผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล หน่วยงานด้านสาธารณสุข หน่วยงานพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัย และองค์กรสนับสนุนด้านการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีประสบการณ์ทำงานร่วมกับกลุ่มองค์กรไม่น้อยกว่า 1 ปี เพื่อให้ได้มุมมองที่สะท้อนบริบทเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร ความหลากหลายนี้ทำให้ข้อมูลครอบคลุมทั้งระดับการบริหาร การปฏิบัติการ และระดับเครือข่าย โดยบุคคลสำคัญที่เป็นเพชรคอรุม

ซึ่งปะปนอยู่ในทั้งสามกลุ่ม ก็มีบทบาทสำคัญในการให้ข้อมูลที่สะท้อนพลวัตของชุมชนจากประสบการณ์จริง

เพื่อให้ข้อมูลมีคุณภาพและไม่ขัดต่อหลักจริยธรรม ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์คัดออกอย่างชัดเจน โดยไม่นำบุคคลที่ไม่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกได้ เช่น ผู้ที่มีข้อจำกัดด้านสุขภาพหรือด้านเวลา บุคคลที่ไม่มีบทบาทจริงในกระบวนการความร่วมมือ หรือผู้ที่ให้ข้อมูลไม่สอดคล้องกับเกณฑ์การคัดเลือก รวมถึงผู้ที่ถอนความยินยอมระหว่างการสัมภาษณ์ แม้จะได้ให้ยินยอมในตอนแรก ทั้งนี้เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เข้าร่วมวิจัย และรักษาความน่าเชื่อถือของข้อมูล การกำหนดเกณฑ์ที่ชัดเจนและครอบคลุมดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยสามารถคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลทั้ง 36 คนได้อย่างเหมาะสม ทำให้ข้อมูลที่ได้รับสะท้อนภาพรวมของกระบวนการความร่วมมือในชุมชนคอรั้มได้อย่างครบถ้วน

3.5.3 จำนวนขนาดตัวอย่าง (Sample Size/Saturation)

การศึกษาเชิงคุณภาพครั้งนี้กำหนดขนาดตัวอย่างเบื้องต้นไว้ที่ 36 คน โดยคำนึงถึงความหลากหลายของบทบาทในสามกลุ่มองค์กรชุมชน ได้แก่ สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าคอรุม กลุ่มสวัสดิการชุมชน และโรงเรียนลำตวนวัยใส ขนาดตัวอย่างถูกออกแบบเพื่อให้เข้าใจประสบการณ์ความร่วมมือ พลวัตภายใน ระหว่างกลุ่มได้อย่างครอบคลุม โดยเน้นความลึกมากกว่าปริมาณตามลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งนี้ จำนวนดังกล่าวไม่ใช่ตัวเลขตายตัว แต่เป็นแนวทางเพื่อรองรับการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลากหลายประเภท ได้แก่ กรรมการ สมาชิก และองค์กรภายนอกที่ทำหน้าที่สนับสนุนการขับเคลื่อนกลุ่มองค์กรชุมชน การบรรลุความอิ่มตัวของข้อมูล (Data Saturation) เป็นหลักสำคัญที่ใช้ตัดสินใจ เกี่ยวกับการกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูล โดยถือเป็นจุดที่ข้อมูลใหม่จากผู้ให้ข้อมูลรายต่อไปไม่ให้อะไรเพิ่มเติมจากที่มีอยู่แล้ว ข้อมูลเริ่มซ้ำซ้อน และไม่เกิดประเด็นใหม่ที่มีผลต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ การตีความความหมายนี้ตั้งอยู่บนแนวคิดของ Glaser and Strauss (1967) และเป็นหลักปฏิบัติที่แพร่หลายในงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงเก็บข้อมูลไปพร้อมกับการวิเคราะห์เบื้องต้น เพื่อประเมินว่าข้อมูลจากแต่ละกลุ่มมีความซ้ำ หรือยังมีประเด็นใหม่ที่ต้องติดตามเพิ่มเติม

เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้รับมีคุณภาพและเพียงพอ ผู้วิจัยใช้วิธีตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) จากหลายแหล่งข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ การศึกษาเอกสาร และข้อมูลออนไลน์เกี่ยวกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ วิธีการนี้ช่วยยืนยันความสอดคล้องของข้อมูลและตรวจสอบประเด็นที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลวัตของความร่วมมือในทั้งสามกลุ่มองค์กร หากพบว่าประเด็นใหม่ไม่ปรากฏเพิ่มเติม ผู้วิจัยจะถือว่าข้อมูลได้อิ่มตัวแล้วและยุติการเก็บข้อมูล แต่หากยังพบประเด็นที่แตกต่างหรือความหมายใหม่ ผู้วิจัยจะเพิ่มผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มที่เกี่ยวข้องจนกระทั่งข้อมูลมีความอิ่มตัวอย่างแท้จริง ทำให้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้รับสะท้อนความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั้มได้อย่างรอบด้าน

3.6 เครื่องมือวิจัย (Research Instruments)

3.6.1 การศึกษาครั้งนี้ใช้เครื่องมือหลายประเภทเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้ง รอบด้าน และสามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านกระบวนการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) เครื่องมือที่ใช้ประกอบด้วย (1) แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก (2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (3) การศึกษาเอกสาร และ (4) การค้นคว้าข้อมูลออนไลน์ ซึ่งทั้งหมดช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจ พัฒนาการ โครงสร้าง และพลวัตของความร่วมมือในชุมชนคอรั้มอย่างครอบคลุม โดยมีรายละเอียดของแต่ละเครื่องมือดังนี้

3.6.1.1 แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide)

แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยพัฒนาแนวคำถามแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ตามกรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime (CGR) ของ Emerson และ Nabatchi ร่วมกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) เพื่อให้ครอบคลุมประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการก่อตัว การดำเนินงาน และการปรับตัวของความร่วมมือ รวมถึงบทบาทของความไว้วางใจ เครือข่ายความสัมพันธ์ และบรรทัดฐานที่มีอิทธิพลต่อพลวัตของความร่วมมือ คำถามทั้งหมด 30 ข้อ ประกอบด้วยคำถามหลัก 25 ข้อ ที่ใช้กับผู้ที่ให้ข้อมูลทุกคน และคำถามเพิ่มเติม 5 ข้อ สำหรับกรรมการกลุ่มเพื่อเจาะลึกประสบการณ์การบริหารจัดการ การใช้คำถามแบบปลายเปิด ช่วยให้ผู้ที่ให้ข้อมูลเล่าเรื่องราว มุมมอง และประสบการณ์ได้อย่างอิสระ ขณะที่ผู้วิจัยใช้คำถามตามเพิ่มเติม (Probing) เพื่อขยายประเด็นให้ชัดเจนขึ้น

แนวคำถามยังครอบคลุมถึงมิติของทุนทางสังคม เช่น ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกและระหว่างกลุ่ม การพึ่งพาเครือข่ายความสัมพันธ์ในการแก้ปัญหา บรรทัดฐานและค่านิยมร่วมที่เป็นพื้นฐานของการทำงานร่วมกัน รวมถึงวิธีการที่ทุนทางสังคมถูกสร้างและใช้ประโยชน์ในกระบวนการความร่วมมือ

3.6.1.2 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ผู้วิจัยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อทำความเข้าใจบรรยากาศการทำงานร่วมกัน การมีส่วนร่วมของสมาชิก และกระบวนการตัดสินใจภายในกลุ่ม การสังเกตการณ์ครอบคลุมกิจกรรมสำคัญ เช่น การประชุมกลุ่ม การจัดกิจกรรมร่วมกัน และสถานการณ์ที่สะท้อนพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก การบันทึกการสังเกตเน้นประเด็นเกี่ยวกับความไว้วางใจ บทบาทผู้นำ การสื่อสาร และรูปแบบการจัดการปัญหา การสังเกตการณ์ช่วยให้ตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อมูลที่กล่าวในสัมภาษณ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่

3.6.1.3 การศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis)

การศึกษาเอกสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำทำความเข้าใจบริบทเชิงประวัติศาสตร์และเชิงโครงสร้างขององค์กรในตำบลคอรั้ม ผู้วิจัยวิเคราะห์เอกสารหลายประเภท เช่น แผนพัฒนาตำบล แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยุทธศาสตร์ชาติ เอกสารข้อบังคับของกลุ่ม รายงานการประชุม และเอกสารสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การวิเคราะห์เอกสารช่วยให้ตรวจสอบข้อมูลเชิงข้อเท็จจริง และทำให้ผู้วิจัยเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างกลไกความร่วมมือระดับชุมชนกับบริบทเชิงนโยบายระดับชาติ

3.6.1.4 การค้นคว้าข้อมูลออนไลน์ (Online Data Collection)

ข้อมูลจากแหล่งออนไลน์ เช่น เว็บไซต์หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม สื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มองค์กร และข่าวหรือบทความออนไลน์ ถูกใช้เพื่อประกอบความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะ การสื่อสาร และภาพลักษณ์ของกลุ่มและภาคีเครือข่าย การค้นคว้าออนไลน์ช่วยยืนยันข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเอกสาร รวมทั้งทำให้เห็นมิติของการสื่อสารสาธารณะและความสัมพันธ์กับภาคีภายนอก

การใช้เครื่องมือทั้ง 4 ประเภทนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถเก็บข้อมูลที่ครบถ้วนและหลากหลาย ช่วยเพิ่มคุณภาพ ความน่าเชื่อถือ และความลึกของการวิเคราะห์ โดยเฉพาะการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งช่วยตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลจากหลายแหล่ง และสะท้อนให้เห็นภาพรวมของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรั้มได้อย่างชัดเจนและรอบด้าน

3.6.2 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ (Instrument Development and Validation)

การพัฒนาเครื่องมือวิจัยเป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อให้การเก็บข้อมูลมีคุณภาพและน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการศึกษาและสังเคราะห์กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime (CGR) ของ Emerson และ Nabatchi (2012) ร่วมกับแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 เพื่อให้ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ แรงจูงใจร่วม และขีดความสามารถในการลงมือทำร่วมกัน องค์ประกอบเหล่านี้ถูกแปลงเป็นประเด็นคำถามที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนคอรั้ม ก่อนผ่านการปรับแก้ตามข้อเสนอแนะของอาจารย์ที่ปรึกษาในหลายรอบ เพื่อให้ภาษาชัดเจน เหมาะสม และสามารถใช้งานได้จริง

เพื่อให้แน่ใจว่าคำถามมีความตรงเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยได้นำแนวคำถามเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญสองท่าน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธิรักษา และอาจารย์ ดร.สุภารัตน์ รอดบุญส่ง ตรวจสอบในประเด็นความสอดคล้องกับกรอบแนวคิด ความครอบคลุมของประเด็นความชัดเจนของภาษา และความเหมาะสมกับบริบทชุมชน จากการตรวจสอบดังกล่าว ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแนวคำถามให้มีความกระชับ ชัดเจน และครอบคลุมยิ่งขึ้น ซึ่งช่วยเพิ่มความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ให้กับเครื่องมือ ในส่วนของความตรงเชิงหน้าตา แม้ผู้วิจัยจะไม่ได้ทดสอบกับผู้ให้ข้อมูลจริงล่วงหน้า แต่ได้สอบถามความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับความเข้าใจง่ายของคำถาม และได้ปรับถ้อยคำเพิ่มเติมระหว่างการเก็บข้อมูลจริงโดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และเป็นธรรมชาติเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่

ด้านความเชื่อมั่นของข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ทุกครั้งตามความยินยอมของผู้ให้ข้อมูล พร้อมทั้ง ถอดความอย่างเป็นระบบ เพื่อรักษาความถูกต้องของรายละเอียด กระบวนการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) ถูกนำมาใช้เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลยืนยันหรือเพิ่มเติมข้อมูลในกรณีจำเป็น ซึ่งช่วยลดความคลาดเคลื่อนในการตีความของผู้วิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ระหว่างข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ เอกสาร และข้อมูลออนไลน์ เพื่อยืนยันความสอดคล้องของข้อมูลจากหลายแหล่ง ทำให้เครื่องมือมีความเชื่อมั่น (Dependability) และช่วยให้ข้อมูลสะท้อนความเป็นจริงของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนนครชุมได้อย่างถูกต้องและครบถ้วน

3.7 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการอย่างเป็นระบบในช่วงเดือนเมษายน – กรกฎาคม พ.ศ. 2567 และมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในปี พ.ศ. 2568 เพื่อยืนยันประเด็นสำคัญ โดยใช้วิธีการหลายวิธี ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การศึกษาเอกสาร และการค้นคว้าข้อมูลออนไลน์ ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลมีความหลากหลายและสามารถตรวจสอบความถูกต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ประกอบไปด้วย

3.7.1 แหล่งข้อมูลหลัก (Primary Data Sources)

การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นวิธีหลักในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 36 คน ครอบคลุมกรรมการและสมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน ตัวแทนองค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคม รวมถึงประชาชนที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมของกลุ่มองค์กร ขั้นตอนสำคัญมีดังนี้

3.7.1.1 ขั้นตอนการติดต่อและขอข้อมูล

ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการติดต่อบุคคลสำคัญในพื้นที่ เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม และผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและช่วยแนะนำผู้ให้ข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่เพื่ออธิบายวัตถุประสงค์การวิจัย สร้างความคุ้นเคย และแจ้งสิทธิของผู้ให้ข้อมูลอย่างละเอียด การชี้แจงในแต่ละครั้งใช้เวลาไม่น้อยกว่าสองชั่วโมง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจบริบทและตัดสินใจเข้าร่วมได้อย่างมีข้อมูลครบถ้วน ก่อนดำเนินการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยขอความยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรโดยใช้แบบฟอร์มตามเกณฑ์จริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

3.7.1.2 การนัดหมายและสถานที่สัมภาษณ์

ผู้วิจัยนัดหมายผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้าประมาณหนึ่งเดือนก่อนการสัมภาษณ์ โดยให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกวัน เวลา และสถานที่ที่สะดวก สถานที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่คือองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม โดยเฉพาะที่ฝ่ายสวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลคุ้นเคยและสะดวกในการเดินทาง สำหรับผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้สูงอายุหรือผู้ที่ไม่สะดวกเดินทาง ผู้วิจัยได้เดินทางไปสัมภาษณ์ที่บ้านของผู้ให้ข้อมูลเพื่อความสะดวกและเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลายในสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคย

3.7.1.3 บทบาทของผู้วิจัยและระยะเวลาการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ทุกครั้งดำเนินการโดยผู้วิจัยเพียงคนเดียว เพื่อรักษาความสม่ำเสมอในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่อย่างต่อเนื่องในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2567 เป็นระยะเวลาหลายสัปดาห์ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจบริบทของชุมชนได้ดีขึ้นและทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกคุ้นเคยและไว้วางใจมากขึ้น ผู้วิจัยเริ่มการสัมภาษณ์ด้วยการแนะนำตนเอง ชี้แจงวัตถุประสงค์อีกครั้ง และสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลายให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสบายใจในการเล่าเรื่องราวและประสบการณ์ การสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณสามสิบนาที โดยผู้วิจัยให้ความยืดหยุ่นตามความพร้อมและความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล

3.7.1.4 วิธีการบันทึกข้อมูลและการตรวจสอบความครบถ้วน

ก่อนสัมภาษณ์ ผู้วิจัยขอความยินยอมในการบันทึกเสียงทุกครั้ง โดยใช้อุปกรณ์โทรศัพท์มือถือ ควบคู่กับการจดบันทึกประเด็นสำคัญ ประโยคหรือข้อความที่มีความหมายเฉพาะ รวมถึงข้อสังเกตเกี่ยวกับบรรยากาศ ท่าทาง และอารมณ์ของผู้ให้ข้อมูล หลังการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้ถอดเทปการสัมภาษณ์เป็นข้อความทันที เพื่อรักษาความถูกต้องและบริบทของข้อมูลให้ครบถ้วน ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนหนึ่งครั้ง อย่างไรก็ตาม หากพบว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์ครั้งแรกยังไม่ครบถ้วนหรือต้องการขอคำชี้แจงเพิ่มเติม ผู้วิจัยได้ติดต่อกลับไปสัมภาษณ์เพิ่มเติมหรือสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมผ่านช่องทางอื่น เช่น โทรศัพท์ เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลที่ได้มีความสมบูรณ์และสามารถนำไปวิเคราะห์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.7.1.5 การสร้างความสัมพันธ์ (Rapport Building)

ผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่หลายครั้งเพื่อร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การประชุม การจัดกิจกรรม และงานชุมชนต่างๆ ซึ่งช่วยสร้างความคุ้นเคยกับคนในพื้นที่และสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล การมีส่วนร่วมในกิจกรรมช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจบริบทของชุมชนได้ดีขึ้น และทำให้ผู้คนในชุมชนรู้จักและคุ้นเคยกับผู้วิจัย ผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำชุมชน โดยเฉพาะนายกองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและช่วยแนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นๆ การใช้ภาษาไทยกลางที่ปรับให้เป็นกันเองและเหมาะสมกับบริบทของชุมชนช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสบายใจและเปิดเผยความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ผู้วิจัยยังได้มอบของที่ระลึกเล็กน้อยเป็นการแสดงความขอบคุณ โดยไม่มีมูลค่ามากจนอาจส่งผลกระทบต่อความสมัครใจในการให้ข้อมูล

กระบวนการเก็บข้อมูลที่เป็นระบบและรอบคอบนี้ช่วยให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่มีคุณภาพ ครบถ้วน และสะท้อนความเป็นจริงของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม การให้ความสำคัญกับหลักจริยธรรม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และการใช้วิธีการที่เหมาะสมทำให้การเก็บข้อมูลประสบความสำเร็จและได้ข้อมูลที่นำไปสู่การวิเคราะห์และข้อสรุปที่มีคุณค่า

3.7.2 การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)

นอกจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว ผู้วิจัยยังใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมเป็นวิธีการเสริมในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเข้าร่วมสังเกตกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มองค์กรชุมชนในฐานะผู้สังเกตการณ์ภายนอก โดยไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยตรง วิธีการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจบริบท บรรยากาศ และพลวัตของการทำงานร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ โดยไม่สร้างผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อย่อย ๆ ดังนี้

3.7.2.1 กิจกรรมที่สังเกตการณ์

ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์กิจกรรมที่สำคัญของกลุ่มองค์กร เช่น การประชุมของคณะกรรมการสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าคอรั่ม และกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนลำตวนวัยใส การเข้าสังเกตการณ์การประชุมของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำช่วยให้ผู้วิจัยได้เห็นกระบวนการตัดสินใจ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการทำงานร่วมกันของคณะกรรมการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมและกลไกการบริหารจัดการของกลุ่มองค์กร ส่วนการสังเกตกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนลำตวนวัยใสช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจบทบาทและการดำเนินงานของโรงเรียน รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสังเกตการทำงานและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและผู้เกี่ยวข้องในระหว่างการทำงานที่ ซึ่งช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับพลวัตของการทำงานร่วมกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม สำหรับกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรั่ม ผู้วิจัยเน้นการเก็บข้อมูลผ่านการ

สัมภาษณ์เชิงลึกกับหัวหน้ากลุ่มและเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ ประกอบกับการศึกษาข้อมูลจากเว็บไซต์ และเอกสารของกลุ่ม

3.7.2.2 สิ่งที่เกิดขึ้นและบันทึก

ในระหว่างการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับประเด็นสำคัญหลายด้าน ได้แก่ บรรยากาศของการประชุมหรือกิจกรรม ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นกันเองและความเปิดกว้างในการแสดงความคิดเห็น การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกหรือผู้เข้าร่วม เช่น การพูดคุย การรับฟัง และการตอบสนองต่อกัน รวมถึงบทบาทของสมาชิกในการร่วมคิดร่วมทำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของในกระบวนการบริหารจัดการ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสังเกตกระบวนการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้สำคัญของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน โดยผู้วิจัยได้จดบันทึกประเด็นสำคัญระหว่างการสังเกตการณ์ โดยเฉพาะรายละเอียดของการประชุมสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้า เช่น หัวข้อที่อภิปราย ความคิดเห็นที่หลากหลาย และวิธีการที่กลุ่มใช้ในการตัดสินใจ การบันทึกเหล่านี้ช่วยเสริมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเอกสาร ทำให้ผู้วิจัยได้ภาพรวมที่สมบูรณ์มากขึ้นเกี่ยวกับการทำงานของกลุ่มองค์กร

การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมนี้มีข้อดีคือช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเห็นพฤติกรรมและการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นจริงและเป็นธรรมชาติ โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเนื่องจากการมีส่วนร่วมของผู้วิจัย ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ช่วยเสริมและยืนยันข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทำให้การวิเคราะห์มีความครบถ้วนและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

3.7.3 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data Sources)

เพื่อเสริมและตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งต่างๆ อย่างเป็นระบบ การใช้ข้อมูลทุติยภูมิช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องของข้อมูล (Triangulation) รวมถึงเข้าใจบริบทที่กว้างขึ้นของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนนครุณ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้สามารถจำแนกได้ดังนี้

3.7.3.1 เอกสารนโยบายและแผนระดับชาติ

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารนโยบายและแผนพัฒนาระดับชาติและระดับประเทศที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาการบริหารราชการแผ่นดิน และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เอกสารเหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจกรอบนโยบายและทิศทางการพัฒนาในระดับมหภาค ซึ่งมีอิทธิพลต่อการทำงานของกลุ่มองค์กรชุมชนในระดับพื้นที่ รายละเอียดของเอกสารเหล่านี้ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 4 ของการศึกษา

3.7.3.2 กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษากฎหมายและระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ระเบียบเกี่ยวกับกลุ่มสหกรณ์ ระเบียบเกี่ยวกับกลุ่มสวัสดิการชุมชน และระเบียบของกลุ่มออมทรัพย์ เอกสารเหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจกรอบกฎหมายและข้อกำหนดที่กลุ่มองค์กรต้องปฏิบัติตาม รวมถึงสิทธิ์และหน้าที่ของกลุ่มองค์กรในการบริหารจัดการ การศึกษากฎหมายและระเบียบยังช่วยตรวจสอบว่าการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรสอดคล้องกับกรอบกฎหมายหรือไม่ รายละเอียดของกฎหมายและระเบียบที่ศึกษาได้นำเสนอไว้ในบทที่ 4

3.7.3.3 บันทึกการประชุมและเอกสารของกลุ่มองค์กร

ผู้วิจัยได้เข้าถึงและศึกษานบันทึกการประชุมของกลุ่มองค์กรต่างๆ รวมถึงเอกสารการดำเนินงาน เช่น ระเบียบการทำงาน รายงานกิจกรรม และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและการบริหารจัดการของกลุ่ม เอกสารเหล่านี้ได้มาจากการประสานงานกับผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคมชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่สหกรณ์ผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่กลุ่มสวัสดิการชุมชน ซึ่งให้ความร่วมมืออย่างดีในการให้เข้าถึงเอกสารที่เกี่ยวข้อง บันทึกการประชุมช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบประเด็นที่อภิปรายในการประชุม กระบวนการตัดสินใจ และการดำเนินการตามมติที่ประชุม ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญในการวิเคราะห์การบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

3.7.3.4 ข้อมูลออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งออนไลน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มองค์กรชุมชน ได้แก่ เว็บไซต์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. และสถาบันการศึกษาที่มีงานวิจัยเกี่ยวข้อง รวมถึงบทความและงานวิจัยที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของหน่วยงานดังกล่าว นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์บุคลากรของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อขอข้อมูลเพิ่มเติม ในส่วนของข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ ผู้วิจัยได้ศึกษาเพจ Facebook ของกลุ่มองค์กรทั้งสาม (สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนโรงเรียนลำตวนวัยใส และกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรุม) รวมถึงเพจขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม และช่องทางออนไลน์อื่นๆ ซึ่งเผยแพร่ข้อมูลกิจกรรม ผลงาน และการสื่อสารกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้วิจัยสามารถติดตามการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรได้อย่างสะดวกและเข้าถึงได้ง่าย ข้อมูลออนไลน์เหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยเห็นภาพรวมของการดำเนินงาน การสื่อสารกับชุมชน และการนำเสนอผลงานของกลุ่มองค์กรอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ภาพถ่ายและวิดีโอกิจกรรมที่เผยแพร่ผ่านช่องทางออนไลน์ยังช่วยเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะและบรรยากาศของกิจกรรมต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบและยืนยันข้อมูลจากการสัมภาษณ์และเอกสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.7.3.5 การใช้ประโยชน์จากข้อมูลทุติยภูมิ

ข้อมูลทุติยภูมิที่รวบรวมได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในหลายลักษณะ *ประการแรก* ใช้ในการตรวจสอบและยืนยันข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล *ประการที่สอง* ใช้ในการหาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและกลุ่มองค์กร เช่น ประวัติความเป็นมา โครงสร้าง และวิธีการดำเนินงาน *ประการที่สาม* ใช้ในการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มองค์กรตามช่วงเวลา และ *ประการสุดท้าย* ใช้ในการทำความเข้าใจบริบทที่กว้างขึ้นของนโยบายและกรอบกฎหมายที่มีผลต่อการทำงานของกลุ่มองค์กร การใช้ข้อมูลทุติยภูมิร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลมีความครอบคลุมและรอบด้าน การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูล ทำให้การวิเคราะห์และข้อสรุปของการวิจัยมีความมั่นคงและสามารถสะท้อนความเป็นจริงของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรั้มได้อย่างชัดเจนและครบถ้วน

3.8 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนสำคัญที่ผู้วิจัยดำเนินการอย่างเป็นระบบและรอบคอบเพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่มีคุณภาพและสามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยสามขั้นตอนหลัก ได้แก่ การประมวลผลข้อมูล การวิเคราะห์เนื้อหา และการสังเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) ของ Emerson และ Nabatchi (2012) เป็นกรอบหลักในการวิเคราะห์และตีความข้อมูล พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับบทบาทของทุนทางสังคม (Social Capital) โดยเฉพาะความไว้วางใจ เครือข่ายความสัมพันธ์ และบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม ที่มีอิทธิพลต่อพลวัตของความร่วมมือในชุมชนคอรั้ม

ในการวิเคราะห์ผู้วิจัยพิจารณาองค์ประกอบของระบอบความร่วมมืออย่างเชื่อมโยงกัน ได้แก่ ปัจจัยขับเคลื่อนความร่วมมือ (drivers) พลวัตความร่วมมือ (collaboration dynamics) การลงมือดำเนินการร่วมกัน (actions) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น (outcomes) และกระบวนการปรับตัวของระบอบ (adaptation) ภายใต้เงื่อนไขบริบทแวดล้อมของระบบ (system context) รวมถึงพิจารณาว่าทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมีอิทธิพลต่อการดำเนินความร่วมมือในแต่ละช่วงเวลาอย่างไร

3.8.1 การประมวลผลข้อมูล (Data Processing)

การประมวลผลข้อมูลเป็นขั้นตอนแรกๆที่ผู้วิจัยดำเนินการหลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้น เพื่อจัดเตรียมข้อมูลให้พร้อมสำหรับการวิเคราะห์ในขั้นตอนถัดไป

3.8.1.1 การจัดการข้อมูลดิบ

หลังจากการถอดเทปเสียงการสัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทันทีโดยการฟังไฟล์เสียงซ้ำ ควบคู่กับการอ่านข้อความที่ถอดออกมา กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถแก้ไขส่วนที่อาจคลาดเคลื่อน เพิ่มบริบทที่สำคัญ และตรวจสอบถ้อยคำที่อาจตีความผิดได้ การตรวจสอบความถูกต้องในขั้นตอนนี้เป็นสิ่งสำคัญเพราะช่วยให้ข้อมูลมีความครบถ้วนและสะท้อนความคิดเห็นและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลอย่างแท้จริง หลังจากตรวจสอบความถูกต้องแล้ว ผู้วิจัยได้จัดหมวดหมู่ข้อมูลดิบเบื้องต้นอย่างเป็นระบบ โดยแยกข้อมูลตามสามกลุ่มองค์กรหลัก ได้แก่ สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าโครม โรงเรียนลำตวนวัยโส และกลุ่มสวัสดิการชุมชนโครม การจัดหมวดหมู่นี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างกลุ่มองค์กรได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเภทของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ กรรมการและสมาชิกกลุ่มองค์กร ตัวแทนองค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคม และประชาชนที่มีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากความร่วมมือ การจัดหมวดหมู่นี้สอดคล้องกับโครงสร้างการเก็บข้อมูลที่กำหนดไว้ในแบบฟอร์มจริยธรรมการวิจัย

3.8.1.2 การจัดระเบียบข้อมูล

ผู้วิจัยใช้โปรแกรม Microsoft Word เป็นเครื่องมือหลักในการจัดเก็บและจัดระเบียบข้อมูล โดยจัดเก็บข้อความที่ถอดเทป (Transcript) ไว้ในไฟล์แยกตามผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน ผู้วิจัยได้จัดระบบการตั้งชื่อไฟล์อย่างเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหาและอ้างอิง โดยใช้รูปแบบ “วันที่_ชื่อย่อผู้ให้ข้อมูล_กลุ่มองค์กร” ตัวอย่างเช่น “20670415_นส. สหกรณ์” ซึ่งหมายถึงข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายกสหกรณ์ที่ทำในวันที่ 15 เมษายน 2567 ระบบการตั้งชื่อไฟล์แบบนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถติดตามและอ้างอิงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง ผู้วิจัยได้จัดเก็บไฟล์ทั้งหมดไว้ในโครงสร้างโฟลเดอร์ที่เป็นระบบ โดยแบ่งเป็นโฟลเดอร์หลักและโฟลเดอร์ย่อย โฟลเดอร์หลักแยกตามปีที่เก็บข้อมูล (พ.ศ. 2567 และ พ.ศ. 2568) และในแต่ละโฟลเดอร์ปีจะมีโฟลเดอร์ย่อยแยกตามกลุ่มองค์กรและประเภทของผู้ให้ข้อมูล โครงสร้างการจัดเก็บที่เป็นระบบนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวกและรวดเร็ว รวมถึงช่วยในการรักษาความปลอดภัยของข้อมูลและการตรวจสอบย้อนหลังได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.8.2 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นขั้นตอนหลักในการทำความเข้าใจและตีความข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวม ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแบบเชิงคุณภาพ โดยเน้นการค้นหาคำความหมาย ประเด็น และรูปแบบที่ปรากฏในข้อมูล

3.8.2.1 กระบวนการวิเคราะห์

ผู้วิจัยเริ่มต้นกระบวนการวิเคราะห์ด้วยการอ่านข้อมูลทั้งหมดตั้งแต่ต้นจนจบอย่างละเอียด เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมและบริบทของข้อมูล การอ่านครั้งแรกนี้ช่วยให้ผู้วิจัยจับความรู้สึก บรรยายภาพ และประเด็นเบื้องต้นที่ปรากฏในข้อมูล หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้อ่านข้อมูลซ้ำอีกหลายครั้ง โดยในแต่ละครั้งจะเน้นความสนใจในมุมที่แตกต่างกัน เช่น ครั้งหนึ่งอาจเน้นการมองประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม อีกครั้งหนึ่งอาจเน้นประเด็นเกี่ยวกับความไว้วางใจ การอ่านซ้ำหลายครั้งนี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจข้อมูลอย่างลึกซึ้งและสามารถเห็นความเชื่อมโยงและรูปแบบต่างๆ ที่ปรากฏในข้อมูล ในระหว่างการอ่านข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้ฟังก์ชันการไฮไลต์ในโปรแกรม Microsoft Word เพื่อทำเครื่องหมายข้อความที่มีประเด็นสำคัญ โดยการไฮไลต์นี้ไม่ได้เป็นการสร้างรหัสอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการช่วยให้ผู้วิจัยสามารถระบุและจดจำส่วนของข้อมูลที่มีความสำคัญหรือน่าสนใจได้ง่ายขึ้น ข้อความที่ถูกไฮไลต์มักเป็นข้อความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสำคัญ เช่น การมีส่วนร่วมของสมาชิก ความไว้วางใจระหว่างกัน กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน การจัดการทรัพยากร และความท้าทายที่กลุ่มองค์กรพบ

3.8.2.2 การจัดกลุ่มข้อมูล

หลังจากการอ่านและไฮไลต์ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มข้อมูลตามสามกลุ่มองค์กรหลัก เพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะและความแตกต่างของแต่ละกลุ่ม การจัดกลุ่มนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และเปรียบเทียบว่าแต่ละกลุ่มองค์กรมีการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันอย่างไร มีจุดแข็งและจุดอ่อนในด้านใดบ้าง และมีปัจจัยใดที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ การจัดกลุ่มยังช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสังเกตรูปแบบที่เหมือนหรือแตกต่างกันระหว่างกลุ่มองค์กร และสามารถสรุปข้อค้นพบที่มีความหมายในแต่ละกลุ่มได้อย่างชัดเจน

3.8.2.3 การเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) และทุนทางสังคม (Social Capital)

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regime (CGR) เป็นโครงสร้างหลักในการวิเคราะห์และตีความข้อมูล โดยจัดกลุ่มข้อมูลตามสามองค์ประกอบหลักของ CGR ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (Principled Engagement) แรงจูงใจร่วม (Shared Motivation) และขีดความสามารถในการลงมือทำร่วมกัน (Capacity for Joint Action)

สำหรับองค์ประกอบแรก การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการค้นพบสิ่งใหม่ (discovery) การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (deliberation) และการร่วมตัดสินใจ (determination) ของสมาชิกในกลุ่มองค์กร ผู้วิจัยมองหาข้อมูลที่แสดงถึงกระบวนการและกลไกที่กลุ่มองค์กรใช้ในการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วม รวมถึงหลักการและค่านิยมที่กำกับกับการมีส่วนร่วมนั้น สำหรับองค์ประกอบที่สอง แรงจูงใจร่วม ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจระหว่างสมาชิก ความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน การรับรู้ถึงความชอบธรรมของกลุ่มองค์กร และแรงจูงใจที่ทำให้สมาชิกยินดีร่วมมือและทำงานร่วมกัน ผู้วิจัยมองหาข้อมูลที่แสดงถึงปัจจัยที่สร้างและรักษาแรงจูงใจร่วมนี้ รวมถึงความท้าทายที่อาจทำให้แรงจูงใจลดลง สำหรับองค์ประกอบที่สาม ชีตความสามารถในการลงมือทำร่วมกัน ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการและโครงสร้างของกลุ่มองค์กร ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งทางการเงิน มนุษย์ และความรู้ รวมถึงความสามารถในการปรับตัวและแก้ไขปัญหาเมื่อเผชิญกับความท้าทาย ผู้วิจัยมองหาข้อมูลที่แสดงถึงศักยภาพและข้อจำกัดของกลุ่มองค์กรในการลงมือปฏิบัติและบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังให้ความสำคัญกับบทบาทของทุนทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของระบอบความร่วมมือ โดยพิจารณาเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งภายในและระหว่างกลุ่มองค์กร ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมถึงบรรทัดฐานและค่านิยมที่ฝังลึกในวัฒนธรรมชุมชนไทย เช่น หลักการ “บุญคุณ” “น้ำใจ” และ “เวียง” ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและการรักษาความสัมพันธ์ในกลุ่มองค์กร การพิจารณาทุนทางสังคมช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมพลวัตของความร่วมมือในชุมชนคอรั้ม ซึ่งเป็นองค์ประกอบเสริมที่สำคัญในการอธิบายความสำเร็จและความท้าทายของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

การวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) ร่วมกับการพิจารณาบทบาทของทุนทางสังคมนี้ ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นภาพรวมของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรั้มอย่างเป็นระบบ และสามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างชัดเจนและครบถ้วน

3.8.3 การสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis)

การสังเคราะห์ข้อมูลเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่ผู้วิจัยรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ครอบคลุมและลึกซึ้งเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรัม

3.8.3.1 การรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากสี่แหล่งหลัก ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ เอกสาร และข้อมูลออนไลน์ มาสังเคราะห์ร่วมกันในแต่ละประเด็น การรวมข้อมูลจากหลายแหล่งนี้ช่วยให้ผู้วิจัยได้มุมมองที่หลากหลายและครบถ้วนเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา ตัวอย่างเช่น เมื่อศึกษาประเด็นเกี่ยวกับการประชุมประจำเดือนของกลุ่มองค์กร ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวว่ามีการประชุมทุกเดือน จากเอกสารบันทึกการประชุมที่ยืนยันว่ามีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ และจากการสังเกตการณ์ที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมประชุมด้วยตนเอง การที่ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ สอดคล้องกันทำให้ผู้วิจัยมั่นใจในความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล

3.8.3.2 การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)

การตรวจสอบสามเส้าเป็นวิธีการสำคัญที่ผู้วิจัยใช้ในการเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยการเปรียบเทียบและตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เพื่อดูว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันอย่างไร หากข้อมูลจากหลายแหล่งสอดคล้องกัน ผู้วิจัยสามารถมั่นใจได้ว่าข้อมูลนั้นมีความน่าเชื่อถือสูง แต่หากพบความไม่สอดคล้องหรือขัดแย้งกัน ผู้วิจัยจะดำเนินการตรวจสอบเพิ่มเติมโดยการกลับไปดูเอกสารหรือหลักฐานจริง หรือสอบถามผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อทำความเข้าใจสาเหตุของความแตกต่าง ในบางกรณี ความแตกต่างอาจเกิดจากมุมมองหรือบทบาทที่แตกต่างกันของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะใช้คำอธิบายตามบริบทเพื่ออธิบายความแตกต่างนี้

3.8.3.3 การสังเคราะห์เพื่อตอบคำถามการวิจัย

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด โดยเรียงตามคำถามการวิจัย และเชื่อมโยงกับสามองค์ประกอบของกรอบแนวคิดกระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน การสังเคราะห์นี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นภาพรวมของกระบวนการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรัม รวมถึงการก่อตัว พลวัต และการปรับตัวของกลุ่มองค์กร นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสามารถระบุปัจจัยเอื้อและปัจจัยท้าทายที่มีผลต่อความสำเร็จของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ผลจากการสังเคราะห์นี้จะถูกนำเสนอในบทที่ 4 และบทที่ 5 ของการศึกษา

3.8.4 การรักษามาตรฐานและความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness)

ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการรักษามาตรฐานและความน่าเชื่อถือของการวิจัย โดยปฏิบัติตามหลักการสำคัญหลายประการ

3.8.4.1. ความน่าเชื่อถือ (Credibility) เพื่อให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) โดยส่งข้อมูลที่ถอดเทปและวิเคราะห์เบื้องต้นให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบความถูกต้อง ยืนยัน แก้ไข หรือเพิ่มเติมข้อมูล กระบวนการนี้ช่วยลดความเสี่ยงของการตีความผิดพลาดจากผู้วิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่งเพื่อยืนยันความถูกต้อง การเข้าพื้นที่อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหลายอาทิตย์ยังช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจบริบทได้ลึกซึ้งและสามารถตีความข้อมูลได้อย่างถูกต้อง

3.8.4.2 ความคงเส้นคงวา (Dependability) ผู้วิจัยได้บันทึกขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลไว้อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ รวมถึงเก็บรักษาไฟล์เสียง บันทึกภาคสนาม และข้อความที่ถอดเทปไว้เพื่อการตรวจสอบย้อนหลัง การบันทึกและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบนี้ช่วยให้สามารถตรวจสอบและทวนสอบกระบวนการวิจัยได้

3.8.4.3 การยืนยันข้อมูล (Confirmability) ผู้วิจัยมีหลักฐานสนับสนุนข้อสรุปทุกข้อจากแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เอกสาร หรือการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยระมัดระวังไม่ให้ความคิดเห็นส่วนตัวปะปนในการนำเสนอข้อมูล และพยายามนำเสนอข้อมูลตามความเป็นจริงที่ปรากฏ

3.8.4.4 ความเป็นกลาง (Neutrality) ผู้วิจัยตระหนักถึงความเสี่ยงของอคติ (Bias) ที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการวิจัย จึงใช้คำถามปลายเปิดในการสัมภาษณ์เพื่อไม่ชี้นำผู้ให้ข้อมูล รวมถึงใช้ข้อมูลจากเอกสารและการสังเกตการณ์มาตรวจสอบซ้ำเพื่อลดความเสี่ยงของอคติ การใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เป็นโครงสร้างในการวิเคราะห์ยังช่วยให้การตีความข้อมูลมีความเป็นระบบและลดอคติส่วนบุคคล

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นระบบและรอบคอบนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ และนำเสนอข้อค้นพบที่มีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีความหมาย ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลจะถูกนำเสนอในบทที่ 4 ซึ่งจะแสดงถึงภาพรวมของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรั่ม รวมถึงการก่อตัว พลวัต ปัจจัยเอื้อ และความท้าทายที่กลุ่มองค์กรประสบในการทำงานร่วมกัน

บทที่ 4

การสร้างระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน:

การก่อตัวในการบริหารจัดการแบบร่วมมือในพื้นที่ตำบลคอรัม จังหวัดอุดรธานี

4.1 บทนำ

ในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งอธิบายการก่อตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในพื้นที่ตำบลคอรัม อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรธานี ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ของการวิจัยที่ต้องการทำความเข้าใจและอธิบายแนวทางในการก่อตัวของระบอบดังกล่าว การวิเคราะห์การก่อตัวของระบอบความร่วมมือในงานวิจัยนี้อาศัยกรอบแนวคิดจากระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ซึ่งเสนอว่าการเกิดขึ้นของระบอบความร่วมมือสามารถทำความเข้าใจได้ผ่านเงื่อนไขเชิงบริบทของระบบ และตัวขับเคลื่อนที่ผลักดันให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่เข้าสู่ความสัมพันธ์เชิงความร่วมมือ ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่พลวัตของการทำงานร่วมกันในระยะต่อมา

ดังนั้น บทที่ 4 จึงมีเป้าหมายในการอธิบายเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการก่อตัวของระบอบความร่วมมือ โดยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ *ส่วนแรก* บริบทของระบบที่เกี่ยวข้องกับการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ท้องถิ่น และภาคีในพื้นที่ ซึ่งพิจารณาผ่านพัฒนาการของกฎหมาย นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญ รวมถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตำบลคอรัม ทั้งนี้ การพิจารณาบริบทดังกล่าวครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เพื่อทำความเข้าใจรากฐานเชิงสถาบันที่ส่งอิทธิพลต่อช่วงการศึกษา พ.ศ. 2554–2564 *ส่วนที่สอง* เป็นการอธิบายตัวขับเคลื่อนที่นำผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าสู่การสร้างความร่วมมือ ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน บทบาทของผู้นำ แรงจูงใจเชิงผลสืบเนื่อง หรือความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งล้วนมีส่วนสำคัญต่อการวางรากฐานของระบอบความร่วมมือ ก่อนที่ระบอบดังกล่าวจะพัฒนาไปสู่กระบวนการทำงานร่วมกันและการปรับตัว ซึ่งจะเป็นประเด็นวิเคราะห์ในบทถัดไป

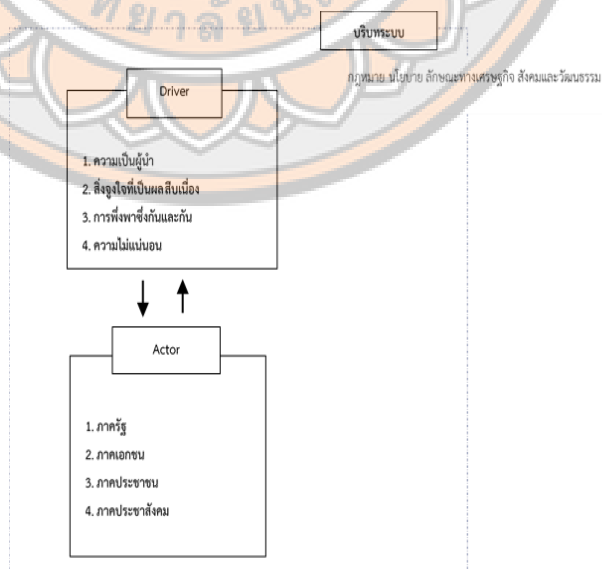
4.2 การก่อตัวในการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของพื้นที่ในตำบลคอรัม

การก่อตัวของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในพื้นที่ตำบลคอรัม สามารถอธิบายได้ตามกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ซึ่งเสนอว่า ระบอบความร่วมมือเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่าง บริบทของระบบ (System Context) และ ตัวขับเคลื่อน (Drivers) ที่นำไปสู่การพัฒนากระบวนการร่วมมือในระยะต่อมา หัวข้อนี้จึงมุ่งพิจารณาบริบทของระบบผ่านกฎหมาย

และนโยบายสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพื้นที่ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี นโยบายของรัฐบาล และแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย รวมถึงวัฒนธรรมของพื้นที่ ในช่วงปี พ.ศ. 2540–2564 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นมากขึ้น และเปิดพื้นที่ให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนา

การนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์พื้นที่ตำบลคอรั่ม จึงเป็นการประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น โดยเน้นทั้งปัจจัยเชิงโครงสร้าง เช่น กฎหมาย นโยบาย และลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม ควบคู่ไปกับปัจจัยเชิงวัฒนธรรม อาทิ ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และการเอื้อเฟื้อ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ มีส่วนเกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลวัตความร่วมมือ ภายในระบอบ นอกจากนี้ การศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่า ความร่วมมือในพื้นที่มิได้ขับเคลื่อนด้วยกลไกภาครัฐเพียงด้านเดียว หากยังได้รับแรงสนับสนุนจากพลังทางสังคมที่มีอยู่เดิม ซึ่งช่วยเอื้อให้การประสานงาน การมีส่วนร่วม และการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน สามารถเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทเชิงระบบกับทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ จึงอาจพิจารณาได้ว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้กระบวนการความร่วมมือมีความเป็นไปได้และสามารถพัฒนาไปสู่การจัดการร่วมได้มากยิ่งขึ้น ความเชื่อมโยงดังกล่าวจะปรากฏชัดขึ้นเมื่อพิจารณาบริบทของระบบในส่วนถัดไป โดยบริบทของพื้นที่ตำบลคอรั่มสามารถทำความเข้าใจได้ผ่านกรอบของกฎหมาย นโยบาย สาธารณะ และประวัติความเป็นมาของชุมชน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ และสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการเกิดความร่วมมือในระยะต่อมา

ภาพ 4 การก่อตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของพื้นที่ในตำบลคอรั่ม

ที่มา: ผู้วิจัยปรับจากกรอบแนวคิดของ Kirk Emerson and Tina Nabatchi (2015)

ภาพนี้แสดงให้เห็นว่า การก่อตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันเริ่มต้นจากบริบทของระบบ (System Context) และ ตัวขับเคลื่อน (Drivers) ซึ่งร่วมกันกำหนดเงื่อนไขและความเป็นไปได้ของการทำงานร่วมกันในพื้นที่ ดังนั้น การนำเสนอในลำดับถัดไปจึงมุ่งอธิบายบริบทเชิงโครงสร้างดังกล่าว ผ่านกฎหมายและนโยบายระดับชาติ รวมถึงเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมของตำบลคอรั่ม เพื่อทำความเข้าใจว่าปัจจัยเหล่านี้สนับสนุนให้ระบอบความร่วมมือสามารถเริ่มก่อตัวขึ้นได้อย่างไร

4.2.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2560

กฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการก่อตัวของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของพื้นที่ในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ รัฐธรรมนูญที่มีผลในช่วงการเกิดความร่วมมือในพื้นที่นี้คือ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2560 มีรายละเอียดดังนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 หมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 78 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, ม.ป.ป.) “รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น”

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2550 หมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 3 แนวนโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน มาตราที่ 78 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดินวรรคสองที่บัญญัติไว้ว่า (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2550) “จัดระบบการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ให้มีขอบเขตอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบที่ชัดเจน และเหมาะสม แก่การพัฒนาประเทศ และสนับสนุนให้จังหวัด มีแผนและงบประมาณเพื่อพัฒนาจังหวัด เพื่อประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 หมวด 5 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 76 (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2560) “รัฐพึงพัฒนาระบบการบริหารราชการแผ่นดินทั้งราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคส่วนท้องถิ่น และงานของรัฐอย่างอื่น ให้เป็นไปตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี โดยหน่วยงานของรัฐต้องร่วมมือและช่วยเหลือกันในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดิน การจัดทำบริการสาธารณะและการใช้จ่ายเงินงบประมาณมีประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน รวมตลอดทั้งพัฒนาเจ้าหน้าที่ของรัฐให้มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีทัศนคติเป็นผู้ให้บริการประชาชนให้เกิดความสะดวก รวดเร็วไม่เลือกปฏิบัติ และปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพ”

จากรัฐธรรมนูญทั้งสามฉบับจะเห็นได้ว่า แนวทางการกระจายอำนาจและการกำหนดบทบาทหน้าที่ของส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ได้สร้างกรอบเชิงสถาบันที่เอื้อให้หน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ สามารถเข้ามามีบทบาทในการจัดการปัญหาสาธารณะในพื้นที่มากขึ้น บริบทดังกล่าวจึงนับเป็นองค์ประกอบสำคัญของบริบทของระบบ (System Context) ที่เพิ่มความเป็นไปได้ของการทำงานร่วมกัน และกลายเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่สนับสนุนการก่อตัวของระบอบความร่วมมือในระยะต่อมา ทั้งนี้ แนวโน้มดังกล่าวยังเป็นฐานสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนากฎหมายลำดับรองและมาตรการด้านการบริหารราชการอื่น ๆ ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4.2.2 พระราชบัญญัติระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5

จากแม่บทกฎหมายรัฐธรรมนูญก็นำไปสู่การออกกฎหมายลูกรองรับ โดยมีพระราชบัญญัติระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2545 ในมาตรา 3/1 (สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์, 2545) ที่กล่าวว่า การบริหารราชการตามพระราชบัญญัตินี้ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ ความเป็นประชาธิปไตย ความคุ้มค่าในเชิงภารกิจแห่งรัฐ การกระจายอำนาจการตัดสินใจ การอำนวยความสะดวก และการตอบสนองความต้องการของประชาชน ทั้งนี้ โดยมีผู้รับผิดชอบต่อผลของงาน

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 เป็นพระราชบัญญัติที่ต้องการจะให้การบริหารเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยการแบ่งการบริหารราชการออกเป็น 3 ส่วน ซึ่งประกอบด้วย การบริหารส่วนกลาง การบริหารส่วนภูมิภาค และการบริหารส่วนท้องถิ่น โดยทั้ง 3 มีรายละเอียดดังนี้

การบริหารราชการส่วนกลาง ใช้หลักการรวมอำนาจ โดยให้อำนาจการบังคับบัญชาและการวินิจฉัยสั่งการสูงสุดอยู่ในส่วนกลาง คือ กรุงเทพมหานครอันเป็นเมืองหลวงและศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐ แบ่งส่วนราชการออกเป็น (1) สำนักนายกรัฐมนตรี (2) กระทรวง หรือทบวงซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากระทรวง (3) ทบวง ซึ่งสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีหรือกระทรวง (4) กรม หรือส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่นและมีฐานะเป็นกรม ซึ่งสังกัดหรือไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือทบวง สำนักนายกรัฐมนตรี ส่วนราชการดังกล่าวนี้มีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยการบริหารจัดการส่วนใหญ่จะออกมาในรูปแบบนโยบาย พระราชบัญญัติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย ซึ่งเป็นแนวนโยบายกว้างๆที่กำหนดให้ทุกภาคส่วนต้องดำเนินการ

การบริหารราชการส่วนภูมิภาค ใช้หลักการแบ่งอำนาจ โดยราชการส่วนกลางเป็นเจ้าของอำนาจ แบ่งอำนาจการบังคับบัญชาและการวินิจฉัยสั่งการให้แก่ภูมิกำหนดนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน และการปฏิบัติงานของภูมิกำหนดนั้นจะต้องให้เหมาะสมสอดคล้องกับ

สภาพแวดล้อมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้จะต้องไม่ขัดต่อนโยบายของส่วนกลางหรือของคณะรัฐมนตรี หรือตัวบทกฎหมายของประเทศ การบริหารราชการส่วนภูมิภาคมี 2 ระดับ คือ จังหวัด โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานคณะกรรมการจังหวัด และอำเภอ โดยมีนายอำเภอเป็นหัวหน้าปกครองบังคับบัญชาข้าราชการในอำเภอ และรับผิดชอบการบริหารราชการของอำเภอ ส่วนในระดับตำบล จะมีกำนันเป็นหัวหน้าในระดับตำบล และหมู่บ้านจะมีผู้ใหญ่เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน การบริหารราชการส่วนภูมิภาคจึงเป็นกลไกทางการเมืองในการแปลงนโยบายของรัฐสู่การปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ

การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ใช้หลักการกระจายอำนาจ ที่ให้อำนาจท้องถิ่นในการบริหารจัดการ โดยส่วนกลางได้มอบอำนาจระดับหนึ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นไปดำเนินการปกครองตนเองอย่างอิสระ ซึ่งจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมายของประเทศหรือความสงบเรียบร้อยของประชาชน กิจกรรมที่ทำได้ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการพัฒนา มีอิสระในการตัดสินใจ การแก้ปัญหาหรือการสนับสนุนกิจกรรมของท้องถิ่น ออกข้อบังคับหรือระเบียบต่าง ๆ มาบังคับในเขตการปกครองของตนได้โดยไม่ขัดต่อกฎหมาย

จากสาระสำคัญของพระราชบัญญัติระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน จะเห็นได้ว่ากฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดหลักการบริหารที่มุ่งประโยชน์ของประชาชน การกระจายอำนาจ การกำหนดความรับผิดชอบ และการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐในระดับต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน กรอบดังกล่าวจึงมีส่วนสำคัญในการกำหนด เงื่อนไขเชิงสถาบัน ที่เอื้อให้หน่วยงานและภาคส่วนในพื้นที่สามารถเข้ามามีบทบาทในการจัดการปัญหาสาธารณะได้มากขึ้น ในมุมมองของกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGR) บริบทนี้จึงถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของบริบทระบบ (System Context) ที่เพิ่มความเป็นไปได้ของการพัฒนาความร่วมมือ และวางพื้นฐานสำคัญต่อการก่อตัวของระบอบในระยะต่อมา

4.2.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 - ฉบับที่ 12

4.2.3.1 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2544 ฉบับที่ 8 สำนักงาน (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) ยุทธศาสตร์ที่ 7 แนวทางการแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ด้วยระบบการจัดการ ในระดับพื้นที่ ตามภารกิจของหน่วยราชการ และการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในสังคม การพัฒนากลไกของรัฐ ในการปฏิบัติงาน การเร่งรัดพัฒนาระบบกฎหมายให้เป็นไปในแนวทางของระบบระบบกฎหมายมหาชน เพื่อเอื้ออำนวยต่อการจัดการ ให้มีระบบกฎหมายรองรับแผนพัฒนาฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรับบทบาทการมีส่วนร่วมของภาคีเพื่อการพัฒนา การเพิ่มประสิทธิภาพของหน่วยงานกลาง ในการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ การพัฒนาสมรรถนะ กลไกนอกภาครัฐ และการติดตาม และประเมินผล โดยมีการจัดทำดัชนีชี้วัดผลของการพัฒนาแบบองค์รวม

4.2.3.2 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2545 - พ.ศ. 2549 ฉบับที่ 9 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) ยุทธศาสตร์ที่ 1 การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นทุกภาคส่วนของสังคมการปฏิรูปให้เกิดกลไกการบริหารจัดการที่ดี ทั้งในภาคการเมือง ภาคราชการ ภาคเอกชน และภาคประชาชน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการพัฒนาประเทศที่มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส ให้มีความรับผิดชอบ สามารถตรวจสอบได้ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญและเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี ที่ให้สังคมไทยพร้อมรับกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งจะช่วยป้องกันและขจัดปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบ

4.2.3.3 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2554 ฉบับที่ 10 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ยุทธศาสตร์ที่ 5 การส่งเสริมให้ภาคราชการมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารจัดการ พร้อมทั้งการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมีบทบาทสามารถรับผิดชอบในการบริหารจัดการ จัดบริการสาธารณะ ตลอดจน แก้ไขปัญหาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่และสามารถสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมให้แกท้องถิ่นอย่างแท้จริง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ยังให้ความสำคัญกับการปฏิรูปกฎหมาย กฎระเบียบ และขั้นตอน กระบวนการเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย

4.2.3.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2559 ฉบับที่ 11 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555) ยุทธศาสตร์ที่ 1 เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ในการแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ในมิติเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อีกทั้งส่งเสริมการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง โดยการส่งเสริมให้องค์กรภาคีเครือข่ายอื่น เช่น ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามาร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ

4.2.3.5 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2565 ฉบับที่ 12 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) ในยุทธศาสตร์ที่ 6 เน้นการกระจายอำนาจ และภารกิจรับผิดชอบ ระหว่างส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ให้มีความชัดเจน รวมถึงการให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ เกิดความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ รวมถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ถึงฉบับที่ 12 จะเห็นได้ว่า ทิศทางการพัฒนาของประเทศให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องกับการยกระดับประสิทธิภาพการบริหาร ภาครัฐ การกระจายอำนาจ และการเปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการพัฒนา แนวโน้มดังกล่าวจึงมีส่วนในการกำหนด สภาพแวดล้อมเชิงนโยบาย ที่สนับสนุน ให้การจัดการปัญหาสาธารณะในระดับพื้นที่ได้จำกัดอยู่เพียงหน่วยงานของรัฐเท่านั้น ในมุมมองของ กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน บริบทนี้จึงถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของ บริบทของระบบ (System Context) ที่เพิ่มความเป็นไปได้ของการทำงานร่วมกัน และทำหน้าที่เป็น พื้นฐานสำคัญต่อการก่อตัวของระบอบความร่วมมือ

4.2.4 แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี

แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2561) เป็นกรอบแนวทางการพัฒนาประเทศไทยในระยะยาว ซึ่งถูกกำหนดขึ้น เพื่อสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในทุกมิติ โดยแผนยุทธศาสตร์นี้มีวัตถุประสงค์หลักในการ ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและเสริมสร้างศักยภาพของประเทศให้สามารถแข่งขันในเวทีโลก ได้อย่างยั่งยืนแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ครอบคลุม 6 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ ด้านความมั่นคง ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยุทธศาสตร์ ที่ 3 ยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์ด้าน ความเสมอภาคและการลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการ เติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และยุทธศาสตร์ที่ 6 ยุทธศาสตร์การปรับสมดุลและ พัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ ที่กล่าวถึง การปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ภาครัฐ การปรับขนาดของภาครัฐให้มีความเหมาะสมกับบทบาทภารกิจยึดหลักธรรมาภิบาล ปรับ วัฒนธรรมการทำงานให้มุ่งผลสัมฤทธิ์และผลประโยชน์ส่วนรวม มีความทันสมัย และพร้อมที่จะ ปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำนวัตกรรม เทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่ ระบบการทำงานที่เป็นดิจิทัลเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างคุ้มค่า และปฏิบัติงาน เทียบได้กับมาตรฐานสากล

นอกจากนี้ แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยังเน้นการเปิดกว้าง เชื่อมโยง และเปิดโอกาสให้ ทุกภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมในการตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และโปร่งใส โดยทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันปลูกฝังค่านิยมความซื่อสัตย์สุจริต ความมัธยัสถ์ และ สร้างจิตสำนึกในการปฏิเสธไม่ยอมรับการทุจริตประพฤติมิชอบอย่างสิ้นเชิง ยิ่งไปกว่านั้น กฎหมาย ต้องมีความชัดเจน มีเพียงเท่าที่จำเป็น มีความทันสมัย มีความเป็นสากล มีประสิทธิภาพ และเอื้อต่อ การพัฒนา โดยกระบวนการยุติธรรมต้องมีการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และ การอำนวยความสะดวกยุติธรรมตามหลักนิติธรรม

จากสาระของแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี จะเห็นได้ว่า ทิศทางการพัฒนาประเทศให้ความสำคัญกับการปรับบทบาทภาครัฐ การยึดหลักธรรมาภิบาล การบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงาน และการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดบริการสาธารณะ แนวทางดังกล่าวจึงมีส่วนในการกำหนด กรอบเชิงนโยบายระดับมหภาค ที่สนับสนุนให้การจัดการปัญหาสาธารณะในพื้นที่สามารถดำเนินไปภายใต้ความร่วมมือที่หลากหลายมากขึ้น เมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน บริบทนี้จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของบริบท ที่เพิ่มความเป็นไปได้ของการทำงานร่วมกัน และทำหน้าที่เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการก่อตัวของระบอบความร่วมมือในระดับพื้นที่

4.2.5 นโยบายของรัฐบาล พ.ศ. 2539 - พ.ศ. 2566

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ถึง พ.ศ. 2566 ประเทศไทยได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจภายใต้การบริหารของรัฐบาลหลายชุด ซึ่งนโยบายของแต่ละรัฐบาลมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการพัฒนาประเทศในหลากหลายมิติ โดยมีแนวทางการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนเป็นหัวใจสำคัญ บทความนี้จะนำเสนอภาพรวมของนโยบายและแนวทางการบริหารของรัฐบาลแต่ละชุด ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างเสถียรภาพและความยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจและสังคมไทยผ่านการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.5.1 นโยบายของรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (พ.ศ. 2539 – พ.ศ. 2540) มุ่งเน้นความร่วมมือและบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในประเทศ นโยบายสำคัญประกอบด้วย การบูรณาการการทำงานของหน่วยงานรัฐ โดยเน้นการประสานงานและทำงานร่วมกันเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและลดความซ้ำซ้อน นอกจากนี้ ยังมีการกระจายอำนาจการบริหารไปยังท้องถิ่น เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ โดยนโยบายเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างเสถียรภาพและฟื้นฟูเศรษฐกิจในช่วงวิกฤต รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจและสังคมไทย (LIRT คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2539)

4.2.5.2 นโยบายของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย (พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2544) นโยบายที่สำคัญในช่วงนี้ถูกออกแบบมาเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตต้มยำกุ้ง และพัฒนาสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ผ่านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อาทิเช่น นโยบายการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังวิกฤต นโยบายการส่งเสริมการลงทุนและธุรกิจ นโยบายการพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต นโยบายการพัฒนาการศึกษาและทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะนโยบายการกระจายอำนาจการบริหาร ที่เน้นการกระจายอำนาจการบริหารและการตัดสินใจไปยังหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเต็มที่ (LIRT คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2540)

4.2.5.3 นโยบายของรัฐบาลนายทักซิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544 – พ.ศ. 2549) นโยบายการบริหารราชการแผ่นดิน ด้านการกระจายอำนาจ เน้นการส่งเสริมการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ให้มีความชัดเจนและเหมาะสม การเสริมสร้างศักยภาพของการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ให้สอดคล้องกับภารกิจของแต่ละท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมให้ภาคประชาชน ภาคประชาสังคม และเอกชน มีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น ตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจ การกำหนดนโยบาย การจัดซื้อจัดจ้าง และการแต่งตั้งถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่ง (LIRT คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2544) ดังจะเห็นได้ว่ารัฐบาลนายทักซิณ ชินวัตร มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ภาคประชาสังคม และภาคเอกชนในกระบวนการพัฒนาประเทศ นโยบายหลายประการของรัฐบาลนายทักซิณ ชินวัตร ได้แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการแบบความร่วมมือ (collaborative governance) ยกตัวอย่างเช่น นโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (OTOP) นโยบายนี้มุ่งเน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นโดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนใน การพัฒนาและการตลาดผลิตภัณฑ์ โดยความร่วมมือระหว่างกรมพัฒนาชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น ภาคเอกชน และชุมชนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โครงการนี้ช่วยสร้างรายได้และพัฒนาทักษะให้กับประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น (กรมพัฒนาชุมชน, 2545) ซึ่งนโยบายเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

4.2.5.4 นโยบายของรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (พ.ศ. 2551 – 2554) ตามแผนการบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2552 – 2555 ในนโยบายการบริหารกิจการที่ดี รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้ส่งเสริมนโยบายการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และพัฒนาและปรับปรุงระบบการบริหารงานภาครัฐ เพื่อให้ส่วนราชการมีความพร้อมและกำลังคนที่มีขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน เพื่อให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ คำนึงค่าและเป็นธรรม อีกทั้งรัฐบาลยังได้ปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบให้ทันสมัย พร้อมทั้งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินนโยบายสาธารณะและกระบวนการยุติธรรมภายใต้หลักการยุติธรรมชุมชน นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวาง ถูกต้อง และรวดเร็ว เพื่อให้เกิดการบริหารราชการแผ่นดินที่ดี (รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, 2552)

4.2.5.5 นโยบายของยิ่งลักษณ์ ชินวัตร (พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2557) ตามนโยบายความมั่นคงของชีวิตและสังคม และนโยบายการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี รัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ให้ความสำคัญกับการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นให้มีความเหมาะสม เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น การบูรณาการระหว่างส่วนราชการและกองทุนต่างๆ ร่วมกับอาสาสมัครภาคประชาชนและภาคเอกชน เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และสามารถให้บริการสาธารณะได้อย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ ยังมีการ

เสนอกฎหมายเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักการในรัฐธรรมนูญ หมวด 14 การปกครองส่วนท้องถิ่น (LIRT คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2554)

4.2.5.6 นโยบายของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (พ.ศ. 2557 – พ.ศ. 2566) (LIRT คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2557) ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบการบริหารงานภาครัฐเพื่อให้เกิดความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ผ่านนโยบายสำคัญหลายประการ ยกตัวอย่างเช่น นโยบายการพัฒนาท้องถิ่น (Local Development) โดยให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะของท้องถิ่นเพิ่มขึ้น รวมถึงการสนับสนุนระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการของผู้ว่าราชการจังหวัด ผ่านกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดและกลุ่มจังหวัด ซึ่งดำเนินกิจกรรมในรูปแบบโครงการ “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (OTOP) ที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยความร่วมมือระหว่างกรมพัฒนาชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ โครงการนี้ช่วยสร้างรายได้และพัฒนาทักษะให้กับประชาชนในท้องถิ่น

จากทิศทางนโยบายของรัฐบาลในช่วงปี พ.ศ. 2539–2566 จะเห็นได้ว่าทุกรัฐบาลต่างให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจ การเพิ่มบทบาทของท้องถิ่น การบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงาน และการเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
นโยบายเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการกำหนด กรอบเชิงนโยบายในระดับมหภาค ที่เอื้อต่อการ
ทำงานร่วมกันในพื้นที่ เมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน
แนวทางดังกล่าว จึงทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของบริบทของระบบ ที่เพิ่มความเป็นไปได้ในการเกิดความร่วมมือ
และเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญที่สนับสนุนการก่อตัวของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ
กัน

4.2.6 แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2546 - ปัจจุบัน

การพัฒนาระบบราชการไทยเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความท้าทายและพลวัตรของสังคมใน ยุคปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยที่เน้นการปรับปรุงโครงสร้างและวิธีการบริหารงาน เพื่อสร้างความร่วมมือที่มีประสิทธิผลระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ในเนื้อหานี้ จะพิจารณาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการบริหารงานที่เน้นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยมีแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย ดังนี้ (1) แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2546 – 2550 ยุทธศาสตร์ 2 (LIRT คลังสารสนเทศของสถาบันนิติบัญญัติ, 2546) การปรับปรุงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน การบริหารราชการแผ่นดินในแบบเดิมไม่สามารถตอบสนองและรองรับกับความสลับซับซ้อนและพลวัตของการบริหารกิจการบ้านเมืองในปัจจุบันและอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพลุลคม ควรมีการปรับปรุงโครงสร้างให้มีขีดสมรรถนะและความยืดหยุ่น คลองตัวสูงดำเนินการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของการบริหารราชการในทุกระดับให้เป็นไปอย่างเหมาะสม และมีความเป็นเอกภาพ รวมทั้งสามารถบูรณาการเพื่อเชื่อมโยง การทำงานในมิติและภาคส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน ยุทธศาสตร์ 7 การเปิดระบบราชการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครองและเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มุ่งเน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารกิจการบ้านเมืองโดยตรงมากขึ้น แต่ระบบราชการไทยยังคงไม่ได้มีการปรับตัวอย่างจริงจัง และยังคงยึดติดกับลักษณะความเป็นเจ้าขุนมูลนาย และทำงานแบบดั้งเดิม ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องเปิดระบบราชการเข้าสู่กระบวนการความเป็นประชาธิปไตย (democratization) มากขึ้น โดยการยอมรับและให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนะความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติงาน และการตรวจสอบผลการดำเนินการ (2) แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2551-2555 ยุทธศาสตร์ที่ 2 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2551) ที่เน้นการบูรณาการความร่วมมือภายในระบบราชการโดยเน้นเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่งานจังหวัด โดยสนับสนุนให้จังหวัดมีแผนและงบประมาณเพื่อพัฒนาจังหวัด และการพยายามผลักดันให้เกิดความร่วมมือในการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานต่างๆ รวมถึงการจัดระบบบริหารราชการให้เอื้อต่อการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายกับภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ ในลักษณะเป็นภาคี พันธมิตร หันส่วนในการจัดบริการสาธารณะ รวมทั้งการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ (3) แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2556- 2561 ในยุทธศาสตร์ที่ 5 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2556) กล่าวถึงการทบทวนบทบาทภารกิจและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐ และการถ่ายโอนภารกิจงานของภาครัฐที่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติเอง รวมถึงการส่งเสริมการบริหารราชการระบบเปิดและการสร้างเครือข่ายการส่งเสริมระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน (4) แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. 2564-2565 ยุทธศาสตร์ที่ 2 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2564) การปรับบทบาทภารกิจโครงสร้างหน่วยงานภาครัฐให้ทันสมัย ยืดหยุ่น รองรับการเปลี่ยนแปลง การทบทวนบทบาทภารกิจภาครัฐ ยุบเลิกภารกิจที่ไม่จำเป็น ถ่ายโอนภารกิจให้ภาคส่วนอื่น พัฒนาแนวทางการจัดโครงสร้างใน

รูปแบบที่รองรับกับอนาคต และมีรูปแบบที่หลากหลาย การเน้นการประเมินการปฏิบัติงานที่มีความเหมาะสมมีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในการจัดส่วนราชการ การทบทวนกฎหมายและระเบียบให้การจัดตั้งและปรับเปลี่ยนรูปแบบหน่วยงานภาครัฐมีความยืดหยุ่น และการสร้างความเข้มแข็งในการบริหารราชการในระดับพื้นที่ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน และการบูรณาการทุกภาคส่วน

การพัฒนากระบวนการไทยเป็นกระบวนการที่ต้องการการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการไทยในแต่ละช่วงเวลา ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการปรับปรุงโครงสร้างและบทบาทของระบบราชการให้ทันสมัยและยืดหยุ่น โดยเน้นการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน การพัฒนานี้มุ่งหวังให้ระบบราชการไทยมีความเป็นเอกภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในทุกภาคส่วน

จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากระบวนการไทยในแต่ละช่วงเวลา จะเห็นแนวโน้มสำคัญของรัฐในการปรับบทบาทภาครัฐให้มีความยืดหยุ่น เปิดกว้าง และส่งเสริมการทำงานแบบบูรณาการมากขึ้น ทั้งในมิติของการกระจายภารกิจ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการเปิดพื้นที่ให้ภาคส่วนอื่นเข้ามามีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะ แนวทางดังกล่าวสะท้อนถึงการปรับตัวเชิงโครงสร้างของระบบราชการไทยเพื่อรองรับรูปแบบการทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่

จากการพิจารณากรอบกฎหมายและนโยบายระดับมหภาคในหัวข้อที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า การกระจายอำนาจ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการทำงานแบบบูรณาการ ได้สร้างเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่เอื้อต่อการเกิดความร่วมมือในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันมิได้เกิดขึ้นจากนโยบายส่วนกลางเพียงลำพัง หากแต่ยังขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ ทั้งในมิติของประวัติศาสตร์การพัฒนา โครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้คน วัฒนธรรม และทุนทางสังคมที่สะสมในชุมชน ดังนั้น เพื่อทำความเข้าใจการก่อตัวของระบอบความร่วมมือในพื้นที่ควรมองอย่างรอบด้าน ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องอธิบายบริบทของชุมชน ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของบริบทเชิงระบบในระดับพื้นที่

4.2.7 ประวัติความเป็นมาของตำบลคอรัม

ตำบลคอรัมตั้งอยู่ในอำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยมีประวัติความเป็นมายาวนาน สันนิษฐานว่าตำบลคอรัมน่าจะก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดาร คำว่า “คอรัม” มีการกล่าวถึงในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งกล่าวถึง คลองคอรัมที่เป็นเส้นทางคมนาคมและการทำมาหากินของชาวบ้านในยุคนั้น คลองคอรัมแยกออกจากแม่น้ำน่านที่บริเวณหน้าวัดขวางชัยภูมิ (สำนักสนับสนุนสุขภาวะชุมชน, 2559; สุดารัตน์ รอดบุญส่ง, 2561)

4.2.7.1 สภาพสังคมและวัฒนธรรมประเพณี

ประชากรในตำบลคอรั่มมีจำนวนประมาณ 9,311 คน โดยแบ่งเขตการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน สภาพสังคมของชุมชนคอรั่มมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภาษาถิ่น ประเพณีและวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการหลอมรวมและสร้างความสามัคคีในชุมชน โดยใช้มรดกภูมิปัญญาและประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น ประเพณีไหลเรือเทียน การเล่นดนตรีม้งกละ และการฟื้นฟูการเล่นพื้นบ้าน ประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลคอรั่มนับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดจำนวน 7 วัดในพื้นที่ (สำนักสนับสุนสุขภาวะชุมชน, 2559; สุदारัตน์ รอดบุญส่ง, 2561)

4.2.7.2 สภาพเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของตำบลคอรั่มส่วนใหญ่พึ่งพาการเกษตร ประมาณ 75% ของประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน ผลผลิตหลักประกอบด้วยข้าวพันธุ์ต่างๆ เช่น ข้าวหอมมะลิ 105 และข้าวอินทรีย์ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์เช่น ไก่พื้นเมือง ไก่ไข่ โค กระบือ และสุกร องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่มมีการส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเอง โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งครอบคลุมทั้งระดับครัวเรือน กลุ่ม และชุมชน นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชนและกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบและการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน (สำนักสนับสุนสุขภาวะชุมชน, 2559; สุदारัตน์ รอดบุญส่ง, 2561)

ทั้งนี้ตำบลคอรั่มเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนานและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนผ่านการส่งเสริมความรู้และการพึ่งพาตนเองในด้านเศรษฐกิจและการเกษตรเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง การรักษาประเพณีและวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคีและความร่วมมือในตำบลคอรั่มจึงเป็นตัวอย่างที่ดีในการพัฒนาชุมชนที่ผสมผสานทั้งความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของพื้นที่ จะเห็นได้ว่าตำบลคอรั่มมีลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คนที่แน่นแฟ้น มีประสบการณ์การพึ่งพาอาศัยกัน และมีรากฐานของกิจกรรมส่วนรวมมาอย่างต่อเนื่อง ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของ บริบทเชิงระบบในระดับพื้นที่ ที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน เมื่อพิจารณาพร้อมกับกรอบกฎหมายและนโยบายจากระดับมหภาคที่กล่าวมาก่อนหน้า บริบทของชุมชนคอรั่มจึงสะท้อนให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมที่เพิ่มความเป็นไปได้ของการก่อตัวของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

4.3 ตัวขับเคลื่อนความร่วมมือของพื้นที่ในตำบลคอรั่ม

จากบริบทเชิงระบบที่กล่าวมา ปัจจัยต่อมาที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนความร่วมมือของชุมชนคอรั่ม คือ ตัวขับเคลื่อน (Drivers) ซึ่งเกิดจากการประสานระหว่างหน่วยงานรัฐ ภาคประชาชน และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ โดยการทำงานร่วมกันในกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes: CGR) นั้นมีหลายปัจจัยที่ช่วยขับเคลื่อนให้เกิดการบริหารจัดการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยเหล่านี้สามารถขยายความได้ดังนี้ (Emerson & Nabatchi, 2015)

4.3.1 ความไม่แน่นอน (Uncertainty)

ความไม่แน่นอนในบริบทของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน หมายถึง สถานการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้หรือมีข้อมูลจำกัดเกี่ยวกับอนาคต อาจเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนสูงและไม่มีทางแก้ไขที่ชัดเจน (Wicked Problems) เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือปัญหาสาธารณสุข ความไม่แน่นอนนี้กระตุ้นให้กลุ่มต่างๆ ต้องการทำงานร่วมกันเพื่อแบ่งปันข้อมูล ทรัพยากร และลดความเสี่ยงในการตัดสินใจผิดพลาด ความไม่แน่นอนที่สูงมากสามารถทำให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการร่วมมือเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ในบริบทของตำบลคอรั่ม ความไม่แน่นอนที่สำคัญประกอบด้วยหลายมิติ ได้แก่ ปัญหาหนี้สินของครัวเรือนที่อยู่ในระดับสูงถึงร้อยละ 42.38 ซึ่งส่วนใหญ่ เกิดจากการกู้ยืมเพื่อทำการเกษตรกรรม ทำให้เกษตรกรตกอยู่ในสถานะที่ไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีความไม่มั่นคงด้านทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร ซึ่งมีปัญหาการขาดแคลนและการจัดสรรน้ำที่ทับซ้อนกันในอดีต (สิริชัย เจริญทองชัย, สัมภาษณ์เมื่อ 8 เมษายน 2567) ความไม่แน่นอนอีกประการหนึ่งคือ การเข้าสู่สังคมสูงวัย โดยตำบลคอรั่มมีสัดส่วนผู้สูงอายุสูงถึงร้อยละ 24.07 ซึ่งมักประสบปัญหาโรคเรื้อรัง (ความดันโลหิตสูงและเบาหวาน) รวมถึงภาวะซึมเศร้าจากการถูกทอดทิ้งให้อยู่ลำพัง (นัยนา ศรีเลิศ, สัมภาษณ์เมื่อ 11 เมษายน 2567) ในขณะที่ชุมชนยังขาดระบบสวัสดิการที่ชัดเจน เมื่อเกิดการเจ็บป่วยหรือเสียชีวิต ความไม่แน่นอนเหล่านี้กระตุ้นให้หน่วยงานต่างๆ เห็นความจำเป็นในการร่วมมือเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนและไม่สามารถแก้ไขได้โดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงลำพัง

4.3.2 การพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence)

การพึ่งพาอาศัยกัน หมายถึง สถานการณ์ที่กลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เพียงลำพัง จะผลักดันให้เกิดการทำงานร่วมกัน ตัวอย่างเช่น ในการจัดการน้ำเสียในเมืองใหญ่ ต้องมีการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น การพึ่งพาอาศัยกันนี้ทำให้ทุกฝ่ายมีแรงจูงใจที่จะสร้างความร่วมมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ในบริบทตำบลคอรั้ม การพึ่งพาอาศัยกันเห็นได้ชัดเจนจากลักษณะของปัญหาที่ต้องอาศัยการรวมพลังจากหลายภาคส่วน ตัวอย่างเช่น การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรขนาดใหญ่ ซึ่งต้องอาศัยการรวมกลุ่มและทุนมหาศาลในการสร้างเครื่องสูบน้ำไฟฟ้าและการวางระบบคลองส่งน้ำ ซึ่งปัจเจกชนไม่สามารถดำเนินการเองได้ (บุญเริ่ม ปานยิ้ม, สัมภาษณ์เมื่อ 8 เมษายน 2567) การจัดตั้งสหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรั้ม จำกัด จึงเกิดขึ้นจากความจำเป็นในการรวมทรัพยากรและความร่วมมือจากเกษตรกรในพื้นที่ นอกจากนี้ การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคอรั้มยังแสดงให้เห็นถึงความพึ่งพาอาศัยกันอย่างชัดเจน โดยใช้ระบบ *สามเส้า* คือการสมทบทุนระหว่างสมาชิก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อสร้างความมั่นคงและความยั่งยืนของกองทุน (อัษฎางค์ สีหาราช, สัมภาษณ์เมื่อ 2 เมษายน 2567) เนื่องจากงบประมาณรัฐหรือเงินออมของชาวบ้านอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการจัดสวัสดิการที่ครอบคลุม การจัดตั้งโรงเรียนลำตวนวัยใสสำหรับผู้สูงอายุยังเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความพึ่งพาอาศัยกัน โดยต้องอาศัยความร่วมมือระหว่าง องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้ม (งบประมาณและสถานที่) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ (ความรู้และการจัดทำหลักสูตร) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (ทุนสนับสนุน) และกลุ่มเพชรคอรั้ม (ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการระดมชาวบ้าน) (นัยนา ศรีเลิศ, สัมภาษณ์เมื่อ 11 เมษายน 2567) การที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งทำงานเพียงลำพังจะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ทำให้ความร่วมมือเป็นสิ่งจำเป็น

4.3.3 แรงจูงใจที่มีผลตามมา (Consequential Incentives)

แรงจูงใจที่มีผลตามมา หมายถึง ปัจจัยต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดการทำงานร่วมกัน ซึ่งอาจเป็นแรงกดดันจากภายนอก เช่น กฎหมาย นโยบาย หรือแรงกดดันจากสาธารณชน หรือแรงจูงใจภายใน เช่น ความต้องการทรัพยากร ผลประโยชน์ หรือโอกาส การที่หน่วยงานต่างๆ มีเป้าหมายร่วมกันที่ต้องการบรรลุจะช่วยสร้างแรงจูงใจในการทำงานร่วมกันได้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น โครงการพัฒนาพื้นที่สีเขียวในเมือง ซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมจากภาคเอกชนในการลงทุน และภาครัฐในการสนับสนุนนโยบาย

สำหรับตำบลคอรั้ม แรงจูงใจที่มีผลตามมาประกอบด้วย แรงจูงใจภายนอกและภายใน *แรงจูงใจภายนอก* ที่สำคัญคือ การสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งต้องการพัฒนาตำบลคอรั้มให้เป็น “ศูนย์จัดการเครือข่ายตำบลสุขภาวะ” เพื่อขยายผลองค์ความรู้การจัดการสุขภาวะโดยชุมชนไปสู่พื้นที่อื่น นอกจากนี้ยังมีนโยบายส่งเสริมตำบลสุขภาวะจากภาครัฐที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของตำบล และโอกาสในการได้รับรางวัลและการยกย่องเป็นชุมชนต้นแบบ ซึ่งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคอรั้มได้รับรางวัล “ผู้สรรค์สร้างความมั่นคงของมนุษย์ระดับชาติ” (อัษฎางค์ สีหาราช, สัมภาษณ์เมื่อ 2 เมษายน 2567) ส่วน *แรงจูงใจภายใน* ที่สำคัญคือ ความต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในตำบล ความภาคภูมิใจในการเป็น

ชุมชนเข้มแข็ง และโอกาสในการเข้าถึงความรู้และทรัพยากรจากภายนอก สำหรับภาคประชาชนและสมาชิก แรงจูงใจหลักคือความต้องการหลักประกันความมั่นคงในชีวิต การเข้าถึงน้ำสำหรับการเกษตร และแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อลดหนี้ในระบบ (พรจิรา แสงสวัสดิ์, สัมภาษณ์เมื่อ 11 เมษายน 2567) ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลคอรุ่มมุ่งเน้นการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนตามวิสัยทัศน์ “ตำบลสุขภาวะ” และต้องการสร้างนวัตกรรมการบริหารงานที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ แรงจูงใจเหล่านี้ทำให้ทุกฝ่ายมีเหตุผลที่จะมุ่งมั่นในการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

4.3.4 ความเป็นผู้นำในการเริ่มต้น (Initiating Leadership)

ความเป็นผู้นำในการเริ่มต้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยในการกระตุ้นและเริ่มต้นการทำงานร่วมกัน ผู้นำที่มีความสามารถในการสร้างความเชื่อมั่นและรวมกลุ่มคนหรือองค์กรต่างๆ ให้มาร่วมกันทำงาน ผู้นำที่ดีจะสามารถสร้างวิสัยทัศน์ร่วมและขับเคลื่อนกระบวนการทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น การพัฒนาชุมชนในชนบทที่ต้องอาศัยผู้นำชุมชนในการเชื่อมโยงและประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

ในตำบลคอรุ่ม ความเป็นผู้นำในการเริ่มต้นมาจากหลายระดับและหลายภาคส่วน ผู้นำที่สำคัญคนแรกคือ นายผจญ พูลด้วง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคอรุ่ม ซึ่งเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและริเริ่มยุทธศาสตร์ 4 สร้าง (สร้างคน สร้างงาน สร้างเงิน สร้างสุขภาวะ) พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้พนักงานและประชาชนมีส่วนร่วมทำงานตามความถนัด ผู้นำคนต่อมาคือ นายอัษฎางค์ สีหาราช หรือที่รู้จักในชื่อผู้ใหญ่แหลม ซึ่งเป็นประธานกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคอรุ่มและผู้ริเริ่มแนวคิด *สัจจะวันละบาท* โดยใช้ความซื่อสัตย์เป็นจุดแข็งในการสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิกกองทุนมากกว่า 3,700 คน (อัษฎางค์ สีหาราช, สัมภาษณ์เมื่อ 2 เมษายน 2567) นอกจากนี้ยังมี นางนัยนา ศรีเลิศ หรือที่เรียกว่าพี่ต้อม ผู้อำนวยการโรงเรียนลำดวนวิทยาสและบุคลากรขององค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นแกนนำหลักในการประสานงานและจัดทำหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ รวมถึงการจัดทำระบบข้อมูลตำบล (นัยนา ศรีเลิศ, สัมภาษณ์เมื่อ 11 เมษายน 2567) อีกหนึ่งผู้นำที่สำคัญคือ นายสิริชัย เจริญทองชัย ประธานสหกรณ์ผู้ใช้น้ำและเลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรมและเทคโนโลยี และเป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ (สิริชัย เจริญทองชัย, สัมภาษณ์เมื่อ 8 เมษายน 2567) และนายมานัส รัตนสกุล กำนันตำบลคอรุ่ม ซึ่งมีบทบาทในการปกครองแบบเครือญาติและการรักษาความสามัคคีเพื่อขับเคลื่อนงานตามวิถีชุมชน ผู้นำเหล่านี้ทำหน้าที่สร้างวิสัยทัศน์ร่วม เชื่อมโยงภาคส่วนต่างๆ และขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันจนเกิดเป็นระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันอย่างเป็นรูปธรรม

จากกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ที่ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนความร่วมมือ 4 ประการ ได้แก่ ความไม่แน่นอน (Uncertainty) การพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) แรงจูงใจที่มีผลตามมา (Consequential Incentives) และความเป็นผู้นำในการเริ่มต้น (Initiating Leadership) ผู้วิจัยจะนำกรอบแนวคิดนี้มาวิเคราะห์การก่อตัวของความร่วมมือของพื้นที่ในตำบลคอรั่มผ่านการศึกษาตัวแสดงหลัก (Key Actors) ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนความร่วมมือ ประกอบด้วย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ และกลุ่มเพชรคอรั่ม โดยจะวิเคราะห์บทบาทและลักษณะของตัวขับเคลื่อนที่ส่งผล ให้องค์กรเหล่านี้เข้ามาทำงานร่วมกันในตำบลคอรั่ม ทั้งนี้ การก่อตัวและการทำงานของตัวขับเคลื่อนเหล่านี้ได้รับการเอื้ออำนวยจากบริบทของระบบตามที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 4.2 โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายด้านสุขภาพของประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนไทย ในการทำงานร่วมกับชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ริเริ่มและสนับสนุนโครงการหลากหลายที่ครอบคลุมทุกระดับ ตั้งแต่การสร้างเครือข่ายชุมชน การสนับสนุนงบประมาณในท้องถิ่น ไปจนถึงการพัฒนานวัตกรรมเพื่อสุขภาพที่ยั่งยืน เนื้อหาต่อไปนี้จะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทและความสำเร็จของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการสร้างความร่วมมือกับชุมชน พร้อมกับตัวอย่างโครงการที่แสดงให้เห็นถึงความท้าทายและวิธีการแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานที่เน้นการบริหารจัดการแบบร่วมมือ (Collaborative Governance)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ก่อตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสุขภาพจากการบริโภคสุราและยาสูบ ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงสำคัญของคนไทย แนวคิดนี้เกิดจากการเรียกร้องให้รัฐบาลนำรายได้จากภาษีสุราและยาสูบ (ภาษีบาป) มาใช้ในกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ แทนที่จะนำไปใช้ในส่วนอื่นๆ ของงบประมาณ (ศิวัชรรัช, 2546) การรณรงค์เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2536 และนำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2544 โดยพระราชบัญญัติสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งทำให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กลายเป็นองค์การมหาชน ภายใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีหน้าที่หลักในการส่งเสริมกิจกรรมป้องกันโรค การออกกำลังกาย และการปรับปรุงพฤติกรรมเพื่อสุขภาพ รวมถึงผลักดันนโยบายสุขภาพในระดับประเทศ ความสำเร็จที่สำคัญคือการหักรายได้จากภาษีสุราและยาสูบ ร้อยละ 2 เพื่อใช้ดำเนินโครงการด้านสุขภาพ ซึ่งทำให้สำนักงานกองทุน

สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กลายเป็นต้นแบบในระดับสากล ซึ่งมีหลายประเทศนำไปปรับใช้ เช่น เกาหลีใต้ มาเลเซีย และเวียดนาม (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2554) การก่อตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสร้างเสริมสุขภาพให้กับคนไทย โดยมุ่งเน้นการป้องกันโรคและการลดปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากการรักษาโรคมาเป็นการสร้างเสริมสุขภาพในระยะยาวผ่านการให้ความรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี (ศิวัรักษ์, 2546)

อีกทั้งบทบาทของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการทำงานร่วมกับชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่ขับเคลื่อนการสร้างเสริมสุขภาพในทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีบทบาทหลากหลายในการสนับสนุนและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน โดยบทบาทหลักของหน่วยงาน สามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 สนับสนุนการสร้างเครือข่ายชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งผ่านการให้ความรู้และเครื่องมือที่จำเป็นในการพัฒนาสุขภาวะชุมชน โดยสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพัฒนาความสามารถในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของตนเอง การทำงานร่วมกับผู้นำชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่หน่วยงาน ใช้ในการสร้างเสริมสุขภาวะที่ยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การพัฒนาความร่วมมือกับชุมชนกว่า 3,000 ตำบลทั่วประเทศ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในระดับท้องถิ่น โดยเน้นการเสริมสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนและการใช้พื้นที่เป็นฐานในการพัฒนา วิธีการนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาสุขภาพและความเป็นอยู่ได้อย่างครอบคลุม ลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเท่าเทียมในด้านสังคมและเศรษฐกิจ

1.2 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มุ่งเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาและตัดสินใจในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ ป้องกันโรค การพัฒนาสุขภาพจิต และการป้องกันปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ชุมชนสามารถระบุปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนได้

1.3 การสนับสนุนโครงการและงบประมาณในระดับท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีการสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรให้กับโครงการต่างๆ ที่มุ่งเน้นการสร้างเสริมสุขภาวะในระดับชุมชน โดยโครงการเหล่านี้ครอบคลุมทั้งการป้องกันและลดปัญหาสุขภาพจิต การส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจ เช่น การสนับสนุนแผนสุขภาวะชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลหรือหมู่บ้าน ที่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนในการป้องกันปัญหาสุขภาพจิตและส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี

1.4 การสร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากการสนับสนุนโครงการและการมีส่วนร่วมแล้ว หน่วยงานยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์นวัตกรรมด้านสุขภาพที่สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การพัฒนาโครงการที่นำเทคโนโลยีมาช่วยในการติดตามสุขภาพของประชาชนในชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีปัญหาสุขภาพเรื้อรัง เช่น การบริการด้านสุขภาพออนไลน์เพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุและกลุ่มเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

ทั้งนี้บทบาทของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในการทำงานร่วมกับชุมชนนี้ไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างสุขภาพของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการรับมือกับปัญหาสุขภาพที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย จากบทบาท ที่กล่าวมาข้างต้นนำไปสู่กระบวนการที่ถูกออกแบบอย่างมีระบบและครอบคลุมหลายขั้นตอน เป้าหมายหลักของหน่วยงาน คือการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนไทยในทุกมิติ โดยเฉพาะในระดับชุมชน การทำงานของหน่วยงานเริ่มต้นด้วยการศึกษาสถานการณ์และวิเคราะห์ปัญหาสุขภาพในพื้นที่ต่างๆ ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์นี้ช่วยให้สามารถระบุปัญหาสุขภาพที่ต้องการแก้ไขได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์นี้ไม่เพียงแต่ทำให้หน่วยงานเข้าใจปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ แต่ยังช่วยให้สามารถออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะของชุมชนได้ เมื่อระบุปัญหาได้แล้ว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จะทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายและชุมชนในการวางแผนการดำเนินงาน โดยการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน นโยบายเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและเครือข่ายที่ทำงานร่วมกัน นโยบายจะถูกออกแบบให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของชุมชนแต่ละแห่ง หลังจากนั้นจะให้การสนับสนุนด้านทรัพยากร เช่น งบประมาณ ความรู้ และเครื่องมือที่จำเป็นในการดำเนินโครงการต่างๆ การสนับสนุนนี้มีความสำคัญ เพราะช่วยให้ชุมชนสามารถดำเนินโครงการตามแผนที่ได้วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทรัพยากรที่จัดสรรให้นี้ ช่วยให้ชุมชนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของตนเองได้อย่างเต็มที่ และช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งในชุมชน เมื่อโครงการได้รับการวางแผนและได้รับการสนับสนุนแล้ว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จะดำเนินโครงการร่วมกับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น การดำเนินงานนี้เป็นกระบวนการที่ต้องการการติดตามและการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มั่นใจว่าโครงการจะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การติดตามผลนี้ช่วยให้สามารถปรับปรุงกระบวนการทำงานในระหว่างการทำงานได้ และยังช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ทันเวลาที่ หลังจากการดำเนินโครงการเสร็จสิ้น หน่วยงานจะทำการประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น การประเมินผลนี้ไม่เพียงแต่เพื่อหาข้อดีและข้อเสียของโครงการเท่านั้น แต่ยังเป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อปรับปรุงกระบวนการทำงานในอนาคต หากโครงการประสบความสำเร็จ ผลลัพธ์ที่ได้จะถูกนำไปเผยแพร่และขยายผลไปยังชุมชนหรือพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาสุขภาพในวงกว้าง

กระบวนการทำงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จึงเป็นกระบวนการที่เน้นความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะชุมชนหน่วยงานเอกชน และภาคีเครือข่ายต่างๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างโครงการที่มีการขับเคลื่อนความร่วมมือ ยกตัวอย่างเช่น โครงการ “ชุมชนล้อมรักษ์ CBTx” ของ สสส. (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2567) เริ่มต้นในปี 2558 โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการสร้างพื้นที่ปลอดภัยจากยาเสพติดผ่านการใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงสาธารณสุข องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายภาคประชาชน กระบวนการดำเนินงานเริ่มจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ พัฒนาแกนนำในชุมชน และจัดตั้งพื้นที่ต้นแบบใน 25 แห่งทั่วประเทศ การดำเนินงานนี้เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการบำบัดและดูแลผู้ติดยาเสพติด ผลลัพธ์ที่สำคัญของโครงการคือการสร้างพื้นที่ปลอดภัยจากยาเสพติดใน 48 จังหวัด และการพัฒนาแกนนำชุมชนกว่า 2,683 คนจาก 1,527 หมู่บ้าน แกนนำเหล่านี้มีบทบาทในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการขยายความรู้และแนวทางการจัดการปัญหายาเสพติดไปยังชุมชนอื่นๆ ทั่วประเทศ ส่งผลให้เกิดรากฐานที่มั่นคงในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในระดับประเทศ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังพบข้อจำกัด เช่น ปัญหาการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชนที่อาจไม่ราบรื่น รวมถึงความท้าทายในการสร้างความเข้าใจที่สอดคล้องกันระหว่างชุมชน หน่วยงานท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย อีกทั้งความร่วมมือของทรัพยากรและบุคลากรในบางพื้นที่อาจไม่เพียงพอ ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานในบางชุมชนเป็นไปได้อย่างยากขึ้น ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ ได้ปรับปรุงการประสานงานโดยจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างภาคส่วนต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีขึ้น นอกจากนี้ยังสนับสนุนทรัพยากรเพิ่มเติมและจัดอบรมพัฒนาศักยภาพในพื้นที่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินโครงการ

จากการดำเนินโครงการชุมชนล้อมรักษ์ CBTx ของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน โครงการนี้ได้สร้างพื้นที่ปลอดภัยในหลายจังหวัด พัฒนาแกนนำชุมชน และขยายผลการป้องกันปัญหายาเสพติดทั่วประเทศ แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในการประสานงานและทรัพยากร ซึ่งแก้ไขด้วยการปรับปรุงการประสานงานและเสริมสร้างความเข้มแข็งในระดับท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การดำเนินโครงการต่างๆ ยังคงสร้างความท้าทายในการประสานงาน และการปรับตัวในกระบวนการทำงาน ซึ่งเป็นสิ่งที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) จะต้องให้ความสำคัญในการทำงานแบบการบริหารจัดแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance)

ความท้าทายหลักของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน คือการประสานงานระหว่างหลายฝ่ายที่มีความสนใจและวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน ซึ่งการสร้างควมไว้วางใจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ การสื่อสารที่เปิดเผย โปร่งใส และความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐานในการสร้างความไว้วางใจ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างในวัฒนธรรมองค์กร ความคาดหวัง และการจัดลำดับความสำคัญของเป้าหมายอาจทำให้เกิดความซับซ้อนในกระบวนการเจรจา จึงต้องมีการสื่อสารอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็ง

นอกจากนี้ การปรับตัวในกระบวนการทำงานร่วมกันก็เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเมื่อเกิดสถานการณ์ที่ไม่คาดคิด เช่น การระบาดของโรคติดต่อ ซึ่งทำให้ต้องปรับเปลี่ยนกลไกการทำงานเพื่อให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ การใช้เทคโนโลยีในการประชุมออนไลน์เป็นตัวอย่างหนึ่งของการปรับตัวที่ช่วยให้การทำงานร่วมกันสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น รวมถึงการปรับปรุงกลยุทธการดำเนินงานและการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยืดหยุ่นก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการแบบร่วมมือกันประสบความสำเร็จ

2. องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรธานี

องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมตั้งอยู่ในอำเภอพิชัย จังหวัดอุดรธานี เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ผ่านการมีส่วนร่วมของภาครัฐ เอกชน และประชาชนในพื้นที่ ภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลนี้ครอบคลุมตั้งแต่การพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การปรับปรุงถนนและการวางระบบประปา ไปจนถึงการส่งเสริมคุณภาพชีวิตในด้านสังคม การศึกษา และเศรษฐกิจ องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมก่อตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนสามารถดูแลและพัฒนาพื้นที่ของตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพโดยเนื้อหาในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา บทบาทหน้าที่ และกระบวนการการทำงานและความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม และภาคส่วนอื่นๆ โดยมีเนื้อหาดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม, 2566)

2.1 ประวัติความเป็นมา

องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมก่อตั้งขึ้นในฐานะองค์กรที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ตำบลคอรุม ซึ่งเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติ โดยองค์กรนี้มีหน้าที่หลัก คือ การพัฒนาสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับประชาชน เช่น การสร้างและปรับปรุงถนน การวางระบบประปา และการจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่ นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมยังมีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่เพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน โดยคำนึงถึงความต้องการของประชาชนและสภาพแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ นอกเหนือจากการพัฒนาสาธารณูปโภคแล้ว องค์การ

บริหารส่วนตำบลคอรุมยังมุ่งเน้นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในด้านต่างๆ เช่น การจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี การสนับสนุนการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้นอกระบบ ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพและการพัฒนาทักษะให้แก่ประชาชนในชุมชน เพื่อสร้างเสริมโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น การทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมไม่ได้จำกัดเพียงแค่การพัฒนาสิ่งก่อสร้างเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการดูแลและรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยของชุมชนด้วย องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมมีความพยายามที่จะสร้างสังคมที่ปลอดภัย มีความเป็นระเบียบ และเต็มไปด้วยคุณธรรม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและยั่งยืนต่อไปในระยะยาว โดยองค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม มีวิสัยทัศน์ ในการมุ่งพัฒนาตำบลให้เป็นชุมชนที่มั่นคงและยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวทางสำคัญ ซึ่งหมายถึงการพัฒนาที่คำนึงถึงความต้องการของประชาชนในปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถในการพัฒนาของรุ่นถัดไป องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมยังสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา โดยรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากชุมชน และร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาท้องถิ่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ด้วยความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์การและประชาชน ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่และสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

2.2 บทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุมมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น โดยมีการวางแผนการดำเนินงานที่ครอบคลุมและเชื่อมโยงทุกมิติของชีวิตในชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบลคอรุม โดยองค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม มีบทบาทในการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสาธารณสุข ประกอบด้วย

งานด้านโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นภารกิจสำคัญขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม ที่ต้องการให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานได้อย่างทั่วถึงและเพียงพอ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างและปรับปรุงถนน การจัดระบบประปาและการดูแลแหล่งน้ำให้เพียงพอต่อการเกษตรกรรม การดำเนินงานเหล่านี้ถูกวางแผนและจัดการเพื่อให้ประชาชนสามารถใช้ทรัพยากรต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีความพร้อมในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกลุ่มประชากรที่มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกรซึ่งคิดเป็นร้อยละ 75 ของประชากรทั้งหมดในตำบล

งานด้านสังคมและสุขภาพ องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ได้เข้าร่วมเครือข่ายตำบลสุขภาพะ ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เพื่อพัฒนาโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพของประชาชนทุกกลุ่มวัย โดยเฉพาะการสร้างระบบการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ “โรงเรียนลำตวนวัยใส” และศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุตำบลคอรั่ม เพื่อให้ผู้สูงอายุมีโอกาสพัฒนาศักยภาพและมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น การดำเนินงานในด้านสุขภาพะนี้ยังเชื่อมโยงกับการพัฒนาทักษะอาชีพ การสร้างรายได้เสริม และการส่งเสริมให้เกิดการใช้เวลาว่างอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งช่วยสร้างความมั่นคงและความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยรวม

การรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นอีกหนึ่งบทบาทสำคัญขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีการจัดกิจกรรมปลูกป่า รักษาความสะอาดของชุมชน และการจัดการขยะและน้ำเสียเพื่อไม่ให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ให้มีความยั่งยืนก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ เนื่องจากตำบลคอรั่มมีแหล่งน้ำหลายแห่งที่ประชาชนใช้ในการเกษตรกรรมและการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนการใช้พลังงานทางเลือกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ในการประกอบกิจกรรมบางประเภท

การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนและมีส่วนร่วมเป็นหนึ่งในแนวทางหลักของการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม โดยมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ทั้งการบ่มเพาะผู้นำชุมชน การฝึกอบรมทักษะอาชีพ และการส่งเสริมการรวมกลุ่มของประชาชนในรูปแบบของกลุ่มอาชีพและกลุ่มสวัสดิการ

นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งเครือข่ายนักพัฒนาในตำบลเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาตำบลอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ยังมีบทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้และการศึกษาสำหรับประชาชนในชุมชนผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดโครงการด้านศิลปะ วัฒนธรรม และกีฬาสำหรับเด็กและเยาวชน ตลอดจนการจัดงานประเพณีท้องถิ่นที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ และสร้างความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตำบลคอรั่ม รวมถึงบทบาทสำคัญในการจัดระบบสวัสดิการชุมชนที่ครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุ ผู้พิการ เด็ก เยาวชน และผู้ด้อยโอกาส โดยมีการจัดสวัสดิการในรูปแบบต่างๆ เช่น การสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชน การพัฒนากลุ่มอาชีพเพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุและผู้พิการ การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ การจัดตั้งเครือข่ายการดูแลสุขภาพ และการสนับสนุนกิจกรรมที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างรอบด้าน

ทั้งหมดนี้ สะท้อนถึงความพยายามขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้มในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยใช้วิธีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในท้องถิ่น เพื่อให้ตำบลคอรั้มกลายเป็นชุมชนที่มีความสุขและยั่งยืน สามารถตอบสนองต่อความต้องการและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 กระบวนการการทำงานและความร่วมมือกับหน่วยงานภาคนอก

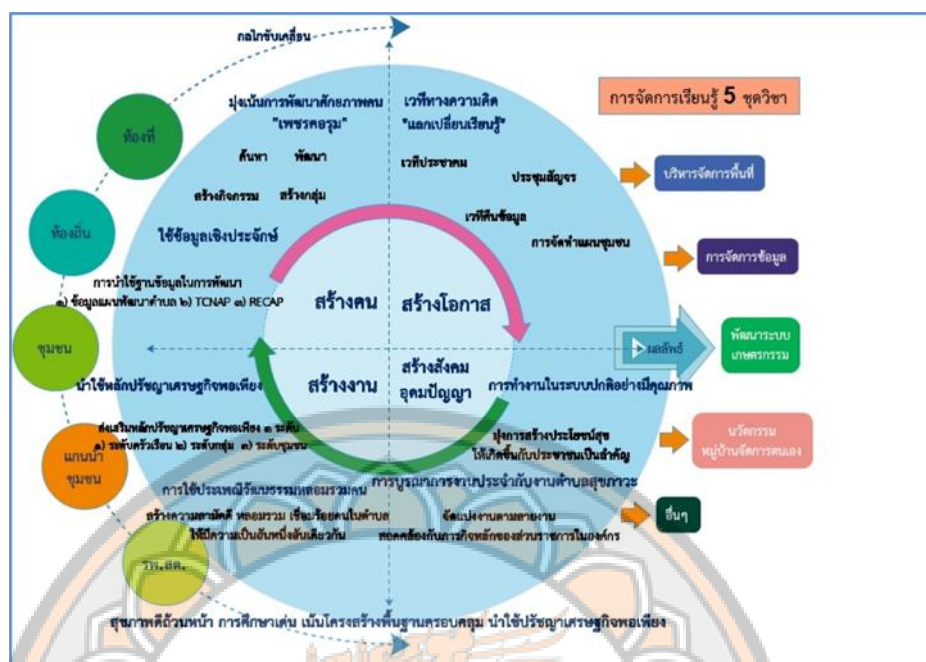
กระบวนการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้ม เป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของชุมชน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น โดยเป็นการบูรณาการการทำงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคีเครือข่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกันในทุกด้านของการพัฒนา โดยเริ่มต้นจากการวางแผนแบบบูรณาการ ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้มให้ความสำคัญกับการวางแผนงานและกำหนดนโยบายท้องถิ่น โดยการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนทุกกลุ่ม เพื่อให้การกำหนดนโยบายและแผนพัฒนา มีความสอดคล้องกับความต้องการและสภาพปัญหาที่แท้จริงของตำบล มีการจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน การวางแผนนี้ยังคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนทุกคน การทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้มยังมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่ มีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ตลอดจนภาคีเครือข่ายอื่นๆ เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มสวัสดิการชุมชน เพื่อสร้างการบูรณาการการทำงานที่สอดคล้องและเชื่อมโยงกัน การสร้างเครือข่ายเช่นนี้ ช่วยให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และประสบการณ์การทำงานที่เป็นประโยชน์ และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อีกทั้งการให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในทุกกลุ่มวัย มีการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะให้แก่ประชาชนในชุมชน เช่น การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ “โรงเรียนลำดวนวัยใส” ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตและเสริมทักษะการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ การจัดอบรมทักษะอาชีพสำหรับเยาวชนและกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่ รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรอินทรีย์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการนี้ช่วยให้ประชาชนสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองและนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ในด้านสวัสดิการชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั้ม มีบทบาทสำคัญในการจัดสวัสดิการที่ครอบคลุมทุกกลุ่มประชากร โดยเฉพาะการดูแลผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาสในชุมชน มีกระบวนการจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ เพื่อดูแลสุขภาพและพัฒนาทักษะอาชีพของผู้สูงอายุ และส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อรองรับความต้องการด้านการดูแลสุขภาพสวัสดิการของประชาชนทุกกลุ่ม กระบวนการนี้อาศัยความร่วมมือของภาคส่วน

ต่างๆ ในชุมชนเพื่อให้การดูแลเป็นไปอย่างครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ รวมถึงการให้ความสำคัญกับการดำเนินโครงการและกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะในเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตและการส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่น เช่น โครงการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ โครงการการปรับปรุงสาธารณูปโภคเพื่อการเกษตร การพัฒนาทักษะอาชีพเสริมสำหรับผู้สูงอายุ และการยกระดับสินค้า ภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมเหล่านี้ถูกจัดขึ้นโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและกลุ่มอาชีพในพื้นที่ ทำให้การพัฒนามีความยั่งยืนและเกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ขั้นตอนสุดท้ายของการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคือ การประเมินผลและปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการติดตามผลการดำเนินโครงการและกิจกรรมต่างๆ รับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากประชาชน และใช้ข้อมูลเหล่านี้ในการพัฒนากระบวนการทำงานให้มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้มากขึ้น การประเมินและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องนี้ยังช่วยให้การทำงานของ องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นไปอย่างโปร่งใส และสามารถสร้างความไว้วางใจและความเชื่อมั่นจากประชาชนในพื้นที่ได้ ดังนั้นกระบวนการปฏิบัติขององค์การบริหารส่วนตำบลจึงเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายต่างๆ เพื่อให้ตำบลสามารถพัฒนาอย่างเป็นระบบและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

โดยกระบวนการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ใช้หลักการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้หน่วยงานเป็นตัวขับเคลื่อนหลัก และกระจายอำนาจให้ผู้ใหญ่บ้านควรดูแลเชิงนโยบาย ประชุมรับนโยบายจากภาครัฐ และส่งต่อไปยังหัวหน้าคุ้ม ซึ่งมีหน้าที่ดูแลครัวเรือนในพื้นที่รับผิดชอบของตัวเอง ประกอบกับการใช้เครือข่ายองค์กรทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษา ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ดังภาพ

ภาพ 5 แผนภาพแสดงการบริหารจัดการความร่วมมือของชุมชน

ที่มา สดาร์ติร์น รอดบุญส่ง (2560)

จากแผนภาพ จะเห็นได้ว่าองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ (สุตารัตน์ รอดบุญส่ง, 2560) เป็นตำบลที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของคน ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อน รวมถึงการนำประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นสิ่งหลอมรวมคนในชุมชนให้ร่วมกันพัฒนา พร้อมปลูกฝังความเป็น อัตลักษณ์ของชุมชน โดยการใช้กลไกการขับเคลื่อนที่มาจาก ท้องที่ ท้องถิ่น ชุมชน แกนนำชุมชน และโรงพยาบาลสุภาพตำบล ซึ่งจากการสัมภาษณ์นายสิริภพ พูลดวง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2566) กล่าวว่าระยะของความร่วมมือเริ่มต้นก่อนปี พ.ศ. 2550 การบริหารจัดการชุมชนจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน ในด้านสาธารณสุข โภค การคมนาคม และการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการหนุนเสริมจากองค์กรภาครัฐ ท้องถิ่น และชุมชนเอง จนกระทั่งมีการจัดทำแผนชุมชน และเริ่มการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผน โดยการหาแกนนำชุมชน ที่มาจากผู้นำของทุกหมู่บ้าน, ตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน รวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเรียกกลุ่มดังกล่าวว่า *เพชรคอรั่ม* หลังจากเกิดกลุ่มดังกล่าวขึ้น ความชัดเจนของความร่วมมือกันจากองค์กรภายนอกชุมชน เริ่มเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนคอรั่มเพิ่มขึ้น โดยการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนของ สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในปี พ.ศ. 2553 เป็นต้นมา

3. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

3.1 ประวัติความเป็นมาและบทบาทหน้าที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ก่อตั้งขึ้นในฐานะ *โรงเรียนฝึกหัดครู* (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ม.ป.ป.) ก่อนจะได้รับยกระดับเป็นวิทยาลัยครูในปี พ.ศ. 2519 และพัฒนามาเป็นมหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2547 ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยมีเป้าหมายหลักในการสร้างความรู้และภูมิปัญญาให้กับชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังมีวิสัยทัศน์ เป็นมหาวิทยาลัยพันธกิจสัมพันธ์ที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคุณค่าและพัฒนาท้องถิ่นผ่านการศึกษาและการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ยังยึดมั่นในค่านิยม URU ซึ่งประกอบด้วยความเป็นหนึ่งเดียว ความรับผิดชอบ และความเป็นเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยที่เน้นความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของมหาวิทยาลัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาท้องถิ่น โดยทำงานร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาพื้นที่ มหาวิทยาลัยไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่การเป็นศูนย์กลางการศึกษาในห้องเรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน พัฒนาความรู้และภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับความต้องการในพื้นที่ และส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ด้วยความตั้งใจในการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยจึงมุ่งเน้นการวิจัยที่เชื่อมโยงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมที่สามารถแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้อย่างตรงจุด โดยนวัตกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นผ่านความร่วมมือกับองค์กรภาคีต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน พันธกิจที่สำคัญของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์คือ การมุ่งมั่นสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพให้กับคนในท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

3.2 กระบวนการการทำงานและความร่วมมือกับหน่วยงานภาคนอก

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ก่อตั้งขึ้นด้วยเป้าหมายสำคัญในการเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น โดยมีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้และส่งเสริมการศึกษาที่ครอบคลุมวิชาการและวิชาชีพขั้นสูง ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 มหาวิทยาลัยมีภารกิจในการพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างสรรค์งานวิจัยและนวัตกรรมที่มีประโยชน์ต่อชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดอุดรดิตถ์และพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนให้กับชุมชน

กระบวนการทำงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์มีการบูรณาการพันธกิจ ด้าน การวิจัยและบริการวิชาการเข้ากับการพัฒนาท้องถิ่น โดยเน้นการสร้างร่วมมือกับหน่วยงาน ภายนอก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เพื่อพัฒนาโครงการวิจัยที่ตอบสนองต่อปัญหาและ ความต้องการของชุมชน กระบวนการทำงานประกอบด้วยการสร้างองค์ความรู้ การบูรณาการศาสตร์ ต่าง ๆ การสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้ รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ ใน ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรภาคีนอกส่งผลให้เกิดนวัตกรรม การ พัฒนาชุมชนที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น โครงการพัฒนาวิสาหกิจ ชุมชน โครงการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน และการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมที่ซับซ้อน มหาวิทยาลัยยังคงมุ่งมั่นในการสานต่อพันธกิจสัมพันธ์กับสังคม เพื่อสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและพัฒนา ความรู้ที่มีประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ดังภาพ

ภาพ 6 แผนภาพแสดงกระบวนการทำงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ (ม.ป.ป.)

แผนภูมิภาพดังกล่าวแสดงถึง กระบวนการทำงานหลักของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ที่แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ การสร้างองค์ความรู้และวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การศึกษาและการค้นคว้าเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ การบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ และการแก้ปัญหาชุมชน ที่ทำให้การพัฒนาท้องถิ่นครอบคลุมหลายมิติ การสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อสร้างความ ร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีภายนอก และการเชื่อมโยง

มหาวิทยาลัยกับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาาร่วมกัน ดังนั้น กระบวนการทำงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์จึงเป็นการบูรณาการหลายภารกิจเข้าด้วยกันเพื่อพัฒนาท้องถิ่น โดยเน้นการสร้างองค์ความรู้และการวิจัยเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน การบูรณาการความรู้ในสาขาต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน การสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้กับหน่วยงานภายนอก และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีภายนอก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ความร่วมมือเหล่านี้นำไปสู่การสร้างนวัตกรรมและโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น โครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โครงการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชน และการแก้ไขปัญหาสังคมที่ซับซ้อน ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยให้มหาวิทยาลัยสามารถเชื่อมโยงทรัพยากรและองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อ้างอิง) เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างโครงการที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ได้ดำเนินการร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ ซึ่งเป็นโครงการวิจัยที่มุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นผ่านการฟื้นฟูการทำเกษตรอินทรีย์ โดยใช้แนวทางการวิจัยและนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่

3.3 โครงการวิจัยการฟื้นฟูการทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่อบต.คอรุม

โครงการดังกล่าวเป็นการฟื้นฟูการทำเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ตำบลคอรุม เป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์และชุมชนท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับเกษตรกรในพื้นที่ ผ่านการส่งเสริมการเกษตรแบบอินทรีย์ เพื่อลดการพึ่งพาสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรมายาวนาน ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ดินเสื่อมโทรม โครงการนี้ได้รับการออกแบบให้ตอบสนองความต้องการของเกษตรกร ทั้งในด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการเพิ่มผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพยั่งยืน เริ่มแรกจากการศึกษาปัญหาของพื้นที่ พบว่าเกษตรกรในตำบลคอรุมประสบปัญหาดินเสื่อมสภาพจากการใช้สารเคมีในระยะยาว ทำให้คุณภาพของดินลดลง ส่งผลให้ผลผลิตเกษตรลดลงตามไปด้วย นอกจากนี้ ปัญหาการขาดแคลนน้ำในบางฤดูกาลยังเป็นอุปสรรคสำคัญในการเพาะปลูก ทำให้การทำเกษตรมีความไม่แน่นอนและเสี่ยงต่อความเสียหาย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์จึงเล็งเห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาโครงการวิจัยที่เน้นการฟื้นฟูดินและลดการใช้สารเคมี โดยขั้นตอนแรกของโครงการคือการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรในชุมชน โดยเนื้อหาหลักของการอบรมเน้นไปที่วิธีการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งครอบคลุมถึงการใช้ปุ๋ยหมักจากวัสดุธรรมชาติ การหมุนเวียนพืชผล การใช้สารชีวภาพเพื่อป้องกันศัตรูพืชและโรคพืช การให้ความรู้เหล่านี้ไม่ได้มุ่งเน้นแค่ในเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังมี การปฏิบัติจริงในแปลงทดลอง ซึ่งเกษตรกรสามารถเห็นผลลัพธ์จากการทำเกษตรอินทรีย์ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ทีมวิจัยยังได้ร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญในด้านการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เศษใบไม้ มูลสัตว์ และวัสดุอื่น ๆ การทดลองใช้ปุ๋ยอินทรีย์นี้

ได้รับการทดสอบอย่างละเอียด และพบว่าปุ๋ยอินทรีย์สามารถช่วยปรับปรุงคุณภาพของดิน ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ผลผลิตของเกษตรกรดีขึ้นตามไปด้วย

อีกด้านหนึ่งของโครงการที่สำคัญคือการฟื้นฟูระบบนิเวศการเกษตรในพื้นที่ โดยเริ่มจากการปรับปรุงดินที่เสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมีอย่างยาวนาน โครงการแนะนำให้เกษตรกรปลูกพืชหมุนเวียนและพืชตระกูลถั่ว ซึ่งมีคุณสมบัติในการเพิ่มธาตุอาหารให้กับดิน เช่น ไนโตรเจน ทำให้ดินฟื้นตัวและกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง การฟื้นฟูดินนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้พืชที่ปลูกมีความแข็งแรงมากขึ้น แต่ยังทำให้เกษตรกรลดการพึ่งพาสารเคมีและปุ๋ยเคมีในระยะยาว เกษตรกรในพื้นที่สามารถสังเกตเห็นผลลัพธ์ที่ชัดเจนจากการปรับปรุงวิธีการเกษตร โดยพืชที่ปลูกมีความทนทานต่อโรคและศัตรูพืช และให้ผลผลิตที่สูงขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ การทดลองปลูกพืชชนิดใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและทรัพยากรน้ำในพื้นที่ยังเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่ช่วยให้เกษตรกรมีทางเลือกในการปลูกพืชและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

ในส่วนของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โครงการนี้ยังได้สนับสนุนให้เกษตรกรในพื้นที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นการผลิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ไม่ว่าจะเป็นการจำหน่ายในตลาดท้องถิ่นหรือการขยายไปยังตลาดออนไลน์ การรวมกลุ่มของเกษตรกรทำให้พวกเขาสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตของตนได้มากขึ้น นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์การทำเกษตรอินทรีย์ระหว่างกันยังช่วยเสริมสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งในชุมชนอีกด้วย การรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชนยังช่วยเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่สามารถแข่งขันในตลาดได้ และเปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงแหล่งทุนหรือการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนมากขึ้น

จากผลลัพธ์ที่ได้จากโครงการวิจัยการฟื้นฟูการทำเกษตรอินทรีย์ เกษตรกรในพื้นที่สามารถลดการพึ่งพาสารเคมี ลดต้นทุนการผลิต และยังช่วยฟื้นฟูคุณภาพดินให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรอินทรีย์มีคุณภาพสูงขึ้น และเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่เพียงเท่านั้น โครงการนี้ยังส่งเสริมความยั่งยืนให้กับชุมชนในระยะยาว ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ การวิจัยและพัฒนาที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาจริงในพื้นที่ ทำให้โครงการนี้เป็นต้นแบบที่ดีสำหรับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในชุมชนอื่น ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการใช้ความรู้และนวัตกรรมเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเกษตรแก่ชุมชนต่อไป

วิทยานิพนธ์เล่มนี้พยายามแสดงให้เห็นว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นผ่านการสร้างองค์ความรู้ การวิจัย และนวัตกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน โดยเน้นการทำงานร่วมกับองค์กรต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาของท้องถิ่น มหาวิทยาลัยไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางการศึกษา แต่ยังเป็นแหล่งสนับสนุนการพัฒนาในเชิงปฏิบัติ เช่น โครงการฟื้นฟูการเกษตรอินทรีย์และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ความมุ่งมั่นนี้ทำให้มหาวิทยาลัยเป็นตัวอย่างของการใช้วิชาการเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

ความสำเร็จของมหาวิทยาลัยในการทำงานกับชุมชนคอรั่มมิได้เกิดจากการถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนและการเคารพในภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำงานแบบมีส่วนร่วมและการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านช่วยสร้างความไว้วางใจและความเต็มใจที่จะนำความรู้ทางวิชาการไปใช้ในพื้นที่ (Putnam, 2000) ซึ่งสอดคล้องกับบรรทัดฐานของชุมชนที่เน้นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Ostrom, 1990)

4. เพชรคอรั่ม

เพชรคอรั่ม หรือที่รู้จักในนาม *ปราชญ์ชาวบ้าน* เกิดจากความมุ่งมั่นของชุมชนในการพัฒนาและส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน กลุ่มแกนนำชุมชนนี้ประกอบด้วยผู้ที่มีประสบการณ์และความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เช่น เกษตรกรรม หัตถกรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรม กลุ่มเพชรคอรั่มจึงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการและแก้ไขปัญหาในพื้นที่อย่างแท้จริง โดยกลุ่มนี้ก่อตั้งขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2549 มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของคนในพื้นที่เพื่อสร้างผู้นำที่สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน (สุภารัตน์ รอดบุญส่ง และโสวัตรี ณ ถลาง, 2561)

การรวมกลุ่มของเพชรคอรั่มเริ่มจากการค้นหาแกนนำชุมชนที่มีศักยภาพจากหลากหลายภาคส่วนของตำบลคอรั่ม อำเภอนิคมน้ำอูน จังหวัดอุดรดิตถ์ โดยมีการคัดเลือกผู้ที่มีความสามารถในการขับเคลื่อนชุมชน จากนั้นแกนนำเหล่านี้ได้รับการพัฒนาและฝึกฝนให้สามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน กลุ่มได้สร้างกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ การสร้างศูนย์เรียนรู้ และการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ ซึ่งทำให้กลุ่มเพชรคอรั่มเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในพื้นที่ตำบลคอรั่ม

4.1 บทบาทและภารกิจหลักของกลุ่มเพชรคอรุม

บทบาทและภารกิจหลักของกลุ่มเพชรคอรุมคือการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนคอรุม ภารกิจหลักของกลุ่ม คือ การรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น งานหัตถกรรมและการเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ รวมถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป การพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเป็นอีกหนึ่งด้านที่กลุ่มให้ความสำคัญ โดยเน้นการทำเกษตรอินทรีย์ที่ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวในชุมชน

นอกจากนี้ กลุ่มเพชรคอรุมยังมุ่งเน้นการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนในหลายมิติ ทั้งในด้านการศึกษาและการพัฒนาอาชีพ ความร่วมมือนี้ช่วยให้ชุมชนเติบโตและพึ่งพาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยนำเสนอภูมิปัญญาและวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้มาเยือน ความสำเร็จของกลุ่มเพชรคอรุมเกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นและมหาวิทยาลัย ผ่านโครงการวิจัยและการพัฒนา โดยเฉพาะการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการเสริมสร้างศักยภาพของคนในชุมชนในด้านต่าง ๆ

กลุ่มเพชรคอรุมในตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรดิตถ์ แบ่งการพัฒนาออกเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านสังคม ด้านเกษตรกรรม ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านการดูแลสุขภาพ การพัฒนาในด้านสังคมเน้นที่การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของชุมชนและสร้างความเข้มแข็งผ่านการทำงานร่วมกันภายในชุมชน ซึ่งครอบคลุมถึงการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และการพัฒนากองทุนชุมชนเพื่อเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สำหรับด้านเกษตรกรรม กลุ่มนี้มุ่งเน้นการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ในชุมชนเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการทำเกษตรปลอดภัย ซึ่งรวมถึงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การลดต้นทุนการผลิต และการลดการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก

ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มเพชรคอรุมให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยลดผลกระทบจากกิจกรรมต่าง ๆ และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้านสุดท้ายคือการดูแลสุขภาพ กลุ่มนี้ส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ การดูแลผู้สูงอายุ และการสร้างความตระหนักในด้านสุขภาพให้กับคนในชุมชน การดำเนินงานในทุกด้านนี้สะท้อนถึงความมุ่งมั่นของกลุ่มเพชรคอรุมในการพัฒนาชุมชนให้เจริญเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน

4.2 ผลงานของกลุ่มเพชรคอรุมในการพัฒนาชุมชนคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

กลุ่มเพชรคอรุมมีผลงานโดดเด่นในการพัฒนาชุมชน โดยเน้นการส่งเสริม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสร้างความเข้มแข็งให้กับชาวบ้านในพื้นที่คอรุม ผลงานสำคัญของกลุ่มเริ่มจากการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการเกษตรอินทรีย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาทักษะอาชีพ กลุ่มเพชรคอรุมยังส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นระบบ เพื่อช่วยให้ชาวบ้านมีความมั่นคงทางอาหารและเพิ่มรายได้ การปลูกพืชผัก และข้าวปลอดสารพิษกลายเป็นโมเดลที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ กลุ่มเพชรคอรุมยังสร้างความร่วมมือกับทั้งหน่วยงานท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ และหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสร้างอาชีพ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความร่วมมือนี้ช่วยให้ชุมชนเติบโตได้อย่างมีประสิทธิภาพและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ กลุ่มเพชรคอรุมยังส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยนำเสนอภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งไม่เพียงสร้างรายได้ให้กับชุมชน แต่ยังทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นที่รู้จักในวงกว้าง ความสำเร็จนี้สะท้อนถึงการทำงานที่เป็นระบบและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของกลุ่มเพชรคอรุม

กลุ่มเพชรคอรุมเป็นตัวอย่างของทุนทางสังคมในรูปแบบของเครือข่ายแนวนอน (Horizontal Network) ที่เกิดจากการรวมตัวของประชาชนบ้านและผู้มีความรู้ความสามารถในชุมชน (Putnam, 1993) กลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อม (Bridging Social Capital) ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก และเป็นกลไกในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ และทรัพยากร (Coleman, 1988) ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในชุมชนคอรุม

การพัฒนาพื้นที่ในตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ สามารถอธิบายได้ผ่านกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันของ Kirk Emerson และ Tina Nabatchi (2015) ซึ่งให้ความสำคัญกับการที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนเข้ามาแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และความสามารถ เพื่อร่วมกันจัดการปัญหาสาธารณะ ในกรณีของตำบลคอรุม การก่อตัวของความร่วมมือได้รับแรงผลักดันจากปัจจัยขับเคลื่อนหลายประการ กล่าวคือ ความไม่แน่นอนของปัญหาในพื้นที่ ทั้งด้านสุขภาวะ โครงสร้างพื้นฐาน และความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ทำให้หลายภาคส่วนจำเป็นต้องเข้ามาร่วมกันแสวงหาทางออก ขณะเดียวกัน เงื่อนไขของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างหน่วยงาน ได้ก่อให้เกิดความจำเป็นในการทำงานแบบประสานความร่วมมือ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนองค์ความรู้ ทรัพยากร หรือกลไกการดำเนินงานร่วมกัน

นอกจากนี้ การเกิดแรงจูงใจร่วมจากผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการทำงานร่วมกัน และบทบาทของผู้นำในการริเริ่มและประสานความร่วมมือ โดยเฉพาะผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มเพชรคอ รุม ได้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้ความร่วมมือพัฒนาไปสู่การดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งด้าน การอนุรักษ์ภูมิปัญญา การพัฒนาเกษตรอินทรีย์ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่

อย่างไรก็ตาม แม้ระบอบความร่วมมือในตำบลคอรัมจะมีพัฒนาการที่เห็นได้อย่างชัดเจน แต่กระบวนการดังกล่าวยังคงต้องเผชิญกับเงื่อนไขความท้าทาย การปรับตัว และการต่อรองระหว่าง ภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการทำความเข้าใจว่าความร่วมมือดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลง ไปอย่างไรในทางปฏิบัติ ประเด็นเหล่านี้จะได้รับการวิเคราะห์ในบทที่ 5 เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์การ วิจัยข้อที่ 2 ที่มุ่งอธิบายพลวัตความร่วมมือและการปรับตัวของพื้นที่ตำบลคอรัม อำเภอพิชัย จังหวัด อุตรดิตถ์

บทที่ 5

การวิเคราะห์พลวัตและการปรับตัวของระบอบความร่วมมือขององค์กร ในตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

5.1 บทนำ

จากการศึกษาในบทที่ 4 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของความร่วมมือในพื้นที่ตำบลคอรุม โดยมุ่งเน้นการระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อการก่อรูปของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGR) ตลอดจนโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาชน ภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนให้เกิดความต่อเนื่องและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ทั้งนี้ บทที่ 5 มุ่งนำเสนอการวิเคราะห์เชิงลึกในเชิงเปรียบเทียบของระบอบความร่วมมือทั้ง 3 กลุ่มในตำบลคอรุม ได้แก่ (1) กลุ่มสวัสดิการชุมชนตำบลคอรุม (2) โรงเรียนลำตวนวัยใส และ (3) สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรุม โดยใช้กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ของ Emerson และ Nabatchi (2015) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบริบทระบบ กลไกการดำเนินงาน ผลลัพธ์ และการปรับตัวของระบอบความร่วมมือในพื้นที่ ทั้งนี้ การวิเคราะห์ในบทนี้จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการศึกษาพลวัตหรือการปรับตัวของแต่ละกลุ่มเท่านั้น หากแต่ขยายขอบเขตไปสู่การเปรียบเทียบเชิงวิเคราะห์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างของลักษณะระบอบความร่วมมือในแต่ละมิติ ทั้งในด้าน (1) บริบทของระบบตัวขับเคลื่อน และการก่อตัวของระบอบ (2) พลวัตของความร่วมมือ (3) ผลลัพธ์ของความร่วมมือ และ (4) การปรับตัวของระบอบความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม

ในแต่ละมิติ ผู้วิจัยได้พิจารณาทั้งข้อมูลเชิงโครงสร้าง กระบวนการ และคุณค่าทางสังคม เพื่อให้เห็นถึงแบบแผนของความสัมพันธ์ร่วมกันในระดับชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมที่เกิดขึ้นจากการทำงานของภาคีในระยะยาว การวิเคราะห์ดังกล่าวจะช่วยให้เข้าใจถึงพลวัตของระบอบความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรุมเชิงองค์รวม และสะท้อนให้เห็นถึง ศักยภาพเชิงปรับตัว (adaptive capacity) ขององค์กรในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งผลจากการวิเคราะห์ในบทนี้จะถูกนำไปใช้ในการสังเคราะห์ข้อค้นพบ และคุณูปการทางทฤษฎีในบทที่ 6 เพื่ออธิบายพัฒนาการของระบอบความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรุมในฐานะตัวแบบของ Adaptive Collaborative Regime ที่เกิดขึ้นจากฐานประชาชนอย่างแท้จริง

5.2 กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน

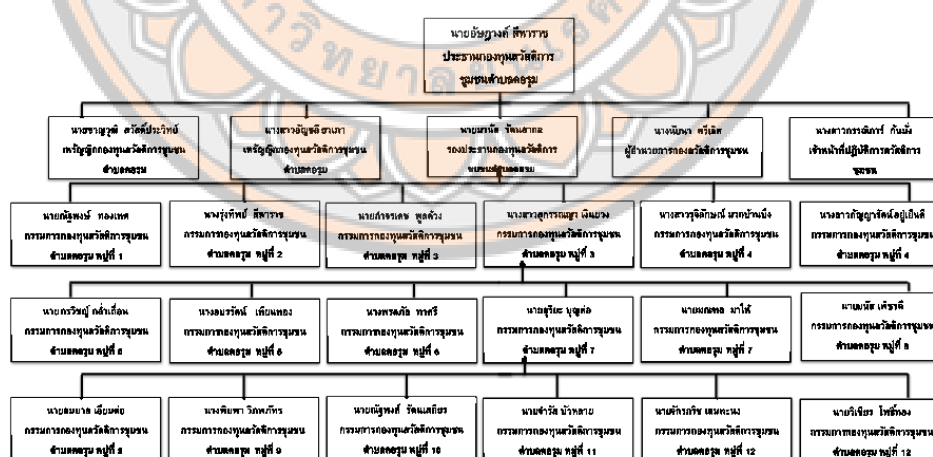
5.2.1 บริบทและพัฒนาการของการจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชน

การก่อตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชนมีจุดเริ่มต้นจากกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ในปี พ.ศ. 2552 โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. ในการวางระบบการจัดเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ซึ่งเป็นจุดตั้งต้นสำคัญของกระบวนการพัฒนาเชิงรุกภายใต้การมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ จากกระบวนการดังกล่าว พบข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สะท้อนสภาพปัญหาของชุมชนในระดับครัวเรือน โดยเฉพาะใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ การดื่มสุรา การเล่นสลาก ปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต และการขาดระบบสวัสดิการรองรับเมื่อข้อมูลเหล่านี้ถูกนำเข้าสู่เวทีประชาคมชุมชน กลุ่มแกนนำและประชาชนในพื้นที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแสวงหาทางออกร่วมกันผ่านกระบวนการปรึกษาหารืออย่างมีส่วนร่วมซึ่งนำไปสู่การเกิด *ฉันทามติของชุมชน* ที่จะจัดตั้งกลุ่มสวัสดิการชุมชนในระดับตำบลขึ้นมา (อัมภาวงศ์ สืหาราช, สัมภาษณ์เมื่อ 2 เมษายน 2567)

ในระยะแรกของการดำเนินงาน กลุ่มได้เลือกหมู่ที่ 2 ของตำบลเป็นพื้นที่นำร่อง โดยมีนายอัมภาวงศ์ สืหาราช หรือ *ผู้ใหญ่แหลม* เป็นผู้นำในการขับเคลื่อน โดยได้นำแนวคิด *สัจจะวันละบาท* ของพระอาจารย์สุบิน ซึ่งเน้นการสร้างวินัยทางการเงินของประชาชน มาเป็นต้นแบบในการดำเนินงาน ก่อนจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นเป็นรูปแบบ *การออมรายปี* จำนวน 365 บาทต่อคน เพื่อความสะดวกในการจัดเก็บและบริหารจัดการในระดับชุมชน (อัมภาวงศ์ สืหาราช, สัมภาษณ์เมื่อ 11 เมษายน 2567)

ระหว่างปี พ.ศ. 2554 - พ.ศ. 2557 กลุ่มสวัสดิการชุมชนเริ่มจัดตั้งระบบสวัสดิการพื้นฐาน จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ การคลอดบุตร อุบัติเหตุ การนอนโรงพยาบาล และการเสียชีวิต ซึ่งถือเป็นรากฐานของการจัดการสวัสดิการด้วยตนเองของประชาชนในพื้นที่ ต่อมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ระบบสวัสดิการได้รับการขยายขอบเขตครอบคลุมถึง 12 ด้าน ได้แก่ เด็กแรกเกิด การคลอดบุตร การเจ็บป่วย ผู้สูงอายุ การเสียชีวิต ผู้ด้อยโอกาส การพัฒนาอาชีพ การศึกษา การช่วยเหลือผู้ประสบภัย สวัสดิการการนอนโรงพยาบาล อุบัติเหตุ และการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนากลไกอย่างต่อเนื่อง และการปรับตัวของกลุ่มให้รองรับความต้องการที่หลากหลายของสมาชิก (ระเบียบกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลคอรั่ม, 2565; อัมภาวงศ์ สืหาราช, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2567)

กลุ่มสวัสดิการชุมชนได้ขยายการดำเนินงานจากหมู่บ้านนำร่องไปสู่ทั้ง 12 หมู่บ้านของตำบลคอรั่มอย่างครอบคลุม โดยอาศัยกลไกความร่วมมือในระดับหมู่บ้านและตำบล มีคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากทุกหมู่บ้าน พร้อมด้วยตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่มซึ่งทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ เพื่อประสานงานกับภาคีเครือข่ายและสนับสนุนเชิงโครงสร้างอย่างเป็นระบบ กลุ่มได้รับการส่งเสริมจากภาคีหลายฝ่าย ทั้งในด้านงบประมาณ การจัดการความรู้ และการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ตลอดจนความร่วมมือจากองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ (อัญชลี ยาเภา, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2567; องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม, 2566) ส่งผลให้จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากจำนวนเริ่มต้นประมาณ 400 คนในช่วงแรกของการจัดตั้ง จนกระทั่งล่าสุดในปี พ.ศ. 2568 กลุ่มมีสมาชิกทั้งสิ้น 3,556 คน ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 80 ของประชากรในตำบลคอรั่ม โดยมีคณะกรรมการกลุ่มรวม 24 คน ที่มาจากตัวแทนทุกหมู่บ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ร่วมกำหนดแนวทางและดูแลการบริหารจัดการกองทุน โดยโครงสร้างของคณะกรรมการกลุ่มถูกออกแบบให้มีตัวแทนจากทุกหมู่บ้านและมีบทบาทชัดเจนในการบริหาร รวมทั้งการจัดการประชุมอย่างสม่ำเสมอเพื่อกำหนดทิศทางและวางแผนกลยุทธ์ในการบริหารจัดการทุน โดยมีระบบการตรวจสอบและรายงานผลต่อประชาคมหมู่บ้าน (อัญญา ศีหราช, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2567; พรจิรา แสงสวัสดิ์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2567)

ภาพ 7 โครงสร้างคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม

ที่มา: กองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม (2567)

ภาพ 8 การประชุมคณะกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนนคร
 ที่มา: กองทุนสวัสดิการชุมชนนคร (2568)

5.2.2 ผู้นำการขับเคลื่อนและเครือข่ายความร่วมมือเชิงสถาบัน (Actors and Institutional Drivers)

การดำเนินงานของกลุ่มสวัสดิการชุมชนนครสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำชุมชนในฐานะ ตัวเร่ง ของระบอบความร่วมมือ โดยเฉพาะบทบาทของ ผู้ใหญ่/แหลม หรือ นายอักษราภรณ์ สีหาราช ที่ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ริเริ่มแนวคิด ขับเคลื่อนกระบวนการ และเป็นศูนย์รวมของการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น กลุ่มได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิด “สัจจะวันละบาท” ของพระอาจารย์สุบิน และได้ปรับให้เหมาะสมกับบริบทชุมชน ผ่านกลไกการออมแบบรายปีและการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการในแต่ละหมู่บ้าน

นอกจากบทบาทของผู้นำชุมชนแล้ว ยังพบว่าหน่วยงานภายนอกมีบทบาทอย่างมีนัยในการหนุนเสริมโครงสร้างของกลุ่ม ประกอบด้วย 1) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการวางระบบการจัดเก็บข้อมูล การสนับสนุนงบประมาณรายปี และการส่งเสริมศักยภาพให้กลุ่มกลายเป็นต้นแบบการเรียนรู้ 2) องค์การบริหารส่วนตำบลนคร (อบต.นคร) ที่ให้การสนับสนุนทางงบประมาณอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดสรรงบปีละ 300,000 บาท และสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน และ 3) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่เข้ามาเสริมศักยภาพและจัดให้กลุ่มเป็น “แหล่งเรียนรู้” ตามนโยบายด้านสวัสดิการชุมชนระดับประเทศ

การมีบทบาทของภาคีเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ของ Kirk Emerson (2015) ที่กล่าวถึง “Institutional Drivers” ว่าเป็นแรงสนับสนุนเชิงโครงสร้างซึ่งส่งผลต่อการจัดตั้งและดำเนินการของระบอบความร่วมมือ เช่น การกำหนดทรัพยากร การรับรองความชอบธรรม และการประคับประคองกลไกการมีส่วนร่วมให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ประชาชนจะเป็นกลุ่มริเริ่มและขับเคลื่อนความร่วมมือในระยะเริ่มต้น ทว่าโครงสร้างของความร่วมมือกลับยังขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของ “หน่วยงานรัฐส่วนกลางและท้องถิ่น” ทั้งในเชิงงบประมาณ กลไกการเรียนรู้ และการบริหารจัดการ ส่งผลให้ระบอบความร่วมมือนี้อาจมีลักษณะ “กึ่งพึ่งตนเอง” (semi-autonomous) ที่ต้องอาศัยความสมดุลระหว่างพลังภายใน (ประชาชน) กับอำนาจภายนอก ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในหลายกรณีศึกษาของ Emerson และ Nabatchi เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ระบอบความร่วมมือมักไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการสนับสนุนทางสถาบัน แม้จะเกิดจากแรงริเริ่มของประชาชนก็ตาม

ลักษณะระบอบความร่วมมือในบริบทท้องถิ่นไทยมีความแตกต่างจากกรอบ Collaborative Governance Regimes ดั้งเดิม โดยเฉพาะในมิติของการผสมผสานระหว่างอิทธิพลของผู้นำชุมชนกับกลไกภาคีในแนวราบ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า “ภาวะผู้นำแบบมีรากวัฒนธรรม” อาจเป็นปัจจัยส่งเสริมความยั่งยืนของความร่วมมือในระดับชุมชนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของตำบลคอรั่ม ผู้นำหลายคนที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกลุ่มสวัสดิการชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำหมู่บ้าน ต่างก็เป็นสมาชิกของกลุ่ม “เพชรคอรั่ม” ซึ่งเป็นเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน ที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงในชุมชน การที่บุคคลเหล่านี้มีทั้งทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม ทำให้สามารถเชื่อมโยงมิติของความเป็นผู้นำทางจารีตกับบทบาทในโครงสร้างสมัยใหม่ของกลุ่มสวัสดิการชุมชนได้อย่างแนบเนียน ส่งผลให้ความร่วมมือมีความสั่นไหว ความไว้วางใจสูง และสามารถระดมทุนทรัพยากรและการมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.2.3 พลวัตของความร่วมมือ (Collaboration Dynamics) ในกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรั่ม

ภายใต้กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson และ Nabatchi (2015) การพัฒนาและคงอยู่ของระบอบความร่วมมือมิได้เกิดขึ้นอย่างคงที่หรือเป็นเส้นตรง หากแต่ต้องอาศัยพลวัต (dynamics) ที่เอื้อให้ความร่วมมือสามารถตอบสนองต่อบริบทสถานการณ์ และความเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้อย่างยืดหยุ่นและยั่งยืน โดยพลวัตของความร่วมมือประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) กลไกการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement) (2) การสร้างแรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจ (shared motivation) และ (3) ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action)

5.2.3.1 กลไกการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (Principled Engagement)

การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการถือเป็นหัวใจสำคัญของระบอบความร่วมมือ ในกรอบแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2015) ซึ่งระบุว่า “principled engagement” ประกอบด้วยกระบวนการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การค้นพบ (discovery) (2) การนิยามร่วม (definition) (3) การอภิปรายไตร่ตรอง (deliberation) และ (4) การกำหนดร่วม (determination) ซึ่งร่วมกันสร้างพื้นฐานของความเข้าใจ ความไว้วางใจ และวาระร่วมในหมู่ภาคีความร่วมมือ

ในบริบทของกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรุม กลไกการมีส่วนร่วมของสมาชิกสะท้อน ผ่านการสื่อสารที่หลากหลาย และเหมาะสมกับบริบทของชุมชน เช่น การใช้เสียงตามสาย การประชุม ประจำเดือนของหมู่บ้าน และการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยระหว่างคณะกรรมการกับ สมาชิกในพื้นที่ ซึ่งแสดงถึงการมี “ค้นพบ” และ “นิยามร่วม” ที่เกิดขึ้นในระดับฐานราก โดยเฉพาะในคำสัมภาษณ์ของสมาชิกกลุ่มสวัสดิการชุมชน กล่าวว่า

*เรารู้ข่าวจากผู้นำ หรือคนในกลุ่มที่มาบอก บางทีก็รู้ตอนใกล้กำหนดไปแล้ว
ก็รีบไปจ่ายหรือสมัคร (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567)*

กลไกที่โดดเด่นอีกประการคือ การประชุมใหญ่ประจำปีและการประชุมสามัญ ซึ่งเป็นเวทีสำคัญสำหรับการอภิปราย และการรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิก ตัวอย่างเช่น ข้อเสนอ เกี่ยวกับการเพิ่มสิทธิประโยชน์ เช่น ค่ารักษาพยาบาล หรือค่าชดเชยกรณีเจ็บป่วย ได้ถูกหยิบยกในที่ ประชุม และนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของคณะกรรมการก่อนนำเสนอเข้าสู่เวทีประชาคม โดยคณะกรรมการกลุ่มสวัสดิการชุมชนกล่าวว่า

*เราจะมีประชุมใหญ่ประจำปีเพื่อรับฟังปัญหา
และเสนอแนวทางปรับสวัสดิการเช่น บางปีมีคนขอให้เพิ่มค่าช่วยเหลือ
กรณีนอนโรงพยาบาล (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567)*

อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติ กลไกการมีส่วนร่วมดังกล่าวยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง กล่าวคือ แม้สมาชิกสามารถเสนอความคิดเห็นผ่านเวทีหมู่บ้าน หรือผ่านผู้นำได้ แต่การตัดสินใจสำคัญ ยังคงผ่านการกลั่นกรองของคณะกรรมการ ซึ่งสะท้อนถึงอำนาจในเชิงตัวแทนที่ไม่เสมอภาค โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้นำหมู่บ้านบางรายไม่ได้ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการกองทุน ทำให้เกิดช่องว่าง ในการสื่อสารและขับเคลื่อนข้อมูลในบางพื้นที่ โดยกรรมการสวัสดิการชุมชน หมู่ 5 กล่าวว่า

*การประชาสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการของแต่ละหมู่บ้าน
ว่าจะดำเนินการอย่างไร บางหมู่บ้านใช้เสียงตามสาย*

บางหมู่บ้านใช้การประชุมหมู่บ้าน” (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567)

แม้กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มสวัสดิการชุมชนจะสอดคล้องกับหลักการ “principled engagement” ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในด้านการเปิดเวทีพูดคุย และการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกกับผู้นำท้องถิ่น แต่ลักษณะของกระบวนการยังไม่สามารถหลีกเลี่ยงภาวะรวมศูนย์อำนาจการกลั่นกรองที่อยู่ในมือของคณะกรรมการ ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่ Emerson และ Nabatchi เคยเตือนว่าอาจทำให้ระบอบความร่วมมือขาด “พลวัตเชิงเปิด” (open deliberative dynamic) อันเป็นหัวใจของการสร้างวาระร่วมที่แท้จริง

5.2.3.2 การสร้างแรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจ (Shared Motivation)

แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจเป็นพลวัตทางสังคมที่มีบทบาทเชิงโครงสร้างและเชิงอารมณ์ในกระบวนการสร้างความร่วมมือของภาคีหลากหลายระดับ ซึ่ง Emerson และ Nabatchi (2015) ได้ระบุไว้ว่าเป็นแกนกลางที่เกื้อหนุนต่อการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบต่างฝ่ายต่างอยู่ไปสู่ความร่วมมือที่มีเจตจำนงร่วม แรงจูงใจร่วมมิได้เกิดขึ้นอย่างเฉียบพลันหรือชั่วคราวแต่ต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์ซ้ำ ๆ ผ่านเวทีที่เปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายได้เรียนรู้และให้ความหมายต่อวัตถุประสงค์ของความร่วมมือร่วมกัน ขณะที่ความไว้วางใจเป็นทั้งผลลัพธ์และเครื่องมือในกระบวนการนี้ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะช่วยลดต้นทุนของการตัดสินใจร่วมและทำให้ระบบสถาบันมีเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น

ในกรณีของกลุ่มสวัสดิการชุมชนจตุรพักตรพิมาน แรงจูงใจในการเข้าร่วมของสมาชิก มิได้มีจุดเริ่มต้นจากสิทธิประโยชน์เชิงวัตถุ หากแต่ฝังรากอยู่ในวัฒนธรรมของการช่วยเหลือเกื้อกูลและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในท้องถิ่น ความสมัครใจในการร่วมสมทบเงินและการชักชวนคนในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านเข้ามาเป็นสมาชิกของกองทุน สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกภาคภูมิใจในโลกที่ประชาชนในพื้นที่ร่วมกันออกแบบขึ้นมา

เพราะเราเห็นว่าเงินกองทุนมันช่วยเราได้จริง เลยอยากชวนคนอื่นให้สมัครด้วย”

เป็นเสียงของสมาชิกจากหมู่ที่ 7 (สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2567)

ซึ่งยืนยันว่าการมีส่วนร่วมในกองทุนมิได้เกิดจากการแสวงหาผลประโยชน์ แต่เป็นการสร้างคุณค่าให้กับชีวิตและชุมชนร่วมกัน การรับรู้กองทุนเป็นกลไกของชุมชน มากกว่าจะเป็นนโยบายจากภายนอกยังเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (sense of ownership) ซึ่งนำไปสู่แรงจูงใจเชิงสัญลักษณ์และเชิงอัตลักษณ์ สมาชิกหลายรายกล่าวถึงกองทุนในลักษณะของ “ความมั่นคงยามวิกฤต” หรือ “ความช่วยเหลือที่พึ่งพาได้” ในขณะที่คณะกรรมการซึ่งทำหน้าที่ดูแลกองทุนในระดับหมู่บ้านต่างตระหนักถึงบทบาทของตนในฐานะตัวแทนของความไว้วางใจ *อยู่ในกองทุนเหมือนมีพวกเดียวกัน ช่วยกันยามลำบาก” (สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2567)* เป็นถ้อยคำที่สะท้อนสายสัมพันธ์

เชิงจริยธรรมของความร่วมมือ ที่มีได้ผูกพันกันด้วยสัญญา แต่ด้วยความเข้าใจและความศรัทธาร่วมในคุณค่าของการรวมตัว

นอกจากนี้ ความไว้วางใจในกลุ่มยังได้รับการสถาปนาและสั่งสมผ่านโครงสร้างที่สมาชิกสามารถเข้าถึงและตรวจสอบได้ ตั้งแต่กระบวนการเลือกคณะกรรมการจากแต่ละหมู่บ้าน ระบบการประชุมประจำปีที่เปิดเผยข้อมูลการเงิน การใช้มติเสียงข้างมากในการปรับเปลี่ยนนโยบาย ไปจนถึงการบริหารงานภายในที่แยกบทบาทอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการเงิน การรับเรื่องร้องเรียน หรือ การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก แม้จะไม่มีระบบการตรวจสอบภายนอกที่เป็นทางการ แต่การตรวจสอบโดยสังคม (social accountability) ผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกจำนวนมาก ก็ทำให้คณะกรรมการต้องปฏิบัติหน้าที่ภายใต้กรอบของความไว้วางใจที่สร้างขึ้นโดยความโปร่งใสและการตอบสนองต่อความคาดหวังของชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีรากฐานของความไว้วางใจที่มั่นคง แรงจูงใจร่วมกันก็ยังต้องเผชิญกับความท้าทายในบริบทที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่ส่งผลให้หลายครัวเรือนมีข้อจำกัดด้านรายได้ และบางส่วนไม่สามารถชำระเงินสมทบได้ตามกำหนดในสถานการณ์เช่นนี้ กลุ่มสวัสดิการชุมชนคอร์มได้เลือกใช้แนวทางที่สะท้อนการตอบสนองด้วยความเข้าใจและไม่ตัดสิน เช่น การอนุโลมการจ่ายล่าช้า การเปิดโอกาสให้กลับเข้าเป็นสมาชิกภายหลังโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ และการพิจารณาจ่ายสวัสดิการพิเศษในกรณีติดเชื้อหรือเสียชีวิตจากโควิด-19 มาตรการเหล่านี้มิได้เพียงบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิก แต่ยังช่วยธำรงไว้ซึ่งความไว้วางใจต่อระบบในภาวะวิกฤต และตอกย้ำว่ากลุ่มนี้มีใช่เพียงองค์กรทางการเงิน แต่คือพื้นที่ของความสัมพันธ์ที่มีความยืดหยุ่น และมีมิติทางจริยธรรมในการดำรงอยู่ร่วมกัน

แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจในกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอร์ม ไม่ได้เป็นเพียงภาวะทางจิตวิทยาที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการทางสังคมที่ซับซ้อน ซึ่งผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมชุมชน ความสม่ำเสมอของปฏิสัมพันธ์ และระบบสถาบันที่เอื้อให้เกิดการยอมรับ และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ปรากฏการณ์เหล่านี้จึงเป็นรากฐานที่สำคัญของระบอบความร่วมมือที่ไม่เพียงแต่ตั้งอยู่บนหลักการ หากยังหยั่งรากอยู่ในหัวใจของผู้คน

5.2.3.3 ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (Capacity for Joint Action)

ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกันถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขับเคลื่อน ระบอบความร่วมมือให้สามารถปฏิบัติการได้จริง และรองรับการเปลี่ยนแปลงทั้งในระยะสั้นและระยะยาว Emerson และ Nabatchi (2015) ได้เสนอว่า ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action) มิได้หมายถึงเพียงการมีทรัพยากรหรือโครงสร้างทางกายภาพเท่านั้น หากแต่รวมถึงความสามารถในการบริหารจัดการอย่างมีระบบ ความชัดเจนของบทบาทภาคี ความยืดหยุ่นในการจัดการกับความไม่แน่นอน และการบูรณาการองค์ความรู้ในกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน

ในกรณีของกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรั่ม ศักยภาพในการดำเนินงานร่วมกันปรากฏให้เห็นผ่านโครงสร้างการจัดการที่มีความเป็นระบบ มีคณะกรรมการจำนวน 24 คน ซึ่งมาจากตัวแทนของทั้ง 12 หมู่บ้าน ทำหน้าที่บริหารและกำหนดทิศทางของกองทุนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มมีระเบียบภายในที่ชัดเจน มีวาระการประชุมประจำปี การลงนามร่วมในการทำธุรกรรมทางการเงิน และการกระจายบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการที่ครอบคลุมทั้งด้านการเงิน การสื่อสาร และการประสานงานกับภาคีภายนอก ระเบียบและวัฒนธรรมการบริหารงานของกลุ่มมิได้ยึดติดกับรูปแบบตายตัว แต่เปิดกว้างให้มีการปรับปรุงแก้ไขผ่านมติที่ประชุม เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรเป็นอีกหนึ่งจุดแข็งที่สะท้อนศักยภาพของกลุ่ม โดยเฉพาะการแยกบัญชีเงินอุดหนุนจากภาครัฐกับเงินที่สมาชิกสมทบอย่างชัดเจน การนำเงินฝากไว้ในสหกรณ์แทนธนาคารพาณิชย์เพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงขึ้น และการบริหารดอกผลของเงินทุนให้สามารถนำกลับมาใช้เป็นสวัสดิการแก่สมาชิกได้อย่างคุ้มค่า ระบบการตรวจสอบภายในโดยคณะกรรมการร่วมพร้อมกับการรายงานผลการดำเนินงานต่อที่ประชุมใหญ่ประจำปี ยังช่วยสร้างความโปร่งใสและความเชื่อมั่นระหว่างคณะกรรมการและสมาชิกอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ศักยภาพของกลุ่มยังปรากฏชัดในด้านการปรับตัวเชิงสถาบัน โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ได้ทำลายความสามารถของระบบชุมชนในการตอบสนองต่อวิกฤตอย่างฉับไว กลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรั่มสามารถออกแบบนโยบายช่วยเหลือสมาชิกที่ได้รับผลกระทบจากโควิด-19 เช่น การเพิ่มสิทธิประโยชน์ในกรณีเจ็บป่วย การจัดงบประมาณช่วยเหลือครอบครัวที่สูญเสียรายได้ รวมถึงการเลื่อนกำหนดชำระเงินสมทบในบางช่วงเวลา การตัดสินใจเหล่านี้ผ่านการหารือร่วมกันในคณะกรรมการ และได้รับการรับรองโดยที่ประชุมใหญ่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้ ปรับตัว และประนีประนอมเชิงนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

การดำรงอยู่ของกลุ่มในช่วงสถานการณ์วิกฤตยังแสดงให้เห็นถึงการบูรณาการความรู้ และประสบการณ์ภายในกลุ่มในการจัดการกับความไม่แน่นอน ซึ่ง Emerson และ Gerlak (2014) ได้ชี้ว่า เป็นคุณลักษณะของ “adaptive capacity” ในระบอบความร่วมมือที่มีชีวิตชีวา กล่าวคือ การไม่ยึดติดกับระเบียบเดิม แต่สามารถปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อรักษาเป้าหมายหลักของกลุ่มไว้ได้อย่างยืดหยุ่น โดยไม่ละเลยความชอบธรรมและการมีส่วนร่วมจากสมาชิกฐานราก

5.2.4 ความท้าทายของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Challenge)

แม้ว่ากลุ่มสวัสดิการชุมชนคอรั่มจะสามารถพัฒนาโครงสร้างความร่วมมือและระบบการบริหารจัดการที่มีความเป็นรูปธรรมระดับหนึ่ง หากแต่ในกระบวนการดำเนินงานจริงยังคงเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญซึ่งส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของระบอบความร่วมมือ โดยเฉพาะในสามมิติหลัก ได้แก่ ด้านทุน ด้านความต่อเนื่อง และด้านความหลากหลาย ซึ่งสัมพันธ์กันทั้งในเชิงโครงสร้าง เชิงบริหารจัดการ และเชิงสังคมวัฒนธรรม

ความท้าทายด้านทุนปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในระดับการบริหารจัดการเงินกองทุน แม้ว่ากลุ่มจะมีระบบการสมทบรายปีจากสมาชิกในอัตราครัวเรือนละ 365 บาท ซึ่งถูกออกแบบเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงได้โดยไม่เป็นภาระมากนัก แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่เพียงพอต่อการรองรับสวัสดิการทั้ง 12 ด้านที่กลุ่มได้ขยายขึ้นจากระยะเริ่มต้น ความต้องการของสมาชิกที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในบางด้าน เช่น ด้านสุขภาพ อุบัติเหตุ หรือภัยพิบัติ ได้ส่งผลให้คณะกรรมการต้องใช้ดุลยพินิจอย่างระมัดระวังในการพิจารณาจ่ายเงินสวัสดิการ โดยเฉพาะในกรณีที่อยู่นอกเหนือเงื่อนไขที่กำหนด เช่น ในคำให้สัมภาษณ์ของ คุณบุญธรรม แส่นจันทร์ (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2567) สะท้อนว่า เรายังไม่สามารถช่วยได้ทุกกรณี เช่น บางคนเจ็บเรื้อรัง เราอยากช่วยมากกว่านี้ แต่ถ้าทำแบบนี้ทุกคน กองทุนจะขาดทุน

เพื่อลดแรงกดดันจากข้อจำกัดทางการเงิน กลุ่มยังได้รับการสนับสนุนด้านทุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนเงินตั้งต้นและเสริมความมั่นคงของกองทุนในช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญ อย่างไรก็ตาม แหล่งทุนภายนอกเหล่านี้มีลักษณะไม่คงที่และผูกพันกับงบประมาณของภาครัฐและนโยบายขององค์กรท้องถิ่นในแต่ละช่วงเวลา การพึ่งพิงเช่นนี้ แม้จะเป็นประโยชน์ในระยะสั้น แต่ในเชิงโครงสร้าง อาจก่อให้เกิดความเปราะบาง หากไม่มีระบบการบริหารความเสี่ยงรองรับ

ในอีกมิติหนึ่ง กลุ่มได้เลือกใช้แนวทางบริหารทุนโดยการนำเงินกองทุนไปฝากไว้กับสหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม แทนที่จะฝากกับธนาคารพาณิชย์ทั่วไป เนื่องจากสหกรณ์ให้ผลตอบแทนในรูปแบบดอกเบี้ยที่สูงกว่า ทั้งยังช่วยให้เงินหมุนเวียนภายในระบบเศรษฐกิจของชุมชน อย่างไรก็ตามการพึ่งพิงสถาบันทางการเงินในท้องถิ่นที่มีโครงสร้างยึดหยุ่นเช่นนี้ ย่อมมีความเสี่ยงในกรณีที่สหกรณ์ขาดสภาพคล่องหรือประสบปัญหาด้านการบริหาร ซึ่งอาจส่งผลต่อการใช้จ่ายฉุกเฉินหรือสวัสดิการในระยะสั้น กลุ่มจึงต้องออกแบบกลไกภายในให้สามารถตรวจสอบ ถ่วงดุล และเตรียมมาตรการรองรับความไม่แน่นอนเหล่านี้ได้อย่างรอบคอบ

นอกจากข้อจำกัดด้านทุนแล้ว ความต่อเนื่องในการขับเคลื่อนกลุ่มก็เป็นอีกหนึ่งความท้าทายที่สำคัญ ความสำเร็จของกลุ่มในปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพาการเสียสละของอาสาสมัคร และคณะกรรมการซึ่งทำงานด้วยจิตสาธารณะ ความเหนียวแน่น การเข้าซื้อของบทบาท และการขาดแรงจูงใจเชิงระบบ ล้วนส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของการบริหารงานในบางช่วงเวลา สมาชิกบางคนแสดงความกังวลว่า หากไม่มีผู้สืบทอดโดยเฉพาะจากคนรุ่นใหม่ การดำรงอยู่ของกลุ่มในระยะยาวอาจเผชิญกับภาวะชะงักงัน *คุณมะลิ เสือแสง กรรมการจากหมู่ที่ 4 (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2567) ได้กล่าวว่า คนที่มาทำงานก็เป็นคนหน้าเดิม ๆ บางคนก็อายุมากแล้ว ถ้าเขาไม่ทำ ใครจะทำต่อ ซึ่งสะท้อนความเปราะบางในเชิงบุคลากรและความต่อเนื่องเชิงนโยบายของกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญ ความหลากหลายของสมาชิกเองก็กลายเป็นอีกหนึ่งความท้าทายที่ซ่อนซ่อนอยู่ภายในระบบ แม้ว่ากลุ่มจะพยายามออกแบบสวัสดิการให้ครอบคลุมทุกกลุ่มวัยและกลุ่มความต้องการ แต่ข้อจำกัดด้านทุนและบุคลากรทำให้ไม่สามารถจัดสวัสดิการเชิงเฉพาะกลุ่มได้อย่างลึกซึ้ง สมาชิกบางราย เช่น ผู้ประกอบอาชีพอิสระ หรือผู้ที่ทำงานนอกพื้นที่ อาจไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้อย่างทันเวลา หรือไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้สม่ำเสมอ ทำให้เกิดความรู้สึกไม่เป็นส่วนหนึ่ง หรือมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสิทธิและเงื่อนไขของการรับสวัสดิการ ความไม่เสมอภาคในด้านการเข้าถึงจึงอาจนำไปสู่ความรู้สึกแปลกแยก และลดทอนความไว้วางใจของกลุ่มในระยะยาว*

5.2.5 ผลลัพธ์เชิงการจัดการร่วม (Outcomes) และการเรียนรู้เชิงระบบ

การดำเนินงานของกลุ่มสวัสดิการชุมชนโครมในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงการจัดการร่วมในหลายมิติ ทั้งในระดับปัจเจก ครุเรือน กลุ่ม และชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการสร้างระบบสวัสดิการที่ยึดโยงกับฐานชุมชน การเสริมสร้างกลไกธรรมาภิบาลในระดับท้องถิ่น และการพัฒนากลุ่มคนที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งผลลัพธ์เหล่านี้ล้วนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ของพลวัตความร่วมมือที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในระดับปัจเจก สมาชิกของกลุ่มสามารถเข้าถึงสวัสดิการพื้นฐานในหลากหลายสถานการณ์ชีวิต เช่น การคลอดบุตร การเจ็บป่วย การเสียชีวิต การประสบภัย หรือการเข้าสู่วัยสูงอายุ ความช่วยเหลือจากกองทุนในยามวิกฤตได้กลายเป็นหลักประกันทางสังคมที่ช่วยลดภาระทางการเงินของครัวเรือนและสร้างความอุ่นใจในการดำเนินชีวิต สมาชิกหลายคนสะท้อนว่า ความช่วยเหลือที่ได้รับจากกองทุนมีผลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมและการแนะนำให้ผู้อื่นเข้ามาเป็นสมาชิกตามไปด้วย เช่น *คำให้สัมภาษณ์ของสมาชิกกลุ่มจากหมู่ที่ 3 (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2567) ระบุว่า เพราะได้ใช้จริง ตอนแม่เสียชีวิต กองทุนช่วยค่าจัดการศพ เราก็รู้เลยว่ามันมีประโยชน์มาก ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า ระบบสวัสดิการที่เกิดจากความร่วมมือของชุมชนมีความหมายในระดับชีวิตประจำวัน และสร้างแรงจูงใจในเชิงประสบการณ์ตรง*

ในระดับกลุ่มและชุมชน กองทุนได้กลายเป็นเวทีเรียนรู้ที่พัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ และบทบาทของคนในชุมชนให้สามารถบริหารจัดการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการ จำนวน 24 คน จากทั้ง 12 หมู่บ้าน ได้พัฒนาทักษะในการวางแผน การประชุม การบริหาร งบประมาณ การควบคุมภายใน และการสื่อสารกับสมาชิก ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของระบบ ธรรมาภิบาลในระดับฐานราก นอกจากนี้ กลุ่มยังมีการจัดกิจกรรมฝึกอบรมและพัฒนาทักษะสมาชิก อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างโอกาสด้านอาชีพ และส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุและประชาชนในพื้นที่ให้ สามารถพึ่งพาตนเองได้

ภาพ 9 กิจกรรมฝึกอบรมเสริมทักษะการแปรรูปอาหารเพื่อสร้างรายได้ในชุมชน
ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนนครชุม
ที่มา: กองทุนสวัสดิการชุมชน (2568)

อีกทั้งยังได้มีการสร้างระเบียบและกลไกภายในที่โปร่งใส เช่น ระบบลงนามร่วมกัน ก่อนเบิกจ่าย ระบบการรับฟังข้อเสนอจากประชาคม และระบบการจัดประชุมประจำปี ซึ่งเปิดโอกาส ให้สมาชิกทุกคนสามารถตรวจสอบและเสนอแนวทางพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มยังสามารถ ปรับเปลี่ยนแนวนโยบายเพื่อรับมือกับสถานการณ์ฉุกเฉิน เช่น ในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ได้มีการออกมาตรการพิเศษ ทั้งในด้านการให้สวัสดิการเพิ่มเติมแก่ผู้ติดเชื้อ การเลื่อนกำหนดชำระ เงินสมทบ และการอนุโลมให้สมาชิกที่ขาดการชำระสามารถกลับเข้าสู่ระบบได้โดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ ทั้งหมด กระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนความสามารถในการจัดการปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น หากยังแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มในการเรียนรู้เชิงระบบ (systemic learning) และการปรับตัว เจริญสถาบันอย่างยืดหยุ่น ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของระบอบความร่วมมือที่มีพลวัต

นอกจากนี้ กลุ่มยังได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอกในระดับประเทศ ซึ่งยืนยันถึงผลลัพธ์ที่เกิดจากการจัดการร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยในปี พ.ศ. 2566 กลุ่มสวัสดิการชุมชนโครมได้รับรางวัล *ผู้สรรค์สร้างความมั่นคงของมนุษย์ระดับชาติ* ซึ่งมอบให้แก่บุคคลและองค์กรที่สร้างความเป็นธรรมในสังคมไทย รางวัลเหล่านี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับในความสามารถของกลุ่มในการสร้างระบบสวัสดิการชุมชนที่มีคุณธรรม โปร่งใส และมีพลวัตทางสังคม รางวัลที่ได้รับไม่ได้เพียงสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คณะกรรมการและสมาชิกเท่านั้น แต่ยังส่งผลในเชิงสัญลักษณ์ต่อความน่าเชื่อถือของกลุ่มในสายตาของภาคีภายนอก และเสริมแรงจูงใจให้เกิดการต่อยอดความร่วมมือในระยะยาว

5.2.6 การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง (Adaptive Response)

การปรับตัวถือเป็นแกนกลางของการธำรงระบอบความร่วมมือให้สามารถดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในบริบทของความร่วมมือที่มีหลายภาคีเข้าร่วม การปรับตัวมิใช่เพียงกลไกการตอบสนองเชิงเทคนิค แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์บทเรียน ประเมินผล และปรับกลไกภายในอย่างยืดหยุ่น (Emerson & Gerlak, 2014) ในอีกมุมหนึ่ง การจัดการแบบปรับตัวยังต้องอาศัยพื้นที่สำหรับการทดลอง การยอมรับข้อจำกัดของระบบ และความสามารถในการเรียนรู้จากความล้มเหลวบางส่วน (Kallis et al., 2009) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนต้องดำรงอยู่บนพื้นฐานของความร่วมมืออย่างต่อเนื่อง

กรณีของกลุ่มสวัสดิการชุมชนโครมสะท้อนการปรับตัวที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก คณะกรรมการ และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ตัวอย่างหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงแนวทางการจัดเก็บเงินสมทบจากระบบ “สัจจะวันละบาท” ไปสู่การเก็บแบบรายปี ในอัตรา 365 บาทต่อครัวเรือน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของคณะกรรมการที่พบว่าระบบเดิมมีข้อจำกัดด้านการจัดเก็บและความไม่สะดวกในการติดตามผลการปรับระบบนี้จึงเป็นผลจากการเรียนรู้จากการดำเนินงานจริง และสะท้อนถึงความสามารถในการปรับวิถีปฏิบัติให้เหมาะสมกับข้อเท็จจริงภาคสนาม (Emerson & Gerlak, 2014)

ในทำนองเดียวกัน การขยายขอบเขตของสวัสดิการจากเดิม 4 ด้านไปสู่ 12 ด้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ก็เป็นผลมาจากการระดมความคิดเห็นในเวทีประชาคม การรับฟังเสียงจากสมาชิก และการตัดสินใจร่วมกันในการประชุมใหญ่ของกลุ่ม กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นจากนโยบายส่วนกลางหรือผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นผลสะท้อนจากการเรียนรู้ร่วมและการเจรจาในพื้นที่ของความไว้วางใจ ซึ่งสะท้อนถึงการเรียนรู้แบบหมุนเวียน และการตอบสนองต่อบริบทอย่างต่อเนื่อง (Kallis et al., 2009)

ด้านโครงสร้างการบริหาร กลุ่มได้พัฒนาเครือข่ายคณะกรรมการให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านในตำบล โดยมีกรรมการจำนวน 24 คนจาก 12 หมู่บ้าน และมีตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าร่วมในบทบาทเลขานุการ การออกแบบโครงสร้างดังกล่าวเปิดโอกาสให้การบริหารงานสามารถตรวจสอบได้ในแนวนอน กระจายอำนาจให้แต่ละหมู่บ้านมีบทบาท และเสริมความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มกับหน่วยงานท้องถิ่น การพัฒนาเชิงโครงสร้างในลักษณะนี้สะท้อนความสามารถในการปรับเปลี่ยนระบบการบริหารให้เหมาะสมกับบริบทและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ (Emerson & Gerlak, 2014)

สถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ยังเป็นอีกบททดสอบที่ชัดเจนของความสามารถในการปรับตัวของกลุ่ม โดยกลุ่มได้ออกมาตรการเพื่อบรรเทาผลกระทบ เช่น การเลื่อนการส่งเงินสมทบ การอนุมัติให้สมาชิกที่หยุดส่งเงินสามารถกลับเข้าสู่ระบบได้โดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ และการให้ความช่วยเหลือเพิ่มเติมแก่สมาชิกที่ได้รับผลกระทบจากโรคระบาด การตอบสนองเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการกับสถานการณ์ไม่แน่นอนผ่านกระบวนการเจรจา การตัดสินใจร่วม และการประเมินผลอย่างยืดหยุ่น (Kallis et al., 2009)

กล่าวในภาพรวม การปรับตัวของกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอร์มมิใช้การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายหรือโครงสร้างเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในระบบความสัมพันธ์ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้เรียนรู้จากกันและกัน พัฒนาแนวทางใหม่ ๆ และประเมินข้อจำกัดของระบบอย่างต่อเนื่อง โดยทั้งหมดดำรงอยู่ภายใต้บรรยากาศของความไว้วางใจ การมีส่วนร่วม และความสามารถในการตัดสินใจร่วม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของระบอบความร่วมมือที่ยืดหยุ่นและมีพลวัต (Emerson & Gerlak, 2014; Kallis et al., 2009)

5.2.7 บทสรุปกรณีศึกษาที่ 1 กองทุนสวัสดิการชุมชนคอร์ม

การดำเนินงานของกลุ่มสวัสดิการชุมชนคอร์มถือเป็นแบบอย่างที่สะท้อนการพัฒนา “ระบอบความร่วมมือ” ที่มีพลวัตและยืดหยุ่นสูง โดยมีพัฒนาการที่เริ่มต้นจากการรวมตัวของประชาชนผู้ประสบปัญหาในชีวิตประจำวัน และค่อย ๆ ขยายตัวผ่านกลไกการมีส่วนร่วมที่ยังรากในระดับชุมชน กลุ่มสามารถริเริ่มแนวทางการจัดการร่วมด้วยตนเอง สร้างกลไกความโปร่งใส และขยายเครือข่ายจากหมู่บ้านเดียวสู่ทั้งตำบลภายในระยะเวลาไม่ถึงสิบปี ซึ่งแสดงถึงศักยภาพเชิงโครงสร้างในการขับเคลื่อนระบอบที่เริ่มจากฐานรากอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาผ่านกรอบ Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson และ Nabatchi พบว่าระบอบดังกล่าวยังดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของ “ความเป็นกึ่งอิสระ” (semi-autonomous regime) ที่แม้จะมีแรงผลักดันจากภาคประชาชน แต่ก็ต้องพึ่งพิงแรงหนุนจากหน่วยงานภายนอกทั้งในด้านทรัพยากร งบประมาณ และการยอมรับเชิงนโยบาย องค์การอย่างสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และ องค์การบริหารส่วนตำบลคอร์ม จึงทำหน้าที่

ไม่เพียงในฐานะผู้สนับสนุน แต่เป็น “institutional drivers” ที่ทำให้ระบอบความร่วมมือสามารถยืนอยู่ได้อย่างมีเสถียรภาพ ทว่าการพึ่งพิงเหล่านี้อาจสะท้อนถึงข้อจำกัดของการพึ่งตนเองเชิงโครงสร้างในระยะยาว

ในเชิงกระบวนการ แม้กลุ่มจะมีการประชุมสาธารณะ การมีเวทีรับฟังความคิดเห็น และระบบแจ้งข้อมูลในระดับหมู่บ้าน แต่รูปแบบการมีส่วนร่วมหลายประการยังคงขึ้นอยู่กับผู้นำหรือคณะกรรมการเป็นตัวกลาง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Innes and Booher (2003) ที่ชี้ให้เห็นว่า ระบอบความร่วมมือที่ยังไม่สามารถกระจายอำนาจเชิงข้อมูลและการตัดสินใจอย่างสมดุล อาจนำไปสู่ความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงข้อมูลและอำนาจในการมีส่วนร่วม แม้ว่าจะมีเจตนารมณ์ร่วมที่เข้มแข็งก็ตาม

การปรับตัวของกลุ่มในหลากหลายมิติ เช่น การเปลี่ยนระบบเก็บเงิน การขยายประเภทสวัสดิการ และการปรับโครงสร้างคณะกรรมการ ถือเป็นตัวแบบของการเรียนรู้เชิงสถาบันที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนหลักการของ “adaptive governance” ตามที่นักวิจัยด้านการบริหารจัดการแบบร่วมมือเสนอไว้ การปรับเปลี่ยนเหล่านี้มิได้เป็นเพียงผลตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นสัญญาณของระบบที่สามารถเรียนรู้จากประสบการณ์และประเมินตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นรากฐานของความยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ในภาพรวมยังชี้ให้เห็นว่า ระบอบความร่วมมือของกลุ่มสวัสดิการชุมชนยังคงเผชิญกับ “ข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง” หลายประการ เช่น การขาดคนรุ่นใหม่ในการสืบทอดตำแหน่ง ความเหลื่อมล้ำของกรรมการกลุ่มเดิม ความไม่แน่นอนของงบประมาณจากภายนอก และความแตกต่างของสมาชิกในแง่ของความต้องการหรือความเข้าใจต่อระบบ ผลลัพธ์คือระบบนี้แม้จะมีความยืดหยุ่นและความเข้มแข็งในระดับหนึ่ง แต่ยังคงกลไกสนับสนุนในระดับนโยบายที่ทำให้สามารถก้าวข้ามข้อจำกัดของตนเองไปได้อย่างยั่งยืนในระยะยาว

ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะการเรียนรู้ของกลุ่มสวัสดิการชุมชน ดำเนินไปบนฐานของประสบการณ์ตรง การไตร่ตรองร่วมในเวทีประชาคม และวัฒนธรรมความสัมพันธ์แนวดิ่งที่ไว้วางใจได้ มิใช่การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงระบบแบบตะวันตก ความพยายามในการ “ปรับเปลี่ยนโดยไม่แตะโครงสร้างใหญ่” จึงสะท้อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือปรับแนวนโยบายในบางจุด เช่น การเพิ่มสวัสดิการ การผ่อนปรนเงื่อนไขการสมทบ หรือการบริหารจัดการใหม่ ๆ โดยยังรักษารูปแบบโครงสร้างคณะกรรมการและหลักการออมร่วมไว้ดังเดิม กล่าวอีกนัยหนึ่ง กลุ่มมิได้เปลี่ยนระบบที่เป็นรากฐาน แต่เลือกดำเนินการปรับปรุงในลักษณะที่รักษาเสถียรภาพทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ภายในไว้ให้มากที่สุด ลักษณะนี้จึงอาจเสนอเป็นแนวคิดใหม่ของ “adaptive collaboration แบบวัฒนธรรมพื้นถิ่น” ซึ่งเน้นการประคับประคองกลไกหลักเดิมไว้ โดยเสริมความยืดหยุ่นผ่านกลไกทางวัฒนธรรม ความยืดหยุ่นเชิงบริหาร และการฟังเสียงสมาชิกอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การปรับตัวเช่นนี้

แตกต่างจากแนวคิดตะวันตกที่เน้นการรื้อโครงสร้างหรือการปรับระบบโดยอิงข้อมูลและการออกแบบเชิงเทคนิคเป็นหลัก (Emerson & Gerlak, 2014; Kallis et al., 2009)

จากกรณีของกลุ่มสวัสดิการชุมชน จะเห็นได้ว่าระบอบความร่วมมือที่เกิดขึ้นมีต้นกำเนิดจากประชาชน ร่วมกับการสนับสนุนทางสถาบัน ซึ่งแตกต่างจากกรณีที่จะกล่าวต่อไป คือโรงเรียนลำตวนวัยใส ที่ขับเคลื่อนโดยกลไกภาครัฐก่อน แล้วจึงสร้างฐานการยอมรับในชุมชน ซึ่งความต่างของต้นกำเนิดนี้จะเป็นประเด็นสำคัญที่ใช้วิเคราะห์เปรียบเทียบต่อไป

5.3 กรณีศึกษาที่ 2 โรงเรียนลำตวนวัยใส

5.3.1 ความเป็นมาและเป้าหมายในการจัดตั้งโรงเรียนลำตวนวัยใส

โรงเรียนผู้สูงอายุ “ลำตวนวัยใส” ตำบลคอรั่ม เป็นผลผลิตจากแนวคิดเชิงนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม (อบต.คอรั่ม) ที่มุ่งสร้างกลไกการรองรับสังคมผู้สูงอายุในระดับชุมชน โดยจุดเริ่มต้นของแนวคิดนี้ มาจากการที่ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม นายสิริภพ พูลด้วง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่มและนางนัยนา ศรีเลิศ ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสังคม ได้เดินทางไปศึกษาดูงานโรงเรียนผู้สูงอายุ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยม้อ อำเภอดงขี้เหล็ก จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุผ่านการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในระดับชุมชน (องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม, 2566; นัยนา ศรีเลิศ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2567)

จากการศึกษาดูงานดังกล่าว ได้นำมาสู่การต่อยอดแนวคิดและจัดทำข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลว่าด้วยโรงเรียนผู้สูงอายุ เพื่อให้สามารถบรรจุไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นและใช้เป็นกรอบทางกฎหมายในการจัดสรรงบประมาณ อันเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้แนวคิดการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุสามารถผลักดันสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้โรงเรียนลำตวนวัยใสได้เริ่มดำเนินโครงการในช่วงต้นปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 โดยกำหนดให้ดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญา รวมถึงสามารถใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และพึ่งพาตนเองได้ตามสมควร แก้ว (นัยนา ศรีเลิศ, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2567; องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม, 2566)

แม้ว่าโรงเรียนลำตวนวัยใสจะเริ่มต้นจากแนวนโยบายของภาครัฐ ในลักษณะ top-down หากแต่ในระยะต่อมากลับสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการร่วมมือที่มีพลวัต โดยมีการเชื่อมโยงระหว่างภาคการปกครองท้องถิ่นกับภาคประชาชนอย่างแนบแน่น กล่าวคือ หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี อาสาสมัคร ปราชญ์ท้องถิ่น และพระสงฆ์ในพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่ม "เพชรคอรั่ม" ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการพัฒนาหลักสูตร วิทยากร และกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้โรงเรียนแห่งนี้ไม่ใช่เพียงแค่พื้นที่การเรียนรู้เชิงวิชาการ แต่ยังเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยน

ทางวัฒนธรรม การพัฒนาสุขภาพ และการสร้างคุณค่าในชีวิตของผู้สูงอายุในตำบลคอรั่ม
อย่างรอบด้าน

ภาพ 10 การเผยแพร่ดนตรีม้งคละ ของโรงเรียนลำดวนวัยใส
ซึ่งถือเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นคอรั่ม
ที่มา: โรงเรียนลำดวนวัยใส (2567)

ภาพ 11 การแสดงรำโดยนักเรียนโรงเรียนลำดวนวัยใส
ในกิจกรรมต้อนรับคณะศึกษาดูงาน สะท้อนพลัง
ของผู้สูงอายุ ในการร่วมกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม
ที่มา: โรงเรียนลำดวนวัยใส (2567)

ข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ผู้บริหารกองสวัสดิการ องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม สะท้อนถึงจุดเริ่มต้นที่มุ่งให้ผู้สูงอายุมีพื้นที่ในการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเอง โดยกล่าวว่า

“หน่วยงานเราไปดูงาน แล้วเรากลับมาคุยกันว่า ทำไมเราจะทำไม่ได้เราก็เลย
เริ่มจากข้อบัญญัติก่อน แล้วค่อยเขียนแผน ของงบประมาณแล้วดึงกลุ่ม
ผู้นำหมู่บ้านมาช่วยกันคิดหลักสูตร ทำกิจกรรม” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการออกแบบเชิงยุทธศาสตร์และ
การสร้างความร่วมมืออย่างเป็นขั้นตอน (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2567)

ด้วยเหตุนี้โรงเรียนลำตวนวัยใสจึงมิใช่เพียงโครงการที่ตอบโจทย์เชิงนโยบายเท่านั้น แต่ยังเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ร่วมที่มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อพิจารณาถึงบทบาทของผู้นำและภาคีเครือข่ายที่เข้ามามีส่วนในการขับเคลื่อนโรงเรียนลำตวนวัยใส ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในหัวข้อถัดไป

จากความเป็นมาในการจัดตั้งโรงเรียนลำตวนวัยใสซึ่งเริ่มต้นจากแนวคิดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และค่อย ๆ พัฒนาเป็นเวทีกลางของความร่วมมือในระดับชุมชน สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของ *ภาวะผู้นำ* และ *กลไกเชิงสถาบัน* ที่หลากหลาย ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชุมชนซึ่งมีบทบาทในการผลักดันให้โรงเรียนดำรงอยู่และเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี อาสาสมัคร ประชาชนท้องถิ่น และพระสงฆ์ในพื้นที่ กลายเป็นปัจจัยสำคัญของการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจลักษณะของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันอย่างลึกซึ้ง จึงควรพิจารณาองค์ประกอบของผู้นำการขับเคลื่อนและกลไกภาคีผู้เกี่ยวข้อง ในกระบวนการดำเนินงานของโรงเรียนลำตวนวัยใสต่อไป

5.3.2 ผู้นำการขับเคลื่อนและกลไกภาคีผู้เกี่ยวข้อง

การจัดตั้งและดำเนินงานของโรงเรียนลำตวนวัยใส สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้นำในระดับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีวิสัยทัศน์และความสามารถในการบูรณาการภารกิจด้านสวัสดิการเข้ากับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งมีได้มีหน้าที่เพื่อกำหนดนโยบายหรือจัดทำแผนงานในเชิงบริหารเท่านั้น หากแต่ได้ทำหน้าที่ในฐานะ *ผู้นำเชิงการเปลี่ยนผ่าน* (transformational leadership) ที่สามารถจุดประกายแนวคิดใหม่ ๆ ผ่านการศึกษาดูงาน การสร้างเครือข่าย และการมีปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประชาชนในพื้นที่

การขับเคลื่อนโรงเรียนลำตวนวัยใสจึงมิได้เกิดจากผู้นำในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น แต่เป็นผลรวมของ *กลุ่มผู้นำ* (drivers) ที่หลากหลายตามความหมายในงานของ Kallis et al. (2009) และ Emerson & Gerlak (2014) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือที่ยั่งยืนนั้นต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนจากหลายระดับ ทั้งในเชิงสถาบัน เชิงปฏิบัติการ และเชิงปัจเจก สำหรับกรณีของโรงเรียนลำตวนวัยใส แรงขับเคลื่อนสำคัญนอกเหนือจากกองสวัสดิการสังคม ขององค์การบริหารส่วนตำบล

คอรุ่มแล้ว ยังมีหน่วยงานภายใน เช่น กองการศึกษา กองสวัสดิการ กองสาธารณสุข ร่วมกับ ภาควิชาภายนอก เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลคอรุ่ม (รพ.สต.) โรงพยาบาลพิชัย หน่วยกู้ภัย คอรุ่ม (ม.อ.ส.) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กรมแรงงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ สถาบัน พระปกเกล้า และวัดในพื้นที่ ซึ่งล้วนมีบทบาทสนับสนุนโรงเรียนตามพันธกิจของแต่ละหน่วยงาน โดยเฉพาะด้านองค์ความรู้ วิทยากร กิจกรรม และการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับ วิถีชีวิตของผู้สูงอายุ ที่สำคัญคือ โรงเรียนลำตวนวัยไสยังเปิดโอกาสให้ *ผู้เรียน* หรือผู้สูงอายุมีส่วนร่วม ในการออกแบบหลักสูตร กิจกรรม และตารางเรียนของตนเอง ผ่านเวทีประชาคมหรือการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละรุ่น ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิด *co-creation* ที่มีลักษณะของ collaborative learning regime อันเป็นพลวัตสำคัญของการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมกันในระดับชุมชน

ภาพ 12 ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในการตรวจสอบสุขภาพนักเรียนโรงเรียนลำตวนวัยไส
ที่มา: โรงเรียนลำตวนวัยไส (2567)

กลไกการบริหารของโรงเรียนดำเนินการผ่านคณะกรรมการบริหารโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากทั้งภาครัฐและชุมชน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ชัดเจน เช่น ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านกิจกรรม และด้านการประสานเครือข่าย ส่งผลให้การดำเนินงาน มีความครอบคลุมและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนที่มีความหลากหลายในระดับ บุคคลและชุมชน ข้อมูลจากบทสัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การบริหารส่วน ตำบล ผู้นำหมู่บ้าน และผู้สูงอายุในแต่ละรุ่น ไม่ได้ดำเนินไปในลักษณะของการสั่งการจากบนลงล่าง

แต่เป็นการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้ โดยอาศัยความไว้วางใจที่สะสมจากการทำงานร่วมกันในโครงการอื่นมาก่อนหน้านี้ อันเป็นรากฐานสำคัญของความร่วมมือที่แท้จริง

ภาพ 13 กิจกรรมในห้องเรียนของผู้สูงอายุ โรงเรียนลำดวนวัยใส

ที่มา: โรงเรียนลำดวนวัยใส (2567)

ตัวอย่างเช่น บทสัมภาษณ์ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมรายหนึ่งได้กล่าวว่า

อบต.เรามีโครงการกับพวกเรามาแล้ว ตั้งแต่เรื่องสุขภาพ อสม. ออกกำลังกาย

พอมารเป็นโรงเรียน ก็เลยสมัครใจมาร่วมกัน เพราะรู้จักกันอยู่แล้ว

ครูตัมก็เป็นคนที่คอยช่วยประสาน” ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคม

ที่สะสมมาอย่างต่อเนื่องและการยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนซึ่งเอื้อให้เกิด

ความร่วมมือได้ง่ายและลึกซึ้งยิ่งขึ้น (สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2567)

จะเห็นได้ว่า การขับเคลื่อนของโรงเรียนลำดวนวัยใสไม่ได้เกิดจากกลไกทางโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการระหว่าง ผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ กับ ภาคีสทางสังคม ที่มีความหลากหลาย และมีการออกแบบกระบวนการความร่วมมือที่ยืดหยุ่นและลึกซึ้ง ในประเด็นถัดไป จะเป็นการวิเคราะห์กลไกความร่วมมือและพลวัตภายในกลุ่ม โดยเนื้อหาจะเชื่อมโยงจากแนวทางการขับเคลื่อนของผู้นำและภาคีสที่ได้กล่าวไปแล้ว มาสู่การสำรวจลึกถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมภายในโรงเรียน กระบวนการสร้างความไว้วางใจ และการเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่ม ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญของความร่วมมือที่ดำเนินไปอย่างมีพลวัต

5.3.3 กลไกความร่วมมือและพลวัตภายในกลุ่ม

เมื่อพิจารณาจากบทบาทของผู้นำและภาคีที่ร่วมขับเคลื่อนโรงเรียนลำตวนวัยใสแล้ว จะพบว่าความร่วมมือในระดับชุมชนมิได้เกิดขึ้นจากภายนอกเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยกลไกภายในกลุ่มที่มีความต่อเนื่องและยืดหยุ่น ทั้งนี้ กรอบแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2012) ชี้ว่า พลวัตของความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพต้องประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจ และศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน การวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงมุ่งสำรวจทั้ง 3 มิติที่กล่าวมาในบริบทของโรงเรียนลำตวนวัยใส เพื่อทำความเข้าใจว่ากลไกภายในกลุ่มมีส่วนเสริมสร้างความยั่งยืนของความร่วมมือในระดับชุมชนอย่างไร

5.3.3.1 การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ

การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement) เป็นองค์ประกอบสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของกระบวนการความร่วมมือภายในกลุ่ม โดยเฉพาะในบริบทของโรงเรียนลำตวนวัยใส ซึ่งมุ่งสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และกำหนดวาระร่วมของชุมชนผ่านกระบวนการประชาคมและกิจกรรมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ ในระยะเริ่มต้น โรงเรียนได้เปิดเวทีหารือกับกลุ่มผู้สูงอายุจากแต่ละหมู่บ้านเพื่อสอบถามความต้องการในการเรียนรู้ และร่วมกันกำหนดรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทและความถนัดของกลุ่มเป้าหมาย ตัวอย่างเช่น บางหมู่บ้านเสนอให้มีการเรียนทำสมุนไพรพื้นบ้าน บางแห่งเสนอวิชาการเกษตร หรือการพึ่งธรรมชาติ ซึ่งถูกนำไปรวมเป็นหลักสูตรแบบยืดหยุ่นที่เปลี่ยนแปลงได้ตามรุ่นผู้เรียน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระบุว่า การมีส่วนร่วมไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในขั้นตอนการออกแบบหลักสูตร แต่รวมถึงการดำเนินงานรายวัน เช่น การจัดกิจกรรมกลุ่ม การเลือกวิทยากร หรือแม้แต่การจัดเวรดูแลสถานที่เรียน ผู้เรียนในโรงเรียนลำตวนวัยใสไม่ได้เป็นเพียง ผู้รับบริการ แต่เป็น ผู้มีบทบาทร่วมในการกำหนดทิศทางของโรงเรียน อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ยังมีการสื่อสารภายในกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นระหว่างผู้สูงอายุ ผู้นำหมู่บ้าน และคณะกรรมการโรงเรียน ผ่านการพูดคุยหน้าบ้าน กลุ่มไลน์ และงานประเพณีท้องถิ่น ซึ่งแม้จะไม่ได้อยู่ในระบบราชการ แต่กลับมีบทบาทสำคัญในการกระชับความเข้าใจ และสะท้อนเสียงของสมาชิกไปยังผู้กำหนดนโยบายของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ลักษณะของการมีส่วนร่วมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า โรงเรียนลำตวนวัยใสมีการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างตั้งใจและต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่มีความหมาย และสร้างข้อตกลงร่วมที่สะท้อนถึงบริบททางวัฒนธรรมของพื้นที่อย่างลึกซึ้ง ซึ่งถือเป็นมิติหนึ่งของพลวัตความร่วมมือที่สะท้อนความร่วมมือที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

5.3.3.2 แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจ

แรงจูงใจร่วม (shared motivation) และความไว้วางใจ (trust) ถือเป็นกลไกภายในที่หล่อเลี้ยงความร่วมมือให้ดำรงอยู่ได้ในระยะยาว โดยเฉพาะในกรณีของโรงเรียนผู้สูงอายุลำดวนวัยใส ซึ่งการริเริ่มและดำเนินงานมีลักษณะของการเติบโตจาก *ความผูกพัน* มากกว่าการดำเนินตามกรอบโครงการที่ถูกบังคับจากภายนอก แรงจูงใจร่วมของภาคีในพื้นที่เกิดขึ้นจากเป้าหมายเดียวกันในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ซึ่งต้องการเห็น ผู้สูงวัยมีพื้นที่พัฒนาตนเอง กลุ่มเพชรคอรั่มที่ต้องการส่งต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น วัดที่ต้องการให้ศาสนาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ ไปจนถึงเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่ต้องการส่งเสริมสุขภาพะทางกายและจิตใจ ทั้งหมดล้วนมีทิศทางที่สอดคล้องกัน แม้จะต่างบทบาทหน้าที่ แต่กลับมีจุดร่วมทางวัตถุประสงค์ ในขณะเดียวกัน ความไว้วางใจก็เป็นปัจจัยที่ทำให้แรงจูงใจเหล่านั้นไม่กระจัดกระจาย หากแต่รวมศูนย์เป็น *พลังแห่งความร่วมมือ* ความไว้วางใจนี้มีได้เกิดขึ้นทันที หากแต่ค่อย ๆ สะสมจากการทำงานร่วมกันในโครงการอื่นขององค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่มมาก่อนหน้า ทั้งในด้านสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และกิจกรรม ผู้สูงอายุทั่วไป ส่งผลให้เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียน กลุ่มต่าง ๆ จึงเข้ามาร่วมด้วยโดยไม่ลังเล จากบทสัมภาษณ์ของสมาชิกโรงเรียนรายหนึ่งกล่าวไว้ว่า

อบต.เรามีโครงการที่ทำร่วมกับชาวบ้านมาหลายปีแล้ว เราเลยไว้วางใจ
พอมีโรงเรียนก็เลยอยากมาลองดู ไม่ใช่แค่มาเรียน แต่มันได้เจอเพื่อน เจอหลาน เจอครู
ในชุมชนของเราเอง (สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2567)

คำกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นถึงแรงจูงใจในระดับปัจเจกที่สอดคล้องกับแรงจูงใจในระดับโครงสร้าง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าความไว้วางใจที่เกิดขึ้นไม่เพียงอยู่ในระดับองค์กร แต่ยังเป็นความไว้วางใจระหว่างบุคคลที่หล่อเลี้ยงความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของโรงเรียน

ความเชื่อใจดังกล่าวยังสะท้อนผ่านโครงสร้างการบริหารที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีบทบาท ทั้งในระดับนโยบายและการปฏิบัติ เช่น การเปิดให้ผู้เรียนช่วยกันจัดเวทีกิจกรรม หรือเป็นผู้ประสานงานในกลุ่มย่อย การกระจายอำนาจเช่นนี้มีส่วนสำคัญในการยกระดับความไว้วางใจจากการมีส่วนร่วม ไปสู่ *การมีส่วนร่วมอย่างรับผิดชอบ* ในมุมมองของผู้วิจัย แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจในกรณีของโรงเรียนลำดวนวัยใส ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อผลักดันโครงการให้ดำเนินไปได้ หากแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่หล่อเลี้ยงความร่วมมือระหว่างภาคีในระดับชุมชนและรัฐ ซึ่งช่วยให้โรงเรียนกลายเป็นพื้นที่กลางของความสัมพันธ์เชิงพหุภาคีที่ขับเคลื่อนด้วยเป้าหมายร่วม ความไว้วางใจ และการกระทำร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ

5.3.3.3 ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน

ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action) หมายถึง ความสามารถของกลุ่มหรือเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมหรือบริหารจัดการความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยโครงสร้างภายในที่ชัดเจน กลไกการทำงานที่ยืดหยุ่น และทรัพยากรร่วมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง สำหรับโรงเรียนลำตวนวัยใส ความสามารถในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของโรงเรียนนี้ มิได้เกิดจากทรัพยากรที่เป็นตัวเงินเท่านั้น แต่เป็นผลรวมของทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ และทุนเชิงสถาบันที่ได้พัฒนาขึ้นผ่านความสัมพันธ์และประสบการณ์ภายในชุมชน โรงเรียนลำตวนวัยใส ดำเนินงานโดยอาศัยโครงสร้างคณะกรรมการที่ชัดเจน มีการจัดแบ่งหน้าที่เป็นฝ่ายวิชาการ ฝ่ายกิจกรรม ฝ่ายงบประมาณ และฝ่ายสื่อสารประชาสัมพันธ์ ซึ่งเป็นการกระจายบทบาทที่ทำให้แต่ละฝ่ายสามารถรับผิดชอบงานของตนได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังมีการหมุนเวียนบทบาทของผู้เรียนในการช่วยสนับสนุนกิจกรรม ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวิทยากร ผู้ช่วยดูแลสถานที่ หรือจัดทำสรุปกิจกรรมในแต่ละเดือน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงอายุให้สามารถปฏิบัติงานร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ

ภาพ 14 นักเรียนโรงเรียนลำตวนวัยใส ร่วมกิจกรรมต้อนรับผู้มาศึกษาดูงานโรงเรียนลำตวนวัยใส
ที่มา: โรงเรียนลำตวนวัยใส (2567)

นอกจากการจัดโครงสร้างการบริหารแล้ว โรงเรียนยังสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของภาคีเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การขอวิทยากรจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ การประสานทีมกู้ภัยมาอบรมการปฐมพยาบาล หรือการดึงภิกษุสงฆ์มาเป็นวิทยากรให้ความรู้ด้านจิตใจ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพเชิงสถาบันที่โรงเรียนมี ในการสร้างพันธมิตรและนำทรัพยากรจากภายนอก มาปรับใช้กับกลุ่มได้อย่างเหมาะสม ที่สำคัญคือความสามารถในการเรียนรู้และปรับตัวของกลุ่มเอง เช่น การประเมินผลกิจกรรมในแต่ละรุ่น การปรับเปลี่ยนตารางเรียนตามความสนใจของผู้เรียน และการพัฒนาหลักสูตรใหม่โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง แสดงให้เห็นว่าศักยภาพในการดำเนินการของกลุ่มนี้มีลักษณะเป็นแบบ *เรียนรู้ไป ปรับตัวไป* ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของความสามารถในการบริหารจัดการร่วมที่ยืดหยุ่นตามบริบทท้องถิ่น ในมุมมองของผู้วิจัย ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกันของโรงเรียนลำตวนวัยใส มิได้ตั้งอยู่บนความพร้อมของงบประมาณหรือบุคลากรเชิงวิชาการเป็นหลัก หากแต่ตั้งอยู่บน *ทุนของชุมชน* ที่หล่อหลอมขึ้นจากความสัมพันธ์ การจัดโครงสร้างภายในอย่างมีเหตุมีผล และความสามารถในการดึงทรัพยากรภายนอกมาใช้ได้อย่างเหมาะสมและยืดหยุ่นในแต่ละช่วงเวลา

จากการวิเคราะห์กลไกความร่วมมือภายในโรงเรียนลำตวนวัยใสสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่ยังรากในบริบทของชุมชนคอรั่มอย่างชัดเจน โดยเริ่มจากการเปิดพื้นที่ให้เกิดการร่วมมืออย่างมีหลักการ ผ่านกระบวนการประชาคม การออกแบบหลักสูตรร่วม และกิจกรรมกลุ่มที่ให้นักเรียนมีบทบาทมากกว่าผู้รับบริการ โดยนักเรียนท่านหนึ่งได้ให้ข้อมูลว่า

ที่นี่ไม่ใช่แค่มานั่งเรียนเฉย ๆ พวกเราช่วยกันคิดกิจกรรม ช่วยครูจัดการเรียนด้วย มันเป็นเรื่องจริง ๆ คำกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมเชิงรุกที่ผู้เรียนรู้สึกเป็นเจ้าของ และมองโรงเรียนในฐานะพื้นที่ที่พวกเขาช่วยกำหนดทิศทางได้ (สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2567)

นอกจากนี้ แรงจูงใจร่วมของกลุ่มภาคีผู้เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ได้เสริมสร้างพลังความร่วมมือที่ขับเคลื่อนด้วยเป้าหมายทางสังคมร่วมกัน ขณะเดียวกันความไว้วางใจที่สะสมจากประสบการณ์การทำงานร่วมกันในชุมชนก็มีบทบาทสำคัญในการหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุ องค์การบริหารส่วนตำบลคอรั่ม ผู้นำท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงโครงสร้างคณะกรรมการที่มีประสิทธิภาพ หากแต่รวมถึงความสามารถในการประสานภาคี การใช้ทรัพยากรอย่างยืดหยุ่น การเรียนรู้ร่วมในกระบวนการ และการปรับตัวตามความต้องการของผู้เรียนในแต่ละช่วงเวลา กล่าวได้ว่า โรงเรียนลำตวนวัยใสดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็งด้วยการสร้างสมดุลระหว่างระบบที่วางไว้กับความเป็นธรรมชาติของชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้กลไกภายในจะมีลักษณะเชิงบวกและมีพลวัต แต่การ

ดำเนินงานของโรงเรียนยังต้องเผชิญกับข้อจำกัดและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างบางประการ ซึ่งจะได้รับการวิเคราะห์ต่อไปในหัวข้อ *ความท้าทายของระบอบความร่วมมือ*

5.3.4 ความท้าทายของระบอบความร่วมมือ

แม้โรงเรียนผู้สูงอายุลำตวนวัยใสจะมีลักษณะของความร่วมมือที่เข้มแข็งและยืดหยุ่นภายในชุมชน แต่การดำเนินงานยังคงเผชิญกับข้อจำกัดและเงื่อนไขหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อต่อเนื่องและความเข้มแข็งของระบอบความร่วมมือในระยะยาว ความท้าทายเหล่านี้สามารถจำแนกได้ออกเป็นอย่างน้อย 3 มิติ ได้แก่ ด้านทุน ด้านความต่อเนื่องของกลไก และด้านความหลากหลายของผู้เกี่ยวข้อง ในด้านทุน แม้โรงเรียนจะมีการบริหารจัดการทรัพยากรภายในอย่างมีประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตาม ความมั่นคงทางงบประมาณยังคงเป็นประเด็นที่ต้องพิจารณา เนื่องจากแหล่งงบประมาณหลักยังคงพึ่งพาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหลัก โดยเฉพาะงบประมาณประจำปีตามข้อบัญญัติท้องถิ่น ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น หรือภาคีเครือข่ายภายนอก มักเป็นการสนับสนุนเฉพาะกิจหรือในลักษณะโครงการชั่วคราว ซึ่งไม่อาจคาดการณ์ความต่อเนื่องได้อย่างแน่นอน อีกประเด็นหนึ่งคือ ความต่อเนื่องของกลไกภายใน เช่น คณะกรรมการบริหารโรงเรียนและอาสาสมัครที่ช่วยจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งในหลายกรณีต้องอาศัยความสนใจและแรงจูงใจส่วนบุคคลของผู้สูงอายุหรือกลุ่มแกนนำ ขณะที่บางรุ่นขาดคนรุ่นใหม่เข้ามาแทน ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการขาดช่วงของกระบวนการ เช่น กรรมการของโรงเรียนลำตวนวัยใส ท่านหนึ่งกล่าวว่า

พอไม่มีคนช่วย อะไรก็ต้องไปพึ่งอบต.หมด มันเหนื่อยเหมือนกันถ้าคนไม่เต็มใจมันก็ไม่เดิน คำกล่าวนี้นสะท้อนให้เห็นว่าความต่อเนื่องของกลไกไม่ได้ขึ้นกับโครงสร้างเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่แรงขับเคลื่อนของบุคคลด้วย (สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2567)

นอกจากนี้ ความหลากหลายของผู้เข้าร่วมก็เป็นอีกหนึ่งความท้าทาย แม้โรงเรียนจะเปิดรับผู้สูงอายุจากทุกหมู่บ้าน แต่ความสม่ำเสมอในการเข้าร่วมและการมีส่วนร่วมของแต่ละคนยังแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับระยะทาง ความสะดวกด้านสุขภาพ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชน ซึ่งบางครั้งทำให้การออกแบบกิจกรรมหรือการสื่อสารภายในกลุ่มไม่สามารถเข้าถึงทุกกลุ่มได้อย่างทั่วถึงเท่ากัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความท้าทายของโรงเรียนลำตวนวัยใส เกี่ยวกับระบอบความร่วมมือภายในชุมชนไม่ได้ดำรงอยู่ในภาวะนิ่งหรือสมบูรณ์แบบ หากแต่เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการปรับตัวอย่างต่อเนื่องทั้งในเชิงระบบ โครงสร้าง และวัฒนธรรมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งจะได้รับการวิเคราะห์ต่อไปในหัวข้อ ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและการเรียนรู้เชิงระบบ

5.3.5 ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและการเรียนรู้เชิงระบบ

การดำเนินงานของโรงเรียนลำดวนวิทยาส ได้สร้างผลลัพธ์ที่สะท้อนความก้าวหน้าไม่เพียงในเชิงกิจกรรมหรือผลสัมฤทธิ์เฉพาะรุ่นเท่านั้น หากแต่เกิดผลกระทบในระดับระบบและความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นผลลัพธ์จากการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่มีพลวัตและการเรียนรู้ร่วมของผู้เกี่ยวข้องในทุกกระดับ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 มิติ ได้แก่ ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการร่วม (collaborative performance) และผลลัพธ์เชิงการเรียนรู้เชิงระบบ (system learning outcomes) ในด้านผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการร่วม โรงเรียนแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการบูรณาการบทบาทของหน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานภายนอก และภาคประชาชน ผ่านกระบวนการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีส่วนร่วมจากหลายภาคี การจัดกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และการสร้างเครือข่ายสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ โรงพยาบาลพิชัย โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) หรือวัดในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์ในเชิงโครงสร้างความร่วมมือที่ทำให้โรงเรียนกลายเป็น *พื้นที่กลางของชุมชน* และแหล่งเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มเป้าหมายหลายฝ่าย ขณะเดียวกัน ผลลัพธ์เชิงการเรียนรู้ระบบปรากฏผ่านการเปลี่ยนแปลงของผู้เกี่ยวข้องในทุกกระดับ เช่น ผู้สูงอายุที่เคยเป็นผู้รับบริการกลายมาเป็นผู้ร่วมจัดการกิจกรรม ผู้นำชุมชนเข้าใจการจัดการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมากขึ้น หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเองก็ได้เรียนรู้จากการทดลองนโยบายแบบ bottom-up จนพัฒนาเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่นรองรับโรงเรียนผู้สูงอายุในระยะยาว สมาชิกท่านหนึ่งกล่าวว่า

*พามาโรงเรียน เราไม่ได้แค่เรียน เรากลายเป็นคนที่จัดงานด้วย
มีหน้าที่ มีความรู้ดีกว่าตัวเองมีคุณค่า (สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2567)*

การเรียนรู้ยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการดำเนินงาน เช่น การประเมินผลกิจกรรมในแต่ละรุ่นแล้วนำมาปรับปรุงหลักสูตร การทดลองกิจกรรมใหม่ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างรุ่น สิ่งเหล่านี้แสดงถึงวัฏจักรของการเรียนรู้ภายในกลุ่ม ซึ่งมีได้เกิดจากการถ่ายทอดจากบนลงล่าง แต่เป็นการสื่อสารสองทางและการตกผลึกจากประสบการณ์จริง นอกจากนี้ โรงเรียนยังทำหน้าที่เป็น *ต้นแบบ* ให้แก่พื้นที่อื่นในระดับอำเภอหรือจังหวัด โดยได้รับการศึกษาดูงาน และถูกกล่าวถึงในเวทีระดับจังหวัดหลายครั้ง ซึ่งยืนยันถึงคุณค่าเชิงระบบที่โรงเรียนนี้มี ในฐานะกลไกการเปลี่ยนแปลงในระดับฐานราก อาจกล่าวได้ว่า ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและการเรียนรู้เชิงระบบของโรงเรียนลำดวนวิทยาส มิได้จำกัดอยู่แค่การขยายกิจกรรมหรือจำนวนนักเรียนเท่านั้น หากแต่เป็นการเปลี่ยนบทบาทของผู้เกี่ยวข้องให้กลายเป็นภาคีร่วมที่มีพลังในกระบวนการพัฒนาชุมชน และแสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้แบบปรับตัวร่วมกัน (adaptive co-learning) ที่หลอมรวมแนวคิด วัฒนธรรม และประสบการณ์ไว้ในกลไกเดียว

ภาพ 15 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนลำตวนวัยใสและวิทยาลัยวันหวาน
ณ เทศบาลเมืองหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ที่มา: โรงเรียนลำตวนวัยใส (2567)

ประเด็นเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า กลไกความร่วมมือของโรงเรียนไม่ได้ดำรงอยู่ลักษณะตายตัว หากแต่แฝงไว้ด้วยศักยภาพในการเรียนรู้และปรับตัวตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย องค์กรประกอบของกลุ่มผู้เรียน หรือข้อจำกัดทางทรัพยากร ซึ่งเป็นสัญญาณของการพัฒนาไปสู่ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันที่มีพลวัต ในหัวข้อต่อไปจะวิเคราะห์แนวทางและกลยุทธ์การปรับตัวของโรงเรียนลำตวนวัยใสต่อความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างเป็นระบบ

5.3.6 การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง

การดำเนินงานของโรงเรียนลำตวนวัยใสแม้จะมีรากฐานจากความร่วมมือในชุมชน แต่ก็ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับรูปแบบเดิม หากแต่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงนโยบาย สังคม และโครงสร้างภายในกลุ่มเอง สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Emerson และ Gerlak (2014) ที่มองว่า การปรับตัว (adaptation) เป็นคุณลักษณะสำคัญของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) โดยเฉพาะเมื่อระบอบนั้นต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและข้อจำกัดจากภายนอก ตัวอย่างของการปรับตัวที่ปรากฏชัดคือ การออกแบบกิจกรรมและหลักสูตรการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นตามรุ่นของผู้เรียน โดยมีการเปิดพื้นที่ให้ผู้สูงอายุสะท้อนความสนใจ เสนอหัวข้อ หรือแม้แต่เปลี่ยนตารางเรียนเมื่อมีข้อจำกัดด้านสุขภาพ จากการสัมภาษณ์สมาชิกบางรายกล่าวว่า

พวกเราปรับวิชาเรียนเองได้ ไม่ต้องรอใครอนุมัติ ซึ่งสะท้อนรูปแบบ
การเรียนรู้แบบปรับตัวร่วม (adaptive co-learning)
ที่ไม่ขึ้นต่อโครงสร้างเดิม” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2567)

นอกจากนี้ โรงเรียนยังพยายามใช้ทรัพยากรอย่างหลากหลาย เช่น เชิญวิทยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น หรือหมุนเวียนครูอาสาที่เคยเป็นผู้เรียนมาก่อน ซึ่งแสดงถึงลักษณะของ adaptive co-production ที่มีลักษณะร่วมกันของการจัดการและการเรียนรู้จากฐานรากในระดับโครงสร้าง โรงเรียนยังปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหาร เช่น การสลับตำแหน่งคณะกรรมการในบางรุ่น เพื่อสร้างโอกาสให้สมาชิกใหม่ได้มีบทบาท หรือการจัดกิจกรรมระหว่างรุ่นที่ช่วยลดช่องว่างของเวลาและส่งต่อองค์ความรู้ไปสู่รุ่นต่อไป อีกทั้งยังมีความพยายามในการรักษาความสมดุลระหว่างกฎระเบียบขององค์การบริหารส่วนตำบล กับความยืดหยุ่นของชุมชน เช่น การขอแก้ไขรายละเอียดข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อให้สามารถสนับสนุนโรงเรียนได้ต่อเนื่องในระดับงบประมาณ

หากพิจารณาจากบทความของ Kallis et al. (2009) ซึ่งชี้ว่า ความสามารถในการเรียนรู้ขณะปฏิบัติ (learning-by-doing) และ สร้างวัฏจักรการประเมินตนเอง (reflexive governance) คือหัวใจของ adaptive management นั้น จะเห็นได้ว่าโรงเรียนลำดวนวัยใสมีลักษณะเหล่านี้อย่างชัดเจน เช่น การจัดเวทีสะท้อนความคิดเห็นระหว่างผู้เรียนกับคณะทำงาน และการปรับกิจกรรมตามข้อเสนอของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ รูปแบบการปรับตัวของโรงเรียนยังมิได้เกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันจากภายนอกเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะของการปรับตัวเชิงรุก (proactive adaptation) ที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมความสัมพันธ์และความเชื่อใจในระดับชุมชน เช่น การประคับประคองรูปแบบคณะกรรมการเดิมไว้แต่เสริมบทบาทใหม่ หรือการเปลี่ยนแปลงโดยไม่แตะต้องโครงสร้างหลัก เพื่อรักษาเสถียรภาพทางวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง ในมุมมองของผู้วิจัย การปรับตัวของโรงเรียนลำดวนวัยใสมิได้เป็นเพียง การตอบสนองต่อสถานการณ์ แต่เป็นลักษณะของ การเรียนรู้ร่วมกันและปรับเปลี่ยนร่วมกัน (adaptive collaboration) ซึ่งหลอมรวมแนวคิดเชิงสถาบัน วัฒนธรรมพื้นถิ่น และประสบการณ์ของผู้เรียนเข้าด้วยกัน เป็นอีกหนึ่งบทสะท้อนว่า ระบอบความร่วมมือในชุมชนคอรั่มสามารถเคลื่อนไหวได้อย่างมีพลวัตและยืดหยุ่นตามกาลเวลา

5.3.7 บทสรุปกรณีศึกษาที่ 2 โรงเรียนลำดวนวิทยาสัย

โรงเรียนผู้สูงอายุลำดวนวิทยาสัยเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในระดับชุมชน ซึ่งเริ่มต้นจากแนวคิดเชิงนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสามารถขยายผลสู่การมีส่วนร่วมของภาคีสังคมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานรัฐ ผู้นำชุมชน กลุ่มอาสาสมัคร วัด ตลอดจนกลุ่มผู้สูงอายุในฐานะผู้ปฏิบัติและผู้มีบทบาทกำหนดทิศทางการเรียนรู้ของตนเอง ลักษณะเด่นของความร่วมมือในกรณีนี้คือ การประสานภาวะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์กับทุนทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น กลายเป็นกลไกที่เอื้อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ การสร้างแรงจูงใจร่วม และการเสริมสร้างศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบอบความร่วมมือที่มีพลวัตตามแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2012) ตลอดจนมีลักษณะของการเรียนรู้ร่วมแบบปรับตัว (adaptive collaboration) ตามข้อเสนอของ Emerson & Gerlak (2014) และ Kallis et al. (2009)

การขับเคลื่อนโรงเรียนลำดวนวิทยาสัยยังสะท้อนความสามารถในการปรับตัวของกลุ่มต่อความเปลี่ยนแปลงในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการปรับหลักสูตรตามความสนใจของผู้เรียน การหมุนเวียนคณะกรรมการ การดึงทรัพยากรจากภายนอกมาผสานกับศักยภาพภายใน หรือแม้แต่การปรับโครงสร้างดั้งเดิมไว้ควบคุมกับการเปลี่ยนแปลงเชิงกระบวนการ ทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นถึงความลึกซึ้งของความร่วมมือที่มิใช่เพียงการจัดการร่วมในเชิงเทคนิค แต่เป็นการสร้าง “พื้นที่กลาง” ที่หลอมรวมความรู้ ความสัมพันธ์ และเป้าหมายร่วม เข้าด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม ความยั่งยืนของระบอบความร่วมมือในกรณีนี้ยังคงเผชิญกับข้อท้าทายทั้งในด้านทุน ความต่อเนื่องของกลไก และความหลากหลายของผู้มีส่วนร่วม ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการเสริมแรงด้วยกลยุทธ์การปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือในโรงเรียนลำดวนวิทยาสัยจึงเป็นมากกว่าผลลัพธ์ของนโยบายท้องถิ่น แต่เป็นบทพิสูจน์ของพลังความร่วมมือที่ยั่งยืนในวัฒนธรรมชุมชนและสามารถปรับตัวต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างยืดหยุ่น

จากกรณีของโรงเรียนลำดวนวิทยาสัยที่เน้นการเรียนรู้และการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุผ่านกลไกความร่วมมือในระดับชุมชน บทวิเคราะห์ถัดไปจะนำเสนอกรณีศึกษาของกลุ่มสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าตำบลคอรั่ม ซึ่งเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการจัดการทรัพยากรร่วม โดยจะมุ่งวิเคราะห์ถึงลักษณะของการร่วมมือที่เกิดขึ้นจากปัญหาความขาดแคลนเชิงทรัพยากร และแนวทางการบริหารจัดการที่เน้นความเป็นเจ้าของร่วมของสมาชิกในระบอบความร่วมมือเชิงปฏิบัติ

5.4 กรณีศึกษาที่ 3 สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุม จำกัด

5.4.1 ความเป็นมาสหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุม จำกัด

สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรุมถือกำเนิดขึ้นจากความจำเป็นเชิงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำอย่างต่อเนื่อง โดยจุดเริ่มต้นเกิดจากพระราชดำริของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในปี พ.ศ. 2532 ที่ทรงเสด็จเยือนพื้นที่และทรงเล็งเห็นปัญหาการขาดแคลนน้ำ จึงนำไปสู่การรวมกลุ่มของเกษตรกรในตำบลคอรุมเพื่อจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำจำนวน 4 กลุ่มย่อย ซึ่งภายหลังได้รับการส่งเสริมจากกรมส่งเสริมสหกรณ์ให้รวมกลุ่มและจดทะเบียนเป็น สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุม จำกัด อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2542 (คณะกรรมการสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรุม, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2567) การรวมตัวของสหกรณ์มิได้เกิดจากการกำหนดนโยบายจากภายนอกแต่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่สะท้อนถึงพลังจากภาคประชาชนที่ตระหนักถึงปัญหาร่วม และประสงค์จะร่วมกันจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผ่านกระบวนการประชุมหารือ การตกลงผลึกทางปัญญา และการกำหนดแนวทางร่วม โดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำเอง

ภาพ 16 อาคารสำนักงานสหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุม จำกัด

ที่มา: สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุม จำกัด (2568)

ในระยะเริ่มต้น สหกรณ์ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 4,882 คน ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 12 หมู่บ้านในตำบลคอรุม และมีทุนเรือนหุ้นเริ่มต้น 47,364 หุ้น เป็นจำนวนเงิน 473,640 บาท การบริหารจัดการเน้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในฐานะเจ้าของทรัพยากรร่วม และยึดหลัก 4 สร้าง ได้แก่ การสร้างคน สร้างงาน สร้างโอกาส และสร้างสังคมอุดมปัญญา (สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานี

สูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอมมู จำกัด, 2567) วัตถุประสงค์หลักของการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ใช้น้ำแห่งนี้ มุ่งเน้นการให้บริการน้ำเพื่อการเกษตร แก่เกษตรกรในพื้นที่นอกเขตชลประทานอย่างทั่วถึง ควบคู่ไปกับการสร้างระบบการจัดการน้ำที่ยั่งยืน โดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ทั้งยังมุ่งหมายให้สหกรณ์ทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางในการบริหารจัดการต้นทุนการผลิต ส่งเสริมรายได้ และลดความเหลื่อมล้ำของสมาชิกเกษตรกร พร้อมกันนี้ยังใช้บทบาทของตนเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ร่วม ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากร และการกำหนดทิศทางของการพัฒนา โดยอาศัยกลไกความร่วมมือที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในระยะยาว

ทั้งนี้ สหกรณ์ได้ขยายบทบาทของตนจากองค์กรจัดสรรน้ำไปสู่การเป็น *กลไกพัฒนา* ที่มีบทบาททั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น การพัฒนาระบบสูบน้ำไฟฟ้า การรวบรวมผลผลิต และการพัฒนาเครือข่ายการออมทรัพย์ ทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านจากการรวมกลุ่มเชิงปฏิบัติ ไปสู่การจัดตั้งระบอบความร่วมมือที่มีโครงสร้างและกลไกบริหารจัดการเป็นของตนเอง เพื่อให้เข้าใจกลไกดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง หัวข้อถัดไปจะพิจารณา กลุ่มผู้นำและภาคีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสหกรณ์ ตั้งแต่ระดับสมาชิกจนถึงหน่วยงานภายนอกที่ร่วมสนับสนุนความยั่งยืนของระบบ

5.4.2 กลุ่มผู้นำและภาคีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

กลไกการบริหารจัดการของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอมมู มีลักษณะที่โดดเด่นคือการหลอมรวมระหว่างโครงสร้างองค์กรทางการกับภาวะผู้นำในระดับชุมชน ซึ่งแสดงออกผ่านทั้งคณะกรรมการบริหาร ผู้แทนสมาชิกระดับหมู่บ้าน และกลุ่มบุคคลที่มีบทบาททางสังคมในพื้นที่ โดยเฉพาะ “เพชรคอมมู” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและแกนนำชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนแนวคิดเรื่องการบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมตั้งแต่ระยะเริ่มต้น โครงสร้างการบริหารของสหกรณ์ฯ ประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการจำนวน 15 คน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งตามระเบียบข้อบังคับของสหกรณ์ โดยมีประธาน รองประธาน และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เช่น ฝ่ายจัดการน้ำ ฝ่ายการเงิน ฝ่ายประชาสัมพันธ์ และฝ่ายสมาชิกสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังมีอนุกรรมการประจำแต่ละหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการรับฟังเสียงสมาชิก ประสานการใช้ทรัพยากร และสร้างแรงสนับสนุนภายในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นรูปแบบของ *ผู้นำกระจายศูนย์* ที่เกิดจากความไว้วางใจและการยอมรับของสมาชิกมากกว่าการแต่งตั้งจากเบื้องบน (Kallis et al., 2009)

ภาพ 17 โครงสร้างคณะกรรมการบริหาร สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุ่ม จำกัด ชุดที่ 25
ที่มา: สหกรณ์ผู้ใช้น้ำสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าคอรุ่ม จำกัด (2568)

นอกเหนือจากผู้นำภายใน สหกรณ์ยังมีภาคีที่หลากหลายซึ่งมีบทบาทเชิงสนับสนุน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลคอรุ่ม สำนักงานเกษตรอำเภอ สหกรณ์จังหวัด ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และกรมส่งเสริมสหกรณ์ โดยเฉพาะในช่วงเริ่มต้นและการจัดหาเครื่องสูบน้ำไฟฟ้า ซึ่งสะท้อนถึง “multi-level collaboration” ที่ภาครัฐมีได้อยู่ในฐานะควบคุม แต่เป็นผู้สนับสนุนเชิงเทคนิคและเชิงนโยบาย (Emerson & Gerlak, 2014) ขณะเดียวกันยังมีภาคีภายในชุมชน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มอาชีพ ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของสหกรณ์ ทั้งในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรและผู้บริหารจัดการร่วม การทำงานของผู้นำและภาคีเหล่านี้จึงมิใช่เพียงการสื่อสารเชิงนโยบาย แต่เป็นการสานสัมพันธ์ผ่านความร่วมมือที่ต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Kallis et al. (2009) ที่เน้นย้ำว่าระบอบความร่วมมือที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อมี ผู้นำที่สามารถประสานความต่าง และ ภาคีที่มีบทบาทอย่างหลากหลายและเท่าเทียม โดยไม่ผูกติดกับความเป็นทางการของอำนาจ จากการสัมภาษณ์กรรมการสหกรณ์คนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

เรามีผู้แทนทุกหมู่บ้าน เขาจะรับฟังปัญหาจากสมาชิก แล้วมาคุยกันในที่ประชุม
ถ้าเรื่องใหญ่จริง ๆ ก็เสนอขึ้นสู่กรรมการชุดใหญ่ (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2567)

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการกระจายอำนาจและการใช้กลไกตัวแทนเพื่อรักษาความชอบธรรมในการตัดสินใจ โครงสร้างดังกล่าวเอื้อให้สหกรณ์มีความยืดหยุ่นในการตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็รักษาความต่อเนื่องในการบริหารภายใต้กรอบกติกาที่ชัดเจนและยอมรับร่วมกันในชุมชน ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลังของ ภาวะผู้นำเชิงความร่วมมือ

(collaborative leadership) ที่ไม่ได้ผูกขาดอยู่กับบุคคลหรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง แต่เป็นผลรวมของพลังทางสังคมที่ทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายร่วม จากองค์ประกอบของผู้นำและภาคีที่หลากหลายดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนนครชุมได้ขับเคลื่อนภายใต้กลไกทางโครงสร้างอย่างตายตัวเท่านั้น หากแต่เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายผู้นำทางสังคมและสถาบันที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องและเกื้อกูลกัน หัวข้อถัดไปจะนำเสนอรายละเอียดของกลไกความร่วมมือเหล่านี้ โดยเฉพาะในกระบวนการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งถือเป็นแกนกลางของภารกิจสหกรณ์ และเป็นเวทีสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพลวัตของการมีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการอย่างแท้จริง

5.4.3 กลไกการบริหารจัดการสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนนครชุมแบบร่วมมือกัน

กลไกความร่วมมือของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนนครชุม เป็นผลจากการรวมตัวกันของเกษตรกรในพื้นที่ซึ่งประสบปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร เนื่องจากอยู่ในเขตนอกพื้นที่ชลประทาน ความร่วมมือจึงเริ่มจากความจำเป็นในการจัดการทรัพยากรที่มีจำกัด และขยายตัวสู่การจัดตั้งสหกรณ์ที่มีระบบบริหารจัดการร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม โดยโครงสร้างสหกรณ์ มีทั้งคณะกรรมการบริหาร ฝ่ายต่าง ๆ และกลุ่มสมาชิกที่มีบทบาทตามภารกิจเฉพาะ แม้จะมีข้อบังคับและระเบียบกลางจากกรมส่งเสริมสหกรณ์เป็นแนวทาง แต่ในทางปฏิบัติ สหกรณ์นครชุมได้นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ อาทิ การจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะด้าน เช่น คณะกรรมการเงินกู้ คณะกรรมการจัดหาสินค้า และฝ่ายแปรรูปผลผลิต เพื่อสนับสนุนความเป็นอยู่ของสมาชิกในมิติต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือที่มีลักษณะพลวัต ไม่หยุดอยู่เพียงการบริหารจัดการน้ำเท่านั้น ซึ่งในหัวข้อนี้จะวิเคราะห์การบริหารจัดการของสหกรณ์ในมิติที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes: CGRs) โดยมุ่งเน้น 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement), แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจ (shared motivation), และศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action) โดยสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวของสหกรณ์ในฐานะกลไกความร่วมมือที่ยั่งยืนในระดับชุมชน

5.4.3.1 กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement)

กระบวนการมีส่วนร่วมในสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนนครชุม มีลักษณะที่หลอมรวมระหว่างรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสื่อสารอย่างเปิดเผย การเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และการตัดสินใจร่วมกันผ่านกลไกตัวแทน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement) ในกรอบของ Emerson และ Nabatchi (2012) ที่เน้นให้เกิดความเข้าใจร่วมและการแลกเปลี่ยนอย่างมีจริยธรรม สหกรณ์มีการกำหนดกระบวนการประชุมทั้งในระดับคณะกรรมการบริหาร และระดับหมู่บ้าน โดยมีการจัดประชุมใหญ่ประจำปี ซึ่งเปิดให้สมาชิกทุกคนเข้าร่วม แสดงความคิดเห็น และตั้งคำถามต่อแผนการดำเนินงาน

รายรับรายจ่าย และแนวนโยบายของสหกรณ์ ในขณะเดียวกัน คณะกรรมการประจำหมู่บ้านหรือผู้แทนสมาชิกยังทำหน้าที่เป็นช่องทางกลางในการรวบรวมเสียงสะท้อนจากสมาชิกในแต่ละพื้นที่ แล้วนำเข้าสู่ที่ประชุมระดับคณะกรรมการ เพื่อประกอบการตัดสินใจในระดับองค์กร

ภาพ 18 บรรยากาศการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกสหกรณ์
ที่มา: โดยผู้วิจัย

นอกจากนี้ การดำเนินงานด้านการจัดสรรน้ำ เช่น การกำหนดรอบสูบน้ำ ในแต่ละโซน การจัดลำดับความสำคัญในช่วงแล้ง หรือการพิจารณากรณีเร่งด่วน ยังมีการประชุมร่วมระหว่างคณะกรรมการกับตัวแทนสมาชิกโดยตรง ซึ่งถือเป็นเวทีสำคัญในการเจรจา สร้างฉันทามติ และปรับแผนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วง โดยไม่ยึดติดกับแบบแผนที่ตายตัว การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะช่วงของการตัดสินใจเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมถึงการติดตาม การประเมินผล และการปรับปรุงกระบวนการอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น ในช่วงเกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก ในบางพื้นที่ สหกรณ์ได้เปิดเวทีหารือเพื่อปรับแนวทางการบริหารจัดการรอบการสูบน้ำใหม่ โดยอ้างอิงจากข้อเสนอของสมาชิกที่ได้รับผลกระทบโดยตรง แสดงให้เห็นถึง *วัฏจักรของการมีส่วนร่วม* ที่เน้นความต่อเนื่องและการเรียนรู้ร่วม ดังที่กรรมการท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ในการสัมภาษณ์ว่า

สมาชิกมาร่วมประชุม มีความเห็นอะไรก็พูดได้เต็มที่บางทีขอเปลี่ยนเวอร์ชันน้ำ
ก็ขออนุญาตได้ (สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2567)

และอีกหนึ่งเสียงกล่าวไว้ว่า

เราทำงานเหมือนเพื่อน ไม่ใช่ขายกับลูกน้อง ทุกคนพูดได้ ถ้าเห็นว่ามันตรงก็บอก
แล้วเราจะไปปรับในที่ประชุมใหญ่ (สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2567)

กระบวนการมีส่วนร่วมเช่นนี้จึงมิใช่เพียงการเปิดพื้นที่ให้แสดงความคิดเห็นเท่านั้น หากแต่เป็นการยอมรับว่าเสียงของสมาชิกคือฐานข้อมูลสำคัญในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานของสหกรณ์เป็นไปอย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงและตอบสนองต่อบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

5.4.3.2 แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจ (shared motivation)

ความร่วมมือในสหกรณ์สถานีสืบน้ำไฟฟ้าโครม จำกัด มิได้เกิดจากข้อผูกพันในเชิงผลประโยชน์หรือข้อบังคับทางระเบียบเพียงอย่างเดียว หากแต่มีรากฐานจากแรงจูงใจร่วม (shared motivation) และความไว้วางใจ (trust) ซึ่งได้รับการบ่มเพาะจากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง แรงจูงใจของสมาชิกสหกรณ์มีพื้นฐานจากการตระหนักรู้ร่วมในปัญหาด้านทรัพยากรและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำ ต้นทุนการผลิตที่สูง และความเปราะบางทางการเงินของเกษตรกรในพื้นที่ สหกรณ์จึงไม่ได้เป็นเพียงผู้ให้บริการน้ำเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่ยังขยายบทบาทไปสู่การจัดการด้านการเงิน การออม การกู้ยืม การรวบรวมผลผลิต และการสนับสนุนโครงการสวัสดิการต่าง ๆ ภายในชุมชน ซึ่งล้วนมีส่วนเสริมสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และรู้สึกเป็นเจ้าของในระบบสหกรณ์ร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ความไว้วางใจในกลไกของสหกรณ์ก็เกิดขึ้นจากความโปร่งใสในการดำเนินงาน เช่น การเปิดเผยข้อมูลรายรับรายจ่าย การชี้แจงแผนการดำเนินงานประจำปีในเวทีประชุมใหญ่ การเลือกตั้งคณะกรรมการอย่างเปิดเผย และการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีสิทธิเสนอความคิดเห็นและตรวจสอบได้ตลอดเวลา กระบวนการเหล่านี้ช่วยเสริมสร้าง *ความไว้วางใจเชิงสถาบัน (institutional trust)* ที่สนับสนุนให้สมาชิกยอมรับในกลไกของสหกรณ์ แม้ในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจเรื่องสำคัญหรือมีข้อขัดแย้งบางประการ

นอกจากนี้ ความไว้วางใจยังเกิดจาก “ความสัมพันธ์เชิงบุคคล” (interpersonal trust) โดยเฉพาะบทบาทของผู้นำชุมชนและกรรมการผู้มีประสบการณ์ ซึ่งได้รับการยอมรับในฐานะผู้เสียสละและทำงานเพื่อส่วนรวม ดังที่สมาชิกได้กล่าวว่า

เรารู้ว่ากรรมการเหนื่อย เขาไม่ได้เงินเดือน แต่เขาทำเพื่อพวกเรา

เราก็ต้องช่วยกัน (สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2567)

ความรู้สึกร่วมเช่นนี้ทำให้สมาชิกไม่เพียงแค่เข้าร่วมกิจกรรม แต่ยังยินดีสนับสนุนการดำเนินงานในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การออกแรงช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาเครื่องสูบน้ำ การเข้าร่วมประชุมอย่างสม่ำเสมอ หรือแม้แต่การยอมรับในมาตรการที่อาจไม่เป็นประโยชน์โดยตรง แต่จำเป็นต่อส่วนรวม เช่น การจัดสรรทุนสวัสดิการ หรือการฝากเงินออมในระบบของสหกรณ์ แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจในกรณีของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำคอรุม จึงไม่ใช่เพียงกลไกเชิงจิตวิทยาหรือคุณธรรมในตัวบุคคล แต่เป็น *พลังเชิงโครงสร้าง* ที่ช่วยประคับประคองระบบความร่วมมือให้ดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความหลากหลายของสมาชิกและความซับซ้อนของสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

5.4.3.3 ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action)

ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกันของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรุม มิได้จำกัดอยู่เพียงการมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจนเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงการจัดวางกลไกที่เชื่อมโยงระดับนโยบายกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการออกแบบโครงสร้างภายในที่มีลักษณะยืดหยุ่นและเปิดกว้าง โครงสร้างการบริหารของสหกรณ์ ประกอบด้วย คณะกรรมการดำเนินการ ซึ่งรวมถึง ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ เหรัญญิก และผู้ตรวจสอบกิจการ ทำหน้าที่กำกับนโยบายและควบคุมภาพรวมของการดำเนินงาน ทั้งนี้ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มย่อยเพื่อรองรับภารกิจเฉพาะด้าน ประกอบด้วย 1) คณะกรรมการอำนวยการ 2) คณะกรรมการเงินกู้ 3) คณะกรรมการจัดหาสินค้า 4) คณะกรรมการรวบรวมผลผลิต 5) คณะกรรมการแปรรูปผลผลิต 6) ฝ่ายให้บริการและส่งเสริมการเกษตร และ 7) คณะกรรมการศึกษาและประชาสัมพันธ์ ซึ่งล้วนมีบทบาทในการดำเนินการเชิงเทคนิค การสนับสนุนสมาชิก และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก โครงสร้างดังกล่าว จึงทำหน้าที่เสมือนกลไกการกระจายอำนาจในระดับปฏิบัติการ ที่ช่วยให้การตัดสินใจและการดำเนินงานสามารถตอบสนองต่อสถานการณ์เฉพาะหน้าและบริบทของแต่ละพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะเดียวกัน สหกรณ์ยังมีศักยภาพด้านทรัพยากรที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน การบริหารทุน หรือการจัดสรรงบประมาณผ่านกองทุนต่าง ๆ ซึ่งถูกออกแบบภายใต้ระเบียบที่ชัดเจน และสอดคล้องกับความจำเป็นของสมาชิก เช่น กองทุนเพื่อการซ่อมแซมระบบน้ำ การศึกษาสมาชิก หรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ขณะเดียวกันความสัมพันธ์เชิงบุคคลภายในสหกรณ์ โดยเฉพาะบทบาทของผู้นำในท้องถิ่นหรือบุคคลที่ได้รับการยอมรับในฐานะ “เพชรคอรุม” ก็มีสำคัญในการสร้างศรัทธา ความไว้วางใจ และการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยไม่พึ่งพากลไกจากภายนอกเป็นหลัก

ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกันของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำแห่งนี้ เป็นผลลัพธ์ของการบูรณาการระหว่างโครงสร้างสถาบัน ระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพ และทุนทางสังคมที่ยั่งยืนในระดับชุมชนอย่างมั่นคง กลไกเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้สหกรณ์มีใช้เพียงองค์กรที่ดูแลเรื่องการใช้น้ำเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่เป็น *แพลตฟอร์มความร่วมมือ* ที่รวมพลังของสมาชิกเพื่อเป้าหมายร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยรวม

จากการวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วม แรงจูงใจร่วม และศักยภาพในการดำเนินการร่วมกันของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรั่ม พบว่า ระเบียบความร่วมมือในกรณีศึกษานี้มีลักษณะเด่นที่สอดคล้องกับแนวคิดของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) อย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นระบบความร่วมมือที่พัฒนาขึ้นจากปัญหาที่ชุมชนเผชิญร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะปัญหาการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่ไม่ทั่วถึง ต้นทุนการผลิตที่สูง และข้อจำกัดด้านการเข้าถึงแหล่งน้ำ ซึ่งล้วนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่ การรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์จึงเกิดขึ้นจากความจำเป็นในการแสวงหาทางออกที่สมาชิกทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากรและการบริหารจัดการร่วมกัน กลไกการบริหารของสหกรณ์ไม่เพียงแต่ยึดตามระเบียบของกรมส่งเสริมสหกรณ์เท่านั้น แต่ยังมีคามยืดหยุ่นในการออกแบบโครงสร้างย่อยที่ตอบสนองต่อภารกิจเฉพาะด้าน เช่น คณะกรรมการจัดหาสินค้า คณะกรรมการแปรรูป คณะกรรมการเงินกู้ หรือฝ่ายส่งเสริมการเกษตร ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานสามารถรองรับความหลากหลายของสมาชิก และเชื่อมโยงการพัฒนาระบบจัดการน้ำเข้ากับมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างกลมกลืน ความร่วมมือในสหกรณ์สถานีสืบบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จึงไม่ได้จำกัดอยู่ในระดับของกลุ่มแกนนำ แต่เปิดโอกาสให้สมาชิกระดับฐานรากเข้ามามีส่วนร่วมในหลากหลายช่องทาง ทั้งในกระบวนการคิด ตัดสินใจ และติดตามประเมินผล ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลไกความร่วมมือในระดับชุมชน ในหัวข้อถัดไปจะเป็นการวิเคราะห์ถึง ความท้าทายของระเบียบความร่วมมือ ที่ปรากฏในการดำเนินงานของสหกรณ์ โดยจะเน้นการตรวจสอบปัจจัยที่อาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของความร่วมมือ และการดำรงอยู่ของกลไกที่สร้างขึ้นภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

5.4.4 ความท้าทายของระเบียบความร่วมมือ

แม้สหกรณ์สถานีสืบบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด จะสามารถดำเนินการร่วมกันได้อย่างเป็นระบบ และมีความเข้มแข็งทั้งในด้านโครงสร้างการบริหาร การมีส่วนร่วม และการพึ่งพาทรัพยากรภายในชุมชน แต่ในทางปฏิบัติ ระเบียบความร่วมมือดังกล่าวยังต้องเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญในหลายมิติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของการดำเนินงาน

ประการแรก ความท้าทายด้านทรัพยากร แม้สหกรณ์จะมีระบบกองทุนและการจัดการเงินทุนที่ชัดเจน แต่การพึ่งพาแหล่งทุนจากสมาชิกและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น

องค์การบริหารส่วนตำบล ธนาครเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) หรือกรมส่งเสริมสหกรณ์ ยังคงมีความเสี่ยงทางงบประมาณไม่ต่อเนื่อง หรือเงื่อนไขการสนับสนุนเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับพลังงานไฟฟ้าและต้นทุนการสูบน้ำที่สูง สมาชิกบางรายสะท้อนว่า น้ำบางครั้งก็ไม่พอ สูบไม่ทัน เพราะไฟตก หรือเครื่องมีปัญหา ต้องรอซ่อม (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคนิค ที่ต้องใช้ต้นทุนในการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง หากสหกรณ์ไม่สามารถรักษาความสมดุลระหว่างรายรับและค่าใช้จ่ายได้ อาจกระทบต่อความเชื่อมั่นของสมาชิกในระยะยาว

ประการที่สอง ความหลากหลายของสมาชิกและพื้นที่ สหกรณ์ครอบคลุมสมาชิกจากหลายหมู่บ้านซึ่งมีสภาพพื้นที่ ระบบชลประทาน และความต้องการใช้น้ำที่แตกต่างกัน การจัดการรอบการใช้น้ำ การเก็บค่าสมาชิก และการวางแผนการซ่อมแซม จึงต้องอาศัยการบริหารจัดการที่มีความละเอียดอ่อนและยืดหยุ่น บางครั้งเกิดข้อร้องเรียนเรื่องความไม่ทั่วถึงของรอบสูบน้ำ หรือการจัดลำดับความสำคัญที่อาจมองว่าไม่เป็นธรรม เช่น หมูโน่นได้บ่อยกว่าเรา ทั้งที่พื้นที่ก็ใกล้เคียงกัน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567) การจัดการความคาดหวังที่หลากหลายจึงเป็นภารกิจสำคัญที่ท้าทายผู้นำ

ประการที่สาม ความต่อเนื่องของผู้นำและคณะกรรมการ ระบบของสหกรณ์ยังมีลักษณะผูกติดกับบุคคลในบางส่วน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ริเริ่มและกรรมการที่มีประสบการณ์ หากบุคคลเหล่านี้หมดวาระหรือขาดการสืบทอดความรู้ อาจส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของกลไกการบริหาร ดังที่ปรากฏในการสัมภาษณ์ว่า บางครั้งถ้าเปลี่ยนกรรมการใหม่ ก็ต้องเริ่มนับหนึ่ง เพราะยังไม่เข้าใจระบบทั้งหมด (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2567) ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการออกแบบระบบการเรียนรู้ภายใน และการพัฒนาแกนนำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ยังมีความท้าทายจากปัจจัยภายนอก เช่น ภัยแล้ง ความผันผวนของราคาพืชผล หรือการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของหน่วยงานรัฐ ที่อาจส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพของระบบจัดการน้ำและการบริหารการเงินของสหกรณ์ เช่น กรณีที่สหกรณ์ต้องปรับรอบการสูบน้ำใหม่ในช่วงแล้งหรือปรับแผนการซ่อมเครื่องมือ ซึ่งแม้จะอยู่นอกเหนือการควบคุมของกลุ่ม แต่ก็จำเป็นต้องมีการประเมินความเสี่ยงและเตรียมแนวทางรองรับอย่างเหมาะสม สามารถอธิบายได้ว่า ความท้าทายของระบอบความร่วมมือในกรณีของสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด มิได้เกิดจากข้อบกพร่องของระบบ หากแต่เป็นผลจากพลวัตของบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การรักษาความสามารถในการปรับตัว การบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และการจัดการความหลากหลายภายในกลุ่มจึงเป็นโจทย์สำคัญที่ต้องเผชิญเพื่อคงไว้ซึ่งพลังของความร่วมมือในระยะยาว

5.4.5 ผลลัพธ์เชิงการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน

ผลลัพธ์ที่เกิดจากระบบความร่วมมือของสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ความสำเร็จเชิงปริมาณหรือการขยายตัวขององค์กรเพียงอย่างเดียว หากแต่แสดงออกผ่านการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญในด้านโครงสร้างสถาบัน ความสามารถในการบริหารจัดการ และความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2015) ที่ระบุว่า ระบบความร่วมมือที่เข้มแข็งจะก่อให้เกิด ระบบการจัดการร่วมที่มีศักยภาพสูง (effective shared governance system) ประกอบด้วย

ผลลัพธ์ด้านโครงสร้างสถาบัน ปรากฏผ่านการวางระบบการบริหารที่มีความยืดหยุ่น โปร่งใส และตรวจสอบได้ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการย่อยตามภารกิจเฉพาะ การกำหนดรอบประชุมประจำปี การเปิดเผยรายงานทางการเงิน และการกำหนดสิทธิหน้าที่ของสมาชิกอย่างชัดเจน กระบวนการเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้สหกรณ์กลายเป็น องค์กรกลาง ที่สามารถเชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรน้ำกับมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในระดับชุมชนได้อย่างสมดุล

ผลลัพธ์ด้านการเรียนรู้ร่วมและการพัฒนาศักยภาพ สะท้อนผ่านการส่งเสริมประสบการณ์ของสมาชิกในการเข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น และเสนอแนวทางการจัดการน้ำ และทรัพยากรอื่น ๆ ของชุมชน โดยมีเวทีให้สมาชิกเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขอย่างต่อเนื่อง เช่น การหารือเรื่องรอบการสูบน้ำในฤดูแล้ง การบริหารเงินกองทุน หรือการวางแผนโครงการแปรรูปผลผลิตที่สมาชิกเข้าร่วมอย่างจริงจัง บางที่เราช่วยกันคิดหลายรอบ ว่าแบบนี้ดีไหม ถ้าไม่ไหวก็ต้องหาทางใหม่กันอีก (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567) แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกัน และการบริหารจัดการแบบยืดหยุ่นตามบริบท

ผลลัพธ์ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ปรากฏชัดในความรู้สึกร่วมของสมาชิกต่อองค์กร และความผูกพันที่มีต่อกันในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน ถึงแม้ได้เงินจากสหกรณ์ตลอด แต่ก็รู้สึกว่าเป็นของเราทุกคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2567) ซึ่งแสดงถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of ownership) และความไว้วางใจในกลไกของกลุ่ม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการรักษาเสถียรภาพของความร่วมมือ แม้ในช่วงที่องค์กรต้องเผชิญกับความท้าทายหรือข้อจำกัด โดยรวมแล้ว ผลลัพธ์ของระบบความร่วมมือในกรณีของสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด ไม่ได้วัดผลเฉพาะผลสัมฤทธิ์เชิงวัตถุ เช่น ปริมาณน้ำที่กระจายได้หรือรายได้ของสมาชิก แต่ยังรวมถึงคุณภาพของกระบวนการมีส่วนร่วม ความเข้มแข็งของโครงสร้างองค์กร และการเติบโตของทุนทางสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5.4.6 การปรับตัวต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลง

แม้สหกรณ์จะมีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน และมีระบบความร่วมมือที่เข้มแข็ง แต่ในสถานการณ์จริง สหกรณ์ยังคงเผชิญกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งในมิติของทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ และนโยบายของรัฐ การดำรงอยู่ของระบบความร่วมมือจึงต้องอาศัย *ขีดความสามารถในการปรับตัว (adaptive capacity)* ที่สามารถเรียนรู้จากสถานการณ์ และปรับวิธีการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับความเป็นจริง การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากร เช่น ภัยแล้งที่รุนแรงขึ้น ความผันผวนของต้นทุนพลังงาน และความไม่แน่นอนของราคาผลผลิต ทำให้สหกรณ์ต้องออกแบบมาตรการรองรับที่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น การปรับรอบการสูบน้ำ การเจรจาจัดลำดับความสำคัญในพื้นที่ที่มีปัญหา และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อหาทางเลือกด้านพลังงานหรือการลงทุนร่วมกับองค์กรท้องถิ่น สมาชิกบางรายเสนอให้เปลี่ยนจากพลังงานไฟฟ้าเป็นพลังงานแสงอาทิตย์ในอนาคต เพื่อช่วยลดต้นทุนในระยะยาว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการคิดเชิงล่วงหน้าและการสร้างนวัตกรรมท้องถิ่น ด้านการปรับตัวเชิงโครงสร้าง สหกรณ์มีการปรับบทบาทของคณะกรรมการบางชุด เช่น การให้ *ฝ่ายศึกษาและประชาสัมพันธ์* ขยายบทบาทไปสู่การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้าน หรือการใช้เวทีประชุมใหญ่เป็นพื้นที่เปิดรับข้อเสนอใหม่จากสมาชิก เช่น การตั้งกองทุนฉุกเฉินในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งสมาชิกคนหนึ่งได้กล่าวว่า

พอแล้งบ่อย ๆ เราก็ต้องเปลี่ยนแผน เดียวนี้มีประชุมกลางปีเพิ่มเติมด้วย
จะได้คุยกันไว้ ๆ (สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2567)

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรเอง เช่น การเปลี่ยนคณะกรรมการชุดใหม่ ก็ถือเป็นปัจจัยที่กระทบต่อการดำเนินงานเช่นกัน ซึ่งสหกรณ์ได้ตอบสนองด้วยการจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เช่น การจัดอบรมภายใน และการใช้คู่มือหรือเวทีพี่เลี้ยงในการให้คำปรึกษากรรมการใหม่ เพื่อรักษาความต่อเนื่องของระบบการทำงาน จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การปรับตัวของสหกรณ์มิได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงเฉพาะหน้า หากแต่เป็น *การเรียนรู้เชิงระบบ (systemic learning)* ที่ผนวกรวมประสบการณ์ของสมาชิกเข้ากับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการคงอยู่และเติบโตของระบบความร่วมมือในชุมชนท้องถิ่น

5.4.7 บทสรุปกรณีศึกษาที่ 3 สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรัม จำกัด

จากการวิเคราะห์กระบวนการดำเนินงานของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรัม ในภาพรวม พบว่าระบอบความร่วมมือในกรณีศึกษานี้มีความโดดเด่นและเป็นพลวัตในหลายมิติ สะท้อนผ่านการออกแบบกลไกที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (principled engagement) โดยสมาชิกสามารถเข้าถึงกระบวนการตัดสินใจได้อย่างเท่าเทียม ผ่านทั้งการประชุมใหญ่ การใช้กลไกตัวแทนระดับหมู่บ้าน และการสื่อสารแบบเปิดกว้าง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจร่วม (shared meaning) และการเจรจาอย่างมีจริยธรรมตามแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2012) ในขณะเดียวกัน แรงจูงใจร่วมและความไว้วางใจซึ่งก่อรูปจากประสบการณ์การทำงานร่วมกันมายาวนาน และได้รับการหล่อหลอมผ่านความโปร่งใสของกลไกภายใน ตลอดจนความสัมพันธ์ส่วนบุคคลของผู้นำชุมชน ได้กลายเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ส่งผลให้สมาชิกยินดีเข้ามามีส่วนร่วมและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของสหกรณ์โดยสมัครใจ นำไปสู่การยกระดับความสัมพันธ์จากความร่วมมือเชิงผลประโยชน์ไปสู่ความเป็นเจ้าของร่วมของระบบศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (capacity for joint action) ของสหกรณ์ยังปรากฏชัดเจนผ่านโครงสร้างการบริหารที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างต่อการกระจายภารกิจ เช่น การตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจในแต่ละด้าน การใช้ทุนและกองทุนหลากหลายประเภท เพื่อสนับสนุนกิจกรรม ตลอดจนการพึ่งพาทุนมนุษย์และทุนวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น เช่น กลุ่ม *เพชรคอรัม* ที่เป็นผู้นำชุมชนและผู้มีประสบการณ์ สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมให้สหกรณ์มิใช่เป็นเพียงองค์กรจัดการน้ำเพื่อการเกษตร แต่กลายเป็น *แพลตฟอร์มความร่วมมือ* ที่ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม

อย่างไรก็ตาม ระบอบความร่วมมือดังกล่าวยังเผชิญกับความท้าทายหลายด้าน ทั้งจากภายในและภายนอก ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดด้านทรัพยากร ความหลากหลายของพื้นที่และกลุ่มสมาชิก หรือความต่อเนื่องของผู้นำ โดยเฉพาะในประเด็นการจัดการน้ำที่มีความซับซ้อน การสูญเสียผู้นำที่มีประสบการณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ภัยแล้งและน้ำท่วม ล้วนเป็นปัจจัยที่อาจกระทบต่อเสถียรภาพของระบบ ดังนั้นสหกรณ์ได้แสดงให้เห็นถึง *ศักยภาพในการปรับตัว* ที่น่าสนใจ ผ่านการสร้างกลไกที่ยืดหยุ่น เช่น การปรับเปลี่ยนรอบการใช้น้ำตามฤดูกาล การเปิดเวทีระดมความคิดเห็นจากสมาชิก การถ่ายทอดความรู้ภายในองค์กร และการตอบสนองต่อวิกฤตเฉพาะหน้า เช่น ปัญหาเครื่องสูบน้ำชำรุด หรือการเข้าถึงแหล่งน้ำในฤดูแล้ง สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการเรียนรู้ร่วมและการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นหัวใจของการรักษาพลังความร่วมมือให้อยู่ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ผู้วิจัยมองว่า ระบอบความร่วมมือของสหกรณ์ ไม่ได้ตั้งอยู่บนการวางแผนแบบตายตัว แต่เติบโตขึ้นจากความจำเป็นของปัญหาเชิงโครงสร้างที่ต้องการการแก้ไขร่วมกัน และขับเคลื่อนผ่านกลไกที่หลากหลาย สะท้อนถึงพลังของการร่วมคิดร่วมทำและร่วมปรับตัว เพื่อธำรงไว้ซึ่งประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5.5 บทวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจลักษณะของ ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes: CGRs) ขององค์กรในตำบลคอรุม ผ่านการศึกษา 3 กรณีสำคัญ ได้แก่ กลุ่มสวัสดิการชุมชน โรงเรียนลำตวนวัยใส และสหกรณ์สหกรณ์น้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด โดยใช้กรอบแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2015) ซึ่งเสนอว่าระบบความร่วมมือมีลักษณะเป็นวงรอบที่เชื่อมโยงกันระหว่าง (1) บริบทของระบบ (System Context) (2) ตัวขับเคลื่อน (Drivers) (3) พลวัตของความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) (4) ผลลัพธ์ (Collaborative Actions and Outcomes) และ (5) การปรับตัว (Adaptation) ดังนั้นการเปรียบเทียบในบทนี้จึงเน้น 4 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย (1) การเปรียบเทียบจากบริบทของระบบ ตัวขับเคลื่อน และการก่อตัวของระบบ (2) การเปรียบเทียบจากพลวัตของความร่วมมือ (3) การเปรียบเทียบผลลัพธ์ของความร่วมมือ และ (4) การเปรียบเทียบจากรูปแบบการปรับตัวของระบบความร่วมมือ ซึ่งการเปรียบเทียบในที่นี้มิได้มุ่งแค่ผลสำเร็จของกลุ่ม แต่เน้นทำความเข้าใจลักษณะของระบบความร่วมมือ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรในแต่ละช่วงของวงรอบ และสิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงศักยภาพของตำบลคอรุมในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างไร

5.5.1 การเปรียบเทียบบริบทของระบบ ตัวขับเคลื่อนและการก่อตัวของความร่วมมือ

ระบบความร่วมมือแต่ละกลุ่มในชุมชนคอรุมมีที่มาแตกต่างกันตามเงื่อนไขทางบริบท และแรงผลักดันที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาและสถานการณ์เฉพาะ การเปรียบเทียบในมิตินี้แสดงให้เห็นว่าจุดเริ่มต้นของความร่วมมือ ของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างในระดับโครงสร้างและวัฒนธรรม แต่ทั้งหมดล้วนสะท้อนพลังจากฐานทุนทางสังคมของชุมชนคอรุมที่เข้มแข็ง ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 3 การเปรียบเทียบบริบทของระบบ ตัวขับเคลื่อน และลักษณะของการก่อตัว ของระบอบความร่วมมือทั้งสามกลุ่ม

ประเด็น	กลุ่มสวัสดิการชุมชน	โรงเรียนลำตวนวัยใส	สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรั่ม
บริบทของระบบ	เกิดขึ้นบนฐานทุนทางสังคมที่เข้มแข็งของชุมชนคอรั่ม มีเครือข่ายที่แน่นแฟ้นและวัฒนธรรมช่วยเหลือกัน	เกิดในบริบทสังคมผู้สูงอายุ ต้องการสร้างพื้นที่เรียนรู้ และคุณค่าชีวิตใหม่ให้ผู้สูงอายุ	เกิดในบริบทเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรน้ำร่วมกัน และได้รับผลกระทบจากภัยแล้งซ้ำซาก
ตัวขับเคลื่อนของความร่วมมือ	แรงจูงใจจากปัญหาความยากจนและการขาดหลักประกันในยามเจ็บป่วย ทำให้ชาวบ้านรวมตัวสร้างกองทุนสัจจะ	การสนับสนุนจาก สสส. และภาคีเครือข่ายภายในตำบลคอรั่มที่ต้องการยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ	ปัญหาการจัดการน้ำและพลังงาน ทำให้เกษตรกรรวมตัวจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อสร้างระบบบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน
ลักษณะการก่อตัวของความร่วมมือ	เริ่มจากแรงผลักดันภายใน (bottom-up) แล้วขยายสู่การประสานกับองค์กรภายนอก	เป็นการผสมผสานแรงผลักดันจากภายนอก (สสส.) กับแรงหนุนจากภายใน (อบต. และชุมชน)	เริ่มจากแรงผลักดันภายนอก (ภาครัฐ) แล้วค่อยพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในท้องถิ่น

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย

จากตารางจะเห็นได้ว่า ระบอบความร่วมมือทั้ง 3 กลุ่มมีจุดกำเนิดและแรงขับเคลื่อนที่แตกต่างกันตามบริบทของปัญหาและลักษณะของทุนทางสังคมที่แต่ละกลุ่มมีอยู่ โดยกลุ่มสวัสดิการชุมชนตำบลคอรั่ม เกิดจากผลของพลังภายในที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติและวัฒนธรรมการช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน ซึ่งก่อรูปเป็นระบอบความร่วมมือแบบภายใน (Community-driven) ที่เน้นการพึ่งพาตนเองและการสร้างระบบสวัสดิการจากฐานประชาชน ในขณะที่ โรงเรียนลำตวนวัยใส เกิดจากการเชื่อมประสานระหว่างแรงหนุนจากภายนอก (สสส.) กับแรงขับเคลื่อนภายในของชุมชน (อบต. และกลุ่มผู้สูงอายุ) ส่งผลให้เกิดระบอบความร่วมมือแบบ บูรณาการ (Hybrid-driven) ที่รวมเอาทั้งมิติของสังคม วัฒนธรรม และสุขภาพมาขับเคลื่อนร่วมกัน ส่วน สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด นั้นเป็นผลของแรงผลักดันจากภายนอกโดยตรง โดยเฉพาะนโยบายของภาครัฐและการสนับสนุนด้านเทคนิคจากหน่วยงานการไฟฟ้า ก่อนจะค่อย ๆ พัฒนาเป็นระบบที่มีการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นระบอบความร่วมมือแบบภายนอกขับเคลื่อน (Externally-driven)

แม้ทั้ง 3 กลุ่ม จะมีจุดเริ่มต้นต่างกัน แต่ทั้งหมดสะท้อนถึงความสามารถในการปรับโครงสร้างของตำบลคอรั่มให้เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนภายในและภายนอกได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การเกิดพลวัตของความร่วมมือในระดับต่อมา

5.5.2 การเปรียบเทียบพลวัตของความร่วมมือ (Collaborative Dynamics)

พลวัตของความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) เป็นหัวใจของระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGRs) เพราะเป็นช่วงที่แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของภาคีต่าง ๆ ในการสื่อสาร เจรจา สร้างแรงจูงใจร่วม และลงมือดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน การวิเคราะห์พลวัตในที่นี้อ้างอิงกรอบแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi (2015) ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติหลัก ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ (Principled Engagement) แรงจูงใจร่วม (Shared Motivation) และศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน (Capacity for Joint Action)

ตาราง 4 การเปรียบเทียบพลวัตของความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม

ประเด็น	กลุ่มสวัสดิการชุมชน	โรงเรียนลำตวนวัยใส	สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรั่ม
การมีส่วนร่วมอย่างมีหลักการ	ใช้เวทีประชาคมเป็นกลไกหลักในการกำหนดกติกา “สัจจะวันละบาท” สมาชิกทุกคน มีสิทธิเข้าร่วมตัดสินใจ	การมีส่วนร่วมเกิดจากการรวมออกแบบกิจกรรมระหว่างรุ่น เช่น ผู้สูงอายุเป็นครูภูมิปัญญา เยาวชนเป็นผู้ช่วยจัดกิจกรรม	การมีส่วนร่วมเน้นผ่านเวทีประชุมเกษตรกรและคณะกรรมการสหกรณ์ เพื่อกำหนดแผนการใช้น้ำร่วมกัน
แรงจูงใจร่วม	เกิดจากคุณค่าทางจิตใจและความเชื่อเรื่อง “การช่วยเหลือกันและพึ่งพาตนเอง”	แรงจูงใจมาจากความรู้สึกมีคุณค่าและภาคภูมิใจของผู้สูงอายุในการเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ข้ามรุ่น	แรงจูงใจเกิดจากผลประโยชน์ร่วมในการลดต้นทุนการใช้น้ำและสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
ศักยภาพในการดำเนินการร่วมกัน	มีระบบกติกาและทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ทำให้การบริหารจัดการกองทุนมีความโปร่งใส	ได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลและภาคีเครือข่าย ทำให้สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมได้ต่อเนื่อง	มีโครงสร้างองค์กรชัดเจนและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้มีศักยภาพเชิงเทคนิคสูง

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย

เมื่อเปรียบเทียบพลวัตของความร่วมมือทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าทั้งหมดมีรูปแบบเฉพาะที่สะท้อนรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสถาบันที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มสวัสดิการชุมชน แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของทุนทางสังคม (social capital) ที่ขับเคลื่อนผ่านความไว้วางใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม สมาชิกทุกคนมีบทบาทเท่าเทียม และกระบวนการตัดสินใจเป็นแนวราบ ในขณะที่โรงเรียนลำตวนวัยใส มีทุนความสัมพันธ์ (relational capital) เป็นแกนหลักของความร่วมมือ ความไว้วางใจและการยอมรับข้ามรุ่นทำให้เกิดพลวัตของการเรียนรู้ร่วม ที่ไม่เพียงคงอยู่ในกลุ่ม แต่ขยายผลสู่ครอบครัวและชุมชน และสหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรั่ม แสดงให้เห็นถึงทุน

สถาบัน (institutional capital) ผ่านการจัดตั้งองค์กรและระบบกติกาชัดเจน มีลำดับชั้นการบริหาร และกลไกตรวจสอบ

ทั้ง 3 กลุ่มจึงสะท้อนให้เห็นว่า พลวัตของความร่วมมือ ในชุมชนคอรัมนิได้มีลักษณะเดียว หากแต่เป็นการผสมผสานระหว่างทุนทางสังคม ความสัมพันธ์ และสถาบัน ซึ่งเชื่อมโยงกันในลักษณะพลวัตพหุระดับ (multi-level collaborative dynamics) ที่ส่งเสริมให้ชุมชนคอรัมนิสามารถบริหารจัดการประเด็นร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

5.5.3 การเปรียบเทียบจากผลลัพธ์ของความร่วมมือ

ผลลัพธ์ของระบอบความร่วมมือในแต่ละกลุ่มสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของตำบลคอรัมนิในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในมิติทางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้าง โดยแต่ละกลุ่มพัฒนาไปในทิศทางที่สอดคล้องกับฐานทุนและแรงขับเคลื่อนเฉพาะของตนเอง ผลลัพธ์ที่ปรากฏจึงมีใช้เพียงผลลัพธ์ของกิจกรรม หากแต่เป็นผลสะสมของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (collective learning) ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของภาคีในระยะยาว

ตาราง 5 การเปรียบเทียบผลลัพธ์ของความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม

ประเด็น	กลุ่มสวัสดิการชุมชน	โรงเรียนลำตวนวัยใส	สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้าชุมชนคอรัมนิ
ผลลัพธ์เชิงสังคม	สร้างหลักประกันทางสังคม ผ่านกองทุนสัจจะวันละบาท ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางชีวิต	ผู้สูงอายุมีคุณค่าและบทบาททางสังคมมากขึ้น เกิดการเชื่อมโยงระหว่างรุ่น	เกษตรกรมีความมั่นคงทางอาชีพ และรายได้ ลดความขัดแย้งในการใช้น้ำ
ผลลัพธ์เชิงวัฒนธรรม	ฟื้นฟูวัฒนธรรมการช่วยเหลือกันและการพึ่งตนเอง	สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมข้ามรุ่นและความสัมพันธ์ระหว่างวัย	ส่งเสริมวัฒนธรรมการทำงานร่วมและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรส่วนรวม
ผลลัพธ์เชิงโครงสร้าง	เกิดสถาบันชุมชนรูปแบบใหม่ที่บริหารโดยคนในท้องถิ่นเอง	ขยายเครือข่ายผู้สูงอายุและองค์กรสุขภาพระดับตำบล	พัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำและพลังงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ
ผลลัพธ์เชิงการเรียนรู้	สมาชิกเกิดการเรียนรู้เรื่องการจัดการทางการเงินและการบริหารกองทุน	เกิดการเรียนรู้แบบสองทางระหว่างผู้สูงอายุและเยาวชน	เกิดการเรียนรู้ด้านเทคนิคและการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม

ที่มา: สรุบบนผู้วิจัย

ผลลัพธ์จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความร่วมมือในแต่ละกลุ่มได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในหลายมิติ โดยกลุ่มสวัสดิการชุมชนสร้างระบบความมั่นคงทางสังคมขึ้นจากฐานประชาชน ซึ่งสะท้อนพลังของทุนทางสังคมและการพึ่งพาตนเอง ในขณะที่โรงเรียนลำตวนวัยใส

ก่อให้เกิดผลลัพธ์เชิงวัฒนธรรมที่เด่นชัด ผ่านการฟื้นฟูบทบาทผู้สูงอายุและสร้างพื้นที่การเรียนรู้ข้ามรุ่นที่มีคุณค่าทางสังคม ส่วนสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้า จำกัด ได้สร้างผลลัพธ์เชิงโครงสร้างที่แข็งแกร่ง โดยพัฒนาระบบจัดการทรัพยากรร่วมที่มีประสิทธิภาพและเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง

เมื่อเปรียบเทียบทั้ง 3 กรณีร่วมกัน จะเห็นว่าผลลัพธ์ของระบอบความร่วมมือเหล่านี้มีความเชื่อมโยงในลักษณะ ผลลัพธ์พหุมิติ (multi-dimensional outcomes) ซึ่งเกิดจากการบูรณาการระหว่างทุนทางสังคม วัฒนธรรม และสถาบัน แต่ละระบอบมีจุดเด่นเฉพาะที่เสริมซึ่งกันและกัน กลุ่มสวัสดิการชุมชนมีความเข้มแข็งด้านทุนสังคม โรงเรียนลำดวนวัยใสมีทุนความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ส่วนสหกรณ์ผู้ใช้น้ำมีทุนสถาบันและเทคนิคที่มั่นคง เมื่อระบบเหล่านี้ทำงานร่วมกัน จึงเกิดการยกระดับศักยภาพของชุมชนโดยรวมทั้งในเชิงคุณภาพชีวิต การบริหารจัดการ และความเข้มแข็งทางสังคมโดยรวม

ดังนั้น ผลลัพธ์ของความร่วมมือจึงมิได้เป็นเพียงผลสำเร็จของโครงการ แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านของระบอบ จากการร่วมมือเชิงกิจกรรมไปสู่การร่วมมือเชิงโครงสร้าง ซึ่งแสดงให้เห็นองค์กรในตำบลสามารถพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือให้กลายเป็นระบบการบริหารจัดการร่วมที่ต่อเนื่องได้จริง

5.5.4 การเปรียบเทียบการปรับตัวของระบอบความร่วมมือ

การปรับตัว (Adaptation) ถือเป็นช่วงสำคัญของวงจรระบอบความร่วมมือ (Collaborative Governance Regime) ตามแนวคิดของ Emerson และ Nabatchi ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากผลลัพธ์ของความร่วมมือได้แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ระบอบจะเริ่มเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วม (collective learning) และการปรับกลไกภายในให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ ทั้งในเชิงโครงสร้าง กระบวนการ และวัฒนธรรม การวิเคราะห์เปรียบเทียบในส่วนนี้มุ่งทำความเข้าใจว่าทั้ง 3 กลุ่มในชุมชนโดยรวม มีการปรับตัวอย่างไร ต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทภายในและภายนอก รวมถึงกลไกการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในแต่ละระบอบ

ตาราง 6 การเปรียบเทียบการปรับตัวของระบอบความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม

ประเด็น	กลุ่มสวัสดิการชุมชน	โรงเรียนลำตวนวัยใส	สหกรณ์ผู้ใช้น้ำไฟฟ้า ชุมชนคอรุม
การปรับตัวเชิง กลไก	ปรับรูปแบบการบริหารกองทุน ให้สอดคล้องกับจำนวนสมาชิกที่ เพิ่มขึ้น มีคณะกรรมการชุดใหม่ และระบบตรวจสอบภายในที่ เข้มงวดขึ้น	ปรับโครงสร้างกิจกรรมให้ หลากหลายมากขึ้น เช่น การ เรียนรู้เชิงสุขภาพ การฝึก ทักษะอาชีพ และการอบรม ผู้นำจิตอาสา	ปรับระบบบริหารน้ำให้ ยืดหยุ่นมากขึ้นตามฤดูกาล มีการจัดคิวใช้น้ำและใช้ เทคโนโลยีวัดระดับน้ำ อัตโนมัติ
การปรับตัวเชิง ความสัมพันธ์	ขยายเครือข่ายความร่วมมือกับ องค์การบริหารส่วนตำบล และ กองทุนภายนอก เพื่อเพิ่มความ มั่นคงทางการเงิน	สร้างเครือข่าย “เพื่อนวัยใส” ระหว่างหมู่บ้าน เชื่อมโยงกลุ่ม ผู้สูงอายุในระดับตำบล	สร้างความสัมพันธ์กับ หน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อขยายขอบเขตการ บริหารจัดการพลังงานร่วม
การปรับตัวเชิง วัฒนธรรม	เน้นค่านิยม “เก็บเล็กผสมน้อย” และ “ช่วยกันดูแลกัน” เพื่อสร้าง วินัยการออมและความ รับผิดชอบร่วม	ปรับบทบาทผู้สูงอายุจากผู้รับ สวัสดิการเป็น “ผู้สร้าง คุณค่า” ผ่านการถ่ายทอด ความรู้และประสบการณ์ชีวิต	สร้างวัฒนธรรม “ใช้น้ำ อย่างรู้คุณค่า” และส่งต่อ แนวคิดอนุรักษ์ทรัพยากร ให้คนรุ่นใหม่

ที่มา: สรุปรโดยผู้วิจัย

การเปรียบเทียบการปรับตัวของทั้งสามกลุ่มแสดงให้เห็นว่า ระบอบความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรุม มีความสามารถในการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยแต่ละกลุ่มใช้แนวทางการปรับตัวที่แตกต่างกันตามลักษณะของทุนและความสัมพันธ์ภายในชุมชน โดยกลุ่มสวัสดิการชุมชนแสดงให้เห็นการปรับตัวเชิงกลไกที่ชัดเจนที่สุดผ่านการพัฒนา โครงสร้างบริหารจัดการกองทุนให้มีความโปร่งใสและรองรับจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็มีการปรับตัวเชิงความสัมพันธ์ด้วยการขยายเครือข่ายภายนอก เพื่อสร้างเสถียรภาพทางการเงินและเสริมศักยภาพในการให้สวัสดิการแก่สมาชิกอย่างทั่วถึง ส่วนการปรับตัวเชิงวัฒนธรรม ยังคงยึดแนวคิดเรื่อง *สัจจะและความรับผิดชอบร่วม* ซึ่งกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่หล่อหลอมให้สมาชิกทุกคนมีจิตสำนึกแห่งการช่วยเหลือกัน ในขณะที่โรงเรียนลำตวนวัยใสแสดงให้เห็นการปรับตัวเชิงความสัมพันธ์ และวัฒนธรรมอย่างโดดเด่น โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายระหว่างรุ่นที่กว้างขึ้น และการเปลี่ยนบทบาทของผู้สูงอายุจากผู้พึ่งพาเป็น *ผู้ให้* ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมที่เกิดขึ้นภายในระบอบ การปรับกิจกรรมและโครงสร้างการบริหารให้ยืดหยุ่นต่อสถานการณ์หลังโควิด-19 ยังแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการประคองความร่วมมือภายใต้บริบทสังคมที่เปลี่ยนไป ส่วนสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรุม จำกัด แสดงถึงการปรับตัวเชิงกลไกที่สัมพันธ์กับเทคโนโลยีและระบบการบริหารจัดการมากที่สุด การปรับระบบคิวการใช้น้ำตามฤดูกาลและการใช้เทคโนโลยีตรวจ

วัดระดับน้ำเป็นตัวอย่างของการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ (practical learning) ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีการปรับตัวเชิงความสัมพันธ์โดยการขยายความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก เช่น องค์กรท้องถิ่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบบริหารจัดการน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาไปสู่ระบบการเรียนรู้ร่วมแบบเปิด

เมื่อมองภาพรวมของทั้ง 3 กลุ่ม จะเห็นได้ว่าการปรับตัวของระบบความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่มมิได้เป็นเพียงการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการของการเรียนรู้ร่วมอย่างต่อเนื่อง ที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ระหว่างภาคีให้แน่นแฟ้นขึ้น การปรับตัวในระดับกลไกช่วยให้ระบบมีความมั่นคง การปรับตัวในระดับความสัมพันธ์สร้างเครือข่ายแนวราบระหว่างกลุ่ม และการปรับตัวในระดับวัฒนธรรมทำให้เกิดความยั่งยืนเชิงสังคมผ่านการสืบทอดคุณค่าของความร่วมมือสู่รุ่นต่อไป กล่าวได้ว่า ระบบความร่วมมือทั้ง 3 ขององค์กรในตำบลคอรั่มมิได้พัฒนาไปสู่ ระบบความร่วมมือเชิงปรับตัว (Adaptive Collaborative Regime) ที่สามารถเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท โดยยังคงรักษาลักษณะของชุมชนไว้ได้อย่างสมดุล กระบวนการดังกล่าวเป็นฐานสำคัญที่เชื่อมโยงไปสู่การสังเคราะห์ในบทที่ 6 ซึ่งจะอธิบายถึงคุณูปการและบทเรียนของระบบความร่วมมือในมิติทฤษฎีและการปฏิบัติ

5.6 สรุป

จากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือของทั้ง 3 กลุ่มขององค์กรในตำบลคอรั่มมิ ได้แก่ กลุ่มสวัสดิการชุมชน โรงเรียนลำดวนวัยใส และสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด สามารถสังเคราะห์ภาพรวมของระบบความร่วมมือในพื้นที่ได้อย่างชัดเจนทั้งในมิติของบริบท ตัวขับเคลื่อน การก่อตัว กระบวนการดำเนินงาน ผลลัพธ์ และการปรับตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าองค์กรในตำบลคอรั่มมิได้พัฒนาระบบความร่วมมือของตนขึ้นภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งในระยะของบริบทของระบบ และการก่อตัว ทั้ง 3 กลุ่มเกิดขึ้นจากปัญหาและความต้องการร่วมในพื้นที่ โดยมีทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญในการก่อรูปของความร่วมมือ กลุ่มสวัสดิการชุมชนเกิดจากแรงผลักดันภายในของประชาชน (Community-driven) โรงเรียนลำดวนวัยใสเป็นผลของการบูรณาการแรงผลักดันทั้งจากภายในและภายนอก (Hybrid-driven) ส่วนสหกรณ์ผู้ใช้น้ำเกิดจากแรงขับเคลื่อนภายนอก (Externally-driven) ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของชุมชนในการเปิดรับและปรับใช้กลไกความร่วมมือที่เหมาะสมกับบริบทของตน

ในขณะที่พลวัตของความร่วมมือ ทั้ง 3 กลุ่ม ได้พัฒนาเครือข่ายความสัมพันธ์และกลไกการทำงานร่วมที่แตกต่างกันตามลักษณะของทุนที่ตนมีอยู่ กลุ่มสวัสดิการชุมชนใช้ทุนทางสังคมและความไว้วางใจเป็นแรงขับเคลื่อน โรงเรียนลำดวนวัยใสเน้นทุนความสัมพันธ์ระหว่างรุ่น ส่วนสหกรณ์

ผู้ใช้น้ำใช้ทุนสถาบันและทุนเทคนิคในการบริหารจัดการ ซึ่งทั้งหมดส่งผลให้เกิดพลวัตความร่วมมือในหลายระดับ (multi-level dynamics) ทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชน

สำหรับผลลัพธ์ของความร่วมมือ ทั้ง 3 กลุ่มแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติทางสังคม วัฒนธรรม โครงสร้าง และการเรียนรู้ โดยเฉพาะการยกระดับจากความร่วมมือเชิงกิจกรรม ไปสู่ความร่วมมือเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของระบอบความร่วมมือในชุมชนคอรุม ทำให้ชุมชนมีระบบจัดการตนเอง มีเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง และมีศักยภาพในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ในส่วนของการปรับตัวของระบอบความร่วมมือ พบว่าทั้ง 3 กลุ่มมีการเรียนรู้ร่วมและพัฒนากลไกการทำงานอย่างต่อเนื่องตามบริบทที่เปลี่ยนไป กลุ่มสวัสดิการชุมชนปรับโครงสร้างการบริหารให้มีความโปร่งใสและยืดหยุ่นมากขึ้น โรงเรียนลำตวนวัยใสปรับกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมให้ตอบสนองต่อสังคมผู้สูงอายุยุคใหม่ ส่วนสหกรณ์ผู้ใช้น้ำปรับตัวในเชิงเทคนิคและระบบบริหารจัดการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร การปรับตัวเหล่านี้ทำให้ทั้ง 3 กลุ่ม สามารถดำรงอยู่และขยายผลความร่วมมือได้อย่างต่อเนื่อง

โดยสรุป ระบอบความร่วมมือในชุมชนคอรุมเป็นตัวอย่างของระบอบความร่วมมือเชิงปรับตัว (Adaptive Collaborative Regime) ที่มีการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องผ่านการบูรณาการทุนทางสังคม วัฒนธรรม และสถาบันเข้าด้วยกัน ความร่วมมือไม่ได้เกิดจากการบังคับของภายนอก หากแต่พัฒนาโดยภาคีในพื้นที่ที่มุ่งสร้างผลประโยชน์ร่วมและความเข้มแข็งให้กับองค์กรในตำบลคอรุม ในระยะยาว การสังเคราะห์บทที่ 5 นี้จึงทำหน้าที่เป็นฐานสำคัญในการอธิบายคุณูปการของระบอบความร่วมมือในบทที่ 6 ซึ่งจะเน้นการเชื่อมโยงผลการศึกษาเชิงประจักษ์กับแนวคิดทางทฤษฎีของ Emerson และ Nabatchi โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเสนอเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการขยายกรอบแนวคิดให้ครอบคลุมมิติของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน เพื่อสะท้อนพัฒนาการของระบอบบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

6.1 บทนำ

บทที่ 6 มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์ภาพรวมของผลการศึกษาวิจัยว่าด้วย ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2554–2564 โดยมุ่งสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรภายนอก ผ่านกระบวนการก่อรูป ดำรงอยู่ และปรับตัวของระบอบความร่วมมือภายใต้บริบททางสังคมและสถาบันที่ซับซ้อน

บทนี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการศึกษาในภาคสนามกับกรอบแนวคิดทางทฤษฎี เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ของระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime: CGRs) ขององค์กรในตำบลคอรั่ม โดยมุ่งตอบคำถามสำคัญของงานวิจัย คือ ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มก่อตัวขึ้นได้อย่างไร และพลวัตของความร่วมมือสะท้อนให้เห็นการปรับตัวขององค์กรภายใต้บริบทพื้นที่อย่างไร นอกจากนี้ บทนี้ยังนำเสนอข้อเสนอเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการขยายกรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันให้ครอบคลุมมิติของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเนื้อหาในบทนี้ประกอบด้วย (1) สรุปผลการวิจัย (2) ข้อถกเถียงและข้อเสนอหลักของงานวิจัย (3) คุณูปการของงานวิจัย (4) ข้อจำกัดของงานวิจัย (5) ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต และ (6) บทสรุป

ด้วยเหตุนี้บทที่ 6 จึงเป็นบทที่สำคัญในการบูรณาการข้อมูลเชิงประจักษ์กับแนวคิดทางทฤษฎี เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทของชุมชนไทย ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานโยบาย การบริหาร และการสร้างความร่วมมือเชิงระบบในระดับท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6.2 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2554–2564 เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งทำความเข้าใจรูปแบบและกระบวนการของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน โดยตั้งคำถามวิจัยหลักว่า ระเบียบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม จังหวัดอุดรธานี ก่อตัวขึ้นได้อย่างไร และพลวัตของความร่วมมือดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการปรับตัวขององค์กรภายใต้บริบทพื้นที่

อย่างไร ในช่วงปี พ.ศ. 2554–2564 เพื่อหาคำตอบ ผู้วิจัยตั้งวัตถุประสงค์การวิจัยสองประการ คือ (1) เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายแนวทางในการก่อตัวของระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ และ (2) เพื่อทำความเข้าใจพลวัตความร่วมมือและการปรับตัวขององค์กรในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับตัวแทนกลุ่มเพชรคอรั่ม กลุ่มองค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคม และกลุ่มประชาชนผ่านกลุ่มโรงเรียนลำตวนวัยใส สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด และกลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่สะท้อนรูปแบบและพลวัตของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในพื้นที่ นอกจากนี้ยังใช้การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการสังเกตแบบไม่เป็นทางการ (Non-participant Observation) เป็นเครื่องมือเสริมในการเก็บข้อมูล โดยใช้กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบวิเคราะห์หลักเพื่อวิเคราะห์ลักษณะของระบบความร่วมมือในบริบทขององค์กรในตำบลคอรั่ม

การเลือกตำบลคอรั่มเป็นกรณีศึกษา มีเหตุผลสำคัญเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องยาวนาน ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรภายนอก โดยมี *กลุ่มเพชรคอรั่ม* เป็นกลไกกลางในการเชื่อมโยงการทำงานระหว่างเครือข่ายย่อยหลายกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความโดดเด่นในประเด็นเฉพาะ โรงเรียนลำตวนวัยใส ที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ผู้สูงอายุและการสร้างคุณค่าทางสังคมใหม่ สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด ที่บริหารจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันระหว่างรัฐกับประชาชน และกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม ที่สะท้อนการจัดการด้านสวัสดิการบนฐานของความร่วมมือและวินัยทางสังคม ทั้งสามกลุ่มนี้ล้วนเชื่อมโยงกันผ่านกลุ่มเพชรคอรั่มในฐานะกลไกกลางในการประสานงาน สื่อสาร และตัดสินใจร่วมกันกับองค์กรภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ส่งผลให้ชุมชนคอรั่มมีความพร้อมและเหมาะสมต่อการศึกษาว่าด้วยการก่อตัวของ *ระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน* ทั้งในมิติของโครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการปรับตัวของภาคีต่าง ๆ ภายใต้บริบทของสังคมท้องถิ่น

การศึกษาครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบทฤษฎีหลักในการอธิบายระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม โดยแนวคิดนี้มีจุดเด่นอยู่ที่การมอง *ความร่วมมือ* ไม่ใช่เพียงกระบวนการทำงานร่วมกันของหน่วยงานหลายฝ่าย แต่เป็น *ระบอบ* ที่เกิดจากการผสมผสานกันของโครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กระบวนการตัดสินใจและผลลัพธ์ที่พัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง กรอบแนวคิดดังกล่าวช่วยให้การวิเคราะห์กรณีศึกษาขององค์กรในตำบลคอรั่มมองเห็น บริบทของระบบซึ่งส่งผลต่อการก่อตัว ในการสร้างความร่วมมือ (System Contexts) การขับเคลื่อนด้วยปัจจัยภายใน

และภายนอก (Drivers) การดำเนินงานภายใต้ระบบ พลวัตการทำงานร่วมกัน (Collaborative Dynamics) ไปจนถึงการปรับตัวของระบอบ (Adaptation) ซึ่งทั้งหมดสัมพันธ์กับผลลัพธ์ของความร่วมมือในระยะยาว (Outcomes) การเลือกใช้แนวคิดนี้ มีเหตุผลสำคัญเพราะสามารถอธิบายลักษณะเฉพาะ ของความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่ม ได้ดีกว่าแนวคิดเชิงโครงสร้างแบบเดิม เนื่องจากองค์กรในตำบลคอรั่ม มิได้มีรูปแบบการบริหารที่เป็นทางการตายตัว หากแต่มีลักษณะของ *ระบอบความร่วมมือเชิงพลวัต* ที่เกิดจากการผสมผสานของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรภายนอก ผ่านการสื่อสาร การตัดสินใจ และการปรับตัวร่วมกันต่อปัญหาและบริบทที่เปลี่ยนแปลง แนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน จึงช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง *โครงสร้าง* กับ *กระบวนการ* ของการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ว่ามิได้ดำรงอยู่โดดเดี่ยว แต่พัฒนาไปพร้อมกับเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม และสถาบันในพื้นที่ นอกจากนี้ การใช้กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ยังช่วยให้มองเห็น *พลังเชิงบวกของความร่วมมือ* (Collaborative Dynamics) ที่เกิดขึ้นจากความไว้วางใจร่วม (Shared Trust) การสร้างความเข้าใจร่วม (Shared Understanding) และการตัดสินใจร่วม (Shared Commitment) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานแบบมีส่วนร่วม องค์กรประกอบเหล่านี้สะท้อนผ่านกรณีของโรงเรียนลำตวนวัยใส ที่สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมระหว่างรุ่น สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด ที่จัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมและกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม ที่ขับเคลื่อนด้วยหลักสัจจะและวินัยทางสังคม ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้เข้าใจได้ว่าระบอบความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่ม มิได้เกิดขึ้นเฉพาะกิจ แต่เป็นกระบวนการที่สั่งสมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นระบบการบริหารจัดการแบบร่วมมือที่มีความยืดหยุ่นและยั่งยืนในบริบทท้องถิ่น

ดังนั้น เพื่อตอบคำถามหลักของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามและเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการอธิบายกระบวนการก่อตัว การดำรงอยู่ และการปรับตัวของระบอบความร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม ผ่านกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ซึ่งได้แสดงรายละเอียดไว้ในบทที่ 4 และบทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม เป็นกระบวนการที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่สั่งสมมายาวนาน ภายใต้บริบทของระบบ (System Contexts) ที่ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารขององค์กรท้องถิ่น การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และทุนทางสังคมของคนในชุมชน การพัฒนาระบอบความร่วมมือจึงมิได้เป็นเพียงผลของการจัดตั้งเชิงนโยบาย แต่เป็นผลของการเรียนรู้ร่วมกัน การสร้างความเข้าใจร่วม และการปรับตัวของภาคีต่าง ๆ เพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการที่ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน เพื่อให้เข้าใจลักษณะของระบอบดังกล่าวอย่างเป็นระบบ

งานวิจัยจึงได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนหลัก ได้แก่ บทที่ 4 การศึกษากระบวนการก่อตัวของระบอบความร่วมมือ และบทที่ 5 การวิเคราะห์พลวัตการปรับตัวของระบอบ

6.3 ข้อถกเถียงและข้อเสนอหลักของงานวิจัย

กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ของ Emerson and Nabatchi (2015) ชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของระบอบความร่วมมือในแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับบริบทของระบบ (System Contexts) ตัวขับเคลื่อน (Drivers) และพลวัตของความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) ที่หล่อหลอมกระบวนการดำเนินงานและการปรับตัว (Adaptation) จนนำไปสู่ผลลัพธ์ที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณากรณีของชุมชนคอรั้ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี จะเห็นได้ว่าการสร้างระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในพื้นที่ดังกล่าว มิได้เกิดจากการจัดตั้งโดยสถาบันทางการ แต่เกิดจากการสั่งสมทุนทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และประสบการณ์การทำงานร่วมกันของคนในพื้นที่ ซึ่งต่อมาถูกเชื่อมโยงและเสริมแรงด้วยกลไกจากภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) การผสมผสานระหว่างพลังภายในและภายนอกจึงเป็นจุดตั้งต้นที่สะท้อนถึงความเป็นพลวัตของระบอบความร่วมมือในพื้นที่นี้อย่างชัดเจน

ในด้านบริบทของระบบ (System Contexts) ตำบลคอรั้มมีโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็งจากเครือข่ายเพชรคอรั้ม ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการประสานความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และสถาบันการศึกษา การมีผู้นำที่ได้รับการยอมรับและมีภาวะผู้นำแบบไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำกลุ่มองค์กรในชุมชน ช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจและความชอบธรรมให้แก่กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับมิติของความไว้วางใจ (Shared Motivation) ในกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ที่เน้นการสร้าง ความไว้วางใจและความเข้าใจร่วม อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว หากแต่ต้องผ่านการเจรจาและการจัดการความขัดแย้งภายในกลุ่ม ซึ่งกลายเป็นกลไกสำคัญในการรักษาความสมดุลระหว่างอำนาจทางการเมืองและอำนาจเชิงสังคมในระดับตำบล

สำหรับพลวัตของความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) ตำบลคอรั้มสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมที่เป็นระบบผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เช่น การประชุม คณะกรรมการกองทุนสวัสดิการ การออกแบบหลักสูตรการเรียนรู้ของโรงเรียนลำดวนวัยใส และการกำหนดรอบการใช้น้ำของสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั้ม จำกัด ซึ่งล้วนเกิดจากการเจรจาและการตกลงร่วมกันในเชิง *Principled Engagement* ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงระดับองค์กร แต่ขยายไปสู่ระดับบุคคล ครอบครัว และเครือข่าย ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วม

(co-learning) และการพัฒนาขีดความสามารถในการดำเนินงานร่วมกัน (Capacity for Joint Action) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างระบอบความร่วมมืออย่างยั่งยืน

กระบวนการปรับตัว (Adaptation) ของระบอบขององค์กรในตำบลคอรั่มเป็นอีกมิติหนึ่งที่ชัดเจนในงานวิจัยนี้ กลุ่มต่าง ๆ สามารถปรับวิธีการทำงานให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น การปรับระบบเก็บเงินของกองทุนสวัสดิการให้มีความยืดหยุ่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารของสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด ให้มีคณะกรรมการหมุนเวียน และการปรับกิจกรรมของโรงเรียนลำตวนวัยใสให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้สูงอายุในแต่ละช่วงเวลา การปรับตัวเหล่านี้มิได้เป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ของระบอบที่ทำให้เกิดความสามารถใหม่ ๆ ในการรับมือกับสถานการณ์และบริบทที่เปลี่ยนไป ซึ่งสะท้อนแนวคิดของ Emerson และ Gerlak (2014) เกี่ยวกับ *Adaptive Governance* ว่าระบอบความร่วมมือจะสามารถดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการเรียนรู้และการปรับตัวอยู่เสมอ

ข้อถกเถียงสำคัญอีกประการหนึ่งของงานวิจัยนี้อยู่ที่บทบาทของทุนทางสังคม (Social Capital) ในฐานะกลไกขับเคลื่อนระบอบความร่วมมือ ซึ่งกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน แบบดั้งเดิมยังมิได้ให้ความสำคัญเพียงพอ แม้ Emerson and Nabatchi (2015) จะกล่าวถึง ทุนทางสังคมในฐานะส่วนหนึ่งของบริบทของระบบ (System Context) แต่มิได้อธิบายว่าทุนทางสังคมมีบทบาทอย่างไรในการสร้างและดำรงอยู่ของระบอบความร่วมมือ ผลการศึกษาขององค์กรในตำบลคอรั่มชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมทั้งสามรูปแบบตามแนวคิดของ Putnam (1993, 2000) มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของระบอบความร่วมมือ ได้แก่ (1) bonding capital หรือทุนทางสังคมเชิงผูกพัน ที่เห็นได้จากความสัมพันธ์แน่นแฟ้นภายในกลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชนและโรงเรียนลำตวนวัยใส (2) bridging capital หรือทุนทางสังคมเชิงเชื่อมโยง ที่เห็นได้จากบทบาทของกลุ่มเพชรคอรั่มในการเชื่อมโยงระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน และ (3) linking capital หรือทุนทางสังคมเชิงเชื่อมต่อ ที่เห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างตำบลกับหน่วยงานภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ การบูรณาการทุนทางสังคมทั้งสามรูปแบบนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบอบความร่วมมือในชุมชนคอรั่มมีความเข้มแข็งและยั่งยืน

นอกจากทุนทางสังคมแล้ว มิติทางวัฒนธรรมไทยยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันแบบตะวันตกไม่สามารถอธิบายได้อย่างครบถ้วน งานวิจัยนี้พบว่า หลักการทางวัฒนธรรมสามประการมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่ม ได้แก่ (1) หลักบุญคุณ (gratitude and reciprocity) ซึ่งเป็นรากฐานของการให้และการตอบแทนในสังคมไทย สะท้อนให้เห็นจากการที่สมาชิกกองทุนสวัสดิการยินดีช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาโดยไม่คาดหวังผลตอบแทนทันที (2) หลักน้ำใจ (kindness and generosity) ที่เห็นได้จากการมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจของอาสาสมัครในโรงเรียนลำตวนวัยใสและการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการ

บริหารจัดการน้ำของสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าโครม จำกัด และ (3) ระบบเวียง (community interdependence) ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน สะท้อนให้เห็นจากการที่บุคคลหนึ่งมักมีบทบาทในหลายองค์กรพร้อมกัน ทำให้เกิดการเชื่อมโยงและการประสานงานอย่างไม่เป็นทางการแต่มีประสิทธิภาพ หลักการทางวัฒนธรรมเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นกาวเชื่อมที่หล่อหลอมให้ระบอบความร่วมมือมีความยืดหยุ่นและปรับตัวได้ดีในบริบทสังคมไทย

จากข้อค้นพบทั้งสองประการนี้ งานวิจัยจึงมีข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่า กรอบแนวคิด ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ควรได้รับการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมมิติของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของพลวัตความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) ควรเพิ่มการวิเคราะห์ว่าทุนทางสังคมและบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมมีบทบาทอย่างไรในการสร้างความไว้วางใจ (trust building) การสร้างความเข้าใจร่วม (shared understanding) และการสร้างพันธสัญญาร่วม (shared commitment) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของ ความไว้วางใจ การปรับแก้กรอบทฤษฎีในลักษณะนี้จะช่วยให้การนำแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันไปประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทยและสังคมเอเชียอื่น ๆ ที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันมีความเหมาะสมและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครบถ้วนยิ่งขึ้น

6.4 คุณูปการของงานวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลโครม อำเภอฟิจัย จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2554–2564 มุ่งนำเสนอคุณูปการสำคัญที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัย ทั้งในเชิงแนวคิดและเชิงปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความรู้ด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ และนโยบายสาธารณะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นมิติทางทฤษฎี กระบวนการ และการประยุกต์ใช้ในบริบทของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน ทั้งนี้ คุณูปการของงานวิจัยสามารถแบ่งออกเป็นสามด้านหลักดังต่อไปนี้

6.4.1 คุณูปการด้านทฤษฎีเกี่ยวกับระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ

งานวิจัยฉบับนี้ ได้ต่อยอดทางทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) โดยเสนอให้มองระบอบความร่วมมือไม่เพียงในฐานะ กรอบการจัดการภาครัฐร่วมกับภาคี แต่เป็น กระบวนทัศน์แบบพลวัต ที่ก่อตัวจากทุนทางสังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ภายในพื้นที่ (place-based dynamic regime) อันเป็นองค์ประกอบที่ยังไม่ปรากฏชัดในกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานวิจัยนี้เสนอให้ขยายกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ให้ครอบคลุมมิติของทุนทางสังคม (Social Capital) และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนพลวัตของความร่วมมือแต่ยังไม่ได้รับการเน้นย้ำเพียงพอในกรอบทฤษฎี

เดิม การศึกษานี้จึงเสนอให้พิจารณาการบริหารจัดการแบบร่วมมือในฐานะ ระบบสัมพันธ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมและทุนทางสังคม (co-learning and social capital system) มากกว่าการจัดการโดยอาศัยโครงสร้างเพียงอย่างเดียว ซึ่งช่วยขยายขอบเขตทฤษฎีจากการมุ่งเน้นโครงสร้างและกลไกไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่มีพลวัตระหว่างตัวแสดง ทุนทางสังคม บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม และความรู้ในพื้นที่ การนำเสนอมิติทางวัฒนธรรมไทย อาทิ หลักบุญคุณ หลักน้ำใจ และระบบเวียง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่อธิบายพฤติกรรมความร่วมมือในบริบทสังคมไทย จึงเป็นคุณูปการสำคัญในการพัฒนารอบทฤษฎีให้เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในสังคมเอเชีย

6.4.2 คุณูปการในเชิงรัฐศาสตร์

งานวิจัยนี้ได้ขยายขอบเขตความเข้าใจทางรัฐศาสตร์ในประเด็น *การเมืองของความร่วมมือ (Politics of Collaboration)* โดยชี้ให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของระบอบความร่วมมือขององค์กรในตำบลคอรั่ม มิได้ตั้งอยู่บนอำนาจของรัฐเหนือประชาชน แต่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบแนวนราบ (Horizontal Power Relations) ที่สร้างขึ้นจากความไว้วางใจ การยอมรับร่วม และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ระบอบดังกล่าวสะท้อนให้เห็น *การเมืองภาคพลเมือง (Civic Politics)* ซึ่งประชาชนมีบทบาทในการจัดการปัญหาสาธารณะร่วมกับภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ งานวิจัยนี้จึงมีคุณูปการในการยืนยันว่าความร่วมมือคือรูปแบบหนึ่งของอำนาจทางการเมืองที่สร้างสรรค์ และเป็นแนวโน้มใหม่ของการปกครองในระดับพื้นที่

6.4.3 คุณูปการในเชิงรัฐประศาสนศาสตร์

งานวิจัยนี้ได้พัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับ *การบริหารจัดการแบบเครือข่าย (Network Governance)* และ *ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime)* โดยผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม เกิดขึ้นจากการผนึกพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรสนับสนุนภายนอก ซึ่งดำเนินไปภายใต้กลไกที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกัน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารภาครัฐสมัยใหม่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงโครงสร้างการจัดการจากบนลงล่าง (Top-down) แต่ต้องอาศัยการอำนวยความสะดวก (Facilitative Administration) เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการกำหนดนโยบายและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ งานวิจัยนี้จึงมีคุณูปการในการยืนยันว่าระบอบความร่วมมือสามารถเป็นเครื่องมือเชิงกระบวนการที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารภาครัฐในระดับท้องถิ่น

6.4.4 คุณูปการในเชิงนโยบายสาธารณะ

งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการสร้างนโยบายสาธารณะจากฐานราก (Bottom-up Policy Process) ผ่านความร่วมมือของกลุ่มต่าง ๆ ในตำบลคอรั่ม เช่น กลุ่มเพชรคอรั่ม กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน โรงเรียนลำตวนวัยใส และสหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด ซึ่งล้วนทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรภายนอก ผลการวิจัยจึงเสนอแนวคิด นโยบายเชิงพื้นที่แบบร่วมมือกัน (Collaborative Place-based Policy) ที่เน้นการกำหนดนโยบายโดยชุมชน ในฐานะเจ้าของพื้นที่อย่างแท้จริง คุณูปการในด้านนี้อยู่ที่การนำเสนอแนวทางใหม่ในการออกแบบและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะที่เกิดจากการประสานพลังของภาคีเครือข่ายในระดับท้องถิ่น อันเป็นแนวโน้มสำคัญของการพัฒนานโยบายสาธารณะร่วมสมัย

โดยสรุป งานวิจัยนี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) และระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regime) ซึ่งช่วยให้เข้าใจพลวัตของความร่วมมือในสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังเสนอกรอบคิดสำคัญที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ นโยบายสาธารณะ และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคีในระดับพื้นที่ต่อไป

6.5 ข้อยกเว้นของงานวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พ.ศ. 2554–2564 มีข้อจำกัดบางประการที่ควรกล่าวถึงเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องในขอบเขตของการศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้

6.5.1 ข้อจำกัดด้านขอบเขตของพื้นที่และการเลือกองค์กรในการศึกษา

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดสองประการที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตการศึกษา

ประการแรก งานวิจัยมุ่งศึกษากรณีเฉพาะของตำบลคอรั่ม จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทั้งด้านภูมิศาสตร์ โครงสร้างชุมชน และประวัติความร่วมมือระหว่างภาคส่วน การวิเคราะห์เชิงลึกในบริบทเดียวกันนี้จึงให้ข้อมูลที่ละเอียดและชัดเจน แต่ไม่สามารถอธิบายหรือสรุปอ้างอิงถึงระบอบความร่วมมือในพื้นที่อื่น ๆ ได้ทั้งหมด โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีลักษณะทางสังคมหรือสถาบันแตกต่างกัน

ประการที่สอง แม้ว่าในตำบลคอรั่มจะมีองค์กรและกลุ่มที่ดำเนินงานในลักษณะของความร่วมมืออีกหลายกลุ่ม แต่งานวิจัยนี้เลือกศึกษาเฉพาะสามองค์กรหลัก ได้แก่ โรงเรียนลำตวนวัยใส สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด และกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม ซึ่งแม้จะเป็นตัวแทนที่สะท้อนมิติต่าง ๆ ของความร่วมมือ (ด้านการเรียนรู้ ทรัพยากร และสวัสดิการ) และเป็นองค์กรที่เชื่อมโยงกับกลุ่มเพชรคอรั่มอย่างแน่นแฟ้น แต่ก็อาจไม่ครอบคลุมรูปแบบและพลวัตของความร่วมมือ

ในกลุ่มองค์กรอื่น ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ข้อจำกัดนี้อาจส่งผลให้การวิเคราะห์ระบอบความร่วมมือในตำบลคอรั่มยังไม่ครอบคลุมทุกมิติของความร่วมมือที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่

6.5.2 ข้อจำกัดด้านระยะเวลาและพลวัตของข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครอบคลุมช่วงเวลา พ.ศ. 2554–2564 ซึ่งสะท้อนพัฒนาการของระบอบความร่วมมือในระยะหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ระบอบความร่วมมือเป็นระบบที่มีพลวัตสูงและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และนโยบายของรัฐ ทำให้ผลการวิจัยอาจไม่สามารถสะท้อนสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปหลังปี 2564 ได้อย่างครบถ้วน

6.5.3 ข้อจำกัดด้านกรอบทฤษฎี

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิด Collaborative Governance Regimes (CGRs) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบทฤษฎีหลัก ซึ่งแม้จะเป็นกรอบที่มีความครอบคลุมและเป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการระดับสากล แต่กรอบดังกล่าวพัฒนาขึ้นจากบริบทตะวันตกและมุ่งเน้นโครงสร้างเชิงสถาบันเป็นหลัก ทำให้อาจยังไม่สามารถอธิบายมิติทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมในบริบทสังคมไทยได้อย่างครบถ้วน โดยเฉพาะในประเด็นของความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการ (informal relationships) บรรทัดฐานทางสังคม (social norms) และค่านิยมทางวัฒนธรรม (cultural values) ที่มีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมความร่วมมือในสังคมไทย แม้ผู้วิจัยจะพยายามเสริมด้วยแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) เพื่อชดเชยข้อจำกัดนี้ แต่การบูรณาการระหว่างสองกรอบทฤษฎีอาจยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายความซับซ้อนของระบอบความร่วมมือในบริบทท้องถิ่นไทยได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ยังคงมีความจำเป็นในการพัฒนากรอบทฤษฎีที่สามารถสะท้อนลักษณะเฉพาะของการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันในบริบทสังคมไทยและสังคมเอเชียได้อย่างเหมาะสมและครอบคลุมยิ่งขึ้นในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดทั้งสามประการนี้มีได้ลดทอนคุณค่าของงาน หากแต่สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการต่อยอดการศึกษาในอนาคต เพื่อขยายความเข้าใจเรื่องระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ในมิติที่กว้างและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทั้งในเชิงพื้นที่ เวลา และทฤษฎี

6.6 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต

จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พ.ศ. 2554–2564 ผู้วิจัยเห็นแนวทางการพัฒนาการศึกษาวิจัยในอนาคต เพื่อขยายความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบความร่วมมือในมิติที่กว้างและลึกยิ่งขึ้น ดังนี้

6.6.1 การขยายขอบเขตการศึกษาทั้งในระดับพื้นที่และองค์กร

การศึกษาคั้งนี้มุ่งเน้นเฉพาะกรณีของตำบลคอรั่มและสามองค์กรหลัก งานวิจัยในอนาคตควรขยายขอบเขตการศึกษาในสองลักษณะ *ประการแรก* ควรขยายไปยังพื้นที่อื่นที่มีลักษณะ

ทางสังคมและสถาบันแตกต่างกัน เช่น พื้นที่เมือง พื้นที่ชายขอบ หรือพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการก่อตัวและการดำรงอยู่ของระบอบความร่วมมือในบริบทที่หลากหลาย *ประการที่สอง* ควรศึกษาเชิงลึกในระดับองค์กรเดียว โดยเฉพาะจงศึกษารายละเอียดของกลไกการทำงาน กระบวนการตัดสินใจ และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์กรแต่ละประเภท ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจพลวัตของความร่วมมือในระดับจุลภาคได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

6.6.2 การพัฒนาโมเดลระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือในบริบทสังคมไทย

งานวิจัยนี้ได้เสนอให้ขยายกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ให้ครอบคลุมมิติของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น การวิจัยในอนาคตควรพัฒนาโมเดลหรือกรอบทฤษฎีที่ออกแบบมาเฉพาะสำหรับบริบทสังคมไทย โดยบูรณาการองค์ประกอบของ CGRs กับมิติทางวัฒนธรรมไทยและทุนทางสังคม อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างเครื่องมือวิเคราะห์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ศึกษาระบอบความร่วมมือในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอาจขยายไปสู่การพัฒนารอบทฤษฎีสำหรับสังคมเอเชียที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน

6.6.3 การศึกษาพลวัตของระบอบความร่วมมือในระยะยาว

เนื่องจากระบอบความร่วมมือเป็นระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวตามบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และนโยบายของรัฐ การวิจัยในอนาคตควรติดตามพัฒนาการของระบอบความร่วมมือในช่วงเวลาที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาผลกระทบของเหตุการณ์สำคัญ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง วิกฤตเศรษฐกิจ หรือการระบาดของโรค ที่มีต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของระบอบ ซึ่งจะช่วยให้ยืนยันหรือขยายกรอบแนวคิดของการบริหารจัดการที่สามารถปรับตัวได้ (Adaptive Governance) ให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยมากยิ่งขึ้น

6.6.4 การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGRs) กับนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่น

งานวิจัยในอนาคตอาจต่อยอดโดยนำกรอบแนวคิดระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (CGRs) ไปใช้วิเคราะห์นโยบายสาธารณะเฉพาะเรื่อง เช่น นโยบายสิ่งแวดล้อม นโยบายการศึกษา หรือการจัดการสวัสดิการในระดับพื้นที่ เพื่อศึกษาว่างานไกของระบอบความร่วมมือสามารถเสริมประสิทธิภาพการนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation) ได้อย่างไร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการออกแบบนโยบายเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วมในอนาคต

โดยสรุป ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคตนี้มุ่งส่งเสริมให้การวิจัยด้านระบอบความร่วมมือในสังคมไทยก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง ทั้งในมิติพื้นที่ ระดับองค์กร กรอบทฤษฎี และการประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะการพัฒนาองค์ความรู้ที่สามารถสร้างโมเดลระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือที่เหมาะสมกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และนโยบายของประเทศไทย ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันและนำไปสู่การพัฒนาเชิงระบบในระดับท้องถิ่นต่อไป

6.7 บทสรุป

งานวิจัยเรื่อง “ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่ม อำเภอฟิชัย จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2554–2564” นำเสนอการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการก่อตัว การดำรงอยู่ และการปรับตัวของระบอบความร่วมมือในระดับชุมชน โดยใช้กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes; CGRs) ของ Emerson and Nabatchi (2015) เป็นกรอบทฤษฎีหลัก และเสริมด้วยแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) เพื่ออธิบายมิติทางวัฒนธรรมที่กรอบแนวคิด ยังไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงพอ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลคอรั่มก่อตัวขึ้นจากการสั่งสมความสัมพันธ์ทางสังคม การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก และทุนทางสังคมที่หล่อหลอมผ่านกลุ่มเพชรคอรั่มและองค์กรชุมชนสามแห่ง คือ โรงเรียนลำควนวัยใส สหกรณ์สถานีสูบน้ำไฟฟ้าคอรั่ม จำกัด และกองทุนสวัสดิการชุมชนคอรั่ม ซึ่งแต่ละองค์กรมีบทบาทในมิติต่าง ๆ ของการบริหารจัดการ ได้แก่ การเรียนรู้ การจัดการทรัพยากร และการสร้างระบบสวัสดิการ

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมทั้งสามรูปแบบตามแนวคิดของ Putnam (1993, 2000) มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของระบอบความร่วมมือ ได้แก่ (1) bonding capital หรือทุนทางสังคมเชิงผูกพัน ที่เห็นได้จากความสัมพันธ์แน่นแฟ้นภายในองค์กร (2) bridging capital หรือทุนทางสังคมเชิงเชื่อมโยง ที่เห็นได้จากบทบาทของกลุ่มเพชรคอรั่มในการเชื่อมโยงระหว่างองค์กรต่าง ๆ และ (3) linking capital หรือทุนทางสังคมเชิงเชื่อมต่อ ที่เห็นได้จากความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ มิติทางวัฒนธรรมไทย ได้แก่ หลักบุญคุณ (gratitude and reciprocity) หลักน้ำใจ (kindness and generosity) และระบบเวียง (community interdependence) ยังเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนพฤติกรรมความร่วมมือในบริบทสังคมไทย ซึ่งกรอบ CGRs แบบตะวันตกไม่สามารถอธิบายได้อย่างครบถ้วน

ในด้านพลวัตของความร่วมมือ งานวิจัยพบว่าองค์กรทั้งสามสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทได้อย่างยืดหยุ่น ผ่านกลไกของการเรียนรู้ร่วม (co-learning) การสร้างความเข้าใจร่วม (shared understanding) และการตัดสินใจร่วม (shared commitment) ซึ่งสะท้อน

แนวคิด Adaptive Governance ของ Emerson and Gerlak (2014) ว่าระบอบความร่วมมือจะสามารถดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการเรียนรู้และการปรับตัวอยู่เสมอ การปรับตัวดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นกระบวนการสะท้อนถึงความสามารถของระบอบในการรับมือกับความท้าทายและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

จากข้อค้นพบเหล่านี้ งานวิจัยมีข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่า กรอบแนวคิดการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance Regimes) ควรได้รับการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมมิติของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของพลวัตความร่วมมือ (Collaborative Dynamics) ควรเพิ่มการวิเคราะห์ว่าทุนทางสังคมและบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมมีบทบาทอย่างไรในการสร้างความไว้วางใจ (trust building) การสร้างความเข้าใจร่วม (shared understanding) และการสร้างพันธะสัญญาร่วม (shared commitment) ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของ Shared Motivation การปรับแก้กรอบทฤษฎีในลักษณะนี้จะช่วยให้การนำกรอบแนวคิดไปประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทยและสังคมเอเชียอื่น ๆ ที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันมีความเหมาะสมและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครบถ้วนยิ่งขึ้น

โดยสรุป งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน เป็นกระบวนการที่มีชีวิต เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน องค์กร และสถาบันในพื้นที่ มากกว่าการกำหนดจากภายนอก ทุนทางสังคม (bonding, bridging, และ linking capital) และมิติทางวัฒนธรรมไทย (บุญคุณ น้ำใจ และระบบเวียง) เป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อนพลวัตของระบอบความร่วมมือในบริบทสังคมไทย การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงมิได้อยู่ที่การมีนโยบายที่ดีเพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่ความสามารถของชุมชนในการสร้างระบบความร่วมมือที่เปิดกว้าง โปร่งใส และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญต่อการบริหารจัดการภาครัฐในระดับฐานรากของประเทศไทย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาชุมชน. (2545). *โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)*. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาชุมชน.
- กณิจฉิมยุตม์ ลิ้มปนารมณ และคณะ. (2561). *การศึกษารำมั่งคละในเขตอำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์*. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์, 4(2), 90-103.
- กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว, จิระพงศ์ เรืองกุน และสายใจ ชุนประเสริฐ. (2560). *การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนพุน้ำเพ็ญเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร*. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต, 5(1), 46-57.
- กิตติมา แดลงกิจ. (2563). *ความร่วมมือร่วมใจของภาครัฐ และกลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่ (YEC) กรณีศึกษา จังหวัดสมุทรสาคร*. วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 3(3), 489-502.
- คอรี่ การ์จิ และณัฐฐา วินิจนัยภาค. (2561). *การจัดการปกครองแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance) ในโครงการอุตสาหกรรมเพื่อการสร้างงานที่ยั่งยืนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*. วารสารการเมืองการปกครอง, 10(2), 1-20.
- จันทนา สุทธิจารีย์ และวรพงศ์ ตระการศิริพันธ์. (2563). *การส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งผ่านสำนักทางประวัติศาสตร์: “พ่อพิชัย” กับการส่งเสริมความเป็นพลเมืองเข้มแข็งของชาวคอรุม จังหวัดอุตรดิตถ์*. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 16(1), 227-249.
- จันทนา สุทธิจารีย์ และวรพงศ์ ตระการศิริพันธ์. (2563). *พื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) บนสื่อสังคมออนไลน์กับบทบาทพลเมืองคอรุม*. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 5(6), 345-360.
- ชาญชัย ชัยรุ่งเรือง. (2559). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างชุมชนเข้มแข็งของเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท)*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ณัฐเชษฐ์ พูลเจริญ และอัจฉรา ศรีพันธ์. (2557). *การจัดการความรู้เชิงปฏิบัติการด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในเครือข่ายสุขภาวะคอรุม จังหวัดอุตรดิตถ์*. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 6(2), 45-62.
- เดชา พวงงาม. (2563). *การสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัด*. วารสารสิทธิมนุษยชน, 21(2), 157-167.
- เดโช แชน้ำแก้ว และคณะ. (2564). *การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้: กรณีศึกษา อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช*. วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ, 6(2), 240-254.

- ธีรพัฒน์ อังศุवाल. (2565). *GOVERNANCE 101 ความหมายและรูปแบบที่หลากหลาย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรพล พงษ์บัว และอัชกรณ วังศ์ปรีดี. (2563). *เครือข่ายความร่วมมือในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรชุมชนบ้านท่าออย ตำบลบึงหวาย อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี*. วารสารการเมืองการปกครอง, 10(1), 91-107.
- นันทพร วิเสรัมย์ และราเชนทร์ นพณัฐศกร. (2563). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสา อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร*. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 20(2), 99-112.
- นพพล อัครชาติ. (2564). *การพัฒนาารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ)*. มหาวิทยาลัยมหิดล, นครปฐม.
- นิธิรัตน์ บุญตานนท์. (2564). *การกำกับดูแลแบบร่วมมือเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ: กรณีศึกษาอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- เนาวรัตน์ พลายน้อย. (2547). *กรอบแนวคิดการประเมินศักยภาพเครือข่ายสังคม*. นครปฐม: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บุญเลี้ยง สุพิมพ์ และอาจินต์ สงทับ. (2565). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร: การพัฒนาการนำไปปฏิบัติ และการประเมินผล*. วารสารเทคโนโลยีภาคใต้, 15(1), 149-159.
- พัชรชาติ ตรีชัย. (2552). *การวิเคราะห์ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์*. วารสารร่วมพฤษ, 27(1), 134-138.
- พัชราภา ตันตราจิน. (2563). *บทความปริทัศน์การจัดการปกครองแบบร่วมคิดร่วมทำ (Collaborative Governance): ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและนำไปปฏิบัติ*. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 8(1), 131-154.
- พัชรี สีโรรส และพรทิพย์ แก้วคำมูล. (2560). *การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม: ตัวแบบและกรณีศึกษาสู่ความสำเร็จ*. วารสารการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, 24(2), 136-157.
- ภาณุวัฒน์ คำไสย. (2564). *กระบวนการและรูปแบบการกำกับดูแลแบบร่วมมือกันระหว่างภาคีเครือข่ายด้านความรับผิดชอบต่อสังคม กรณีโครงการ "โรงปูนรักษ์ชุมชน" อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี*. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6(8), 193-207.

- พรชล ดันอุด. (2552). การมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมืองน่ายู่:
กรณีศึกษา เทศบาลเมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระครูธรรมธร ปุณฺณพัฒน์ แสงวงศ์ดี. (2567). ทูตทางสังคมในฐานะปัจจัยส่งเสริมให้องค์กรการเงิน
ชุมชนดำเนินการไปสู่ความสำเร็จ. วารสารพุทธศาสตร์, 14(1), 234-250.
- พิพิธภัณฑสถาน. (ม.ป.ป.). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. สืบค้นจาก
<https://www.parliament.go.th/museum>
- มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์. (ม.ป.ป.). ประวัติความเป็นมาและพันธกิจมหาวิทยาลัย. สืบค้นจาก
<https://www.uru.ac.th>.
- เมทินา อีสริยานนท์, สกฤติ อีสริยานนท์ และศักดา ศิลากร. (2564). แนวทางการพัฒนาชุมชน
เข้มแข็งสู่การจัดการตนเองอย่างยั่งยืนของตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี.
วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 10(2), 15-30.
- ยุพิน เกื่อนศรี. (2557). การพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายของหน่วยจัดการความรู้และวิจัยชุมชน
ระดับตำบลเพื่อส่งเสริมเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ในจังหวัดอุตรดิตถ์ (รายงานการวิจัย).
พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ยุพิน เกื่อนศรี. (2561). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมขององค์กรบริหารส่วน
ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์. อุตรดิตถ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.
- ยุพิน เกื่อนศรี, นิชา โมราถบ และสาวิณี รอดสิน. (2559). การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าว
อินทรีย์ ในจังหวัดอุตรดิตถ์: กรณีศึกษาดำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์. วารสาร
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 5(2), 116-132.
- รัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ. (2552). นโยบายรัฐบาล พ.ศ. 2552. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี.
- วจิ ปัญญาใส และคณะ. (2561). การสานพลังภาคีเครือข่ายเพื่อสร้างนวัตกรรมพัฒนาการอ่าน
ออกเขียนได้เพื่อส่งเสริมความรอบรู้ด้านสุขภาวะ. วารสารสาธารณสุขศาสตร์, 48(3), 412-
428.
- วรภรณ์ อัครลาภสกุล และคณะ. (2563). การสร้างมาตรการทางสังคมเพื่อการจัดการท่องเที่ยวอย่าง
ยั่งยืน กรณีศึกษา ตำบลคอรุม จังหวัดอุตรดิตถ์. Journal of Modern Learning
Development, 5(6), 225-232.
- วสันต์ ศรีสมพงศ์. (2559). การบริหารจัดการแบบร่วมมือในโครงการคลองหมอนนา ตำบลลำแดง
อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท).
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.

- วัชรพล สุขสำราญ. (2564). การประเมินโครงการสถานพลังประชารัฐ การพัฒนาพื้นที่บึงบางซื่อ
กรณีศึกษา ชุมชนบึงบางซื่อ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. วารสารวิชาการมนุษย์และสังคม
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ, 5(2), 206-226.
- วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. (2553). กระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบปัจจัยและตัวชี้วัด
ชุมชนเข้มแข็ง. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์, 8(2), 119-158.
- วสันต์ ศรีสมพงศ์. (2559). การบริหารจัดการแบบร่วมมือในโครงการคลองหมอนนา ตำบลลำแดง
อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วิโชติ จรุงโรจน์. (2558). ความมั่นคงทางสังคมของระบบนเกษตรยางพาราสู่ความเข้มแข็งของ
ชุมชนชนบทภาคใต้ของประเทศไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์บัณฑิต).
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- วิภาวดี เปือกบัวขาว และคณะ. (2567). รูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคมและความเข้มแข็งของ
เศรษฐกิจฐานรากของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปปลั้บประรด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วารสาร
เศรษฐศาสตร์และกลยุทธ์การจัดการ, 11(1), 45-67.
- ศศิธร ทองจันทร์. (2559). การบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันกับการขับเคลื่อนนโยบาย
ภาครัฐไทย: กรณีศึกษาโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน จังหวัดพิษณุโลก
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก.
- ศิลปวิชญ์ น้อยสมมิตร และโชติกา แก่นธิดา. (2562). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
ท้องถิ่น. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์, 17(1), 95-118.
- ศิวะรักษ์, ป. (2546). การสร้างเสริมสุขภาพและบทบาทของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม
สุขภาพ. กรุงเทพฯ: สสส.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2556). การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
สถาบันพระปกเกล้า.
- สมศักดิ์ สงวนดี. (2564). แนวคิดและนัยเชิงนโยบายของทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชน. วารสาร
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 52(2), 178-196.
- สิรินภา กิจเกื้อกูล. (2561). งานวิจัยเชิงคุณภาพ: กระบวนทัศน์ที่แตกต่างและมโนทัศน์ที่คลาดเคลื่อน.
วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 20(1), 272-283.
- สุทธิ จารี, จันทนา ตระกูล และศิรินนท์ วรพงศ์. (2564). พื้นที่สาธารณะบนสื่อสังคมออนไลน์กับ
บทบาทพลเมือง กรณีศึกษา ตำบลคอรุม จังหวัดอุดรธานี. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ, 23(2), 230-241.

- สุดารัตน์ รอดบุญส่ง และโสวัตรี ณ ถลาง. (2561). กระบวนการวิจัยของคนในชุมชนเพื่อการพัฒนา
ศักยภาพและเครือข่าย ตำบลคอรั่ม อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์. วารสารวิจัยและพัฒนา
ระบบสุขภาพ, 11(2), 234-252.
- สุปราณี จันทร์ส่ง และคณะ. (2558). การพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. วารสารพัฒนา
สังคม, 17(2), 89-112.
- สัญญา ปือราน และอาจินต์ สงทับ. (2563). ปัจจัยที่มีผลต่อการอภิบาลผ่านความร่วมมือในการสร้าง
เสริมสุขภาพผู้สูงอายุเขตเมือง ภายใต้กองทุนหลักประกันสุขภาพระดับท้องถิ่น เขต 12
สงขลา. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 29(4), 567-582.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2554). 10 ปี สสส.: ภูมิปัญญาและนวัตกรรม
สร้างเสริมสุขภาพ. กรุงเทพฯ: สสส.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2564). แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย
พ.ศ. 2564-2565. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ.ร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2560). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560.
กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ.
2561-2580. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี และวรวลัญช์ โรจนพล. (2563). ปรัชญาและวิธีการแสวงหาความรู้ทางรัฐศาสตร์และ
สังคมศาสตร์. ใน ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อดิพร เกิดเรือง. (2563). แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในเทศบาลตำบลบ่อเงิน
อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี. วารสารมหาวิทยาลัยวิชาการ, 7(3), 198-211.
- อรอุมา รัตนพล, ทักษวัฒน์ เหล่าสุวรรณ และปิยลักษณ์ โพธิ์วรรณ. (2564). การจัดการขยะในชุมชน
เมือง: อำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชน. วารสารการเมืองการปกครอง, 11(3), 184-
197.
- โอปอล์ รังสิมันตุชาติ และทิพาพร โพธิ์ศรี. (2563). การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดย
มีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นคอรั่ม จังหวัดอุตรดิตถ์. Journal of Modern Learning
Development, 6(3), 355-369.
- Adger, W. N. (2003). *Social capital, collective action, and adaptation to climate
change*. Economic Geography, 79(4), 387-404.
- Agranoff, R. (2012). *Collaborating to manage: A primer for the public sector*.
Washington, DC: Georgetown University Press.

- Agranoff, R., & McGuire, M. (2003). *Collaborative public management: New strategies for local governments*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). *Collaborative governance in theory and practice*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543-571.
- Bardach, E. (1998). *Getting agencies to work together: The practice and theory of managerial craftsmanship*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Bardach, E. (2001). *Developmental dynamics: Interagency collaboration as an emergent phenomenon*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 11(2), 149-164.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). New York, NY: Greenwood.
- Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Stone, M. M. (2006). *The design and implementation of cross-sector collaborations: Propositions from the literature*. *Public Administration Review*, 66, 44-55.
- Coleman, J. S. (1988). *Social capital in the creation of human capital*. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (3rd ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Crosby, B. C., & Bryson, J. M. (2005). *Leadership for the common good: Tackling public problems in a shared-power world (2nd ed.)*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Emerson, K., & Gerlak, A. K. (2014). *Adaptation in collaborative governance regimes*. *Environmental Management*, 54(4), 768-781.
- Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). *Collaborative governance regimes*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). *An integrative framework for collaborative governance*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1-29.

- Emerson, K. (2018). *Collaborative governance of public health in low- and middle-income countries: Lessons from research in public administration*. *BMJ Global Health*, 3(Suppl 4), e000381.
- Entwistle, T., & Martin, S. (2005). *From competition to collaboration in public service delivery: A new agenda for research*. *Public Administration*, 83(1), 233-242.
- Florini, A., & Pauli, M. (2018). *Collaborative governance for the Sustainable Development Goals*. *Asia & the Pacific Policy Studies*, 5(3), 583-598.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York, NY: Free Press.
- Gash, A. (2016). Collaborative governance. In C. Ansell & J. Torfing (Eds.), *Handbook on theories of governance* (pp. 454-467). Cheltenham: Edward Elgar.
- Granovetter, M. S. (1973). *The strength of weak ties*. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Gray, B. (1989). *Collaborating: Finding common ground for multiparty problems*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Head, B. W., & Alford, J. (2015). *Wicked problems: Implications for public policy and management*. *Administration & Society*, 47(6), 711-739.
- Huxham, C. (1996). *Creating collaborative advantage*. London: Sage.
- Huxham, C., & Vangen, S. (2013). *Managing to collaborate: The theory and practice of collaborative advantage* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (2003). *Collaborative policymaking: Governance through dialogue*. In M. Hajer & H. Wagenaar (Eds.), *Deliberative policy analysis: Understanding governance in the network society* (pp. 33-59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Krasner, S. D. (Ed.). (1983). *International regimes*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Leach, W. D., & Sabatier, P. A. (2005). *To trust an adversary: Integrating rational and psychological models of collaborative policymaking*. *American Political Science Review*, 99(4), 491-503.
- McGuire, M. (2006). *Collaborative public management: Assessing what we know and how we know it*. *Public Administration Review*, 66, 33-43.

- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). *Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage*. *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.
- O'Leary, R., & Bingham, L. B. (2009). *The collaborative public manager: New ideas for the twenty-first century*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E., & Ahn, T. K. (2007). *The meaning of social capital and its link to collective action*. In G. Svendsen & G. L. H. Svendsen (Eds.), *Handbook of social capital* (pp. 17-35). Cheltenham: Edward Elgar.
- Pierre, J., & Peters, B. G. (2000). *Governance, politics and the state*. New York, NY: Macmillan.
- Portes, A. (1998). *Social capital: Its origins and applications in modern sociology*. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, NY: Simon & Schuster.
- Ring, P. S., & Van de Ven, A. H. (1994). *Developmental processes of cooperative interorganizational relationships*. *Academy of Management Review*, 19(1), 90-118.
- Thomson, A. M., & Perry, J. L. (2006). *Collaboration processes: Inside the black box*. *Public Administration Review*, 66, 20-32.
- Woolcock, M. (1998). *Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework*. *Theory and Society*, 27(2), 151-208.

แบบสัมภาษณ์

ระบอบการบริหารจัดการแบบร่วมมือกันขององค์กรในตำบลอรุณ:

การก่อตัว การปรับตัว ระหว่างปี พ.ศ. 2554-2564

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล: _____ อายุ: _____ ปี

อาชีพ: _____ ตำแหน่ง/บทบาทในกลุ่ม: _____

วันที่สัมภาษณ์: _____ สถานที่: _____

ชื่อผู้สัมภาษณ์: _____

จุดเริ่มต้นของความร่วมมือ

1. ความร่วมมือในกลุ่มของท่านเริ่มขึ้นได้อย่างไร

2. มีเหตุการณ์หรือปัญหาใดที่ทำให้ทุกคนต้องมาร่วมมือกัน

3. ใครเป็นคนเริ่มต้นหรือจุดประกายให้เกิดความร่วมมือ

4. กลุ่มเริ่มต้นจากการรวมตัวแบบมีโครงสร้างหรือไม่

การมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วม

5. คนในกลุ่มหรือชุมชนมีโอกาสร่วมคิดและตัดสินใจในเรื่องต่างๆ หรือไม่

6. การแสดงความคิดเห็นของสมาชิกเป็นอิสระหรือไม่

7. การตัดสินใจสำคัญๆ มาจากใคร ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างไร

โครงสร้างและกติกาของกลุ่ม

8. กลุ่มมีโครงสร้างหรือการแบ่งบทบาทหน้าที่กันอย่างไร

9. มีกติกาหรือข้อตกลงร่วมกันภายในกลุ่มหรือไม่ ใครเป็นผู้ร่วมกำหนด

10. กติกาเหล่านี้ได้รับการปฏิบัติจริงหรือไม่ มีการทบทวนไหม

ความไว้วางใจ ความสัมพันธ์ และแรงจูงใจร่วม

11. สมาชิกในกลุ่มไว้วางใจกันมากน้อยแค่ไหน

12. มีความรู้สึกที่ทุกคนในกลุ่มมีเป้าหมายเดียวกันหรือไม่

13. มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันภายในกลุ่มหรือไม่? เพราะอะไร

ทรัพยากร ความรู้ และศักยภาพร่วม

14. กลุ่มมีทรัพยากรหรือการสนับสนุนเพียงพอหรือไม่

15. สมาชิกในกลุ่มมีโอกาสได้รับข้อมูลหรือความรู้เท่าเทียมกันไหม

16. กลุ่มมีวิธีแบ่งปันทรัพยากรหรือองค์ความรู้กันอย่างไร

การจัดการความขัดแย้งและการปรับตัว

17. หากเกิดความเห็นไม่ตรงกันในกลุ่ม แก้ไขอย่างไร

18. กลุ่มสามารถปรับตัวได้ไหมเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ๆ

19. เคยมีการเปลี่ยนผู้นำหรือรูปแบบการดำเนินงานในกลุ่มหรือไม่

ความชอบธรรมและการยอมรับจากชุมชน

20. กลุ่มนี้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนทั่วไปหรือไม่

21. มีใครที่รู้สึกถูกกีดกันหรือไม่มีโอกาสเข้าร่วมบ้างไหม

22. กลุ่มมีวิธีเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าร่วมหรือแสดงความคิดเห็นอย่างไร

การสื่อสารและความต่อเนื่องของความร่วมมือ

23. กลุ่มมีการประชุมหรือพูดคุยกันเป็นประจำหรือไม่

24. ใช้ช่องทางใดในการสื่อสารหรือกระจายข้อมูลภายในกลุ่ม

25. คิดว่าความร่วมมือนี้จะสามารถดำเนินต่อไปได้ในระยะยาวหรือไม่ เพราะอะไร

คำถามเพิ่มเติมสำหรับคณะกรรมการ

26. ในฐานะกรรมการ ท่านเคยมีบทบาทในการช่วยคิด หรือเปลี่ยนแปลงกติกาภายในกลุ่มหรือไม่
หากมี เกิดจากอะไร และเปลี่ยนอย่างไร

27. การจัดสรรเงินหรือทรัพยากรของกลุ่ม ใช้หลักเกณฑ์อะไรเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ใครมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องนี้

28. เวลาที่กลุ่มเผชิญปัญหาเร่งด่วน หรือสถานการณ์เปลี่ยนแปลง เช่น โควิด-19 ท่านในฐานะกรรมการมีบทบาทอย่างไร

29. คณะกรรมการมีระบบการประชุมหรือสื่อสารภายในอย่างไร การสื่อสารในกลุ่มกรรมการมีอุปสรรคหรือไม่

30. ท่านคิดว่ากลไกของกลุ่มในปัจจุบันสามารถปรับตัว และทำงานต่อไปได้ในระยะยาวหรือไม่ มีอะไรที่ควรปรับปรุง

ตารางคำถามสัมภาษณ์และจุดประสงค์ (ตามกรอบ Collaborative Governance Regime)

ข้อคำถาม	หัวข้อหมวด	จุดประสงค์ของคำถาม
1	จุดเริ่มต้นของความร่วมมือ	ค้นหาที่มาและบริบทการเริ่มต้นของกลุ่ม/กิจกรรมร่วม
2	จุดเริ่มต้นของความร่วมมือ	ค้นหาปัญหาหรือแรงจูงใจร่วมที่ผลักดันให้เกิดความร่วมมือ
3	จุดเริ่มต้นของความร่วมมือ	ค้นหา 'ผู้นำริเริ่ม' ว่าใครเป็นจุดเริ่มในการขับเคลื่อน
4	จุดเริ่มต้นของความร่วมมือ	ดูว่ากลุ่มเริ่มต้นมีโครงสร้างหรือไม่ เพื่อดูพัฒนาการเป็นระบอบ
5	การมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วม	ประเมินระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการคิดและตัดสินใจ
6	การมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วม	ดูว่าการแสดงความคิดเห็นในกลุ่มเป็นอิสระหรือไม่
7	การมีส่วนร่วมและการตัดสินใจร่วม	วิเคราะห์ว่าการตัดสินใจสำคัญๆ เป็นแบบรวมศูนย์หรือแบบร่วมกัน
8	โครงสร้างและกติกาของกลุ่ม	สำรวจโครงสร้างภายใน เช่น บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ
9	โครงสร้างและกติกาของกลุ่ม	ตรวจสอบว่ามีกติกาหรือข้อตกลงร่วมกันหรือไม่ ใครเป็นผู้กำหนด
10	โครงสร้างและกติกาของกลุ่ม	ดูว่ากติกามีผลในทางปฏิบัติจริงไหม และมีการทบทวนหรือไม่
11	ความไว้วางใจและแรงจูงใจร่วม	ดูว่ากลุ่มมีระดับความไว้วางใจสูงหรือต่ำ
12	ความไว้วางใจและแรงจูงใจร่วม	ประเมินว่ากลุ่มมีเป้าหมายร่วมกันหรือไม่
13	ความไว้วางใจและแรงจูงใจร่วม	ประเมินคุณภาพของความสัมพันธ์ในกลุ่ม
14	ทรัพยากร ความรู้ และศักยภาพ	ดูว่ากลุ่มมีทรัพยากรเพียงพอหรือไม่
15	ทรัพยากร ความรู้ และศักยภาพ	ตรวจสอบความเท่าเทียมในการเข้าถึงข้อมูล/โอกาสเรียนรู้
16	ทรัพยากร ความรู้ และศักยภาพ	ดูว่ามีการแบ่งปันทรัพยากรหรือความรู้กันอย่างไร
17	การจัดการความขัดแย้งและการปรับตัว	ดูว่าวิธีการจัดการความขัดแย้งในกลุ่มเป็นอย่างไร
18	การจัดการความขัดแย้งและการปรับตัว	ดูว่ากลุ่มสามารถปรับตัวเมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่
19	การจัดการความขัดแย้งและการปรับตัว	ประเมินความยืดหยุ่นของกลุ่มในการเปลี่ยนผู้นำ/โครงสร้าง
20	ความชอบธรรมและการยอมรับ	ดูว่ากลุ่มได้รับการยอมรับจากชุมชนทั่วไปหรือไม่
21	ความชอบธรรมและการยอมรับ	ประเมินว่ามีใครถูกกันออกจากการมีส่วนร่วมไหม
22	ความชอบธรรมและการยอมรับ	ประเมินว่ากลุ่มเปิดโอกาสให้คนใหม่เข้าร่วมไหม
23	การสื่อสารและความต่อเนื่อง	ดูว่ากลุ่มมีการประชุมหรือพูดคุยกันสม่ำเสมอหรือไม่
24	การสื่อสารและความต่อเนื่อง	สำรวจช่องทางการสื่อสารที่ใช้ในกลุ่ม
25	การสื่อสารและความต่อเนื่อง	ประเมินความยั่งยืนของความร่วมมือในระยะยาว

